

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Prawa i Administracji

Anita Kubanek

ROZPRAWA DOKTORSKA

*Ograniczenie praw jednostki przez zastosowanie przymusu
bezpośredniego w celu zapewnienia bezpieczeństwa
i porządku publicznego*

Praca doktorska napisana
pod kierunkiem naukowym
Prof. dra hab. Zdzisława Kędzi
w Katedrze Prawa Konstytucyjnego

Poznań 2017

Spis treści

Wstęp	3
1. Przymus bezpośredni jako atrybut państwa	8
1.1. Wprowadzenie do pojęcia przymusu.....	8
1.2. Monopol państwa na stosowanie przymusu.....	15
1.3. Przymus bezpośredni jako jedna z form przymusu stosowanego przez państwo.....	21
2. Zastosowanie przymusu bezpośredniego na gruncie obowiązującego prawa	24
2.1. Przegląd obszarów zastosowania przymusu bezpośredniego.....	24
2.2. Zastosowanie przymusu bezpośredniego w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego.....	39
3. Zasady i granice stosowania środków przymusu bezpośredniego i ich wpływ na prawa i wolności jednostki	77
3.1. Dopuszczalność ustanawiania ograniczeń w prawach i wolnościach jednostki.....	77
3.2. Poszanowanie godności człowieka.....	81
3.3. Zasada równego traktowania.....	90
3.4. Prawna ochrona życia i zdrowia.....	94
3.5. Ochrona wolności i nietykalności osobistej.....	104
3.6. Zakaz stosowania tortur i niehumanitarnego traktowania.....	109
3.7. Ochrona własności.....	116
3.8. Wolność zgromadzeń.....	117
3.9. Zgodność z Konstytucją ustanowienia ograniczeń praw jednostki poprzez dopuszczenie stosowania środków przymusu bezpośredniego.....	122
4. Odpowiedzialność funkcjonariuszy państwowych za naruszenie praw jednostki poprzez nieprawidłowe zastosowanie środków przymusu bezpośredniego	144
4.1. Odpowiedzialność dyscyplinarna.....	144
4.2. Odpowiedzialność karna i cywilna.....	152
5. Środki ochrony praw jednostki w przypadku przekroczenia uprawnień w stosowaniu środków przymusu bezpośredniego	159
5.1. Rodzaje środków.....	159
5.2. Wniosek / skarga umożliwiająca wszczęcie postępowania dyscyplinarnego.....	164
5.3. Zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z art. 231 k.k. umożliwiające wszczęcie postępowania karnego.....	170
5.4. Powództwo o zadośćuczynienie lub odszkodowanie umożliwiające wszczęcie postępowania cywilnego.....	178
5.5. Pozostałe środki ochrony.....	180
Bibliografia	188
Zakończenie	198
Spis tabel i diagramów	202
Aneksy	204

Wstęp

Konstytucja RP przewiduje możliwość ograniczenia praw i wolności jednostki w art. 31 ust. 3., który stanowi, że „ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw”.

Z przepisu tego wynika, że ograniczenia mają służyć zagwarantowaniu ochrony praw i wolności jednostki i w tym kontekście należy rozpatrywać przyznane organom państwowym uprawnienia oraz przyjęte w ustawodawstwie przepisy dotyczące środków przymusu bezpośredniego. Użycie tych środków stanowi istotną ingerencję i stąd poddane są one szczegółowej regulacji prawnej.

Stosowanie, a także zagrożenie stosowaniem środków przymusu bezpośredniego jest jedną z najbardziej dolegliwych form ingerencji w nietykalność i autonomię jednostki. Ustawodawca nie wprowadził legalnej definicji tych środków, dlatego została ona sformułowana na potrzeby niniejszej rozprawy. Przymus bezpośredni polega na wykorzystaniu prawem przewidzianych środków, m.in. w celu ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz praw i wolności jednostek. Ma on charakter natychmiastowy i głęboko ingeruje w ciało i wolę osoby przymuszanej. Powołane przez państwo formacje bezpieczeństwa publicznego i organy państwowe powinny chronić jednostkę przed bezprawnym naruszeniem jej praw i wolności, a ich działania powinny służyć osiągnięciu celu ustawodawstwa. Prawnie określony krąg osób upoważniony na mocy ustawy do działania w imieniu państwa wyposażony został w różnorodne środki prawne, które mogą powodować określone dolegliwości.

Państwo ma monopol na stosowanie przymusu bezpośredniego. Monopol ten polega na wyłączności i autonomiczności państwa w dysponowaniu uprawnieniem do jego zastosowania. Państwo może legalnie stosować przymus bezpośredni, za pośrednictwem upoważnionych osób, działających w imieniu organu państwowego, lub też może scedować to uprawnienie – w drodze ustawy – na inne osoby, pełniące określone przez ustawodawcę funkcje (przykładowo ochrona osób i mienia). Żaden inny, niż wskazany przez państwo w ustawie podmiot, nie może legalnie użyć siły w celu wyegzekwowania posłuszeństwa innej jednostki. Można zatem stwierdzić, że środki przymusu bezpośredniego są elementem relacji państwo-jednostka nawet wówczas, kiedy ich

zastosowanie zostaje powierzone osobom niebędącym organem państwowym lub niewchodzącym w skład urzędu obsługującego te organy.

Od tej zasady prawo przewiduje wyjątki, do których zaliczyć należy instytucję tzw. zatrzymania obywatelskiego, dopuszczająca możliwość pozbawienia wolności sprawcy czynu zabronionego w sytuacji złapania go na gorącym uczynku i zapewnieniu ochrony przez dalszymi naruszeniami. Ponadto, ustawodawca przewidział wyjątkowe okoliczności, w których możliwe jest zastosowanie przez jednostkę przymusu bezpośredniego. Są to obrona konieczna i stan wyższej konieczności – kontratyty prawa karnego, wyłączające bezprawność czynu, a tym samym odpowiedzialność karną za czyn, który nosi ustawowe znamiona czynu zabronionego.

Zastosowanie śpb stanowi ingerencję w prawa i wolności jednostki. Problematyka ta jest kontrowersyjna i budzi wiele wątpliwości natury socjologiczno-prawnej. W społeczeństwie stosowanie przymusu bezpośredniego wywołuje nieraz krytykę, gdyż bywa kojarzone z działaniami wykraczającymi poza przyznane kompetencje, z naruszaniem praw człowieka, z brakiem szacunku do obywateli oraz z przejawem agresji państwa wobec jednostek.

Niniejsza rozprawa ma na celu kompleksowe zbadanie uprawnień zastosowania śpb. Badanie to ma na celu udzielenie odpowiedzi na następujące pytania: co oznacza, że państwo ma monopol na stosowanie przymusu i śpb? Kto może stosować śpb i w czym imieniu realizuje to uprawnienie? W jakim zakresie ustawowo upoważnione osoby mają kompetencje do zastosowania środków przymusu bezpośredniego? Czy ustanowienie ograniczeń w prawach i wolnościach jednostki, poprzez przyznanie uprawnień zastosowania śpb, jest zgodne z Konstytucją i przesłankami ustanawiania ograniczeń z art. 31 ust. 3 Konstytucji? Czy w wyniku zastosowania śpb rzeczywiście następuje ingerencja w prawa i wolności jednostki i w konsekwencji – jak zastosowanie śpb wpływa na poszczególne prawa i wolności?

Problematyka przymusu była i jest stosunkowo rzadko poruszana w literaturze przedmiotu. Próby opisanie tej formy wywierania wpływu na postępowanie ludzi podjęli R. Tokarczyk i A. Gryniuk. Niemniej jednak opracowania te dotyczyły głównie przymusu w ujęciu ogólnym i odnosiły się głównie do relacji jednostka-jednostka. Wiele miejsca poświęcono temu pojęciu w czasopismach policyjnych, z tym, że publikowane tam artykuły skupiały się głównie na procedurach i technikach stosowania śpb, bez odniesienia przymusu do praw jednostki.

Znacznie częściej problematyka stosowania przymusu poruszana jest w mediach. Przymusem określanych jest coraz więcej działań, co sprawia, że sposób jego postrzegania jest błędny. Bardzo często dokonywana jest jedynie powierzchowna ocena realizacji uprawnień do zastosowania śpb, a bez rozważenia wszystkich okoliczności niezmiernie łatwo jest dokonać nieuzasadnionej krytyki działań upoważnionych osób.

Pomimo, iż coraz więcej działań określanych jest mianem przymusu, nie dokonano jak dotąd w literaturze przedmiotu zestawienia śpb z wolnościami i prawami jednostki, jak również nie zbadano relacji zachodzących między nimi. Pierwotnie, w ustawach regulujących funkcjonowanie poszczególnych formacji i organów ochrony prawa zamieszczone były regulacje dotyczące możliwości zastosowania śpb. Część z tych regulacji została umieszczona w aktach rangi podustawowej (rozporządzeniach), co było niezgodne z Konstytucją. Zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji, ograniczenia w prawach i wolnościach mogą być ustanawiane wyłącznie w aktach rangi ustawowej. W związku z powyższym, w maju 2013 roku, po wyroku Trybunału Konstytucyjnego¹, uchwalono Ustawę o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Reguluje ona działanie wszystkich formacji bezpieczeństwa publicznego i organów państwowych, uprawnionych do stosowania śpb na mocy innych ustaw i rozporządzeń. Ustawa ta zatem scala obowiązujące do tego momentu regulacje, ustanawiając wspólne zasady, określając zamknięty katalog śpb, przesłanek ich zastosowania, jak również krąg uprawnionych osób. Niniejsza rozprawa przyjmuje tę ustawę za podstawę analizy.

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy z nich stanowi próbę scharakteryzowania pojęcia przymusu jako atrybutu państwa. Jest to wstęp do omówienia problematyki środków przymusu bezpośredniego i monopolu państwa w tym zakresie.

Rozdział drugi zawiera charakterystykę poszczególnych środków przymusu bezpośredniego, przesłanki ich stosowania oraz określa krąg osób, które są uprawnione do posługiwania się nimi.

W rozdziale trzecim zbadano, jaki wpływ ma stosowanie śpb na poszczególne prawa i wolności jednostki i czy jest to uprawnienie ustanowione zgodnie z Konstytucją. W pierwszej kolejności wyodrębniono – na podstawie przepisów Konstytucji oraz orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego – przesłanki ustanawiania ograniczeń w prawach i wolnościach jednostki. Następnie przeprowadzono badanie wpływu śpb na poszczególne prawa i wolności zagwarantowane w Konstytucji. Z badania wyłączono broń palną, gdyż

¹ Wyrok TK z dnia 17 maja 2012 r., K 10/11.

jest to środek szczególnego rodzaju, traktowany odrębnie przez ustawodawcę i wymagający równie głębokiej i obszernej analizy, co pozostałe śpb. Ostatecznie, biorąc pod uwagę wyodrębnione przesłanki oraz konkretne przypadki zastosowania śpb, stanowiące ingerencję w prawa i wolności jednostki, zbadano zgodność przepisów Ustawy o śpb z Konstytucją w zakresie konstytucyjności ustanowienia ograniczenia, polegającego na uprawnieniu zastosowania śpb.

Rozdział trzeci wzbogacony został o przykłady przekroczenia uprawnień w zakresie zastosowania śpb. Wykorzystano w tym celu analizę orzecznictwa zarówno krajowego, jak i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

W rozdziale czwartym poddano analizie problematykę wpływu śpb na poszczególne prawa i wolności oraz przeanalizowano konsekwencje przekroczenia uprawnień przez osoby upoważnione do stosowania śpb. Skutkiem niezgodnego z prawem zastosowania śpb jest odpowiedzialność uprawnionego, która może mieć charakter: dyscyplinarny, karny oraz cywilny.

Rozdział piąty poświęcony został środkom i procedurom dochodzenia praw przez jednostkę, względem której przekroczone zostały uprawnienia w zastosowaniu śpb. Zbadano w szczególności czy system prawny zapewnia należyłą ochronę praw i wolności w przypadku naruszeń, czy narzędzia tej ochrony są efektywne i czy jednostka może z nich swobodnie korzystać, wreszcie, czy zapewniają one ochronę w przypadku bezprawnego użycia śpb.

W dwóch ostatnich rozdziałach rozprawy zawarto przykłady dochodzenia praw przez jednostkę oraz przykłady w zakresie odpowiedzialności funkcjonariuszy stosujących środki przymusu bezpośredniego. Ich źródłem są konsultacje prowadzone z Prokuraturą Rejonową – Północ w Bydgoszczy, Komendą Wojewódzką Policji w Bydgoszczy oraz informacje otrzymane z Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, Centrum Szkolenia Policji w Legionowie, Komendy Głównej Policji w Warszawie oraz Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Jednostki te, poprzez udzielone informacje, przyczyniły się do kompleksowego ukazania zjawiska stosowania śpb i konsekwencji tego działania w praktyce, co stanowi niewątpliwie wartość dodaną dysertacji. Ponadto prokuratury, komendy wojewódzkie i miejskie Policji z różnych części Polski przekazały, w celach badawczych, dokumenty, stanowiące rzeczywiste akta w konkretnych sprawach o dochodzenie roszczeń przez jednostkę oraz w sprawach odpowiedzialności dyscyplinarnej funkcjonariuszy Policji. Dlatego wszystkim wyżej wymienionym podmiotom należą się serdeczne podziękowania.

Wiele tez, zestawień oraz danych zawartych w pracy zostało zilustrowanych wykresami, tabelami i diagramami. Ma to na celu skondensowane ukazanie pewnych zależności, czy skompresowane zestawienie danych liczbowych. Każdorazowo dokonywano analizy danych i wysuwano na ich podstawie wnioski.

Problematyka przymusu była i jest rzadko podejmowana w literaturze przedmiotu. Opracowania te dotyczą głównie przymusu w ujęciu ogólnym, a artykuły w czasopismach policyjnych skupiają się na procedurach i technikach stosowania środków przymusu bezpośredniego. Nie dokonano jak dotąd kompleksowej analizy przepisów uprawniających do zastosowania przymusu bezpośredniego oraz nie zbadano wpływu stosowania tych środków na prawa i wolności jednostki. To konstytucyjno-karne ujęcie jest tym samym pierwszą próbą gruntownego przeanalizowania zjawiska przymusu bezpośredniego na gruncie obowiązującego prawa.

Rozdział 1.

Przymus bezpośredni jako atrybut państwa

1.1. Wprowadzenie do pojęcia przymusu

Funkcjonowanie jednostki w społeczeństwie wiąże się z wywieraniem na nią rodzaju wpływu. Może mieć on rozmaite postacie i poziomy nasilenia. Niekiedy jest określany jako przymus i uznawany za relację dwóch podmiotów, kierowaną określonymi motywami. Przymus jest usytuowany w licznej grupie powiązanych ze sobą pojęć, które ukazują proces oddziaływania jednego podmiotu na drugi². Badania nad przymusem mają interdyscyplinarny charakter, ponieważ przedstawiciele różnych dziedzin nauki, w tym prawa, socjologii, psychologii i teologii formułują różnorodne definicje i specyficzne dla danej dziedziny ujęcie przymusu³.

W życiu codziennym dochodzi w wielu przypadkach do mylnego rozumienia pojęcia przymusu i błędnego postrzegania samej sytuacji przymuszania jednostki do określonych zachowań. W konsekwencji pojęciem tym określanych jest coraz więcej działań zarówno jednostki, jak i organów państwowych, działających poprzez upoważnione osoby.

Pojęcie przymusu można rozpatrywać w ujęciu ogólnym – *sensu largo* – jako każdy rodzaj wpływu umyślnego, jako kategorię, która ukazuje ogólne zjawisko oddziaływania jednego podmiotu na drugi. Wpływ w tym znaczeniu może mieć różnorodne postaci: siły fizycznej, groźby, manipulacji⁴. Jest to forma wpływu na jednostkę (lub grupę), ograniczająca jej wolność, w tym swobodę decydowania o sobie samym, wywieranego w celu wymuszenia określonych zachowań lub podporządkowania się poleceniom osoby przymuszającej. Istotny jest element narzucania własnej woli wbrew woli podmiotu poddanego przymuszaniu⁵.

Elementami definicji pojęcia przymusu są:

- podmiot przymuszający, który stosuje przymus,
- podmiot przymuszany, wobec którego przymus jest stosowany,
- akt przymuszania – działania polegające na wywarceniu określonego nacisku,
- konsekwencje wywierania przymusu.

² R. Tokarczyk, *Filozofia prawa*, LexisNexis, Warszawa 2009, s. 285.

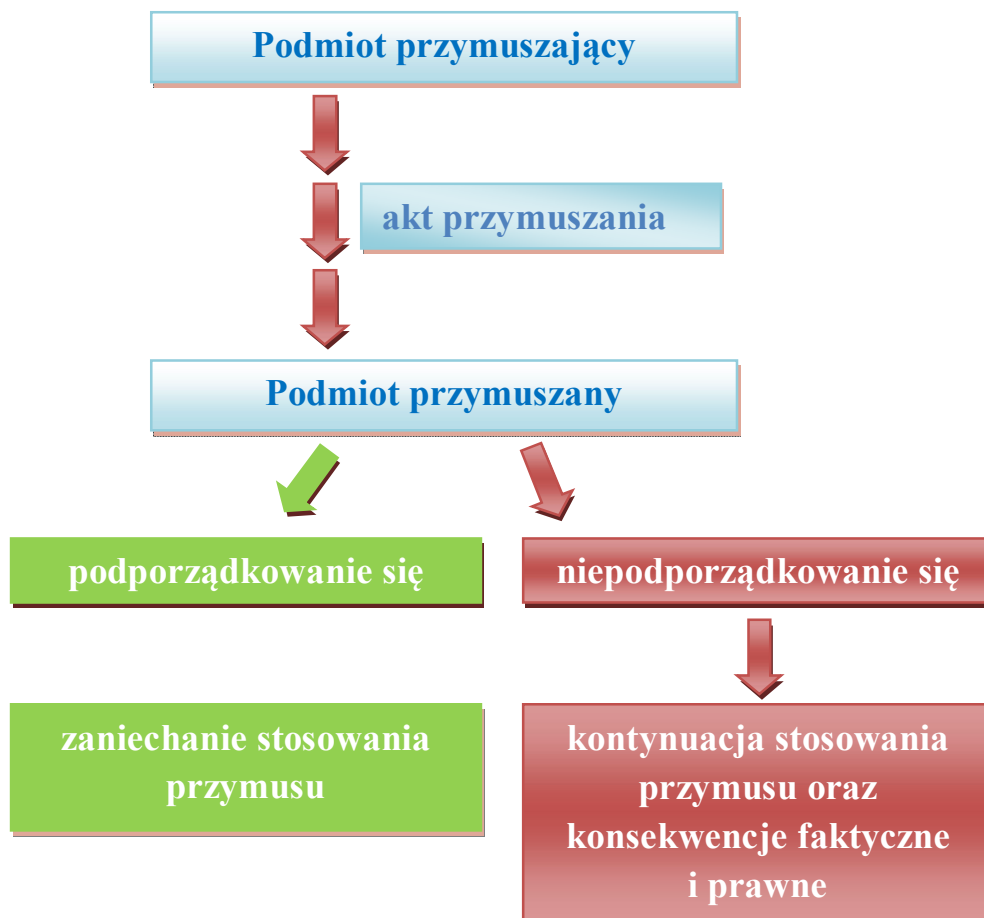
³ Więcej o pojęciu przymusu w ujęciu interdyscyplinarnym: A. Kubanek, *Interdyscyplinarne ujęcie przymusu*, [w:] *Forum Teologiczne. Cz. 16*, Wyd. UWM, Olsztyn 2015, s. 107-122.

⁴ R. Tokarczyk, *Filozofia prawa...*, *op. cit.*, s. 287.

⁵ T. Białek, *Terroryzm. Manipulacja strachem*, Wyd. EMKA, Warszawa 2005, s. 27; zob. też P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak, Kraków 2004, s. 385.

Układ poszczególnych elementów ilustruje poniższy diagram.

Diagram 1. Model sytuacji stosowania przymusu

Źródło: opracowanie na podstawie analizy pojęcia przymusu

W ramach ogólnego pojęcia przymusu istnieje szczególna kategoria nacisku, jaką jest przymus stosowany przez organy państwowe, a dokładniej upoważnione osoby działające w ich imieniu. Określany jest on jako przymus w ujęciu prawnym – *sensu stricto* – tj. środki państwa, określone przez prawo, zmierzające do wyegzekwowania posłuszeństwa i ochrony praw i wolności jednostek. Przymus *sensu stricto* jest formą skonkretyzowanych działań państwa, podjętych w określonym celu. Przymus ten jest realny i rzeczywisty.

Państwo, w ramach określania kompetencji i nakładania obowiązków, przyznało organom państwowym, działającym w jego imieniu, uprawnienie polegające na zastosowaniu przymusu. Jednak organy te nie realizują tego uprawnienia bezpośrednio, lecz przez upoważnione do działania w ich imieniu osoby. Są to funkcjonariusze pełniący służbę w danej formacji lub osoby zatrudnione w danym organie państwowym. Wszystkie

osoby (z pewnymi wyjątkami) upoważnione do stosowania przymusu w imieniu organu państwowego korzystają z ochrony dla funkcjonariuszy publicznych przewidzianej przez Kodeks karny⁶. Od tej zasady występują wyjątki, które zostaną omówione w kolejnym rozdziale niniejszej pracy. Dla potrzeb dysertacji należy jednoznacznie przyjąć, że przymus *sensu stricto* jest stosowany przez upoważnione osoby (dalej „upoważnione osoby”), działające w imieniu danego organu państwowego i realizujące jego ustawowe zadania. Niektóre akty prawne określają je jako „uprawnione”.

Przymus stosowany przez upoważnione osoby to posiadane uprawnienie do wyegzekwowania decyzji oraz poleceń. Istotny jest przy tym aspekt władczości. Oznacza to, że owe polecenia i decyzje wyposażone są w „prerogatywy władcze”. Ponadto przymus polega na sprawieniu pewnych dolegliwości za niepodporządkowanie się władczym decyzjom albo przynajmniej na zagrożeniu tymi dolegliwościami. Zagrożenie zawiera elementy dyscypliny i strachu oraz ma doprowadzić do podporządkowania się⁷.

Przymus państwa może mieć charakter:

- bezpośredni (fizyczny) - bezpośrednie użycie przymusu z zastosowaniem siły fizycznej, a w konsekwencji pozbawienie danej jednostki faktycznej możliwości pokierowania swoim zachowaniem,
- psychiczny - w postaci zagrożenia spowodowania określonych następstw, w sytuacji niezachowania się w sposób pożądaný przez oddziałującego, czyli zagrożenie zastosowaniem przymusu bezpośredniego w celu wywarcia presji psychicznej⁸.

Kluczowym elementem przymusu bezpośredniego jest użycie siły, przez co określany jest także mianem przymusu fizycznego⁹. Użycie śpb może być w niektórych przypadkach nieadekwatne i niecelowe w odniesieniu do okoliczności danej sytuacji. Dlatego określone osoby uprawnione są także do stosowania przymusu psychicznego, odgrywającego zupełnie inną rolę.

⁶ Szczegółowiej o funkcjonariuszach publicznych i osobach pełniących funkcję publiczną: R. Krajewski, *Funkcjonariusz publiczny i osoba pełniąca funkcję publiczną jako kategorie prawa karnego istotne z perspektywy funkcjonowania administracji publicznej*, Studia z zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania UKW. Tom 1, Bydgoszcz 2012, s. 9-26; R. Krajewski, *Rozszerzona prawnokarna ochrona funkcjonariuszy publicznych przed zamachami podejmowanymi z powodu wykonywanych przez nich zawodów lub zajmowanych stanowisk*, Studia z zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania UKW. Tom 8, Bydgoszcz 2015, s. 59-65.

⁷ P. Sztompka, *Socjologia...*, op. cit., s. 385.

⁸ J. Kowalski, *Psychologiczna teoria prawa i państwa Leona Petrażyckiego*, PWN, Warszawa 1963, s. 167.

⁹ A. Gryniuk, *Przymus prawny. Studium socjologiczno-prawne*, UMK, Toruń 1994, s. 31-32.

Głównym rozróżnieniem przymusu psychicznego od fizycznego jest element siły fizycznej, której osoba przymuszana nie może się oprzeć¹⁰. W przypadku przymusu psychicznego istotne jest wywarcie wpływu, który doprowadzi do określonego zachowania się jednostki. Oddziaływanie w jego wyniku wpływa na psychikę zagrożonej jednostki lub grupy i ma na celu uzyskanie podporządkowania bez konieczności użycia siły.

Przymus psychiczny rozumiany jako zagrożenie użyciem przymusu fizycznego powinien być zastosowany w aktualnej sytuacji wobec konkretnej osoby, po wystąpieniu określonych przesłanek. Istotą jest, aby bezpośrednio zagrożenie następstwem uznane zostało przez osobę poddaną oddziaływaniu za dostatecznie ujemne, aby odstąpić od kontynuowania negatywnych zachowań i wykazać posłuszeństwo¹¹.

Przymus stosowany przez państwo charakteryzuje się następującymi cechami¹²:

- jest on skupiony, co oznacza, że mogą go stosować wyłącznie organy państwa poprzez upoważnione osoby działające w ich imieniu i wyłącznie zgodnie z prawem,
- jest on sformalizowany, czyli jest on regulowany przez przepisy prawa,
- jest legalny, co oznacza, że państwo ma możliwość legalnego posłużenia się różnymi środkami przymusu w celu wyegzekwowania własnych decyzji; przy czym jedynie państwo jest uprawnione do dysponowania tym uprawnieniem.

Niniejsza dysertacja skupia się wyłącznie na stosowaniu śpb przez upoważnione osoby, działające w imieniu organów państwa wobec jednostki. Relacja jednostka-jednostka ma marginalne znaczenie w kontekście problematyki poruszanej w rozprawie.

Podmiotem, który stosuje przymus jest, co do zasady, upoważniona osoba, a podmiotem przymuszonym - jednostka, grupa społeczna czy zorganizowana forma życia społecznego (organizacja społeczna). Zaznaczyć przy tym należy, że jednostka nie może, co do zasady, legalnie stosować przymusu z użyciem siły fizycznej. W obowiązującym systemie prawnym stanowi to czyn zabroniony, zagrożony karą, określany mianem przemocy. Prawo przewiduje od tej zasady wyjątki, czyli tzw. okoliczności uchylające bezprawność czynu. Są to szczególne okoliczności określone w prawie karnym, takie jak obrona konieczna i stan wyższej konieczności. Można na tej podstawie stwierdzić, że przymus bezpośredni doznał pewnej legalizacji i może – w drodze wyjątkowych

¹⁰ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Wyd. ZNAK, Kraków 2011, s. 164.

¹¹ A. Gryniuk, *Przymus prawny...*, *op. cit.*, s. 25.

¹² J. Kuciński, *Podstawy wiedzy o państwie*, C.H. Beck, Warszawa 2003, s. 8.

okoliczności – zostać zastosowany przez jednostkę bez ponoszenia przez nią odpowiedzialności karnej.

Upoważnione osoby, pełniące służbę w danej formacji lub zatrudnione w danym organie mogą stosować przymus z użyciem siły fizycznej, ale wyłącznie w prawnie określonych sytuacjach. Nie ponoszą w takim przypadku odpowiedzialności karnej, jaką poniosłaby jednostka, w związku z wypełnieniem znamion czynu zabronionego. Jest to działanie w ramach przyznanych kompetencji i w celu realizacji ustawowych obowiązków.

Sytuacja przymuszania charakteryzuje się tym, że osoba stosująca przymus oczekuje określonego zachowania (wymuszonego działania lub zaniechania) przymuszanego, który działa z obawy i ze strachu przed określoną dolegliwością¹³. Podmiot, który ulega naciskowi dokonuje pewnego rodzaju wartościowania, w ramach którego porównuje konsekwencje zastosowania się do woli przymuszającego z konsekwencjami, jakie poniesie, jeśli się do nich nie zastosuje.

Ostatnim elementem pojęcia przymusu jest czynność przymuszania, tj. akt przymusu¹⁴. Polega on na wzajemnych interakcjach świadomości i woli podmiotu stosującego przymus ze świadomością i wolą podmiotu przymuszanego. Dopiero zachowanie przymuszanego, wbrew jego woli, pod wpływem świadomości i woli stosującego przymus, wskazuje na realizację tej formy nacisku¹⁵. Przy czym, nie każde działanie organu państwowego poprzez upoważnione osoby jest przymusem.

Konsekwencje stosowania przymusu mogą być różnorodne. Mogą dotyczyć zarówno sfery faktu jak i sfery prawnej. Z pewnością wiążą się z uzyskaniem podporządkowania osoby, wobec której się go stosuje. Stosowanie przymusu zawsze powoduje ograniczenie wolności lub praw danej osoby. Działania te mogą także powodować strach lub lęk, a w konsekwencji wpływać na psychikę, jak również na skutki prawne działań.

Konsekwencje te są szczególnie istotne z punktu widzenia demokratycznego państwa prawnego i życia jednostki. Zbyt dolegliwe zastosowanie przymusu, a zwłaszcza zranienie lub śmierć osoby, uruchamia procedury weryfikujące zasadność zastosowania przymusu, a także stanowi podstawę do dochodzenia roszczeń przez jednostkę oraz do wszczęcia postępowania związanego z odpowiedzialnością stosującego przymus. Dlatego też niezmiernie ważne jest wyznaczenie przez państwo ram prawnych zastosowania przymusu, co pozwoli uniknąć przekraczania uprawnień oraz naruszania praw i wolności jednostki.

¹³ R. Tokarczyk, *Filozofia...*, *op. cit.*, s. 286.

¹⁴ Pojęcie „aktu przymusu” wprowadził Hans Kelsen w *Czystej teorii prawa*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2012, s. 99 i n.

¹⁵ R. Tokarczyk, *Filozofia...*, *op. cit.*, s. 286-287.

Sam fakt wyznaczenia przez państwo takich ram nie stanowi formy przymusu, bowiem państwo tworzy w ten sposób przestrzeń zapewnienia ochrony praw i wolności, innych wartości oraz bezpieczeństwa i porządku publicznego.

W definiowaniu przymusu ważne jest zbadanie relacji tego pojęcia do pojęcia wolności. Przymus jest ograniczeniem wolnej woli jednostki i przeciwieństwem jej wolności. Uniemożliwia on dokonanie w pełni swobodnego wyboru przez jednostkę, może mieć wpływ na oświadczenie woli oraz na dokonanie czynności prawnej¹⁶ (przykładowo nieważność zeznań świadka, wymuszonych przez funkcjonariuszy Policji przy użyciu przymusu w postaci siły fizycznej).

W pierwszej kolejności należy przyjąć założenie Tocqueville'a, że „wolność człowieka kończy się tam, gdzie zaczyna się wolność drugiego człowieka”¹⁷. Tym samym wolnością może cieszyć się wyłącznie człowiek, który przestrzega obowiązujących norm i nie narusza wolności drugiego człowieka. Granicą nie będzie więc sam przymus, a wolność innej jednostki.

Jeżeli przyjmiemy, nawiązując do koncepcji wolności prawnie chronionej, że wolność jest stanem abstrakcyjnym i jest chroniona, jako zasada a nie jako norma, to dopiero poprzez ustanowienie reżimu państwo tworzy obszar specjalnej ochrony prawnej wolności. Pojawia się jednak pytanie – czy zdefiniowanie obszarów wolności i poddanie ich ochronie prawnej jest formą przymusu? Zasadnym jest postawienie tezy, że nie.

Państwo, wprowadzając regulacje prawne, ustanawia granice wolności jednostki. Zdefiniowanie obszarów wolności następuje poprzez wytyczenie właśnie tych granic. Bez wprowadzonych ograniczeń i ram wolność ta dałaby chaos. To ograniczenia dają możliwość kształtowania zakresu wolności. Gdyby przyjąć ujęcie przymusu *sensu largo*, każde ograniczenie wolności wprowadzone przez państwo byłoby formą przymusu. Tym samym granice wolności byłyby przymusem.

Stworzenie granic wolności jednostki nie jest, zatem formą przymusu stosowanego przez państwo. Przepisy dotyczące przymusu mogą aktualizować się w momencie ingerowania przez jednostkę w sposób niezgodny z prawem w wolność innych. Przymus nie jest stosowany wtedy, gdy jednostka przestrzega prawa, a w momencie egzekwowania tego prawa przez kompetentne organy państwowe za pośrednictwem upoważnionych do tego osób.

¹⁶ R. Tokarczyk, *Filozofia...*, *op. cit.*, s. 286-287.

¹⁷ I. Barwicka-Tylek, *Wolność jednostki według Alexisa de Tocqueville'a i Michaela Faucault. Male przyczyny wielkich różnic*, Politea. Myśl polityczna, nr 2(8), 2007, s. 97.

Poza tym, przymus nie jest celem samym w sobie, a stanowi narzędzie egzekwowania prawa, zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego a także zapewnienia stanu poszanowania i ochrony praw i wolności jednostki.

1.2. Monopol państwa na stosowanie przymusu

W ostatnich latach widoczna jest tendencja ustawodawcy do przyznawania uprawnień do stosowania przymusu innym osobom (pomiutom), niż te, zatrudnione w formacjach ochrony bezpieczeństwa i organach państwowych, realizujących ustawowe zadania organu państwowego. Rozwiązanie takie przyjęto w stosunku do pracowników agencji ochrony osób i mienia, strażników miejskich (gminnych), jak również pracowników służb porządkowych. Przyznanie uprawnienia do stosowania przymusu bezpośredniego ma miejsce także w przypadku pielęgniarek i lekarzy w szpitalach psychiatrycznych, czy wychowawców w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich. Osoby te, z pewnością realizują cele i funkcje publiczne danej jednostki, niemniej jednak nie są to upoważnione osoby, działające w imieniu organów państwa.

Monopol państwa w stosowaniu przymusu polega więc na wyłączności i autonomiczności państwa w dysponowaniu uprawnieniem do zastosowania przymusu. Państwo może legalnie stosować przymus, za pośrednictwem upoważnionych osób działających w imieniu organu państwowego lub formacji¹⁸, lub też może scedować to uprawnienie – w drodze ustawy – na inne osoby, realizujące określone przez ustawodawcę cele (przykładowo ochrona osób i mienia). Żaden inny, niż wskazany przez państwo w ustawie podmiot, nie może legalnie użyć siły w celu wyegzekwowania posłuszeństwa innej jednostki¹⁹.

Organy państwowe uprawnione do stosowania przymusu poprzez upoważnione osoby nie mają żadnego odpowiednika w innych strukturach społeczeństwa²⁰. Oznacza to, że państwo nie zezwala na stosowanie przymusu przez obywateli²¹ lub inne związki ludzi²² i dąży tym samym do zachowania obowiązującego monopolu.

Podstawowym rozgraniczeniem pomiędzy stosowaniem przymusu przez upoważnione osoby, działające w imieniu organów państwa oraz przez osoby, którym przyznano takie uprawnienie w drodze ustawy w celu realizacji zadań publicznych (tzw. działalność komercyjna) jest odpowiedzialność. W sytuacji przekroczenia uprawnień przez osobę (funkcjonariusza lub pracownika organu) z pierwszej z wymienionych kategorii -

¹⁸ T. Stawecki, P. Wieczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 1999, s. 61-62; Patrz także: H. Kelsen, *Czysta teoria...*, *op. cit.*, s. 100.

¹⁹ Wyjątek od tej zasady stanowi instytucja tzw. zatrzymania obywatelskiego, dopuszczająca możliwość pozbawienia wolności sprawcy czynu zabronionego w sytuacji złapania go na gorącym uczynku i ochronie przez dalszymi naruszeniami.

²⁰ J. Kuciński, *Podstawy...*, *op. cit.*, s. 8.

²¹ Pomijając wyjątki takie jak obrona konieczna i stan wyższej konieczności.

²² J. Oniszczyk (red.), *Współczesne państwo w teorii i praktyce*, Wyd. SGH, Warszawa 2011, s. 59.

odpowiedzialność ponosi państwo (organ państwowy)²³. Natomiast w przypadku drugiej grupy osób pojawia się problem z przypisaniem odpowiedzialności. Nie są to bowiem osoby działające w imieniu organu państwowego, a działające na podstawie przyznanych kompetencji i w imieniu podmiotu prywatnego.

Komercjalizacja zastosowania przymusu bezpośredniego rodzi i rodzić będzie wiele wątpliwości ze względu na fakt, że osoby stosujące przymus na podstawie przyznanych w różnych ustawach kompetencji działają w celu realizacji zadań i celów danego podmiotu (np. agencji ochrony osób i mienia), a nie zadań i celów wyznaczonych dla organów państwowych. Są to podmioty funkcjonujące na wolnym rynku i rządzące się prawami gospodarki, gdzie liczy się głównie zysk. Nie mają tu znaczenia funkcje publiczne czy zapewnienie poszanowania praw i wolności jednostek oraz zapewnienie ich bezpieczeństwa. Przykładem uzasadniającym tę tezę jest fakt, że coraz częściej pracownikami ochrony są osoby posiadające grupę inwalidzką, które z racji swojego stanu zdrowia i możliwości fizycznych nie są w stanie w pełni realizować swoich uprawnień. Niemniej jednak stanowią dla agencji ochrony osób i mienia oszczędność z racji opłacanych świadczeń zdrowotnych i zniżek z nimi związanych. Uspokajające jest, że ustawodawca uzależnił przyznanie uprawnień w zastosowaniu najbardziej dolegliwych śpb od uzyskania przez pracownika ochrony licencji. Z pewnością ogranicza to rynkowe podejście agencji ochrony, grożące nadużyciem przyznanych uprawnień.

Aktualnie pojawiają się koncepcje zmian dotyczących więziennictwa, polegające na jego skomercjonalizowaniu, włącznie z uprawnieniem zastosowania przymusu bezpośredniego. Dzisiaj Służba Więzienna jest jedną z formacji państwowych, której celem jest zapewnienie należytego wykonania orzeczonej kary oraz zapewnienie bezpieczeństwa na terenie zakładów karnych. Realizacja powyższego jest zatem zadaniem państwa, działającego poprzez powołaną w tym celu Służbę Więzienną. Komercjalizacja więzień spowodowałaby, że działalność ta realizowana byłaby przez podmioty prawa gospodarczego, których celem mogłoby być osiągnięcie w pierwszej kolejności zysku, a dopiero później należyte realizowanie zadań publicznych. Mogłoby to stanowić zagrożenie dla korzystania z uprawnienia zastosowania przymusu bezpośredniego. Przekroczenie uprawnień w tym zakresie nie stanowiłoby odpowiedzialności państwa, a podmiotu prywatnego, który pełniłby funkcje obecnej Służby Więziennej. Tym samym

²³ Patrz rozdział 4 dotyczący odpowiedzialności za przekroczenie uprawnień.

jednostka mogłaby dochodzić swoich roszczeń wyłącznie na drodze cywilnej i karnej, nie uwzględniając odpowiedzialności państwa za działalność funkcjonariuszy publicznych.

Podobny problem może wystąpić przy prywatyzowaniu szpitali i zakładów poprawczych. Doprowadziłoby to do zwiększenia liczby osób uprawnionych do stosowania śpb, na postawie przepisów ustawowych, nierealizujących zadań formacji i organów państwowych, a prywatnych pomiotów (np. prywatne schronisko dla nieletnich czy prywatny szpital psychiatryczny).

W konsekwencji monopol państwa na stosowanie tego rodzaju środków zostanie istotnie pomniejszony, co może prowadzić do negatywnych konsekwencji w dochodzeniu roszczeń, powstałych w wyniku przekroczenia uprawnień. Rodzi to zasadne zalecenie dla ustawodawcy, aby korzystanie z możliwości dysponowania monopolem na stosowanie śpb dokonywane było z rozważą i tylko w uzasadnionych przypadkach. Przekazanie do realizacji zadań publicznych podmiotom prywatnym z pewnością odciąży operacyjnie i funkcjonalnie organy i formacje państwowe, niemniej jednak jest działaniem ryzykownym, mogącym spowodować, że państwo straci kontrolę nad przekazanym uprawnieniem, a skuteczna realizacja zadań publicznych oraz poszanowanie praw i wolności jednostki będą zagrożone.

Aprobata stosowania przymusu bezpośredniego ma doniosłe znaczenie przy legitymizacji śpb. Przymus, który nie spełnia kryterium zasadności, nie zostanie w odczuciu powszechnym uznany za prawowity²⁴. Państwo powinno stosować przymus w taki sposób, aby społeczeństwo uznało go za usprawiedliwiony, należyty i zasługujący na akceptację²⁵. Akceptacja dotyczy tego, że przymus stosowany jest w celu zapewnienia bezpieczeństwa oraz w celu przeciwdziałania ingerencji w ważne dla jednostki wartości (w tym jej wolność). Zatem jednostka uznaje stosowanie przymusu za słuszne i jest przekonana, że państwo w odpowiedniej sytuacji interweniuje i poprzez zastosowanie przymusu ochroni ważne dla niej wartości.

Legalność stanowi niewątpliwie najważniejszy wyróżnik pojęć przymusu i przemocy. Przymus stosowany przez państwo (poprzez upoważnione osoby), zwłaszcza fizyczny, jest legalny, jeśli jest oparty na precyzyjnych i szczegółowych normach prawnych oraz procedurach. Przemoc jest co do zasady czynem bezprawnym. Polega na

²⁴ J. Oniszczyk (red.), *Współczesne państwo...*, op. cit., s. 60.

²⁵ Analogicznie do pojęcia legitymizacji władzy. Patrz: S. Wronkowska (red.), M. Zmierczak, *Kompendium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie*, Poznań 1999, s. 37.

niezgodnym z prawem, umyślnym działaniu z użyciem siły fizycznej, za które grozi odpowiedzialność karna, określona przez ustawę, obowiązującą w czasie jego popełnienia.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na instrumentalny charakter omawianych pojęć. Przemoc jest celem samym w sobie. Osoba stosująca przemoc ma głównie na celu wyrządzenie krzywdy innej osobie. Przymus natomiast ma typowo instrumentalny charakter. Upoważnione osoby zawsze stosują go w określonym celu, jako instrument „ku czemuś”. Bezwiedne, niesprawiedliwe i bezcelowe stosowanie przymusu przez upoważnione osoby jest niedopuszczalne.

Ponadto, państwo wprowadzając istotną gwarancję ochrony praw i wolności przed nieuprawnioną ingerencją, ma na celu uzyskanie we wspólnocie stanu poszanowania i ochrony praw jednostki. Środki oddziaływania mogą być wykorzystane przez kompetentne organy w momencie egzekwowania prawa. Gdy zachodzi taka konieczność, upoważnione osoby mogą fizycznie przymusić do przestrzegania narzuconych norm lub do podporządkowania²⁶. Zwłaszcza, że dolegliwości stwarzane dla osób, poprzez użycie przymusu, mogą dotyczyć wartości niezmiernie istotnych dla człowieka oraz ważnych społecznie dóbr²⁷.

Nawet, jeżeli zasadne jest wyposażenie organów państwowych w środki przymusu, to pod jakimi warunkami powinny być one stosowane? Jak przeciwdziałać nadużyciom w stosowaniu przymusu bezpośredniego? Jakie są przewidziane mechanizmy czy procedury, aby egzekwować prawo w takich przypadkach i zapewnić ochronę ofiarom?

Możliwość zastosowania przymusu powinna ograniczać się do sytuacji, w których występują działania bezprawne jednostki lub grupy. Przymus odczuwany jest przez jednostkę dopiero w sytuacji, gdy czyni to, czego prawo jej zakazuje lub nie czyni tego, co ono nakazuje²⁸. Prawo umożliwia zastosowanie przymusu nie wtedy, kiedy dochodzi do zachowania zgodnego z prawem, lecz wyłącznie wtedy, gdy jednostka zachowuje się w sposób zabroniony przez prawo²⁹.

Przestrzeganie prawa przez jednostkę nie jest zatem formą przymusu. Dopiero w momencie, gdy jednostka wykracza poza określony przez państwo zakres swobody i wolności, nie przestrzegając przyjętych norm prawnych, państwo stosuje bardziej dolegliwe środki. Przymus pojawia się więc w momencie egzekwowania prawa przez

²⁶ A. Korybski, Z. Szeliga, M. Żmigrodzki, *Współczesne państwowe systemy polityczne*, Lublin 1987, s. 67.

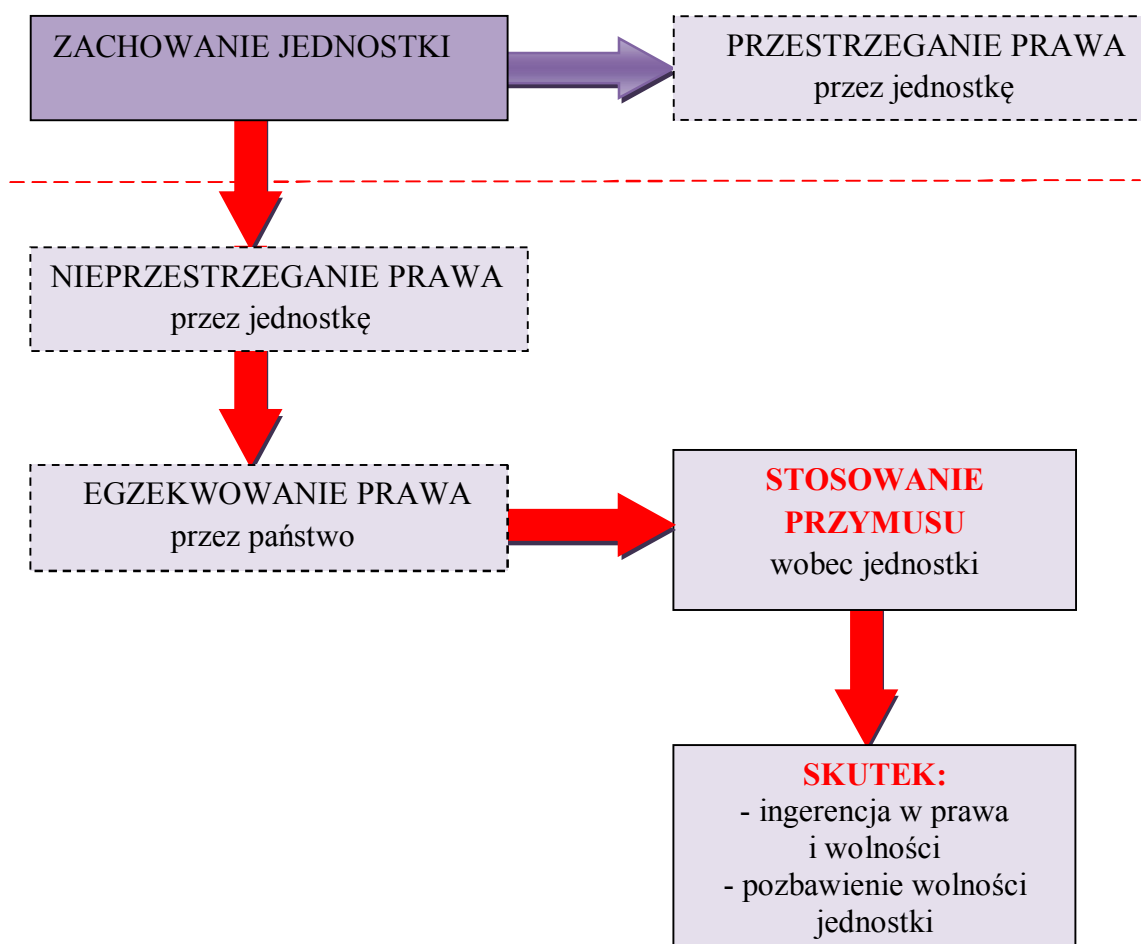
²⁷ J. Oniszczyk (red.), *Współczesne państwo...*, *op. cit.*, s. 59.

²⁸ M. Szyszkowska, *Europejska filozofia prawa*, C.H. Beck, Warszawa 1993, s. 95.

²⁹ H. Kelsen, *Czysta teoria...*, *op. cit.*, s. 98.

państwo, a nie w momencie jego przestrzegania przez jednostkę. Tezę tę ilustruje poniższy diagram.

Diagram 2. Stosowanie przymusu przez organy państwa

Przymus państwa pojawia się na poziomie egzekwowania prawa

Źródło: opracowanie własne

Warto podkreślić, że nie każde działanie państwa wobec jednostki, która nie stosuje się do norm prawnych, ma przymusowy charakter. Sprawowanie władzy wiąże się z możliwością użycia siły, lecz nie oznacza jej każdorazowego, rzeczywistego użycia³⁰. W praktyce nie występuje potrzeba stosowania wyłącznie przymusu, ponieważ w dużej ilości przypadków wystarczające jest zagrożenie jego użyciem, sama świadomość obywateli, że upoważniona osoba ma możliwość sięgnąć po te środki³¹.

³⁰ T. Biernat, *Legitymizacja władzy politycznej. Elementy teorii*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2000, s. 49.

³¹ J. Kuciński, *Podstawy wiedzy..., op. cit.*, s. 8.

Ustawodawca krajowy odnosi się do pojęcia przymusu w sposób pośredni i uzależniony od poszczególnych gałęzi prawa. Nie wprowadził on, jednolitej definicji legalnej. Wydaje się to być trudne, gdyż każda z gałęzi prawa dotyczy odrębnych kwestii.

1.3. Przymus bezpośredni jako jedna z form przymusu stosowanego przez państwo

Przymus bezpośredni jest jedną z form przymusu stosowanego przez państwo (upoważnione osoby) wobec jednostki jako narzędzie egzekwowania prawa. Ustawodawca w żadnym akcie prawnym, nawet w kluczowej ustawie z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej³² (zwanej w dalszej części pracy „Ustawą o śpb”), nie wprowadził definicji tego pojęcia. Definiowane jest ono wyłącznie poprzez wskazanie przesłanek, celu i określenie zasad zastosowania poszczególnych rodzajów środków przymusu bezpośredniego (pomimo umieszczenia w art. 4 Ustawy o śpb słowniczka pojęć). Zgodnie z Ustawą o śpb tych używa się lub wykorzystuje się je w sposób niezbędny do osiągnięcia celów, dla których zostały wprowadzone, proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie jak najmniejszej dolegliwości.

Zagadnienie przymusu, zwłaszcza bezpośredniego, było bardzo rzadko poruszane w literaturze. Zajmowali się nim głównie R. Tokarczyk i A. Gryniuk. Pojęcie przymusu państwowego nie jest doprecyzowane, co rodzi problemy natury interpretacyjnej.

Przymus bezpośredni jest zespołem czynności osoby uprawnionej (upoważnionej)³³, polegających na siłowym oddziaływaniu na człowieka³⁴ lub przedmiot w określonym, prawnie uregulowanym celu. Analogiczną definicję przymusu bezpośredniego zawiera prawo niemieckie. Zgodnie z §2 ustawy o stosowaniu środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy federalnych w Niemczech przymus bezpośredni oznacza wpływanie na człowieka lub na przedmiot poprzez fizyczną siłę, środki pomocnicze (techniczne) zastosowane w ramach tej siły oraz poprzez broń³⁵.

Wszystkim przypadkom zastosowania przymusu bezpośredniego przewodzi jeden główny cel - uzyskanie posłuszeństwa wobec poleceń wydanych przez osoby kompetentne na podstawie prawa. Cele szczegółowe i przesłanki zastosowania mogą być różnorodne i zależne są od specyfiki konkretnej regulacji. Są one wtórne w stosunku do celu głównego i mogą wynikać z zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego, ochrony ważnych

³² Dz. U. z 2013r., poz. 628, z późn. zm.

³³ Zgodnie z nomenklaturą Ustawy o śpb osoba upoważniona do stosowania w imieniu organu, w którym jest zatrudniona lub formacji, w której pełni służbę środków przymusu bezpośredniego jest określana jako „uprawniony”. Dla celów niniejszej pracy należy przyjąć nazewnictwo z Ustawy o śpb i uznać te słowa jako synonimy.

³⁴ M. Goettel, *Podręcznik policjanta. Część 2A i 2B. Uprawnienia policjanta*, Szczytno 1996, s. 3.

³⁵ Niemiecki Dziennik Federalny Ustaw, Część III, nr konspektu 201-5. Podobną definicję zawiera ustawa o odbywaniu kary przez nieletnich w Badenii-Wirtembergii, tłumaczenie R. Chrzastowski.

dla jednostek wartości, jak również egzekwowania prawa przez kompetentne organy lub upoważnione osoby działające w ich imieniu. Oznacza to, że funkcjonariusz Policji stosuje przymus bezpośredni po wystąpieniu odmiennych przesłanek, niż w przypadku wychowawcy w zakładzie poprawczym, czy pielęgniarki lub lekarza w szpitalu psychiatrycznym³⁶.

Sama istota zastosowania przymusu bezpośredniego sprowadza się do wywierania doraźnego wpływu w postaci siły fizycznej lub z jej użyciem. Stosuje się go dokładnie w tym samym momencie, gdy występują przesłanki uzasadniające jego użycie. Ma on zdecydowanie charakter działania *ad hoc*, w celu zapobieżenia bieżącego zagrożenia i natychmiastowego wymuszenia posłuszeństwa. Natężenie i rodzaj przymusu bezpośredniego dobierane są stosownie do zaistniałej sytuacji, biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności³⁷. Oczywiście wybór środka musi być oparty o przepisy obowiązującego prawa, które bardzo restrykcyjnie regulują, w jakim przypadku i jaki rodzaj (środek) przymusu bezpośredniego należy zastosować.

Istnieją sytuacje, w których nie ma innej możliwości jak zastosowanie przymusu bezpośredniego. Bez jego użycia bezwzględne uzyskanie posłuszeństwa jednostki byłoby utrudnione, a nawet niemożliwe, a bezpieczeństwo i porządek publiczny lub wartości istotne dla jednostki - zagrożone. To właśnie wywołanie poczucia bólu, unieruchomienie kończyn, itp.³⁸ nadaje temu rodzajowi przymusu charakter bezpośredni i natychmiastowy. Siła oddziałuje bowiem wprost na mięśnie i ciało osoby przymuszanej.

Reakcja na nacisk pojawia się natychmiast, gdyż oddziaływanie to bardzo głęboko ingeruje w postawę osoby przymuszanej. Taki charakter przymusu bezpośredniego konieczny jest dla osiągnięcia jego celu, tj. natychmiastowego uzyskania podporządkowania poleceniom wydanym przez upoważnione osoby.

Bezwłoczność przymusu bezpośredniego ma ścisły związek ze skutecznością sytuacji przymuszania. Bowiem zbyt wczesna reakcja ze strony przymuszającego może prowadzić do zarzutu bezpodstawnego i nieadekwatnego do zastanej sytuacji użycia przymusu. Zbyt późna reakcja, może prowadzić do nieuzyskania posłuszeństwa lub nieodparcia ataku czy zagrożenia, a tym samym do naruszenia dóbr lub praw osób trzecich (eksces ekstensywny).

³⁶ Tematyka obszarów zastosowania przymusu bezpośredniego będzie przedmiotem rozdziału drugiego niniejszej dysertacji.

³⁷ Patrz także: W. Pływaczewski, G. Kędzińska, *Leksykon policyjny*, Szczytno 2001, s. 327.

³⁸ M. Goettel, *Podręcznik...*, *op. cit.*, s. 3.

Przymus fizyczny określany jest często w doktrynie jako *vis absoluta*. Natomiast przymus psychiczny jako *vis compulsiva*. Należy przyjąć tezę, że rozróżnienie pomiędzy *vis compulsiva* a *vis absoluta* dotyczy głównie formy oddziaływania. Wywieranie nacisku w postaci *vis absoluta* wiąże się z użyciem siły fizycznej i jest formą oddziaływania bezwzględnego. Wywieranie wpływu poprzez siłę psychiczną, a więc poprzez zagrożenie użyciem siły fizycznej to *vis compulsiva* – tj. oddziaływanie poprzez przymus psychiczny, z elementem wolicjonalnym i możliwością wyboru.

Przymus bezpośredni może być stosowany jako wpływ:

1. Doraźny:

- jest stosowany *ad hoc* po wystąpieniu prawnie określonych przesłanek jako reakcja na działanie niezgodne z prawem,
- ma na celu natychmiastowe uzyskanie posłuszeństwa poleceniom kompetentnych osób.

2. Prewencyjny:

- jest stosowany profilaktycznie, np. w celu zapobiegania ewentualnej ucieczki w konwoju osoby pozbawionej wolności (kajdanki).

Brak legalnej definicji pojęcia powoduje bardzo często powstanie luk interpretacyjnych, stanowiących zagrożenie np. w sytuacji oceny przekroczenia uprawnień. Pojęcie przymusu bezpośredniego nie jest wprawdzie zdefiniowane w Ustawie o śpb wprost, niemniej jednak przepisy regulujące tę problematykę pośrednio precyzują to zagadnienie.

Rozdział 2.

Zastosowanie przymusu bezpośredniego na gruncie obowiązującego prawa

2.1. Przegląd obszarów zastosowania przymusu bezpośredniego

Analiza obowiązujących aktów prawnych pozwala na wyodrębnienie kilku obszarów zastosowania przymusu bezpośredniego. Za obszar przymusu przyjmuje się wyodrębnioną część przepisów obowiązującego prawa, związaną z zastosowaniem przymusu bezpośredniego, charakteryzującą się wspólnym elementem – uprawnieniem zastosowania siły fizycznej, natomiast odmiennym celem szczegółowym zastosowania oraz odmiennym zakresem przedmiotowym i podmiotowym. Obszar zastosowania przymusu stanowi zbiór okoliczności, które muszą zaistnieć oraz warunków, które muszą zostać spełnione, aby uprawniona osoba mogła legalnie zastosować przymus.

Na gruncie obowiązującego prawa wyodrębniono następujące obszary zastosowania przymusu bezpośredniego:

- stosowany w celach leczniczych,
- stosowany w celach wychowawczych,
- stosowany w celu zapewnienia prawidłowego toku postępowania (karnego, lub egzekucyjnego w administracji),
- stosowany w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego (w tym ochrony praw i wolności jednostki przed bezprawnym naruszeniem).

Wymienione wyżej uprawnienia (pogrupowane w obszary) są działaniami legalnymi, podejmowanymi przez uprawnione osoby na podstawie i w granicach obowiązujących przepisów prawa. Obywatele natomiast, w zamian za zapewnienie bezpieczeństwa i ochrony ich dóbr, przyzwalają na ograniczenie prawnie przyznanych wolności i praw³⁹. Kompetencja ta musi być zawarta w ustawie i sprecyzowana podmiotowo i przedmiotowo. Poniższa tabela wskazuje istotne źródła prawa (ustawy), w których uregulowana została kwestia dopuszczalności zastosowania przymusu bezpośredniego.

³⁹ G. Gozdór, *Prywatyzacja bezpieczeństwa. Rola i miejsce prywatnego sektora ochrony w systemie bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Wyd. KUL, Lublin 2012, s. 24.

Tabela 1. Podstawy prawne zastosowania przymusu bezpośredniego w ramach wyodrębnionych obszarów

Obszar zastosowania przymusu bezpośred.	Akt prawny
lecniczy	Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 1994r., Nr 111, poz. 535, z późn.zm.)
	Ustawa z 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz. U. z 2014, poz. 24)
	Ustawa z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 1982 r., Nr 35, poz. 230, z późn. zm.)
	Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 roku o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz. U. z 2008 r., Nr 234, poz. 1570, z późn. zm.)
wychowawczy	Ustawa z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 1982r., Nr 35, poz. 228, z późn. zm.)
	Ustawa z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. z 2013r., poz. 628, z późn. zm.)
prawidłowy tok postępowania	Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz. U. z 1966r., Nr 24, poz. 151, z późn. zm.)
	Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 1997r., Nr 89, poz. 555, z późn. zm.)
	Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 1964r., Nr 43, poz. 296, z późn. zm.)
zapewnienie bezp. publ. i porządku publ.	Ustawa z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej.

Źródło: opracowanie na podstawie obowiązującego systemu prawnego

Przymus stosowany w celach leczniczych polega na wymuszeniu na osobach, znajdujących się w placówkach zdrowotnych⁴⁰, określonego zachowania się, które ma związek z prawidłowym wykonywaniem obowiązków zapewnienia opieki zdrowotnej przez uprawnione osoby, zatrudnione w tych placówkach. Przymus taki może polegać na:

- podaniu leku osobie z zaburzeniami psychicznymi, która nie jest świadoma aktualnej sytuacji, a uzasadnione jest to względami zdrowotnymi,
- iniekcji szczepiennej w celu przeciwdziałania chorobom zakaźnym i epidemiom,
- podaniu leku osobie w stanie nietrzeźwości.

⁴⁰ Placówki zdrowotne, w których możliwe jest stosowanie przymusu bezpośredniego zostaną omówione w dalszej części rozdziału.

Zastosowanie przymusu bezpośredniego w stosunku do pacjentów szpitali psychiatrycznych jest kontrowersyjnym zagadnieniem. Wynika to po pierwsze z faktu, że niewątpliwie mamy do czynienia z jednym z ważniejszych dóbr, jakim jest zdrowie, w tym zdrowie psychiczne człowieka. Po drugie, osoba, wobec której stosuje się przymus, nie zawsze ma świadomość swoich czynów i tym samym budzące wątpliwości jest użycie wobec niej przymusu w celu uzyskania podporządkowania. Same podstawy działań tej osoby są podważalne (np. poprzez brak poczytalności), więc i środki wobec niej zastosowane budzą niekiedy wątpliwości. Poza tym, często dochodzi do głosu opinia, że w szpitalach psychiatrycznych, w związku z brakiem świadomości pacjentów, środki przymusu są nadużywane, a ich pierwotny cel ulega zatarciu. Dane statystyczne nie potwierdzają jednak tej hipotezy⁴¹.

Przymus bezpośredni stosowany w celach wychowawczych to oddziaływanie na osobę - nieletniego, w przypadku bezskuteczności oddziaływania psychologiczno-pedagogicznego. Ma on na celu wywarcie bezpośredniego wpływu i przeciwdziałanie zachowaniom niezgodnym z przyjętymi zasadami, normami, czy prawem. Przymus bezpośredni stosowany w stosunku do nieletnich ma bardzo „wyjątkowy” charakter. Można by nawet stwierdzić, że przymus ten ingeruje w sferę delikatniejszą, niż w przypadku pozostałych obszarów. Spowodowane jest to faktem, że nieletni, którzy trafili do zakładów poprawczych, czy schronisk dla nieletnich wykazują cechy niedostosowania społecznego, zaburzeń osobowości, poczucia odrzucenia i niezrozumienia. To często dzieci lub młodzież, które popadły z różnych przyczyn w konflikt z prawem. Każdorazowe zastosowanie przymusu bezpośredniego wobec nieletniego może przekreślić długoletnią pracę dydaktyczno-wychowawczą nad jego umiejętnościami, czy dostosowaniem społecznym. Przede wszystkim może przekreślić zaufanie podopiecznego do jego wychowawcy, co w procesie resocjalizacji i wychowania nieletnich jest kluczowym elementem - jest podstawą wychowania⁴².

Przymus bezpośredni stosowany w celach wychowawczych ma związek z:

- uzyskaniem podporządkowania i szacunku dla osoby wydającej polecenie,
- kształtowaniem systemu wartości nieletniego poprzez zagrożenie użyciem przymusu bezpośredniego (rozdzielenie dobra od zła u osób niedostosowanych społecznie ze skłonnościami do demoralizacji).

⁴¹Zobacz: A. Kubanek, *Przymus stosowany w celach leczniczych*, Internetowy Przegląd Prawniczy Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, nr 2015/4, s. 159-188.

⁴²R. Opora, *Resocjalizacja. Wychowanie i psychokorekcja nieletnich niedostosowanych społecznie*, Impuls, Kraków 2010, s. 21

Kolejny z wyodrębnionych obszarów zastosowania przymusu to zapewnienie prawidłowego toku postępowania. Pod tym ogólnym określeniem kryje się przymus (w tym także bezpośredni), mający na celu doprowadzenie do wykonania lub zabezpieczenia wykonania obowiązków w toku danego rodzaju postępowania⁴³, jak również działanie mające na celu stworzenie odpowiednich warunków do wykonywania czynności procesowych⁴⁴.

Działania organów państwa powinny być skuteczne, dlatego też muszą być one wyposażone w środki, zapewniające wykonywanie nakazów i zakazów, jak również aktów administracyjnych. W innym przypadku „administrowanie byłoby niemożliwe”⁴⁵. Zatem procedury procesowe „zastrzegają obowiązkowy udział określonych podmiotów w czynnościach procesowych lub też nakładają obowiązek podporządkowania się wezwaniom, poleceniom bądź żądaniom organu procesowego do zastosowania prawem przewidzianych środków, pozwalających na wymuszeniu pożądanego zachowania się określonej osoby lub też zapobieganie zachowaniom niepożądanym”⁴⁶.

W ramach prawa procesowego, środki przymusu odgrywają bardzo ważną rolę, gdyż zapewniają prawidłowy tok samego postępowania. Ich celem jest „stworzenie odpowiednich warunków czynności procesowych, ich rodzaj zaś i forma, uzależnione są od konkretnych zadań, których realizację mają zapewnić”⁴⁷.

Należy w tym momencie dokonać pewnego rozróżnienia, co do celów zastosowania przymusu w ramach różnych rodzajów postępowań. Analizie poddano procedurę karną, cywilną oraz egzekucyjną (administracyjną). Otóż wyłącznie w procedurze egzekucyjnej pojawiło się pojęcie przymusu bezpośredniego. W pozostałych regulacjach występowało ogólne pojęcie przymusu, w rozumieniu nieco odmiennym. Przepisy postępowania karnego, czy cywilnego odnoszą się do pojęcia, umiejscawiając przymus wśród środków służących wymuszeniu spełnienia różnorodnych obowiązków, bez akcentowania użycia siły w tym zakresie. Oczywiście środkom tym nadano charakter przymusowy i z samej ich istoty wynika, że użycie siły fizycznej w ramach realizacji celów przymusu jest dopuszczalne, jednak ustawodawca nie zawarł w procedurze cywilnej ani karnej wzmianki o przymusie bezpośrednim.

⁴³ T. Jędrzejewski, M. Masternak, P. Rączka, *Administracyjne postępowanie egzekucyjne*, Dom Organizatora, Toruń 2013, s. 25, 256.

⁴⁴ G. Artymiak (red.), M. Rogalski (red.) i inni, *Proces karny. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 244.

⁴⁵ T. Jędrzejewski, M. Masternak, P. Rączka, *Administracyjne ...*, *op. cit.*, s. 255.

⁴⁶ J. Skorupka (red.) i inni, *Postępowanie karne. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 423.

⁴⁷ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, LexisNexis, Warszawa 2011, s. 571.

Zasadne wydaje się ujednoczenie przez ustawodawcę pojęć przymusu bezpośredniego oraz przymusu i rozumienia istoty tego zagadnienia. Z pewnością ujednoczony powinien być zakres przedmiotowy tych pojęć, gdyż w procedurze cywilnej i karnej występuje przymus, który może wiązać się z użyciem siły fizycznej, a nie jest określony jako bezpośredni. Zatem, zgodnie z zasadami poprawnej legislacji, jak i logiczności i klarowności przepisów, słusznym wydaje się zunifikowanie przepisów w zakresie zastosowania przymusu, w celu zapewnienia prawidłowego toku postępowania.

Dwojakość celu zastosowania przymusu w toku postępowania wynika z faktu, że w postępowaniu egzekucyjnym (które dotyczy szeroko rozumianego przymusowego wykonania obowiązków objętych egzekucją administracyjną) środki przymusu bezpośredniego mają zapewnić skuteczność aktów administracyjnych i służą doprowadzeniu do wykonania obowiązków poddanych egzekucji. Przymus bezpośredni polega w tym przypadku na „wykonaniu czynności egzekucyjnych, które obejmują wszelkie, podejmowane przez organ działania zmierzające do zastosowania lub zrealizowania środków egzekucyjnych”⁴⁸. Tym samym przymus bezpośredni stosowany w ramach postępowania egzekucyjnego polega na zastosowaniu wobec zobowiązanego lub innych osób środków służących ograniczeniu ich wolności osobistej do usunięcia oporu, stającego na przeszkodzie wykonania obowiązku, który ma być zrealizowany w drodze egzekucji⁴⁹.

W procedurze karnej środki przymusu mają na celu wymuszenie pożądanego (oczekiwanego) zachowania się z punktu widzenia prowadzonego postępowania lub, co już wspomniano, stworzenie odpowiednich warunków do wykonywania czynności procesowych. Tym samym w prawie karnym środki przymusu mogą być reakcją na określone zachowanie, które jest sprzeczne z prawem, jak i „mogą zmierzać do urzeczywistnienia pożądanego stanu faktycznego, niezależnego od woli lub zachowania danej osoby”⁵⁰.

Stosowanie przymusu dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania jest w wielu przypadkach koniecznością, a posługiwanie się tymi środkami jest, zgodnie z doktryną, dopuszczalne „pod warunkiem zamykania się w granicach potrzeb

⁴⁸ T. Jędrzejewski, M. Masternak, P. Rączka, *Administracyjne...*, *op. cit.*, s. 26-27.

⁴⁹ W. Grzeškiewicz, *Egzekucja administracyjna. Teoria i praktyka z orzecnictwem sądowym*, Dom Wyd. ABC, Warszawa 2006, s. 296. Patrz także: E. Ochendowski, *Postępowanie administracyjne. Ogólne, egzekucyjne i sądkowo-administracyjne. Wybór orzecnictwa*, Dom Organizatora, Toruń 2014, s. 305.

⁵⁰ G. Artymiak (red.), M. Rogalski (red.) i inni, *Proces...*, *op. cit.*, s. 244.

procesowych”⁵¹. Organy prowadzące postępowanie nie mogą być bezsilne wobec zachowań, paraliżujących przebieg postępowania. Tak więc przesłanką zastosowania tych środków jest dyscyplinowanie uczestników postępowania, którzy nie zawsze zachowują się zgodnie z prawem⁵² oraz przeciwdziałanie zakłócaniu przebiegu procesu i realizacji jego celów⁵³.

Ostatni z wyodrębnionych obszarów to zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Ze względu na swoją istotę zostanie on poddany odrębnej, szczegółowej analizie w kolejnej części rozdziału.

Specyfika poszczególnych obszarów zastosowania przymusu bezpośredniego powoduje, że krąg osób uprawnionych do jego stosowania jest zróżnicowany. Jest on jednak zamknięty, aby niepożądane podmioty nie miały możliwości skorzystania z tego uprawnienia. Krąg osób upoważnionych do stosowania przymusu bezpośredniego zawiera poniższa tabela.

Tabela 2. Osoby uprawnione do stosowania przymusu bezpośredniego

Obszar zastosowania przymusu bezpośredniego	krąg upoważnionych osób
lecniczy	- lekarz - pielęgniarka - kierujący akcją prowadzenia medycznych czynności ratunkowych - felczer
wychowawczy	- wychowawca
prawidłowy tok postępowania	- pracownik organu egzekucyjnego wyznaczony do wykonywania czynności (egzekutor), - dłużnik zajętej wierzytelności, - funkcjonariusze Policji, ABW, AW, SKW, SWW, CBA oraz Straży Granicznej (jako asysta przy wykonywaniu czynności egzekucyjnych), - wierzyciel ⁵⁴ , - pracownik organu prowadzącego postępowanie (w przypadku postępowania karnego).
zapewnienie bezp. publ. i porządku publ.	- pracownik ochrony – w celach zapewnienia bezpieczeństwa na terenie KOZZD, - osoby uprawnione na podstawie ustawy o śpb i broni palnej (szczegółowa analiza w dalszej części rozdziału)

Źródło: opracowanie na podstawie obowiązującego systemu prawnego

⁵¹ T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie ...*, op. cit., s. 572.

⁵² G. Artymiak (red.), M. Rogalski (red.) i inni, *Proces...*, op. cit., s. 245-246.

⁵³ J. Skorupka (red.) i inni, *Postępowanie...*, op. cit., s. 423.

⁵⁴ T. Jędrzejewski, M. Masternak, P. Rączka, *Administracyjne...*, op. cit., s. 31-33; Z. Kmiecik, *Postępowanie administracyjne, postępowanie egzekucyjne w administracji i postępowanie sądowo-administracyjne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 269.

Informacje zawarte w powyższej tabeli ukazują, że najszerszy katalog osób, które mogą stosować omawiane środki, występuje w obszarze zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. W ramach tego obszaru zakres dostępnych środków jest również najszerszy. W przypadku pozostałych osób, które mogą zastosować przymus bezpośredni, uprawnienie ma ścisły związek z funkcją, jaką one pełnią, tj. lekarz w przypadku obszaru leczniczego czy wychowawca w przypadku obszaru wychowawczego.

O zastosowaniu przymusu bezpośredniego w celach leczniczych decyduje, co do zasady, lekarz, który jednocześnie określa rodzaj zastosowanego środka przymusu oraz osobiście nadzoruje jego wykonanie (art. 18 ust. 2 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego – zwanej dalej „Ustawą o ozp”). Jeżeli nie jest możliwe uzyskanie natychmiastowej decyzji lekarza, o zastosowaniu przymusu bezpośredniego decyduje pielęgniarka, która jest tym samym obowiązana niezwłocznie zawiadomić lekarza o tym fakcie. Jeżeli nie jest możliwe uzyskanie decyzji ani lekarza, ani pielęgniarki o zastosowaniu przymusu decyduje kierujący akcją prowadzenia medycznych czynności ratunkowych (np. w przypadku osoby z zaburzeniami psychicznymi, po wystąpieniu przesłanek określonych w art. 18 ust. 1 Ustawy o ozp), który jest zobowiązany niezwłocznie zawiadomić o tym fakcie dyspozytora medycznego.

Przymus bezpośredni stosowany w KOZZD⁵⁵ jest najbardziej specyficzną formą przymusu bezpośredniego, występującego w systemie prawnym. Spowodowane jest to faktem, że jest to „przymus łączony” – w celach leczniczych i w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku na terenie Ośrodka. Część uprawnień należy do lekarza lub pielęgniarki, a część do służby ochrony funkcjonującej w placówce.

Różnorodność podmiotów uprawnionych do stosowania przymusu widoczna jest także w przypadku zapisów ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Decyzję o zastosowaniu środka przymusu (lub zaprzestaniu stosowania) w izbie wytrzeźwień lub innej placówce podejmuje lekarz lub felczer, który określa rodzaj zastosowanej formy przymusu oraz osobiście nadzoruje jego wykonanie. Natomiast, jeśli osoba nietrzeźwa jest umieszczona w jednostce Policji, o zastosowaniu przymusu (lub zaprzestaniu stosowania) decyduje komendant jednostki Policji lub osoba przez niego upoważniona, a podczas ich nieobecności – dyżurny jednostki Policji. Jeżeli nie jest

⁵⁵ Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym utworzony w drodze ustawy z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz. U. z 2013 roku, Nr, poz. 24).

możliwe uzyskanie natychmiastowej decyzji wyżej wymienionych osób, o zastosowaniu przymusu decyduje funkcjonariusz Policji, który następnie sam go stosuje⁵⁶.

Krąg osób, wobec których można zastosować przymus jest w wielu przypadkach bardzo szeroki, a czasem nawet nieograniczony. Sytuacja ta ma miejsce zwłaszcza w przypadku obszaru zastosowania przymusu w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego, który zostanie szczegółowo omówiony w dalszej części pracy.

Krąg osób, wobec których można zastosować przymus leczniczy jest znacznie węższy niż w przypadku przymusu stosowanego w celu zapewnienia bezpieczeństwa. Krąg osób, wobec których możliwe jest zastosowanie przymusu w celach wychowawczych jest jeszcze węższy, gdyż dotyczy wyłącznie osób nieletnich - zgodnie z art. 1 §1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Tabela 3. Krąg osób, wobec których można zastosować przymus bezpośredni

Obszar zastosowania przymusu bezpośredniego	Osoby, wobec których może zostać użyty przymus bezp.
leczniczy	- osoby z zaburzeniami psychicznymi ⁵⁷ (w tym pacjenci zakładów psychiatrycznych lub jednostek organizacyjnych pomocy społecznej oraz osoby przebywające w KOZZD ⁵⁸), - osoby w stanie nietrzeźwości doprowadzone do izby wytrzeźwień, palcówki lub jednostki Policji, - osoby, które nie poddają się obowiązkowi szpitalnemu.
wychowawczy	- osoby nieletnie umieszczone w określonych ośrodkach
prawidłowy tok postępowania	- osoba, wobec której prowadzi się egzekucję = zobowiązany (osoba prawna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, osoba fizyczna) ⁵⁹ , - uczestnik danego postępowania
zapewnienie bezp. publ. i porządku publ.	- osoby, których zachowanie wypełnia znamiona czynu zabronionego i zagraża życiu, zdrowiu lub inny dobrom jednostek

Źródło: opracowanie na podstawie obowiązującego systemu prawnego

⁵⁶ Więcej o przestrzeganiu praw człowieka w izbach wytrzeźwień: R. Krajewski, *Izba wytrzeźwień a prawa człowieka*, Studia z zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania UKW. Tom 5, Bydgoszcz 2014, s. 151-155.

⁵⁷ Punkt 1 art. 3 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego zawiera doprecyzowanie pojęcia osoby z zaburzeniami psychicznymi. Jest to osoba:

- chora psychicznie (wykazująca zaburzenia psychotyczne) lub
- upośledzona umysłowo lub
- wykazująca inne zakłócenia czynności psychicznych, które zgodnie ze stanem wiedzy medycznej zaliczane są do zaburzeń psychicznych, a osoba ta wymaga świadczeń zdrowotnych lub innych form pomocy i opieki niezbędnych do życia w środowisku rodzinnym lub społecznym.

⁵⁸ Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym utworzony w drodze ustawy z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz. U. z 2013 r., poz. 24).

⁵⁹ E. Ochendowski, *Postępowanie administracyjne...*, op. cit., s. 263.

Jak wynika z powyższej tabeli, najszerszy krąg osób, wobec których można zastosować przymus bezpośredni występuje w przypadku obszaru zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Przymus ma w tym przypadku bardziej uniwersalny charakter, gdyż może być stosowany wobec najliczniejszej, nieprecyzowanej z góry liczby osób.

Zaznaczyć należy, że w przypadku obszaru zapewnienia prawidłowego toku postępowania przymus bezpośredni można zastosować również wobec każdej osoby, której działanie lub zaniechanie stanowi przeszkodę w wykonaniu obowiązków uprawnionych osób⁶⁰. Zastosowanie przymusu musi być warunkowane oporem tej osoby, który to opór stoi na przeszkodzie realizacji obowiązków poszczególnych osób – np. wykonania obowiązku objętego tytułem wykonawczym⁶¹ przez egzekutora, czy zdyscyplinowanie publiczności podczas procesu karnego przez sędziego⁶².

Nieodzownym warunkiem legalnego zastosowania przymusu bezpośredniego jest uwzględnienie miejsca jego zastosowania. Prawo zastosowania przymusu w celach leczniczych i wychowawczych posiadają jedynie osoby zatrudnione w określonych placówkach. Będą to wyłącznie: placówki służby zdrowia (w kontekście szepień), szpitale psychiatryczne (w rozumieniu ustawy o ochronie zdrowia psychicznego), jednostki organizacyjne pomocy społecznej, KOZZD, izby wytrzeźwień (jednostki Policji lub inne placówki) oraz zakłady poprawcze, schroniska dla nieletnich oraz młodzieżowe ośrodki wychowawcze. Oznacza to, że lekarz nie może zastosować przymusu bezpośredniego poza szpitalem, a wychowawca poza zakładem poprawczym. Każde zastosowanie przymusu przez te osoby, poza placówką nosi znamiona bezprawności. W przypadku przymusu zastosowanego w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego może to być (prawie) każde miejsce, w którym wystąpi zagrożenie.

Aby przymus bezpośredni był legalny, prawo musi w sposób konkretny i wyczerpujący określać sytuacje, w których może być zastosowany. W związku z faktem, że jest to znaczna ingerencja w sferę praw i wolności człowieka i obywatela - dbałość ustawodawcy o szczegółowe regulacje w tym zakresie wydaje się być oczywista i wymagana.

Każdy z charakteryzowanych obszarów różni się między sobą pod wieloma względami – również pod względem przesłanek zastosowania przymusu. Są one w każdym

⁶⁰ W. Grześkiewicz, *Egzekucja...*, *op. cit.*, s. 298. Patrz także: E. Ochendowski, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 306.

⁶¹ T. Jędrzejewski, M. Masternak, P. Rączka, *Administracyjne ...*, *op. cit.*, s. 248.

⁶² G. Artymiak (red.), M. Rogalski (red.) i inni, *Proces...*, *op. cit.*, s. 245-246.

przypadku odmienne, niemniej jednak dostrzegalny jest jeden wspólny element. Decyzję w zakresie zastosowania przymusu podejmuje właściwa osoba w trybie określonym przez prawo, po ustaleniu, że istnieją do tego podstawy prawne⁶³ – tj. po wystąpieniu konkretnych przesłanek określonych przez ustawę.

Tabela 4. Przesłanki zastosowania przymusu bezpośredniego w poszczególnych obszarach

Obszar zastosowania przymusu bezpośredniego	przesłanki
lecniczy	<ul style="list-style-type: none"> – dopuszczenie się zamachu przeciwko życiu lub zdrowiu własnemu lub innej osoby, – dopuszczenie się zamachu przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu, – stworzenie zagrożenia dla życia lub zdrowia własnego lub innej osoby, – niszczenie lub uszkodzenie w sposób gwałtowny przedmioty znajdujące się w otoczeniu, – poważne zakłócanie lub uniemożliwianie funkcjonowania określonego rodzaju placówki, – próby samowolnego opuszczenia placówki, – nawoływanie innych osób do w/w działań, – próby samowolnego oddalenia, podczas przebywania poza placówką (np. w związku z udzielaniem świadczeń zdrowotnych), – kiedy dana osoba nie poddaje się obowiązkowi szczepienia
wychowawczy	<ul style="list-style-type: none"> – dopuszczenie się zamachu przeciwko życiu lub zdrowiu własnemu lub innej osoby, – przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu przeciwko życiu lub zdrowiu własnemu lub innej osoby, – ochrona porządku lub bezpieczeństwa, – niszczenie lub uszkodzenie w sposób gwałtowny przedmioty znajdujące się w jej otoczeniu, – próby samowolnego opuszczenia placówki, – próby samowolnego oddalenia, podczas przebywania poza placówką (np. w związku z udzielaniem świadczeń zdrowotnych), – wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym poleceniem, – pokonanie biernego oporu
prawidłowy tok postępowania	<p>Postępowanie karne⁶⁴:</p> <ul style="list-style-type: none"> – przy przeszukiwaniu, uzyskiwaniu i zabezpieczeniu dowodów, – jako sposób zabezpieczenia osoby oskarżonego dla wymiaru sprawiedliwości, – w celu umożliwienia wykonania grożącej oskarżonemu kary grzywny, przepadku, dla zabezpieczenia roszczeń powoda cywilnego, – w celu zapewnienia stawiennictwa osób wezwanych i wypełnia przez nie wszelkich obowiązków procesowych, – w celu utrzymania powagi sądu. <p>Postępowanie egzekucyjne w administracji:</p> <ul style="list-style-type: none"> – doprowadzenie do wykonania obowiązków podlegających egzekucji, – pokonanie oporu, stającego na przeszkodzie realizacji obowiązków.
zapewnienie bezp. publ. i porządku publ.	<ul style="list-style-type: none"> – przesłanki omówione w kolejnej części pracy

Źródło: opracowanie na podstawie obowiązującego systemu prawnego

⁶³ G. Artymiak (red.), M. Rogalski (red.) i inni, *Proces...*, op. cit., s. 245-246.

⁶⁴ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie...*, op. cit., s. 572.

Analizując powyższe dane nasuwa się wniosek o analogii przesłanek w przypadku obszaru wychowawczego i leczniczego. Odmienne przesłanki występują w przypadku obszaru zapewnienia prawidłowości toku postępowania, co wynika z jego specyfiki. Dokonując porównania powyższych danych z przesłankami zastosowania w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego (opisane w rozdziale 2.3) również można dostrzec analogię. Oznacza to, że w większości obszarów występują zbliżone, o ile nie takie same, przesłanki zastosowania przymusu bezpośredniego.

Ustawodawca dostrzegł w zachowaniu różnych osób i jego konsekwencjach analogię i sformułował przesłanki w poszczególnych aktach prawnych w zbliżony sposób. Dowodzi to, że bez względu na obszar zastosowania przymusu bezpośredniego, te same (lub zbliżone) sytuacje mogą powodować zagrożenia dla dóbr osób trzecich, ich bezpieczeństwa oraz ich praw i wolności. Pomimo zbliżonej treści przesłanek nie wydaje się zasadnym dokonanie uregulowania przymusu bezpośredniego w jednym akcie prawnym, zarówno w celach leczniczych, wychowawczych jak i dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania. Zagadnienia te są na tyle specyficzne, że muszą pozostać uregulowane odrębnie.

Uprawniony do stosowania przymusu ma możliwość, po wystąpieniu określonych przesłanek, wyboru prawem przewidzianego środka stosownie do zaistniałej sytuacji i do osoby, wobec której go stosuje. Wybór ten musi być oparty o zasadę celowości i zasadę stosowania najmniej dolegliwego środka. Zatem w ramach decyzji o wyborze środka uprawniony powinien uwzględnić po pierwsze, który z dostępnych mu środków jest najmniej uciążliwy dla przymuszanego⁶⁵. Po drugie, który z dostępnych środków będzie prowadził wyłącznie do wykonania ciężącego na przymuszanym obowiązku, a nie będzie stanowił wyłącznie formy represji⁶⁶.

Obowiązujące akty prawne zawierają katalog środków przymusu bezpośredniego, jednak nie przesadzają o stopniu ich dolegliwości. Dokonuje tego doktryna w oparciu o przesłanki i konsekwencje zastosowania poszczególnych środków. Dlatego nie dziwi przyjęty w doktrynie pogląd, że ostatecznym *špb* jest broń palna, gdyż z założenia wyrządza ona największą dolegliwość, która może nawet wiązać się ze śmiercią osoby, wobec której się ją stosuje.

Katalog *špb* jest zamknięty. Wydaje się to być zasadne, zwłaszcza, że środki te głęboko ingerują w sferę praw i wolności człowieka i obywatela. Każde uchybienie ze

⁶⁵ Z. Kmiecik, *Postępowanie administracyjne...*, *op. cit.*, s. 230.

⁶⁶ E. Ochendowski, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 264.

strony ustawodawcy w tym zakresie może rodzić wątpliwości natury interpretacyjnej i stanowić zagrożenie dla praw człowieka w demokratycznym państwie prawnym.

Specyfika poszczególnych obszarów zastosowania przymusu powoduje, że ilość środków jest różnorodna - czasem znacznie ograniczona w porównaniu do pozostałych obszarów, a czasem rozbudowana, włączając w to broń palną. Różnorodność środków ma swoją określoną zasadność. Wielorakość sytuacji uniemożliwia stworzenie odpowiedniego i uniwersalnego katalogu środków⁶⁷. Trudno sobie bowiem wyobrazić, aby funkcjonariusz Policji miał do dyspozycji wobec sprawcy czynu zabronionego te same środki, które ma do dyspozycji lekarz w szpitalu psychiatrycznym wobec osoby niepoczytalnej, stwarzającej chwilowe zagrożenie dla osób, będących w jej otoczeniu.

Warto podkreślić, że w katalogu dostępnych środków przymusu w ramach jednego - tego samego obszaru - występowało zróżnicowanie. Mowa o przymusie w celach leczniczych, a dokładnie o przymusie stosowanym wobec osób umieszczonych w KOZZD. Rodzaje śpb stosowanych przez pracowników ochrony Ośrodka są analogiczne jak w przypadku środków przymusu stosowanych przez lekarzy i pielęgniarki w szpitalach psychiatrycznych, z zastrzeżeniem, że w przypadku pracowników ochrony tego Ośrodka katalog jest znacznie szerszy. Do środków tych zalicza się dodatkowo kajdanki, pałkę służbową oraz ręczny miotacz substancji obezwładniających.

Rozszerzenie katalogu dostępnych śpb, w stosunku do katalogu środków stosowanych wobec osób z zaburzeniami psychicznymi w szpitalach psychiatrycznych, może być spowodowane faktem, że w Ośrodku umieszczane są jednostki, które (zgodnie z art. 1 ustawy roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób) odbywają prawomocnie orzeczoną karę pozbawienia wolności lub karę 25 lat pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym. Tak więc jednostki te w przeszłości postępowały niezgodnie z prawem, zagrażając zdrowiu lub życiu innych osób, a stwierdzone u nich zaburzenia psychiczne sugerują, że możliwe jest ponownie ich popełnienie. W związku z tym, dostępne środki egzekwowania posłuszeństwa takich osób muszą być bardziej dolegliwe niż w przypadku osób przebywających w szpitalach psychiatrycznych, które również wykazują zaburzenia psychiczne, ale nie są osadzone w placówce w związku z popełnieniem czynu zabronionego.

⁶⁷ T. Jędrzejewski, M. Masternak, P. Rączka, *Administracyjne..., op. cit.*, s. 64.

Odmienność środków w katalogu występuje także w przypadku zastosowania przymusu na mocy ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi. Dostępne środki przymusu bezpośredniego są tożsame jak w przypadku ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Jednak ustawodawca zastrzega, że wobec osób w stanie nietrzeźwości, doprowadzonych do jednostki Policji można zastosować wszystkie dostępne środki, za wyjątkiem przymusowego podania leków. Wydaje się to być zrozumiałe, w związku z faktem, że sytuacje zastosowania przymusu bezpośredniego mają z zasady charakter natychmiastowy, a funkcjonariusz Policji nie jest lekarzem i nie ma uprawnień do podawania leków.

Wobec nieletniego, przebywającego w jednej z wcześniej wymienionych placówek, którego działania wypełniają jedną z określonych przesłanek, można zastosować przymus bezpośredni w postaci siły fizycznej. Gdy użycie siły nie jest wystarczające lub w przypadkach usiłowania targnięcia się tego nieletniego na życie lub zdrowie własne albo innej osoby, możliwe jest użycie śpb: unieruchomienie w postaci pasów lub kaftana bezpieczeństwa lub izolacja w izbie izolacyjnej. W młodzieżowym ośrodku wychowawczym dozwolone jest jedynie stosowanie siły fizycznej.

Oczywiście we wszystkich wytypowanych obszarach zastosowania przymusu bezpośredniego bardzo ważne jest także, poza specyficznymi przesłankami, zachowanie bezpieczeństwa: osoby, wobec której stosuje się przymus, osób w jej otoczeniu, jak i dóbr tych osób. Przykładowo: przymus stosowany wobec nieletnich lub osób w szpitalach psychiatrycznych ma także na celu przeciwdziałanie samookaleczeniom, okaleczeniom osób trzecich (w tym personelu) lub niszczeniu mienia w placówkach leczniczych, czy wychowawczych.

Pomimo analogii w postaci zapewnienia bezpieczeństwa, nie jest to bezpieczeństwo publiczne, obejmujące nieograniczoną liczbę osób, a bezpieczeństwo danej placówki, w której tylko uprawnieni korzystają z prawa stosowania śpb wobec określonej kategorii osób. Bez względu na rodzaj środka w jego użyciu nie chodzi o samo wyrządzenie szkody, a o spełnianie roli wychowawczej w stosunku do osób przejawiających lekceważący stosunek do ciężących na nich obowiązków prawnych⁶⁸.

⁶⁸ T. Jędrzejewski, M. Masternak, P. Rączka, *Administracyjne..., op. cit.*, s. 27.

Tabela 5. Zastosowanie przymusu bezpośredniego – ujęcie porównawcze

Główne cechy porównawcze / miejsce stosowania przymusu		Przymus leczniczy	Przymus wychowawczy	Przymus w toku postępowania	Przymus dla zapewnienia bezpieczeństwa	
środki	przymusu bezpośredniego	siła fizyczna	X (przytrzymanie)	X (przytrzymanie)	X	Środki omówione w kolejnej części pracy
		przymusowe podanie leków	X			
		unieruchomienie	X	X		
		izolacja	X	X		
		kajdanki	X			
		pałka służbowa	X			
		ręczny miotacz substancji obezwładniającej	X			
	przymusu*	zatrzymanie			X	
		środki zapobiegawcze (np. uniemożliwienie ucieczki)			X	
		środki wymuszające spełnienie obowiązków procesowych (np. przymusowe doprowadzenie świadka)			X	
		środki wymuszające zachowanie porządku podczas rozprawy (np. upomnienie)			X	
		zabezpieczenia majątkowe polegające na zabezpieczeniu mienia oskarżonego			X	

* wyodrębnienie wynika z nomenklatury stosowanej w aktach prawnych – w postępowaniu karnym występują środki przymusu nieokreślone jako bezpośrednie, ale noszące cechy przymusu bezpośredniego lub związane z użyciem siły fizycznej

Źródło: opracowanie na podstawie obowiązującego systemu prawnego

Porównanie dokonane w powyższej tabeli prowadzi do wniosków, że:

- w ramach obszaru wychowawczego wychowawcy mają do dyspozycji najwięcej wachlarzów środków,
- poza siłą fizyczną, podmioty w ramach obszaru zapewnienia prawidłowego toku postępowania mają do dyspozycji specyficzną grupę środków, które nie są „typowymi” środkami przymusu bezpośredniego, a które służą wyłącznie celom proceduralnym,
- podmioty w ramach obszaru zapewnienia bezpieczeństwa są uprawnione do użycia środka z największej grupy środków (opis środków w rozdziale 2.3.), w skład której wchodzi środki przymusu stosowane w ramach pozostałych dwóch obszarów: leczniczego i wychowawczego (poza przymusowym podaniem leków),
- unieruchomienie i izolacja są jedynymi tożsamymi środkami występującymi w przypadku obszaru leczniczego jak i wychowawczego, co może świadczyć o efektywności ich użycia.

Ustawodawca formułując regulacje dotyczące rodzajów środków w poszczególnych obszarach dostosował je (uwzględniając skutek, jaki powodują oraz intensywność ingerencji w prawa lub wolności jednostki) do specyfiki danej sfery zastosowania, jaki i do samego celu tego zastosowania. Ma to bezpośrednie przełożenie na skuteczność i efektywność stosowania środków.

2.2. Zastosowanie przymusu bezpośredniego w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego

W literaturze przedmiotu często podkreśla się, że ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego jest „jednym z najistotniejszych i najstarszych zadań publicznych, ściśle związanych z powstaniem władzy publicznej. Treść tej funkcji państwa jest od dawna wiadoma, zakorzeniona w świadomości społecznej i intuicyjnie zrozumiała”⁶⁹.

Zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom odgrywa z każdym dniem coraz większą rolę. Chcą się oni czuć bezpiecznie, zarówno w kwestii ich dóbr osobistych, jak i mienia. Brak poczucia zapewnienia bezpieczeństwa stanowi jedno z współczesnych wyzwań polityczno-społecznych państwa. Środki prawne, mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa, w które wyposażone są organy państwowe oraz upoważnione osoby, działające w ich imieniu, bardzo często ingerują w sferę praw i wolności jednej osoby, zapewniając jednocześnie ochronę tych praw innych osób.

Ochrona bezpieczeństwa publicznego jest istotna zwłaszcza ze względu na fakt, że samo bezpieczeństwo jest „wartością pierwotną i naczelną wobec innych”⁷⁰. Stan bezpieczeństwa zapewnia bowiem realizację pozostałych funkcji państwa. Teza ta znajduje potwierdzenie w Konstytucji, która uznaje bezpieczeństwo i porządek publiczny za podstawowe wartości⁷¹, które są fundamentem funkcjonowania państwa i mają nadrzędną rolę w jego działalności. Wyrazem tego podejścia jest art. 31 ust. 3 Konstytucji, który traktuje te wartości, jako przesłankę wprowadzenia ograniczeń w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw. Samo ich umiejscowienie w art. 31 ust. 3 nadaje bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu rangę wartości konstytucyjnych.

Pojęcia bezpieczeństwa publicznego i porządku publicznego są pojęciami uniwersalnymi, niedookreślonymi w polskim ustawodawstwie, co rodzi problemy w ich definiowaniu. Występują one bardzo często w aktach prawnych, przy czym ich zakres nie pokrywa się ze sobą, w wyniku czego pojęcia te stosowane są zamiennie⁷². Nigdy nie były

⁶⁹ P. Sarnecki, P. Czarny, *Kompetencje organów władzy publicznej w zakresie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego* [w:] *Bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo*, J. Widański, J. Czapska (red.), Lublin 1998, s. 76.

⁷⁰ K. Sienkiewicz-Małyjurek, Z.T. Niczyporuk, *Bezpieczeństwo publiczne. Zarys problematyki*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice 2010, s. 11.

⁷¹ G. Kowalski, *Bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny jako wartości konstytucyjne* [w:] *Społeczno-moralna potrzeba bezpieczeństwa i porządku publicznego*, J. Świtek, M. Kuć, G. Gozdór, TN KUL, Lublin 2007, s. 87.

⁷² A. Misiuk, Z. Nowakowski, M. Pomykała, K. Rachel (red.), *Zarządzanie ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego w państwie: wybrane prawno-organizacyjne aspekty działania Policji*, Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2005, s. 38-39.

one jednak uważane (pomimo trudności w ich precyzyjnym rozdzieleniu) za jednoznaczne. W pewnych sytuacjach, zdaniem A. Misiuka, zakresy znaczeniowe tych pojęć pokrywają się. Milczenie ustawodawcy w tym zakresie powoduje, że próby definiowania pojęć podejmowane są przez doktrynę i sądy (orzecznictwo)⁷³.

Zdaniem S. Pieprznego bezpieczeństwo i porządek publiczny są dobrami chronionymi przez prawo, ale jako pojęcia są abstrakcyjne. Występują one bowiem w aktach prawnych, jednak samo prawo materialne ich nie definiuje. Może to być spowodowane faktem, że bardzo trudno jest, zdaniem cytowanego autora, wskazać, gdzie kończy się bezpieczeństwo publiczne, a zaczyna porządek publiczny. Zakres tych pojęć ulega systematycznemu rozszerzaniu ze względu na fakt, że coraz więcej elementów życia społecznego obejmowanych jest normami prawnymi. Autor określa ten proces jako tzw. jurysdykcję życia publicznego, co ma ścisły związek z podnoszeniem standardów w zakresie przestrzegania zasad porządku publicznego. Przyjąć zatem należy, za cytowanym autorem, że omawiane pojęcia są „stałe wyłącznie co do nazwy, a zmienne co do treści – z uwagi na miejsce i czas, do których te stany można odnieść”.

Pojęcia bezpieczeństwa publicznego i porządku publicznego są ściśle ze sobą powiązane, wyrazem czego jest ich łączne występowanie w aktach prawnych. S. Pieprzny jest słusznego zdania, że łączenie tych terminów „jest pewnego rodzaju narzędziem prawnym umożliwiającym wskazanie szerszego przedmiotu ochrony prawnej”.

Bezpieczeństwo publiczne jest, cytując za M. Lisieckim, „nienaruszalnością obiektywnego porządku prawnego (norm prawa publicznego), subiektywnych praw i dóbr osób (m.in. życie, zdrowie, wolność czy godność), urządzeń i instytucji państwa (kolektywne dobra chronione, przynależne do porządku konstytucyjnego) oraz innych organów władzy”⁷⁴. Jest ono, ponadto, zdaniem A. Misiuka, elementem normy kompetencyjnej organów, które zajmują się jego ochroną.

Porządek publiczny jest natomiast, według M. Lisieckiego, „uporządkowanym odpowiednimi przepisami, wolnym od zakłóceń, biegiem życia zbiorowego”. Można dodatkowo przyjąć, za S. Pieprznym, że jest to „ogół niepisanych reguł zachowania się jednostki w miejscach publicznych, których przestrzeganie jest, według panujących poglądów niezbędną przesłanką uporządkowanego współżycia obywateli we współczesnym państwie”⁷⁵.

⁷³ S. Pieprzny, *Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Wyd. URz, Rzeszów 2014, s. 13-15

⁷⁴ M. Lisiecki, *Zarządzanie bezpieczeństwem publicznym*, ŁośGraf, Warszawa 2011, s. 35-36

⁷⁵ S. Pieprzny, *Administracja...*, *op. cit.*, s. 14 i 17.

Przyjęto, że jednym z najważniejszych zadań państwa jest ochrona bezpieczeństwa jednostek i porządku publicznego - niezbędnym jest więc zapewnienie środków realizacji tej ochrony. Środki te z jednej strony przeciwdziałają zagrożeniom bezpieczeństwa i porządku publicznego, z drugiej stanowią formę ingerencji w prawa i wolności w momencie ich naruszenia.

Przeciwdziałanie tym zagrożeniom, zdaniem S. Pieprznego, wiąże się z występowaniem społecznych potrzeb w zakresie utrzymania wymaganego poziomu bezpieczeństwa w państwie, które to potrzeby „obligują organy władzy publicznej do ustanawiania takich uregulowań prawnych, które uwzględniałyby obiektywne i realne możliwości przeciwdziałania tym zagrożeniom”. Tym samym, potrzeby obywateli w zakresie ochrony ich praw i wolności, jak również mienia sprawiają, że władza publiczna ustanawia możliwość zastosowania śpb, celem przeciwdziałania zagrożeniom tych wartości.

Obszar zastosowania przymusu bezpośredniego w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego jest istotny i godny uwagi ze względu na fakt, że zastosowanie tego rodzaju przymusu budzi najczęściej kontrowersji i wątpliwości wśród społeczeństwa. Są to wątpliwości zarówno natury prawnej jak i moralnej⁷⁶. Wiele z nich nie zostaje ostatecznie rozstrzygniętych, gdyż ocena zasadności zastosowania przymusu bezpośredniego zależy w dużej mierze od analizy konkretnego przypadku, przesłanek zastosowania przymusu, jak również indywidualnych decyzji osób uprawnionych do jego stosowania. Bardzo często jest bowiem tak, że decyzje o zastosowaniu środka podejmowane są pod wpływem ogromnego stresu, pod presją, nagle, w ciągu kilku sekund. Niestety dolegliwości lub wyrządzonej szkody nie da się cofnąć.

Przymus bezpośredni jest zjawiskiem niezwykle powszechnym, a przez to budzącym kontrowersje, co do zasadności tak częstego ingerowania w sferę praw i wolności obywateli. Właśnie dlatego zagadnienie to godne jest większej uwagi i zgłębionej analizy w kontekście wpływu śpb na poszczególne wartości zagwarantowane konstytucyjnie.

Zakres podmiotowy przymusu stosowanego dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego jest niezwykle szeroki, zwłaszcza, jeśli porówna się go z innymi obszarami wyodrębnionymi w niniejszej dysertacji. Podmiotami stosującymi przymus bezpośredni są zarówno funkcjonariusze Policji czy Służby Więziennej, ale również:

⁷⁶ Przykładowo: wątpliwości moralne, co do zasadności zastosowania przymusu bezpośredniego wobec kobiety o widocznej ciąży.

pracownicy agencji ochrony osób i mienia, inspektorzy i pracownicy kontroli skarbowej, jak również strażnicy miejscy (gminni).

Osobami, wobec których stosuje się przymus mogą być praktycznie wszystkie jednostki przebywające na terytorium RP. Nie ważne są wiek, płeć, status społeczny, czy wykształcenie - ważne, aby wystąpiły określone przesłanki warunkujące zastosowanie śpb. Oczywiście powyższe zmienne mają wpływ na np. rodzaj użytego środka, częstotliwość użycia czy też na to, kto jest uprawniony do jego zastosowania. Niemniej jednak śpb stosowane dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego mogą potencjalnie zostać użyte w stosunku do każdej jednostki. Natomiast krąg osób uprawnionych do stosowania przymusu w przypadku obszaru wychowawczego, czy leczniczego, jest znacznie węższy (przymus ten może być stosowany wobec ściśle określonej kategorii osób).

Omawiany obszar charakteryzuje się szerokim wachlarzem środków możliwych do zastosowania. Liczba osób uprawnionych do zastosowania przymusu jest równie duża, co liczba dostępnych środków. W tworzeniu katalogu środków i przesłanek uwzględniono specyfikę każdej ze służb odpowiedzialnych za inny obszar działalności państwa, a także kierowano się niezbędnością danego środka przymusu w działaniach tychże podmiotów⁷⁷.

Częstotliwość użycia śpb oraz szeroki wachlarz samych środków, w ramach obszaru zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego może mieć bezpośrednie przełożenie na ilość sytuacji, kiedy następuje przekroczenie uprawnień. Dlatego istotne jest przeanalizowanie dopuszczalności ustanowionych w prawach i wolnościach jednostki ograniczeń (patrz rozdział 3).

⁷⁷ *Projekt założeń projektu ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 28 marca 2011 roku* materiały otrzymane bezpośrednio od Przewodniczącego komisji pracującej nad projektem ustawy, s. 102.

Środki przymusu bezpośredniego przewidziane przez prawo, mogą zostać użyte, dla realizacji celów związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa i porządku publicznego lub ochroną praw i wolności jednostek w sytuacji niestosowania się do przyjętych norm oraz zakłócania biegu życia zbiorowego. Dolegliwość, jaką powoduje ich użycie, powinna być niewspółmiernie większa niż dolegliwość wynikająca z zastosowania się do przyjętych norm. Tylko tak skonstruowana „represja” będzie powodowała efektywną ochronę.

Przymus bezpośredni stosowany w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego jest działaniem upoważnionych osób, z użyciem prawem przewidzianych środków, w celu zapewnienia nienaruszalności podstawowych dóbr i wartości, urządzeń i instytucji państwa jak również przyjętego porządku prawnego. Jest także narzędziem egzekwowania posłuszeństwa w sytuacji naruszenia tych wartości. Zagrożenie sankcją zastosowania określonych śpb oddziałuje na psychikę jednostki, która w ramach swojej wolnej woli decyduje, czy postąpi zgodnie z prawem, czy niezgodnie z prawem. Natomiast przymus bezpośredni występuje w sytuacji, gdy jednostka zdecydowała, że postąpi niezgodnie z obowiązującymi normami, a środki te mają na celu wyegzekwowanie posłuszeństwa i zaprzestanie naruszania kolektywnych dla społeczeństwa lub indywidualnych dla jednostki wartości.

Upoważnione osoby, działające w imieniu organów państwowych, poprzez zastosowanie śpb, przeciwdziałają zagrożeniom lub całkowicie je likwidują. Uzyskują jednocześnie podporządkowanie osób, dokonujących naruszeń, swoim poleceniom, wydanym na podstawie prawa, a mającym na celu przywrócenie prawidłowego biegu życia zbiorowego lub zapewnienie należytej ochrony dóbr, praw i wolności jednostki.

Zgodnie z art. 31 ust. 3 regulacje w zakresie ograniczenia praw i wolności muszą być ustanawiane na poziomie ustawowym. Akty niższego rzędu nie mogą zawierać takich regulacji. Wymóg ten jest, w kontekście stosowania śpb spełniony, bowiem jego zastosowanie reguluje Ustawa o śpb. Regulacja ta funkcjonuje jednak dopiero od 2013 roku, co oznacza, że część z wcześniejszych przepisów, dotyczących zastosowania przymusu bezpośredniego była niekonstytucyjna.

Do 2013 roku funkcjonowały w systemie prawnym przepisy dotyczące użycia śpb i broni palnej, które powstały na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Nie podejmowano nigdy próby ich ujednoczenia. Co więcej, niektóre z nich nie zawierały kompletnych uregulowań zgodnie z wymogami Konstytucji. Na potrzebę ujednoczenia regulacji w tym zakresie zwrócił uwagę Rzecznik Praw Obywatelskich, kierując do Prezesa Rady Ministrów w dniu 20 listopada 2007 roku wystąpienie w tej kwestii. Do zainteresowania się tym problemem

skłoniły Rzecznika (oprócz sygnałów w mediach o niepokojących praktykach stosowania śpb) przeprowadzone w Biurze Rzecznika badania, dotyczące przepisów regulujących ich użycie, zainicjowane analizą przepisów odnoszących się do podstaw użycia tych środków przez funkcjonariuszy Centralnego Biura Antykorupcyjnego.

Wyniki tej analizy dały podstawę do skierowania przez Rzecznika Praw Obywatelskich wniosku do Trybunału Konstytucyjnego (sygn. U 5/07) o stwierdzenie niekonstytucyjności niektórych z przepisów z zakresu stosowania środków przez CBA. Rzecznik, po złożeniu wniosku przeprowadził analizę pozostałych przepisów dotyczących zastosowania śpb. Doprowadziła ona do wniosku, iż problem podstaw prawnych użycia tych środków ma charakter szerszy, niż wynika to z treści złożonego do TK wniosku. Rzecznik zwrócił się z prośbą o rozważenie podjęcia kroków, mających na celu doprowadzenie do uregulowania zasad stosowania śpb w przepisach rangi ustawowej, w sposób zgodny z wymogami art. 41 ust. 1 Konstytucji.

Kluczowym impulsem przemawiającym za koniecznością podjęcia działań mających na celu ustawowe uregulowanie użycia środków przymusu był wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 17 maja 2012 roku (sygn. K 10/11), w którym orzekł, że część przepisów dotyczących stosowania przymusu bezpośredniego przez Policję, Straż Graniczną, Żandarmerię Wojskową, Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencję Wywiadu, Centralne Biuro Antykorupcyjne oraz Służbę Celną, upoważniająca do określenia na poziomie aktów wykonawczych, regulacji związanych ze stosowaniem środków przymusu jest niezgodna z Konstytucją. W wyniku tego wyroku, przepisy te utraciły moc z dniem 5 czerwca 2013 roku.

Zaistniała sytuacja była przyczynkiem dla podjęcia próby określenia możliwie jednolitego, zamkniętego katalogu przypadków, w których użycie śpb przez uprawnione osoby jest możliwe. Ponadto zasadne było przypisanie uprawnienia do użycia śpb enumeratywnie wymienionym, uprawnionym, działającym w imieniu organów państwowych.

Obecnie Ustawa o śpb reguluje wszystkie kwestie związane z zastosowaniem przymusu bezpośredniego. Natomiast w ustawach dotyczących poszczególnych formacji dokonano zmian legislacyjnych, polegających na odesłaniu do przedmiotowej regulacji w zakresie uprawnień do użycia śpb i broni palnej. Nowa ustawa określa:

- środki przymusu bezpośredniego używane lub wykorzystywane przez uprawnione podmioty,
- przypadki używania lub wykorzystywania środków,

- zasady używania lub wykorzystywania środków,
- postępowanie przed użyciem lub wykorzystaniem środków.

Ustawodawca wyłączył spod stosowania Ustawy o śpb środki przymusu bezpośredniego, przewidziane na mocy następujących aktów:

- ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej⁷⁸;
- ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi⁷⁹;
- ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej⁸⁰ oraz ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej⁸¹ – w zakresie działań podejmowanych wobec statków morskich i powietrznych;
- ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego⁸²;
- ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt⁸³;
- ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi⁸⁴;
- ustawy z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób⁸⁵.

Powyższe akty prawne uprawniające do stosowania przymusu bezpośredniego zostały przeanalizowane i zaklasyfikowane do pozostałych obszarów zastosowania przymusu, wyodrębnionych w pracy.

Na gruncie nowej ustawy wprowadzone zostało zróżnicowanie pojęć: użycie środka oraz wykorzystanie środka przymusu bezpośredniego. Ustawodawca doprecyzował tę kwestię, zamieszczając w art. 4, w słowniczku definicję tych właśnie pojęć. Użycie śpb to zastosowanie tego środka wobec osoby. Natomiast wykorzystanie śpb to zastosowanie tego środka wobec zwierzęcia albo zastosowanie go w celu zatrzymania, zablokowania lub unieruchomienia pojazdu lub pokonania przeszkody. Użycie będzie zawsze wobec osoby, natomiast wykorzystanie wobec zwierzęcia lub rzeczy (np. pojazdu).

⁷⁸ Dz. U. z 2012 r., poz. 461, z późn. zm.

⁷⁹ Dz. U. z 2012 r., poz. 1356, z późn. zm.

⁸⁰ Dz. U. z 2011 r., Nr 116, poz. 675, z późn. zm.

⁸¹ Dz. U. z 2009 r., Nr 12, poz. 67, z późn. zm.

⁸² Dz. U. z 2011 r., Nr 231, poz. 1375, z późn. zm.

⁸³ Dz. U. z 2003 r., Nr 106, poz. 1002, z późn. zm.

⁸⁴ Dz. U. z 2008 r., Nr 234, poz. 1570, z późn. zm.

⁸⁵ Dz. U. z 2014 r., poz. 24, z późn. zm.

Krąg osób uprawnionych do zastosowania śpb na gruncie omawianej ustawy jest niezwykle szeroki. Katalog ten jest zamknięty i został zawarty w art. 2 ust. 1 Ustawy o śpb. Należą do nich:

- funkcjonariusze Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego,
- funkcjonariusze Agencji Wywiadu,
- funkcjonariusze Biura Ochrony Rządu,
- funkcjonariusze celni,
- funkcjonariusze Centralnego Biura Antykorupcyjnego,
- inspektorzy i pracownicy kontroli skarbowej,
- strażnicy Państwowej Straży Łowieckiej,
- strażnicy Państwowej Straży Rybackiej,
- funkcjonariusze Policji,
- funkcjonariusze i żołnierze Służby Kontrwywiadu Wojskowego,
- funkcjonariusze Służby Więziennej,
- funkcjonariusze i żołnierze Służby Wywiadu Wojskowego,
- strażnicy straży gminnych (miejskich),
- funkcjonariusze Straży Granicznej,
- strażnicy Straży Leśnej,
- strażnicy Straży Marszałkowskiej,
- funkcjonariusze straży ochrony kolei,
- funkcjonariusze Straży Parku,
- żołnierze Żandarmerii Wojskowej lub wojskowych organów porządkowych,
- pracownicy ochrony uprawnieni do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej, na podstawie przepisów ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia⁸⁶,
- inspektorzy Inspekcji Transportu Drogowego.

Analiza powyższego katalogu prowadzi do wniosku, że są to w dużej mierze przedstawiciele organów szeroko rozumianej administracji bezpieczeństwa publicznego, których jednym z celów działania jest zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Ustawodawca wyposażył, na mocy Ustawy o śpb, w omawiane uprawnienia (z wyłączeniem użycia broni palnej) również niżej wymienione osoby:

⁸⁶Dz. U. z 2005 r., Nr 145, poz. 1221, z późn. zm.

- członkowie służby porządkowej, o których mowa w ustawie z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych⁸⁷ oraz
- pracownicy zakładów poprawczych, schronisk dla nieletnich lub młodzieżowych ośrodków wychowawczych.

Uprawniony do stosowania przymusu bezpośredniego, zgodnie z art. 5 cytowanej ustawy, może skorzystać z uprawnień i użyć środka wyłącznie do celów określonych w ustawie i wyłącznie w zakresie realizacji zadań ustawowych organu / podmiotu, w którym pełni służbę lub w którym jest zatrudniony.

Katalog osób uprawnionych do zastosowania śpb jest rozbudowany, ale jednocześnie zamknięty. Natomiast krąg osób, wobec których można zastosować przymus bezpośredni jest nieograniczony⁸⁸, a warunkiem samego zastosowania jest wystąpienie prawnie określonych przesłanek. Art. 9 ust. 1 Ustawy o śpb wprowadza wyjątek od tej zasady stanowiąc, że wobec kobiet o widocznej ciąży, osób, których wygląd wskazuje na wiek do 13 lat oraz osób o widocznej niepełnosprawności uprawniony może użyć wyłącznie siły fizycznej w postaci technik obezwładnienia. Ponadto, w orzecznictwie przyjęto zasadę, że środki przymusu należy dostosować do stanu fizycznego osoby, wobec której się je stosuje⁸⁹.

Niemniej jednak w przypadku, gdy zachodzi konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie uprawnionego lub innej osoby, a użycie siły fizycznej wobec tej osoby jest niewystarczające lub niemożliwe, uprawniony może użyć innych śpb lub nawet broni palnej. Użycie środka przymusu bezpośredniego w takim przypadku następuje z uwzględnieniem jego właściwości oraz stanu fizycznego osoby, wobec której ma być użyty.

Ustawodawca w art. 11 Ustawy o śpb zawarł katalog przesłanek, które uprawniają do zastosowania przymusu bezpośredniego, a w art. 12 katalog dostępnych środków. W związku z faktem, że przesłanki zastosowania, zakres uprawnionych oraz poszczególne rodzaje środków występują w różnych relacjach, zagadnienia te zostaną zaprezentowane w formie tabelarycznej celem ich lepszego scharakteryzowania.

⁸⁷ Dz. U. z 2013 r., poz. 611, z późn. zm.

⁸⁸ Za wyjątkiem przymusu bezpośredniego stosowanego wobec nieletnich – w tym przypadku katalog jest zamknięty i zawiera wyłącznie osoby nieletnie.

⁸⁹ M.in. Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 maja 2015 r., VI ACa 880/14.

Środków przymusu bezpośredniego można użyć lub wykorzystać je w przypadku konieczności podjęcia co najmniej jednego z następujących działań⁹⁰:

- I. Wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem.
- II. Odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby.
- III. Przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby.
- IV. Przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego.
- V. Przeciwdziałanie bezpośredniemu zamachowi na ochraniane przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia.
- VI. Ochrona porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego.
- VII. Przeciwdziałanie zamachowi na nienaruszalność granicy państwowej⁹¹.
- VIII. Przeciwdziałanie niszczeniu mienia.
- IX. Zapewnienie bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia.
- X. Ujęcie osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą.
- XI. Zatrzymanie osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą.
- XII. Pokonanie biernego oporu.
- XIII. Pokonanie czynnego oporu.
- XIV. Przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Każdemu z podmiotów, uprawnionych do stosowania przymusu bezpośredniego, przyporządkowano w ustawie konkretne przypadki, w których mogą skorzystać z tego uprawnienia. Należy zatem zaznaczyć, że zasadą nie jest, że wszyscy uprawnieni we wszystkich przypadkach stosują przymus. Regulacje są niezwykle precyzyjne w tym zakresie. Przypadki, w których każdy z podmiotów ma prawo zastosować przymus prezentuje tabela 7.

W art. 12 ustawodawca zamieścił zamknięty katalog dostępnych środków przymusu bezpośredniego, do których należą⁹²:

⁹⁰ Kolejność przesłanek zgodna z przyjętą w ustawie. Numeracja rzymska sporządzona na potrzeby dalszej części pracy.

⁹¹ W rozumieniu art. 1 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz. U. z 2009 r., Nr 12, poz. 67, z późn. zm.).

⁹² Kolejność środków zgodna z przyjętą w Ustawie o śpb.

- 1) siła fizyczna w postaci technik: transportowych, obrony, ataku, obezwładnienia;
- 2) kajdanki: zakładane na ręce, zakładane na nogi, zespolone;
- 3) kaftan bezpieczeństwa;
- 4) pas obezwładniający;
- 5) siatka obezwładniająca;
- 6) kask zabezpieczający;
- 7) pałka służbowa;
- 8) wodne środki obezwładniające;
- 9) pies służbowy;
- 10) koń służbowy;
- 11) pociski niepenetracyjne;
- 12) chemiczne środki obezwładniające w postaci: ręcznych miotaczy substancji obezwładniających, plecakowych miotaczy substancji obezwładniających, granatów łzawiących, innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających;
- 13) przedmioty przeznaczone do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej;
- 14) cela zabezpieczająca;
- 15) izba izolacyjna;
- 16) pokój izolacyjny;
- 17) kolczatka drogowa i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych;
- 18) pojazdy służbowe;
- 19) środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały wybuchowe;
- 20) środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub olśniewających.

Kolejna część dysertacji stanowi opracowanie poszczególnych rodzajów śpb. Należy jednak zaznaczyć, że nie będzie to charakterystyka szczegółowa, ze względu na fakt, że dla omawianej problematyki – ograniczenia praw jednostki przez zastosowanie tych środków – istotne są głównie zasady ich zastosowania, zakazy i nakazy z nimi związane oraz ewentualne przypadki przekraczania uprawnień w tym zakresie.

Siła fizyczna

Siła fizyczna to oddziaływanie bezpośrednio na mięśnie osoby, wobec której się ją stosuje. Jest ona podstawowym śpb, do użycia którego uprawnione są wszystkie osoby wymienione w ustawie (poza wyjątkami opisanymi poniżej). Ustawodawca wyróżnia następujące techniki użycia siły fizycznej w ramach środków przymusu bezpośredniego: transportowe, obrony, ataku i obezwładnienia.

Używając siły fizycznej lub wykorzystując siłę fizyczną, nie zadaje się ciosów i uderzeń, chyba że uprawniony działa w celu odparcia zamachu na życie lub zdrowie własne lub innych osób albo na mienie lub przeciwdziała ucieczce. Wtedy zastosowanie techniki ataku jest dopuszczalne. Pomimo, że środek ten jest jednym z najmniej dolegliwych, ustawodawca przewidział, że strażnicy miejscy, pracownicy ochrony oraz pracownicy służb porządkowych podczas imprez masowych nie mogą stosować technik ataku, a pracownicy służb porządkowych dodatkowo technik obezwładnienia. Rozwiązanie to ma ścisły związek z ustawowymi zadaniami tych podmiotów, a dodatkowo ze statusem osób zatrudnionych w tych podmiotach (nie mają statusu funkcjonariusza publicznego – poza strażnikami miejskimi).

Kajdanki

Kajdanki to rodzaj metalowych obręczy z zatraskiem, połączonych ze sobą. Służą one ograniczeniu swobody ruchów i są używane w celu częściowego unieruchomienia kończyn – zarówno rąk jak i nóg⁹³. Ustawodawca wyróżnia: kajdanki zakładane na ręce, kajdanki zakładane na nogi oraz kajdanki zespolone – powodujące unieruchomienie wszystkich kończyn jednocześnie.

Kajdanek można używać w przypadku wystąpienia wszystkich przesłanek, poza biernym oporem. Można ich użyć także na polecenie sądu lub prokuratora. Kajdanki, co do zasady, zakłada się na ręce trzymane z tyłu. Natomiast w przypadku osób agresywnych, zatrzymanych w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa z użyciem broni palnej, materiałów wybuchowych lub innego niebezpiecznego narzędzia lub pozbawionych wolności - dopuszczalne jest zastosowanie kajdanek zespolonych lub kajdanek

⁹³ Z.T. Nowicki, *Ochrona osób i mienia. Podstawy organizacyjno-prawne*, Wyd. TNOiK, Toruń 1999, s. 174.

zakładanych na nogi. Przy czym, kajdanek zakładanych na nogi używa się równocześnie z kajdankami zakładanymi na ręce.

Jak wcześniej wspomniano, kajdanek można użyć również w celach prewencyjnych. Zakłada się je wtedy na ręce trzymane z przodu. Taka sama procedura dotyczy sytuacji, gdy w ocenie uprawnionego prawdopodobieństwo podjęcia próby ucieczki, stawiania czynnego oporu lub wystąpienia zachowania mogącego zagrażać życiu, zdrowiu lub mieniu jest nieznaczne.

W dotychczasowych regulacjach (sprzed 2013 roku) występował także środek przymusu bezpośredniego w postaci prowadnic, które spełniały tę samą funkcję, co kajdanki. Mogły one być użyte wobec osób, których wygląd wskazywał na wiek poniżej 17 lat. W ramach nowelizacji przepisów zrezygnowano z tego środka. Praktyka pokazała, że ze środka tego korzystano incydentalnie, tym bardziej, że nawet ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich nie wskazywała prowadnic, jako śpb, którego użycie wobec nieletniego byłoby dopuszczalne. Odejście od prowadnic determinowane było także obserwowaną od kilku lat brutalizacją czynów popełnianych przez nieletnich i coraz większym ich udziałem w ogólnej liczbie stwierdzonych przestępstw. Coraz częstsze przypadki zagrożenia życia lub zdrowia funkcjonariuszy publicznych podczas interwencji wobec zdarzeń z udziałem osób nieletnich, stanowiły także przesłankę do wprowadzenia zmian. Kajdanki wydają się być bardziej adekwatnym niż prowadnice śpb, wobec bezwzględności i wielości czynów popełnianych przez nieletnich, stanowiącym jednocześnie najłagodniejszy, najmniej dolegliwy śpb⁹⁴.

Kaftan bezpieczeństwa i pas obezwładniający

Kaftana bezpieczeństwa lub pasa obezwładniającego używa się, jeżeli użycie innych śpb jest niemożliwe albo może okazać się nieskuteczne⁹⁵. Przypadki, w których można zastosować kaftan lub pas zawiera tabela 9.

Kaftana bezpieczeństwa lub pasa obezwładniającego jednoczęściowego używa się w celu czasowego unieruchomienia rąk. Pasa obezwładniającego wieloczęściowego używa się w celu unieruchomienia osoby i pozbawienia możliwości poruszania się. Zastosowanie tych środków nie może utrudniać oddychania lub tamować obiegu krwi, dlatego

⁹⁴ *Projekt założeń...*, op. cit., s. 104.

⁹⁵ G. Ojcewicz, *Podręcznik policjanta. Część 2A. Uprawnienia policjanta*, Wyd. WSPOL, Szczytno 1996, s. 13.

niezmiernie ważne jest obserwowanie stanu fizycznego osoby, wobec której zastosowano ten środek. Dodatkowo, przy stosowaniu środka w stosunku do nieletniego lub kobiety o widocznej ciąży, osobie tej należy niezwłocznie zapewnić pomoc medyczną, a dalsze użycie tych środków uzależnia się od opinii osoby udzielającej tej pomocy.

Kask zabezpieczający

Kasku zabezpieczającego można użyć w przypadku przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji, w celu zapobieżenia samookaleczeniu głowy. Należy tego dokonać po uprzednim założeniu pasa obezwładniającego jednoczęściowego lub kaftana bezpieczeństwa, albo kajdanek na ręce trzymane z tyłu.

Siatka obezwładniająca

Siatki obezwładniającej można użyć lub ją wykorzystać, jeżeli zastosowanie innych śpb jest niemożliwe albo może okazać się nieskuteczne, w przypadkach określonych w tabeli 9. Siatki obezwładniającej używa się w celu unieruchomienia osoby lub wykorzystuje się ją w celu unieruchomienia zwierzęcia. Siatkę miota się z broni palnej albo z innych urządzeń, lub zarzuca się ją ręcznie.

Pałka służbowa

Pałka służbowa jest, zaraz po sile fizycznej, podstawowym śpb, z którego korzystają funkcjonariusze lub pracownicy wszystkich formacji, poza wychowawcami w zakładach poprawczych oraz pracownikami służb porządkowych podczas imprez masowych. Jest ona podstawowym składnikiem indywidualnego wyposażenia uprawnionych podmiotów. W praktyce stosuje się: pałki zwykłe, szturmowe, teleskopowe i wielofunkcyjne (tzw. TONFA)⁹⁶. Pałki można użyć lub wykorzystać ją w przypadkach określonych w tabeli 9, natomiast nie stosuje się jej wobec osób:

- w stosunku, do których użyto kajdanek, kaftana bezpieczeństwa, pasa obezwładniającego oraz siatki obezwładniającej,
- obezwładnionych wskutek użycia paralizatora – z wyjątkiem dźwigni transportowych, stosowanych przy użyciu pałki służbowej.

⁹⁶ A. Tyburska (red.), *Wybrane zagadnienia użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez policjantów*, Wyd. WSPOL, Szczytno 2009, s. 28.

Pałki służbowej używa się do obezwładnienia osoby przez zadanie bólu fizycznego lub do zablokowania kończyn, albo wykorzystuje się ją w celu obezwładnienia zwierzęcia. Niedopuszczalne jest zadawanie nią uderzeń i pchnięć w głowę, szyję, brzuch i nieumięśnione oraz szczególnie wrażliwe części ciała, z wyjątkiem sytuacji, gdy zachodzi konieczność odparcia zamachu, stwarzającego bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby.

Wodne środki obezwładniające

Uprawnionymi do użycia tych środków są wyłącznie: funkcjonariusze Policji, Służby Więziennej i Żandarmerii Wojskowej. Wodnych środków obezwładniających można użyć lub je wykorzystać przez zastosowanie urządzeń do tego przeznaczonych, w przypadkach opisanych w tabeli 9. Środków tych używa się w celu krótkotrwałego obezwładnienia osoby lub wykorzystuje się je w celu krótkotrwałego obezwładnienia zwierzęcia. Można ich użyć także z dodatkiem środka łzawiącego lub barwiącego, co często praktykuje się podczas imprez masowych o charakterze sportowym w stosunku do kibiców, których zachowanie wypełnia przesłanki określone w Ustawie o śpb⁹⁷.

Pies służbowy

Niektóre zwierzęta, z uwagi na swoje cechy, są bardzo skutecznym śpb. Z tego też względu ustawodawca zdecydował się wprowadzić je do „stanu wyposażenia” niektórych formacji. Psa służbowego, dość powszechnego śpb, można użyć w przypadkach określonych w tabeli 9. Co do zasady, używa się go, gdy ma założony kaganiec, chyba że:

- został wytresowany do działania bez kagańca,
- użycie psa służbowego służy do:
 - odparcia zamachu na życie lub zdrowie uprawnionego lub innej osoby,
 - wykonywania czynności służbowych wobec osób, w stosunku, do których użycie broni palnej jest dopuszczalne.

Psy służbowe wykorzystywane są także do tropienia (wyszukiwania) osób, przedmiotów i śladów (psy tropiące i specjalne)⁹⁸. Psy wykorzystywane jako śpb określane

⁹⁷ Więcej na temat imprez masowych patrz: A. Kubanek, *Kto odpowiada za bezpieczeństwo podczas EURO 2012*, Przegląd Prewencyjny, nr 1/2012 (5), s. 60.

⁹⁸ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Wyd. Comer, Toruń 1999, s. 56.

są jako psy obronne – używane do ochrony, patrolowania, konwojów, przeszukiwania miejsc, penetracji terenu, legitymowania, czy pościgu⁹⁹. Taktyka użycia psa służbowego nie jest szczegółowo uregulowana przez Ustawę o śpb.

Koń służbowy

Ustawodawca przewidział także, jako nietypowy i specyficzny śpb, konia służbowego, którego używa się do kontroli przemieszczania się grupy osób, wykorzystując jego masę. Jest on zasadniczo używany w dużych aglomeracjach miejskich, zwłaszcza przy zabezpieczaniu imprez i uroczystości, odbywających się w miejscach publicznych. Regulacje w tym zakresie są jednak bardzo lakoniczne, a użycie tego środka odbywa się na zasadach zdrowego rozsądku i rozwagi uprawnionych osób.

Brak precyzyjnych regulacji w zakresie użycia śpb w postaci psa służbowego i konia służbowego powoduje, że bez odpowiedzi pozostają pytania o sposób użycia tych środków po wystąpieniu prawem przewidzianych przesłanek. Wobec braku określonej w ustawie taktyki postępowania mogą występować i prawdopodobnie występują uchybienia, a może nawet przekroczenia uprawnień, skutkujące obrażeniami ciała u osób, wobec których środki te zostały zastosowane¹⁰⁰.

Pociski niepenetracyjne

Pociski niepenetracyjne, czyli gumowe, nie powodują ingerencji w tkankę (ciało) osoby, wobec której się je stosuje, tak jak pociski z broni ostrej. Miotane są one z broni palnej lub urządzeń do tego przeznaczonych i można ich użyć lub wykorzystać je w przypadkach określonych w tabeli 9. W przypadku zbiorowego zakłócenia porządku publicznego użycie pocisków niepenetracyjnych poprzedza się strzałem ostrzegawczym lub salwą ostrzegawczą w bezpiecznym kierunku, z wyjątkiem sytuacji, gdy miałyby to nastąpić w pomieszczeniach, obiektach aresztu śledczego, zakładu karnego, strzeżonego ośrodka lub aresztu w celu wydalenia.

⁹⁹ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Zakamycze, Kraków 1996, s. 116.

¹⁰⁰ M. Kaczmarczyk, *Użycie środków przymusu bezpośredniego i broni palnej w aspekcie bezpieczeństwa osobistego policjantów i innych uczestników zdarzeń nadzwyczajnych*, Wyd. WSPOL, Szczytno 2008, s. 13.

Pocisków niepenetracyjnych używa się w celu obezwładnienia osób lub wykorzystuje się w celu obezwładnienia zwierzęcia przez zadanie bólu fizycznego, przy czym nie celuje się w głowę lub szyję, ponieważ stwarza to zagrożenie życia lub zdrowia.

Chemiczne środki obezwładniające

Ustawodawca umożliwił, w ramach stosowania przymusu bezpośredniego użycie chemicznych środków obezwładniających i przewidział następujące ich rodzaje: ręczny miotacz substancji obezwładniających, plecakowy miotacz substancji obezwładniających, granaty łzawiące oraz inne urządzenia przeznaczone do miotania środków obezwładniających. Najbardziej powszechnym z wymienionych jest ręczny miotacz substancji obezwładniających, do którego użycia uprawnione są wszystkie z wspomnianych podmiotów, poza wychowawcami w zakładach poprawczych. Środków tych można użyć lub wykorzystać je w przypadkach określonych w tabeli 9. Głównym celem ich użycia jest krótkotrwale zakłócenie orientacji przestrzennej lub obezwładnienie.

Niedopuszczalne jest użycie tych środków wobec osób, w stosunku do których użyto: kajdanek, kaftana bezpieczeństwa, pasa obezwładniającego oraz siatki obezwładniającej.

Podkreślenia wymaga fakt, że w dotychczasowych regulacjach (sprzed 2013 roku) wśród chemicznych środków przymusu bezpośredniego występowała broń gazowa. Zmiany legislacyjne doprowadziły do rezygnacji z tego środka. Z praktyki wynikało, jak twierdzili twórcy projektu ustawy, że broń gazowa, wyrzucająca gaz łzawiący przy pomocy ładunku prochowego była mniej skuteczna od ręcznych miotaczy gazów obezwładniających. Dodatkowo jej zewnętrzne podobieństwo do broni palnej bojowej mogło, zdaniem twórców projektu, powodować zagrożenia i wzmacniać agresję¹⁰¹. Podjęto, więc decyzję o zrezygnowaniu z broni gazowej w nowej Ustawie o śpb.

Paralizator

Jednym ze środków, który budzi wiele kontrowersji jest potocznie zwany paralizator. Ustawodawca określił ten środek jako przedmiot przeznaczony do obezwładniania osób, za pomocą energii elektrycznej. Do jego użycia wykorzystuje się wystrzeliwane przewody,

¹⁰¹ *Projekt założeń projektu..., op. cit., s. 3*

zakończone sondami (potocznie zwane kartridżami, z *ang.* *cartridge*) lub bezpośredni kontakt. Generowany przez urządzenie prąd o wysokim napięciu elektrycznym, ale o niskim natężeniu, dostarcza energię, wpływającą na działanie czuciowych i motorycznych funkcji układu nerwowego osoby, wobec której urządzenie zostało zastosowane. Wysyłając impulsy elektryczne, paralizator wpływa na mięśnie przez układ nerwowy¹⁰².

Paralizatora można użyć lub wykorzystać w przypadkach przywołanych w tabeli 9. Poza pracownikami służb porządkowych i wychowawcami w zakładach poprawczych wszystkie z wspomnianych podmiotów mają uprawnienie do jego stosowania. Paralizatora używa się w celu krótkotrwałego obezwładnienia osoby lub wykorzystuje się go w celu krótkotrwałego obezwładnienia zwierzęcia, jeżeli użycie innych śpb jest niemożliwe albo może okazać się nieskuteczne. Niedopuszczalne jest jego użycie wobec osób, w stosunku do których użyto: kajdanek, kaftana bezpieczeństwa, pasa obezwładniającego oraz siatki obezwładniającej. Używając przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej, nie celuje się w głowę, gdyż może to spowodować uszczerbek na zdrowiu lub zagrożenie życia.

Paralizator może wywołać niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia osoby, wobec której jest stosowany. Dlatego istotne jest, aby zawsze zachowywana była ostrożność oraz uwzględniane były jego niebezpieczne właściwości. Paralizatora należy używać zgodnie z instrukcją obsługi, opracowaną przez producenta, na umięśnione części ciała, z wyłączeniem klatki piersiowej w okolicy serca i okolicy stawów kostnych.

Cela zabezpieczająca

Cela jest śpb używanym wyłącznie przez funkcjonariuszy Służby Więziennej. Można w niej umieścić osobę pozbawioną wolności w celu jej czasowego odosobnienia, w przypadkach opisanych w tabeli 9. Osoba pozbawiona wolności nie może być umieszczona w celi zabezpieczającej na okres dłuższy niż 48 godzin. Można umieścić w niej więcej niż jedną osobę pozbawioną wolności tylko w przypadku, gdy bezpieczne odosobnienie tych osób w innych pomieszczeniach jest niemożliwe. W przypadku braku

¹⁰² J. Truchan, W. Zubrzycki, *Paralizator elektryczny TASER X26 jako środek przymusu bezpośredniego*, Wyd. WSPOL, Szczytno 2009, s. 11.

możliwości umieszczenia osoby pozbawionej wolności w celi zabezpieczającej można tę osobę umieścić w innym pomieszczeniu, zapewniającym odosobnienie.

Izba izolacyjna

Uprawnienie do stosowania tego środka mają wyłącznie wychowawcy, którzy działają na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. W izbie izolacyjnej można umieścić nieletniego w celu jego czasowego odosobnienia, w przypadkach: odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby oraz przeciwdziałania czynnościom zmierzającym do autoagresji. Nieletni nie może być umieszczony w izbie izolacyjnej na okres dłuższy niż 48 godzin, a nieletni, który nie ukończył 14 lat, na okres dłuższy niż 12 godzin. Izba izolacyjna jest pomieszczeniem dźwiękochłonnym i monitorowanym.

Pokój izolacyjny

Uprawnienie do stosowania tego środka posiadają wyłącznie funkcjonariusze Straży Granicznej. W pokoju izolacyjnym można umieścić cudzoziemca przebywającego w strzeżonym ośrodku w celu czasowego odosobnienia tego cudzoziemca, w przypadkach opisanych w tabeli 9. Cudzoziemiec nie może być umieszczony w pokoju izolacyjnym na okres dłuższy niż 48 godzin.

Kolczatka drogowa

Kolczatką drogową jest metalowa taśma z ostrymi kolcami, służąca do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych, poprzez przebicie opon¹⁰³. Można ją wykorzystać w przypadkach opisanych w tabeli 9. Do środków mających na celu zatrzymanie pojazdów mechanicznych nie zalicza się kolczatek drogowych połączonych z gruntem oraz zintegrowanych ze szlabanem, a także innych przedmiotów umożliwiających zatrzymywanie pojazdów wykorzystywanych na obszarach i w obiektach podlegających ochronie. Kolczatkę wykorzystuje umundurowany uprawniony w celu zatrzymania pojazdu albo unieruchomienia zatrzymanego pojazdu, gdy

¹⁰³ M. Mieszkuniec, *Prawne uwarunkowania interwencji policyjnych*, Wyd. WSPOL, Szczytno 2004, s. 29.

zachodzi obawa oddalenia się go z miejsca zatrzymania. Jej użycie jest bardzo ryzykownym działaniem, więc wykorzystanie jej w celu zatrzymania pojazdu poprzedza się:

- sygnałem do zatrzymania pojazdu danym przez umundurowanego uprawnionego w sposób zrozumiały i widoczny dla kierującego zatrzymywanym pojazdem,
- wstrzymaniem ruchu drogowego w obu kierunkach w odległości nie mniejszej niż 100 m od zastosowanych środków.

W przypadku blokowania drogi oznakowanym pojazdem służbowym można odstąpić od wstrzymania ruchu drogowego. Kolczatki drogowej nie wykorzystuje się w celu zatrzymania pojazdu jednośladowego.

Pojazd służbowy

Pojazd służbowy można wykorzystać w przypadkach opisanych w tabeli 9, jeżeli porusza się, jako:

- pojazd uprzywilejowany, w rozumieniu ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym¹⁰⁴,
- pojazd służbowy jadący w kolumnie pojazdów uprzywilejowanych.

Pojazd służbowy wykorzystuje się w celu zatrzymania lub zablokowania innego pojazdu albo pokonania przeszkody.

Środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały wybuchowe

Środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały wybuchowe, można wykorzystać w przypadkach określonych w tabeli 9. Mogą je stosować wyłącznie: funkcjonariusze ABW, Policji, Straży Granicznej oraz Żandarmerii Wojskowej. Środki te wykorzystuje się w celu umożliwienia uprawnionym wejścia do pomieszczeń lub innych miejsc, jeżeli:

- użycie lub wykorzystanie innych śpb mogłoby powodować zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby lub

¹⁰⁴ Dz. U. z 2012 r., poz. 1137 i 1448, z późn. zm.

- wejście uprawnionych do pomieszczeń lub innych miejsc jest niemożliwe bez wykorzystania tych środków.

Środki pirotechniczne

Środków pirotechnicznych o właściwościach ogłuszających lub olśniewających można użyć w przypadkach, o których mowa w tabeli 9. Do środków pirotechnicznych o właściwościach ogłuszających lub olśniewających zalicza się w szczególności granaty hukowo-błyskowe, także z zawartością gazu łzawiącego, petardy oraz granaty dymne. Środków pirotechnicznych o właściwościach ogłuszających lub olśniewających używa się w celu poprawy bezpieczeństwa podczas wykonywania ustawowych zadań przez uprawnionego, w warunkach stwarzających szczególne zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby. Środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub olśniewających służą do ograniczania możliwości działania osób zatrzymywanych przez krótkotrwale zakłócenie ich orientacji przestrzennej lub odwrócenie ich uwagi od działań uprawnionego, gdy istnieje podejrzenie, że osoby te będą stawiać intensywny opór.

Środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód (w tym materiały wybuchowe) oraz pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub olśniewających to środki wprowadzone nową ustawą w 2013 roku. Wcześniej nie występowały one w katalogu. Wprowadzenie środków pirotechnicznych uzasadniane było – jak podają twórcy projektu - elementem zaskoczenia, dezorientowania czy odwrócenia uwagi w stosunku do osób podlegających zatrzymaniu, co w konsekwencji - w założeniu – umożliwia bezpieczną i sprawną realizację powierzonego zadania¹⁰⁵.

Natomiast wprowadzenie środków przeznaczonych do pokonywania zamknięć spowodowane było zmianą w stosowanych zamknięciach pomieszczeń budowlanych. Nowe technologie umożliwiły, bowiem ich zamykanie z użyciem różnego rodzaju zamków o bardzo wysokiej wytrzymałości, posiadających atesty antywłamaniowe, co znacząco uniemożliwiło uprawnionym dynamiczne pokonywanie takich przeszkód, a co w konsekwencji mogło powodować zagrożenie życia lub zdrowia. Wykorzystanie tych środków ma charakter akcesoryjny, a ich zastosowanie warunkuje w wielu sytuacjach użycie pozostałych śpb.

¹⁰⁵ *Projekt założeń projektu ..., op. cit., s. 104-105.*

Podnoszono również argument, że w praktyce, szczególnie w przypadku funkcjonariuszy Policji, coraz częściej pojawia się konieczność błyskawicznego pokonywania różnych zamknięć i przeszkód, co warunkuje ich osobiste bezpieczeństwo oraz bezpieczeństwo osób narażonych ze strony sprawców czynów zabronionych. Do tego celu konieczna jest, zdaniem twórców projektu, dopuszczalność wykorzystania nawet materiałów wybuchowych, gdy inne dostępne urządzenia techniczne nie gwarantują natychmiastowego wejścia do obiektu, w którym mają być prowadzone dalsze działania. Nie są one stosowane przeciwko osobom.

Tak jak w przypadku przesłanek zastosowania śpb, tak i w przypadku dostępności poszczególnych środków, uprawnione podmioty nie mają dowolności i swobody w zakresie ich doboru. Oznacza to, że podmiot, któremu przypisano prawo zastosowania przymusu bezpośredniego, ma do dyspozycji wyłącznie środki przewidziane dla niego przez ustawodawcę i wyłącznie w ramach określonych zasad ich zastosowania. Rodzaje środków przymusu bezpośredniego według uprawnionych zawiera tabela 8.

W przypadku, gdy uzasadniają to okoliczności zdarzenia, uprawniony może użyć lub wykorzystać jednocześnie więcej niż jeden śpb, na zasadach określonych w ustawie.

Siły fizycznej w postaci technik transportowych, kajdanek, kaftana bezpieczeństwa, pasa obezwładniającego oraz kasku zabezpieczającego można użyć także prewencyjnie w celu zapobieżenia ucieczce osoby ujętej, doprowadzanej, zatrzymanej, konwojowanej lub umieszczonej w strzeżonym ośrodku, areszcie w celu wydalenia lub osoby pozbawionej wolności, a także w celu zapobieżenia objawom agresji lub autoagresji tych osób.

Śpb prewencyjnie nie mogą użyć: pracownicy ochrony oraz członkowie służb porządkowych podczas ochrony imprez masowych. A śpb w postaci: siły fizycznej (w postaci technik obrony, ataku, obezwładnienia), siatki obezwładniającej, pałki służbowej, wodnych środków obezwładniających, pocisków niepenetracyjnych, chemicznych środków obezwładniających oraz paralizatora można wykorzystać także wobec zwierzęcia, którego zachowanie zagraża bezpośrednio życiu lub zdrowiu uprawnionego lub innej osoby.

Jest to nowa regulacja, wprowadzona w 2013 roku. Dotychczas środki można było zastosować wyłącznie w stosunku do osoby. Długoletnia praktyka, a w szczególności istotne zagrożenia pochodzące ze strony agresywnych lub niebezpiecznych zwierząt,

w znacznym stopniu utrudniały wykonywanie zadań służbowych. Z tych względów, przyznano możliwość wykorzystania śpb również wobec agresywnych zwierząt. Z tym zastrzeżeniem, iż w takiej sytuacji nie będzie miała zastosowania procedura nakazująca wezwanie do zachowania zgodnego z prawem oraz uprzedzenia o zamiarze wykorzystania środków, co z uwagi na zakres regulacji jest sprawą oczywistą¹⁰⁶.

Użycie każdego z wymienionych powyżej śpb ma przypisane określone przez prawo i doktrynę zasady prawidłowego zastosowania. Problematyka ta zostanie poruszona w rozdziale 3 niniejszej pracy w kontekście wpływu tych środków (i zasad) na prawa i wolności jednostki.

Poniżej zamieszczone zostały tabele, które stanowią syntetyczne zestawienie regulacji dotyczących śpb w ramach omawianego obszaru. Uwzględniono w nich w ramach jakich przesłanek mogą stosować przymus określone podmioty, jakie konkretnie śpb mogą stosować uprawnieni określani przez ustawę, jakie przesłanki dają podstawę do zastosowania jakich środków przymusu. Porównania te stanowią kompleksowe ujęcie, umożliwiające sformułowanie wielu wniosków.

¹⁰⁶ *Projekt założeń projektu..., op. cit.*, s. 100-101.

Tabela 6. Przesłanki zastosowania przymusu bezpośredniego według Ustawy o śpb (nie dotyczy broni palnej)

- I. Wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem
- II. Odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby
- III. Przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby
- IV. Przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego
- V. Przeciwdziałanie bezpośredniemu zamachowi na ochroniane przez uprawnionego obszary, obiekty lub urządzenia
- VI. Ochrona porządku lub bezpieczeństwa na obszarach lub w obiektach chronionych przez uprawnionego
- VII. Przeciwdziałanie zamachowi na nienaruszalność granicy państwowej¹⁰⁷
- VIII. Przeciwdziałanie niszczeniu mienia
- IX. Zapewnienie bezpieczeństwa konwoju lub doprowadzenia
- X. Ujęcie osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą
- XI. Zatrzymanie osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za tą osobą
- XII. Pokonanie biernego oporu
- XIII. Pokonanie czynnego oporu
- XIV. Przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji

¹⁰⁷ W rozumieniu art. 1 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz. U. z 2009 r. Nr 12, poz. 67, z późn. zm.).

Tabela 7. Przesłanki stosowania środków przymusu bezpośredniego (bez broni palnej) wg uprawnionych podmiotów (U = uprawniony)

Podmioty ^[1] / przesłanki	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego	U	U	U	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U
Agencja Wywiadu	U	U	U		U	U		U	U	U		U	U	
Biuro Ochrony Rządu	U	U	U	U	U	U			U	U	U	U	U	
Służba Celna	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
Centralne Biuro Antykorupcyjne	U	U	U	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U
Kontrola skarbowa	U	U	U					U	U	U	U	U	U	U
Państwowa Straż Łowiecka	U	U	U					U		U	U	U	U	U
Państwowa Straż Rybacka	U	U	U					U	U	U	U	U	U	U
Policja	U	U	U	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U
Służba Kontrwywiadu Wojskowego	U	U	U			U		U	U			U	U	
Służba Wywiadu Wojskowego	U	U	U		U	U		U	U	U		U	U	
Służba Więzienna	U	U	U	U	U	U		U	U		U	U	U	U
Straż miejska	U	U	U	U	U	U		U	U	U		U	U	U
Straż Graniczna	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
Straż Leśna	U	U	U					U		U	U	U	U	U
Straż Marszałkowska	U	U	U	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U
Straż Ochrony Kolei	U	U	U	U	U	U		U	U	U		U	U	U
Straż Parku	U	U	U					U		U	U	U	U	U
Żandarmeria Wojskowa	U	U	U	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U
Agencja ochrony		U			U			U	U ^[2]	U			U	
Inspekcja Transportu Drogowego	U	U	U	U				U		U		U	U	U
Służby porządkowe	U	U												
Wychowawcy	U	U	U			U		U		U		U	U	U

[1] podmioty stosują przymus bezpośredni za pośrednictwem osób w tych podmiotach zatrudnionych (funkcjonariusze, inspektorzy, strażnicy, itd.)

[2] użycie wyłącznie poza granicami obiektów i obszarów chronionych

Źródło: opracowanie na podstawie ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej

Analiza danych zawartych w tabeli prowadzi do kilku wniosków.

Po pierwsze, różnorodność przesłanek zastosowania przymusu ma ścisły związek z ustawowymi zadaniami danego podmiotu, przewidzianymi przez ustawodawcę. Przykładowo, śpb w ramach przeciwdziałania zamachowi na nienaruszalność granic państwowych mogą używać wyłącznie funkcjonariusze Straży Granicznej oraz strażnicy celni, w związku z realizacją ustawowych zadań. Tym samym specyfika danego podmiotu zązębia się z określonymi przesłankami zastosowania przymusu. Można stwierdzić, że przesłanki stanowią odzwierciedlenie zadań ustawowych danej formacji.

Po drugie, przesłankami, po wystąpieniu których najwięcej podmiotów ma prawo zastosowania przymusu są:

- wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania, zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem (wszystkie podmioty, poza agencją ochrony),
- odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby (wszystkie podmioty),
- pokonanie czynnego oporu (wszystkie podmioty, poza służbami porządkowymi).

Wyżej wymienione przesłanki mogą być określone jako podstawowe przesłanki użycia przymusu.

Po trzecie, funkcjonariusze Straży Granicznej oraz strażnicy celni mogą zastosować przymus bezpośredni we wszystkich możliwych przypadkach. Względem pozostałych podmiotów przewidziano ograniczenia. Oznacza to, że Straż Graniczna i Służba Celna są podmiotami, którym przypisano najszerszy zakres możliwości zastosowania śpb. Z drugiej strony, podmiotami, które w najmniejszej ilości przewidzianych prawem przypadków mogą zastosować omawiane środki są służby porządkowe, realizujące zadania z zakresu ochrony imprez masowych. W tym przypadku przymus bezpośredni może być użyty wyłącznie, jako wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania, zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem lub odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby.

Tabela 8. Rodzaje środków przymusu bezpośredniego (bez broni palnej) według uprawnionych podmiotów (U = uprawniony)

Środki / Podmioty	ABW	AW	BOR	SC	CBA	KS	PSL	PSR	Policja	SKW	SWW	SW	S Miej.	SG	SL	SM	SOK	SP	ŻW	Agencja ochrony	ITD	Służby porz.	Wych.
siła	a)												U							U		U	
	b)	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
	c)																						
	d)												U							U			
kajdanki	a)		U	U			U	U	U			U	U		U	U	U	U		U	U	U	
	b)	U	U		U	U			U	U	U	U		U					U				
	c)																						
kaftan					U			U						U		U			U				U
pas					U			U			U			U		U			U				U
siatka	U		U	U	U				U					U		U			U				
kask									U			U		U									
pałka	U	U	U	U	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U		
wodne środki									U			U								U			
pies	U	U	U	U			U	U	U	U	U	U	U	U	U		U	U	U	U			
koń									U					U									
pociski niep.	U		U	U	U				U	U		U		U						U			
chemiczne śr.	a)	U	U	U	U	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U
	b)								U														
	c)			U								U		U						U			
	d)	U		U		U				U		U		U						U			
paralizator	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U	U	U	U		
ceła											U												
izba																							U
pokój														U									
koleczatka	U		U	U					U					U						U			
pojazd	U	U	U	U	U	U			U	U	U			U						U			
mat. wybuch.	U								U					U						U			
środki pirotech.	U				U				U					U						U			

Źródło: opracowanie na podstawie ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej

Analizując dane zawarte w tabeli 8 należy postawić tezę, że podstawowym śpb jest siła fizyczna. Uprawnienie do jej zastosowania mają wszystkie osoby upoważnione do stosowania śpb na gruncie analizowanej ustawy. Rozróżnienie dotyczy jedynie technik użycia siły fizycznej. Strażnicy miejscy, pracownicy ochrony oraz pracownicy służb porządkowych nie mogą stosować technik ataku, a pracownicy służb porządkowych dodatkowo technik obezwładnienia.

Kolejnym powszechnym środkiem, do którego uprawniona jest cała grupa osób, wyłączając wychowawców w zakładach poprawczych, są kajdanki zakładane na ręce. Pozostałe rodzaje kajdanek (zakładane na nogi oraz kajdanki zespolone) mogą być stosowane przez określone osoby.

Kolejnym środkiem, do którego użycia uprawniona jest znaczna ilość osób (z wyłączeniem pracowników służb porządkowych i wychowawców) jest pałka służbowa. Podobnie jest w przypadku ręcznego miotacza substancji obezwładniających (nie dopuszczalne stosowanie przez wychowawców w zakładach poprawczych) oraz paralizatora (nie dopuszczalne stosowanie przez wychowawców w zakładach poprawczych, służby porządkowe oraz funkcjonariuszy Służby Więziennej).

Wobec powyższego należy przyjąć, że obowiązująca Ustawa o śpb stanowi, że (z kilkoma wyjątkami) podstawowym wyposażeniem funkcjonariuszy, strażników i pracowników omawianych podmiotów są: siła własnych mięśni, kajdanki zakładane na ręce, pałka służbowa, ręczny miotacz substancji obezwładniających oraz paralizator. Pozostałe uprawnienia przyznawane są w odniesieniu do ustawowych zadań formacji, specyfiki i celu działalności oraz miejsca realizowania uprawnienia.

Największy wachlarz śpb przysługuje: Policji, Straży Granicznej oraz Żandarmerii Wojskowej, a środki, których nie mogą użyć wiążą się bezpośrednio ze specyfiką zadań realizowanych przez inne formacje (np. izba izolacyjna w przypadku nieletnich, cela w przypadku pozbawionych wolności czy pokój izolacyjny w przypadku cudzoziemców). Największy katalog środków mają do dyspozycji pracownicy służb porządkowych, pracownicy ochrony oraz wychowawcy w zakładach poprawczych.

Tabela 9. Rodzaje środków przymusu bezpośredniego (bez broni palnej) według przesłanek zastosowania

Środki / Przesłanki	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
siła	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
kajdanki	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+
kaftan			+	+		+				+	+		+	+
pas			+	+		+				+	+		+	+
siatka		+	+	+	+		+			+	+			
kask														+
pałka	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	
wodne środki	+	+		+				+				+	+	
pies		+			+	+	+		+	+	+		+	
koń		+		+			+	+				+	+	
pociski niep.		+	+	+	+		+	+	+	+	+		+	
chemiczne śr.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
paralizator		+	+		+		+	+	+	+	+		+	
cela	+	+	+		+	+		+	+			+	+	+
izba		+												+
pokój			+	+		+		+						+
kolczatka							+			+	+			
pojazd		+	+				+		+	+	+			
mat. wybuch.		+	+		+	+				+	+			+
środki pirotech.		+	+		+	+				+	+			+

Źródło: opracowanie na podstawie ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej

W kontekście relacji przesłanek do środków przymusu nasuwa się wniosek, iż specyfika sytuacji, kiedy przymus bezpośredni może być zastosowany, ma ścisły związek z rodzajem śpb. Relacje te są jednak niezwykle płynne, co sprawia, że uprawniony ma możliwość wyboru środka z przewidzianego katalogu, biorąc pod uwagę daną sytuację, poziom zagrożenia, ilość osób oraz oczywiście, specyficzny, właściwy dla danej formacji cel zastosowania przymusu.

Zauważalne jest, że we wszystkich przypadkach wskazanych w ustawie uprawniony może zastosować siłę fizyczną. Jest to jedyny środek o tak uniwersalnym działaniu. Podobnie jest w przypadku kajdanek, z zastrzeżeniem, że niedopuszczalne jest ich stosowanie w celu odparcia biernego oporu. Wydaje się to być oczywiste, gdyż w takim przypadku zachowanie osoby, wobec której mają być zastosowane kajdanki nie przejawia aktywności, więc unieruchamianie kończy się po prostu bezzasadnie i niecelowe.

Występują też środki, tak specyficzne w swoim charakterze, że możliwe do zastosowania wyłącznie w jednym, dwóch przypadkach. Przykładowo, kask

zabezpieczający można zastosować wyłącznie w ramach przeciwdziałania czynnościom prowadzącym do autoagresji, a izbę izolacyjną, poza przeciwdziałaniem autoagresji, wyłącznie w przypadku odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby.

Biorąc pod uwagę przesłanki, najmniej środków możliwych do zastosowania jest w sytuacji: wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania, zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem (pomimo, że jak wykazano wcześniej, jest ona podstawową przesłanką zastosowania przymusu) oraz w przypadku pokonania biernego oporu. Nie oznacza to jednak, że środki te nie są wystarczające do osiągnięcia określonego celu. Jeden, właściwy i adekwatny środek, może zastąpić kilka – mniej dopasowanych i niewspółmiernych. Konsekwencję ustawodawcy można dostrzec w fakcie, że jedną z przesłanek, w ramach której można zastosować największą liczbę różnorodnych środków jest odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby – przesłankę uznaną wcześniej za jedną z podstawowych przesłanek zastosowania przymusu bezpośredniego.

Analiza Ustawy o śpb i przyznanych w tym zakresie uprawnień prowadzi do kilku kolejnych wniosków. Po pierwsze, niska różnorodność dostępnych środków w przypadku pracowników służb porządkowych i wychowawców w zakładach poprawczych jest wprost proporcjonalna do małej ilości przypadków, w których podmioty te mogą stosować śpb. Oznacza to, że nie ma konieczności przydzielania im znacznej ilości uprawnień, skoro nie przemawiają za tym przesłanki ich zastosowania.

Z drugiej strony, znaczna różnorodność dostępnych środków w przypadku Policji, Straży Granicznej czy Żandarmerii Wojskowej jest wprost proporcjonalna do wachlarza przesłanek zastosowania przymusu. Oznacza to, że niezbędnym jest umożliwienie tym podmiotom stosowania tak licznej grupy śpb ze względu na wielość zadań przewidzianych przez ustawodawcę do realizacji przez te formacje a więc wielość przypadków konieczności ich zastosowania.

Broń palna

Ostatnim środkiem przymusu bezpośredniego, który wymaga szczególnej uwagi jest broń palna, zwana także bronią ostrą. Tematyce tej poświęconych jest wiele publikacji, gdyż jest to najbardziej dolegliwy śpb ze wszystkich przewidzianych prawem. Kwestie dotyczące użycia lub wykorzystania broni palnej, wraz z orzecznictwem oraz tezami

doktryny, są tematem na tyle obszernym, że, aby kompleksowo scharakteryzować zagadnienie, należałoby poświęcić jemu osobną rozprawę. Dlatego dla celów niniejszej rozprawy omówione zostaną wyłącznie najważniejsze zasady zastosowania broni palnej wraz z przesłankami użycia/wykorzystania.

Ustawodawca użyciu broni palnej poświęcił odrębny rozdział Ustawy o śpb. Nawet tytuł ustawy zawiera wyodrębnienie broni spośród pozostałych środków. Działanie to ma na celu wyraźne rozróżnienie broni oraz podkreślenie, że przy jej zastosowaniu należy kierować się szczególnymi zasadami – bardziej restrykcyjnymi niż w przypadku pozostałych śpb.

W pierwszej kolejności należy doprecyzować pojęcia użycia i wykorzystania broni palnej. Na gruncie Ustawy o śpb wprowadzone zostało zróżnicowanie tych pojęć. Użycie broni palnej to oddanie strzału w kierunku osoby, z zastosowaniem amunicji penetracyjnej¹⁰⁸. Natomiast wykorzystanie broni palnej polega na oddaniu strzału z zastosowaniem amunicji penetracyjnej w kierunku zwierzęcia, przedmiotu lub innym kierunku niestwarzającym zagrożenia dla osoby. Użycie będzie zawsze wobec osoby, natomiast wykorzystanie wobec zwierzęcia lub rzeczy (np. pojazdu).

Legalność użycia broni palnej uwarunkowana jest stwierdzeniem i uznaniem, że jest to jedyny, ostateczny środek obrony przed zamachem. Oznacza to tyle, że użycie broni palnej musi stwarzać realne możliwości ochrony dobra, będącego przedmiotem ataku¹⁰⁹.

Ponadto, użycie broni palnej przeciwko innemu człowiekowi winno następować jedynie w sytuacjach uzasadniających takie postąpienie, a nadto w sposób i w trybie przewidzianym odpowiednimi przepisami. Odmienne zachowanie może rodzić odpowiedzialność za - umyślne czy nieumyślne - skutki, jakie z tego postąpienia wynikły¹¹⁰.

Wedle linii orzeczniczej Europejskiego Trybunału Praw Człowieka zakres użytego środka musi odpowiadać, być adekwatny, współmierny do osiągnięcia zamierzonego celu, nadto bezwzględnie konieczny, potrzebny i uzasadniony. Jest to szczególnie doniosłe w sytuacji, gdy ochrona zagrożonego dobra z użyciem broni ma nieść zagrożenie dla życia lub zdrowia innych, także postronnych, osób¹¹¹.

¹⁰⁸L. Dyduch, *Posiadanie, użycie i wykorzystanie służbowej broni palnej przez policjantów*, CSP, Legionowo 2014, s. 37.

¹⁰⁹Wyrok SN z dnia 12 lutego 2015 r., IV KK 335/14.

¹¹⁰Wyrok SA w Krakowie z dnia 29 kwietnia 1993 r., II AKr 52/93.

¹¹¹Wyrok SN z dnia 12 lutego 2015 r., IV KK 335/14.

Warunkiem wyłączenia odpowiedzialności karnej za użycie broni palnej, prowadzące do naruszenia lub bezpośredniego zagrożenia dóbr prawnie chronionych, jest wykazanie, że sposób tego użycia był racjonalnym środkiem odparcia zamachu, użycie broni nie powodowało bezpośredniego niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia osób trzecich, spełniony został wymóg minimalizacji szkód oraz nie zachodzą przesłanki bezwzględnej subsydiarności użycia broni, co obejmuje w szczególności sytuacje, gdy zamach został wywołany przez wcześniejsze nieprawidłowe i zawinione działanie uprawnionego¹¹².

Z regulacji tej należy w sposób jednoznaczny wyprowadzić zasadę konieczności (subsidiarności) użycia broni palnej. Skoro bowiem obowiązuje nakaz minimalizacji szkód związanych z użyciem broni, to tym bardziej należy powstrzymać się od jej użycia, jeżeli prawnie określony cel można osiągnąć bez jej stosowania, zwłaszcza takiego stosowania, które łączy się ze stworzeniem zagrożenia dla prawnie chronionych interesów o charakterze indywidualnym lub zbiorowym.

Art. 48 Ustawy o śpb wprowadza zasady, które należy stosować przed użyciem broni palnej. Należą do nich:

- identyfikacja formacji lub służby okrzykiem przez wskazanie jej pełnej nazwy lub ustanowionego skrótu,
- wezwanie osoby do zachowania zgodnego z prawem, a w szczególności do:
 - natychmiastowego porzucenia broni lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności uprawnionego lub innej osoby,
 - zaniechania ucieczki,
 - odstąpienia od użycia przemocy.

W przypadku, gdy dana osoba nie podporządkuje się wezwaniom, uprawniony uprzedza o użyciu broni palnej okrzykiem: „Stój, bo strzelam!”, a jeżeli wezwanie to okaże się nieskuteczne, oddaje strzał ostrzegawczy w bezpiecznym kierunku. Postępowanie to określane jest mianem zasady ostrzeżenia, którą uprawniony ma realizować podczas każdorazowego użycia broni palnej. Zaznaczyć przy tym należy, że użyciem broni jest również oddanie strzału ostrzegawczego.

W związku z faktem, że broń to ostateczny środek przymusu, nie wszystkie podmioty uprawnione są do jej zastosowania. Poza tym, Ustawa o śpb zawiera zamknięty

¹¹²Wyrok SN z dnia 17 stycznia 2013 r., V KK 99/12.

katalog przesłanek zastosowania broni palnej. Jest on rozbudowany i znacznie bardziej obszerny niż w przypadku pozostałych śpb. Nie wynika to jednak ze znacznie większej ilości możliwości zastosowania broni, a ze szczególności tych przypadków. Poniższe tabele prezentują uprawnione osoby wraz z przesłankami zastosowania broni palnej.

Tabela 10. Podmioty uprawnione do użycia broni palnej

Użycie broni palnej													
Podmioty* / przesłanki	1					2		3		4			5
	a	b	c	d	e	a	b	a	b	a	b	c	
Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U	U	
Agencja Wywiadu	U	U	U		U	U	U	U					
Biuro Ochrony Rządu	U	U	U		U	U	U	U					
Służba Celna	U	U	U	U	U	U	U	U					
Centralne Biuro Antykorupcyjne	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U	U	
Kontrola skarbową	U	U			U	U	U						
Państwowa Straż Łowiecka	U					U	U						
Państwowa Straż Rybacka	U					U	U						
Policja	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U		
Służba Kontrwywiadu Wojskowego	U	U	U		U	U	U					U	
Służba Wywiadu Wojskowego	U	U	U		U	U	U	U					
Służba Więzienna	U	U			U	U	U	U					U
Straż miejska	U	U			U	U	U						
Straż Graniczna	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U	U		
Straż Leśna	U					U	U						
Straż Marszałkowska	U	U	U		U	U	U	U		U			
Straż Ochrony Kolei	U	U	U		U	U	U	U					
Straż Parku	U					U	U						
Żandarmeria Wojskowa	U	U	U		U	U	U	U	U	U	U		
Agencja ochrony	U	U	U		U ^[1]	U	U						
Inspekcja Transportu Drogowego	U					U	U						
Służby porządkowe													
Wychowawcy													

[1] użycie wyłącznie poza granicami obiektów i obszarów chronionych

Legenda:

Przesłanki użycia broni palnej:
1. konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na:
a) życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu,
b) ważne obiekty, urządzenia lub obszary albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu,
c) mienie, który stwarza jednocześnie bezpośrednie zagrożenie życia, zdrowia lub wolności uprawnionego lub innej osoby, albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu,
d) nienaruszalność granicy państwowej przez osobę, która wymusza przekroczenie granicy państwowej przy użyciu pojazdu, broni palnej lub innego niebezpiecznego przedmiotu,
e) bezpieczeństwo konwoju lub doprowadzenia;
2. konieczność przeciwstawienia się osobie:
a) niepodporządkowującej się wezwaniu do natychmiastowego porzucenia broni, materiału

- wybuchowego lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności uprawnionemu lub innej osoby,
- b) która usiłuje bezprawnie odebrać broń palną uprawnionemu lub innej osobie uprawnionej do jej posiadania;
3. bezpośredni pościg za osobą, wobec której:
- a) użycie broni palnej było dopuszczalne w przypadkach określonych w pkt 1 lit. a–d i pkt 2,
- b) istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniła przestępstwo, o którym mowa w art. 115 § 20 (przestępstwo o charakterze terrorystycznym), art. 148 (pozbawienie życia), art. 156 § 1 (spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu), art. 163–165 (sprowadzenia zagrożenia dla życia, zdrowia lub mienia w wielkich rozmiarach), art. 197 (doprowadzenie do obcowania płciowego), art. 252 (przetrzymywanie zakładnika) i art. 280–282 (kradzież z użyciem przemocy) ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny;
4. konieczność:
- a) ujęcia osoby:
- wobec której użycie broni palnej było dopuszczalne w przypadkach określonych w pkt 1 lit. a–d i pkt 2,
 - wobec której istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniła przestępstwo, o którym mowa w art. 115 § 20, art. 148, art. 156 § 1, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny,
 - dokonującej zamachu, o którym mowa w pkt 1 lit. d lub e, jeżeli schroniła się w miejscu trudno dostępnym, a z okoliczności zdarzenia wynika, że może użyć broni palnej lub innego niebezpiecznego przedmiotu,
- b) ujęcia lub udaremnienia ucieczki osoby zatrzymanej, tymczasowo aresztowanej lub odbywającej karę pozbawienia wolności, jeżeli:
- ucieczka tej osoby stwarza zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby,
 - istnieje uzasadnione podejrzenie, że osoba ta może użyć materiałów wybuchowych, broni palnej lub innego niebezpiecznego przedmiotu,
 - pozbawienie wolności nastąpiło w związku z uzasadnionym podejrzeniem lub stwierdzeniem popełnienia przestępstwa, o którym mowa w art. 115 § 20, art. 148, art. 156 § 1, art. 163–165, art. 197, art. 252 i art. 280–282 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny,
- c) ujęcia lub udaremnienia ucieczki osoby zatrzymanej, tymczasowo aresztowanej lub odbywającej karę pozbawienia wolności w związku z uzasadnionym podejrzeniem lub stwierdzeniem popełnienia lub przygotowania do popełnienia przestępstwa, o którym mowa w:
- art. 5 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz. U. z 2010 r. Nr 29, poz. 154, z późn. zm. 15)),
 - art. 2 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz. U. z 2012 r. poz. 621, 627 i 664),
 - art. 5 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (Dz. U. Nr 104, poz. 709, z późn. zm. 16));
5. konieczność udaremnienia ucieczki osoby pozbawionej wolności z aresztu śledczego lub zakładu karnego oraz osoby konwojowanej lub doprowadzanej, a także pościg za tą osobą.

Źródło: opracowanie na podstawie ustawy o śpb

Analiza danych zawartych w tabeli prowadzi do kilku wniosków:

- wśród podmiotów wymienionych w Ustawie o śpb jedynie dwa nie mają uprawnienia do użycia broni palnej – tj. służby porządkowe oraz wychowawcy - nie ma racjonalnego uzasadnienia, aby osoby te wykonywały zadania, których realizacja wymaga użycia broni palnej,

- wśród uprawnionych niektóre z podmiotów mogą używać broni palnej w prawie wszystkich prawem przewidzianych sytuacjach (przesłankach) – należą do nich: ABW, CBA, Straż Graniczna, Policja i Żandarmeria Wojskowa – wynika to z szerokiego zakresu zadań realizowanych przez te podmioty,
- wśród uprawnionych niektóre z podmiotów mogą używać broni palnej zaledwie w kilku przypadkach; należą do nich: ITD, Straż Parku, Straż Leśna, Państwowa Straż Łowiecka oraz Państwowa Straż Rybacka – wynika to z wąskiej specyfiki zadań, które podmioty te realizują,
- ustawodawca określił trzy przesłanki, po wystąpieniu których wszystkie podmioty (pomijając służby porządkowe i wychowawców) mogą użyć broni palnej, są to:
 - konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu,
 - konieczność przeciwstawienia się osobie niepodporządkowującej się wezwaniu do natychmiastowego porzucenia broni, materiału wybuchowego lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności uprawnionego lub innej osoby,
 - konieczność przeciwstawienia się osobie, która usiłuje bezprawnie odebrać broń palną uprawnionemu lub innej osobie uprawnionej do jej posiadania.
- niektóre z przesłanek stanowią podstawę do użycia broni palnej przez wyłącznie niektóre podmioty, co ma ścisły związek ze specyfiką realizowanych przez te podmioty zadań ustawowych - te przesłanki to np.:
 - konieczność udaremnienia ucieczki osoby pozbawionej wolności z aresztu śledczego lub zakładu karnego oraz osoby konwojowanej lub doprowadzanej, a także pościg za tą osobą (Służba Więzienna),
 - konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na nienaruszalność granicy państwowej przez osobę, która wymusza przekroczenie granicy państwowej przy użyciu pojazdu, broni palnej

lub innego niebezpiecznego przedmiotu (Służba Celna, Straż Graniczna).

Tabela 11. Podmioty uprawnione do wykorzystania broni palnej

Wykorzystanie broni palnej							
Podmioty* / przesłanki	1	2		3	4	5	6
		a	b				
Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego	U	U		U	U	U	U
Agencja Wywiadu	U						U
Biuro Ochrony Rządu	U	U		U		U	U
Służba Celna	U	U		U		U	U
Centralne Biuro Antykorupcyjne	U	U		U		U	U
Kontrola skarbową	U	U		U	U	U	U
Państwowa Straż Łowiecka	U			U		U	U
Państwowa Straż Rybacka	U			U		U	U
Policja	U	U	U	U	U	U	U
Służba Kontrwywiadu Wojskowego	U	U		U		U	U
Służba Wywiadu Wojskowego	U						U
Służba Więzienna				U			U
Straż miejska				U		U	U
Straż Graniczna	U	U	U	U	U	U	U
Straż Leśna	U			U		U	U
Straż Marszałkowska	U	U		U		U	U
Straż Ochrony Kolei				U		U	U
Straż Parku	U			U		U	U
Żandarmeria Wojskowa	U	U	U	U		U	U
Agencja ochrony				U			U
Inspekcja Transportu Drogowego	U	U		U		U	U
Służby porządkowe							
Wychowawcy							

Legenda:

Przesłanki wykorzystania broni palnej:

1. zatrzymanie pojazdu, jeżeli jego działanie zagraża życiu lub zdrowiu uprawnionego lub innej osoby lub stwarza zagrożenie dla ważnych obiektów, urządzeń lub obszarów;
2. pokonanie przeszkody:
 - a) uniemożliwiającej lub utrudniającej ujęcie osoby albo ratowanie życia lub zdrowia uprawnionego, innej osoby lub ratowanie mienia,
 - b) w przypadku naruszenia porządku lub bezpieczeństwa publicznego przez osobę pozbawioną wolności, zatrzymaną lub umieszczoną w strzeżonym ośrodku albo areszcie w celu wydalenia;
3. zaalarmowanie lub wezwanie pomocy;
4. neutralizacja przedmiotów lub urządzeń mogących stwarzać niebezpieczeństwo wybuchu, powodujących jednocześnie bezpośrednie zagrożenie zdrowia lub życia uprawnionego lub innej osoby;
5. unieszkodliwienie zwierzęcia, którego zachowanie zagraża bezpośrednio życiu lub zdrowiu uprawnionego lub innej osoby;
6. oddanie strzału ostrzegawczego.

Źródło: opracowanie na podstawie ustawy o śpb

Analiza danych zawartych w tabeli prowadzi do kilku wniosków:

- wśród podmiotów wymienionych w ustawie jedynie dwa nie mają uprawnienia do wykorzystania broni palnej – tj. służby porządkowe oraz wychowawcy - nie ma racjonalnego uzasadnienia, aby podmioty te wykonywały zadania, których realizacja wymaga wykorzystania broni palnej,
- wśród uprawnionych niektóre z podmiotów mogą wykorzystywać broń palną we wszystkich prawem przewidzianych sytuacjach (przesłankach) – należą do nich: Straż Graniczna i Policja – wynika to z szerokiego zakresu zadań realizowanych przez te podmioty,
- wśród uprawnionych niektóre z podmiotów mogą wykorzystywać broń palną zaledwie w kilku przypadkach; należą do nich: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Służba Więzienna oraz agencje ochrony – wynika to ze wąskiej specyfiki zadań, które podmioty te realizują,
- ustawodawca określił przesłankę, po wystąpieniu której wszystkie podmioty (pomijając służby porządkowe i wychowawców) mogą wykorzystywać broń palną - jest to oddanie strzału ostrzegawczego – co jest przesłanką oczywistą w przypadku przyznania uprawnienia wykorzystania broni palnej; do pozostałych przesłanek, w ramach których najwięcej podmiotów wykorzystuje broń palną należą:
 - zatrzymanie pojazdu, jeżeli jego działanie zagraża życiu lub zdrowiu uprawnionego lub innej osoby lub stwarza zagrożenie dla ważnych obiektów, urządzeń lub obszarów,
 - zaalarmowanie lub wezwanie pomocy,
 - unieszkodliwienie zwierzęcia, którego zachowanie zagraża bezpośrednio życiu lub zdrowiu uprawnionego lub innej osoby.
- niektóre z przesłanek stanowią podstawę do wykorzystania broni palnej przez wyłącznie niektóre podmioty, co ma ścisły związek ze specyfiką realizowanych przez te podmioty zadań ustawowych; te przesłanki to np.:
 - pokonanie przeszkody w przypadku naruszenia porządku lub bezpieczeństwa publicznego przez osobę pozbawioną wolności, zatrzymaną lub umieszczoną w strzeżonym ośrodku albo areszcie w celu wydalenia (Policja, Straż Graniczna, Żandarmeria Wojskowa),

- neutralizacja przedmiotów lub urządzeń mogących stwarzać niebezpieczeństwo wybuchu, powodujących jednocześnie bezpośrednie zagrożenie zdrowia lub życia uprawnionego lub innej osoby (ABW, Policja, kontrola skarbową, Straż Graniczna).

Śpb powinny być stosowane zgodnie z prawem. Nie jest dopuszczalny margines błędu w tym zakresie. Dlatego szczegółowe i klarowne ustalenie zakresu podmiotowego i przedmiotowego zastosowania śpb jest jednym z wyznaczników skutecznej realizacji przez uprawnione osoby obowiązku zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Rozdział 3.

Zasady i granice stosowania środków przymusu bezpośredniego i ich wpływ na prawa i wolności jednostki

3.1. Dopuszczalność ustanawiania ograniczeń w prawach i wolnościach jednostki

Prawa i wolności jednostki są zagwarantowane konstytucyjne, możliwe jest jednak wprowadzenie ograniczeń, warunkowanych szczególnymi względami, które będą prowadziły do zawężenia zakresu ochrony, wynikającego z Konstytucji. Prawa i wolności mogą zostać ograniczone, uwzględniając nie tylko interesy partykularne, ale również dobro ogółu¹¹³.

Zgodnie z uchwałą Trybunału Konstytucyjnego to prawodawca jest odpowiedzialny za potwierdzenie istnienia danej wolności, określenie jej podstawowych aspektów oraz ustanowienie niezbędnych gwarancji i koniecznych ograniczeń¹¹⁴. Prawa jednostki zostają ograniczone m.in. w celu zapobieżenia realnym lub ewentualnym ich kolizjom z interesami całego społeczeństwa¹¹⁵. B. Banaszak wyraził pogląd, że nieustanowienie ograniczeń może prowadzić do „nadmiernego indywidualizmu i traktowania poszczególnych praw jednostki jako *ius infinitum*” co, zdaniem autora, „prowadziłoby do naruszenia interesów innych podmiotów, którym by one przysługiwały, a w efekcie do konfliktów między nimi”.

Kluczowym dla omawianej problematyki jest artykuł 31 ust. 3 Konstytucji, który stanowi o przesłankach dopuszczalności wprowadzenia ograniczeń praw i wolności. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego katalog przesłanek zawarty w tym artykule ma charakter zamknięty i nie może być interpretowany rozszerzająco¹¹⁶. Zatem zadanie ustalenia granic praw i wolności przewidzianych w Konstytucji spoczywa wyłącznie na ustawodawcy¹¹⁷. Doktryna oraz orzecznictwo wyodrębnia kilka przesłanek ustanowienia ograniczeń – m.in. formalną i materialną.

Przesłanka formalna sprowadza się do zachowania podczas ustanawiania ograniczeń formy ustawy. Z przesłanki tej wynikają dwie podstawowe konsekwencje. Po pierwsze,

¹¹³ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 469-470.

¹¹⁴ Uchwała TK z dnia 2 marca 1994 r., W 3/93.

¹¹⁵ B. Banaszak, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 470.

¹¹⁶ Wyrok TK z dnia 11 maja 1999 r., K 13/98.

¹¹⁷ B. Banaszak, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 471.

niedopuszczalne jest ustanowienie jakiegokolwiek ograniczenia bez podstawy ustawowej¹¹⁸, jak również ustanawianie delegacji ustawowej, powodującej, że regulacja ustawowa jest niepełna, niekompletna¹¹⁹. Po drugie, co podkreśla M. Pisz, regulacja wprowadzająca ograniczenie powinna spełniać kryterium dostatecznej określoności. Wymóg ten został doprecyzowany w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, jako poprawność z punktu widzenia językowego i logicznego¹²⁰.

Przesłanka materialna ma bezpośredni związek z wartościami i dobrami, których ochrona przemawia za dopuszczalnością ingerencji w prawa i wolności konstytucyjne¹²¹. Tym samym ustanowienie takiego ograniczenia jest dopuszczalne wyłącznie pod warunkiem, że jest to konieczne dla realizacji jednego z sześciu dóbr i wartości zawartych w art. 31 ust. 3. Należą do nich: bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, środowisko, zdrowie publiczne, moralność publiczną, wolności i prawa innych osób. Ochrona tych wartości stanowi materialną przesłankę dopuszczalności ustanawiania ograniczeń w prawach i wolnościach konstytucyjnych. Żadne inne cele nie usprawiedliwiają ustanawiania ograniczeń¹²².

Katalog dóbr i wartości, z którymi związek ma przesłanka materialna, ma charakter wyczerpujący¹²³ ze względu na zwroty, którymi posłużono się przy jego formułowaniu. Są one, zdaniem K. Wojtyczek, tak ogólne, że obejmują prawie wszystkie ewentualne sytuacje ograniczenia wolności i praw jednostki¹²⁴.

Ogólne ujęcie wartości, stanowiących przesłanki materialne ustanowienia ograniczeń powoduje, że trudno byłoby wskazać przypadki ograniczenia praw i wolności, które nie korespondują – w mniejszym lub większym stopniu – z tymi wartościami. Tym samym, weryfikacja konstytucyjności wprowadzenia ograniczeń byłaby trudna do zweryfikowania i jednoznacznej oceny. Dlatego też regulacje konstytucyjne zawierają – jak to określa L. Garlicki „ograniczenia ograniczeń”¹²⁵. Wyznaczają one, zdaniem autora, granice, poza którymi ograniczenia takie nie są w żadnym wypadku dopuszczalne. Umożliwiają one

¹¹⁸ M. Pisz, P. Ochmann, R. Piotrowski, *Prawo konstytucyjne. Kompendium*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 17.

¹¹⁹ D. Górecki (red.), *Polskie prawo konstytucyjne w zarysie. Podręcznik dla studentów kierunków nieprawnych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 65.

¹²⁰ Wyrok TK z dnia 21 marca 2001 r., K 24/00.

¹²¹ M. Pisz, P. Ochmann, R. Piotrowski, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 17.

¹²² P. Sarnecki (red.) i inni, *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 101.

¹²³ P. Tuleja, R. Mojak (red.), *Ustrój konstytucyjny RP*, Lublin 2000, s. 81.

¹²⁴ K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw i wolności w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 201.

¹²⁵ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, LexisNexis, Warszawa 2014, s. 103.

precyzyjną ocenę konstytucyjności ustanowionych ograniczeń za pośrednictwem przesłanki proporcjonalności. Stanowi ona, obok formalnej i materialnej, o konstytucyjności ustanowionego ograniczenia i wyznacza granice ingerencji w konstytucyjne prawa i wolności¹²⁶. Bez nich weryfikacja konstytucyjności byłaby niepełna, a może nawet błędna.

Wprowadzenie ograniczeń jest dopuszczalne wyłącznie, gdy jest to konieczne w demokratycznym państwie. Oznacza to, że ograniczenia powinny być wprowadzone tylko w koniecznym zakresie, a ich wyrazem powinna być zasada proporcjonalności. Zgodnie z tą zasadą zakazana jest nadmierna ingerencja, tj. ograniczenia mogą być ustanawiane tylko w zakresie niezbędnym (minimalnie koniecznym)¹²⁷. Zgodnie ze stanowiskiem Trybunału Konstytucyjnego, odniesienie pojęcia „konieczności” dokonywanej ingerencji do zagadnienia „państwa demokratycznego” powinno być rozumiane, jako dodatkowe (obok wymogu ustawowej formy) skrepowanie swobody prawodawcy¹²⁸.

Zgodnie z ustalonym na tle art. 31 ust. 3 Konstytucji orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego ocena przesłanki konieczności, a w ramach niej, zasady proporcjonalności, opiera się o następujące kryteria¹²⁹:

- przydatności – ustanowione ograniczenia muszą służyć realizacji założonych celów,
- niezbędności – spośród możliwych środków wybrać te, które powodują najmniejszą uciążliwość czy dolegliwość dla jednostki,
- proporcjonalności (*sensu stricto*) – stopień dolegliwości powinien pozostawać w odpowiedniej proporcji do wartości celu, którego realizacji dane ograniczenie ma służyć (tzw. ważenie dóbr).

Przedstawione powyżej kryteria stanowią punkt wyjścia do badania konstytucyjności ograniczeń przez Trybunał Konstytucyjny.

¹²⁶ M. Pisz, P. Ochmann, R. Piotrowski, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 22.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ Wyrok TK z dnia 11 maja 1999 r., K 13/98

¹²⁹ Wyrok TK z dnia 11 maja 1999r., K 13/98; K. Wojtyczek, *Granice ingerencji...*, *op. cit.*, s. 150; P. Sarnecki (red.) i inni, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 100.

Przesłanka / Pytanie badawcze¹³⁰

Przydatność / Czy ograniczenie (wprowadzona regulacja) jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez ustawodawcę skutków - celów?

Niezbędność / Czy regulacja (ograniczenie) jest niezbędna (konieczna) dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana? Czy konieczne jest podjęcie działania przez ustawodawcę?

Proporcjonalność (*sensu stricto*) / Czy efekty wprowadzonej regulacji pozostają odpowiedniej proporcji do nałożonych na jednostkę ciężarów lub ograniczeń?

Ostatnią przesłanką zawartą w art. 31 ust. 3 jest zakaz naruszania istoty prawa lub wolności¹³¹. Koncepcja ta opiera się na założeniu, w myśl którego - w ramach każdego prawa i wolności można wyodrębnić pewne elementy podstawowe (rdzeń, jądro), bez których takie prawo czy wolność w ogóle nie będzie mogła istnieć oraz pewne elementy dodatkowe (otoczkę), które mogą być ujmowane i modyfikowane w różny sposób bez zniszczenia tożsamości danego prawa¹³².

Konstytucja mocno akcentuje znaczenie wolności i praw jednostki, jako podstawowych wartości konstytucyjnych¹³³. Znaczenie przepisu art. 31 ust. 3 Ustawy zasadniczej dla jednostki polega na określeniu warunków, jakie muszą zostać spełnione przy ustanawianiu ograniczeń praw zagwarantowanych konstytucyjnie. Tym samym, jak stwierdził Trybunał Konstytucyjny, badanie konstytucyjności ograniczeń ustawowych nie sprowadza się do zagadnień prawnych dopuszczalności wprowadzenia ograniczeń, jako takich, ale do kwestii dochowania konstytucyjnych ram, w jakich prawo może być ograniczane¹³⁴.

Zastosowanie śpb jest immanentnie związane z ograniczeniem praw i wolności jednostki. Powinno być ono analizowane pod kątem spełnienia wszystkich powyższych przesłanek. Wyniki takiego badania, przeprowadzonego na potrzeby niniejszej rozprawy, zostały zamieszczone w rozdziale 3.9. W pierwszej kolejności należy jednak scharakteryzować wpływ zastosowania śpb na poszczególne prawa i wolności.

¹³⁰ Na podstawie orzecznictwa TK (wyrok TK z dnia 26 kwietnia 1995 r., K 11/94; wyrok TK z dnia 6 lipca 2011 r., P 12/09; wyrok TK z dnia 2 lipca 2009 r., K1/07).

¹³¹ Patrz więcej: A. Niżnik-Mucha, *Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2014.

¹³² Wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r., P 11/98; wyrok TK z dnia 20 października 2010 r., P 37/09.

¹³³ G. Kowalski, *Bezpieczeństwo państwa...*, *op. cit.*, s. 98.

¹³⁴ OTK ZU 1999, nr 1, s. 34.

3.2. Poszanowanie godności człowieka

Pojęcie godności człowieka zostało wprowadzone w Konstytucji w art. 30, jako pierwsza z zasad ogólnych i uznane za źródło pozostałych wolności i praw. Tym samym, jak uznał Trybunał Konstytucyjny, godność człowieka jest płaszczyzną odniesienia dla systemu wartości, wokół którego zbudowano Konstytucję, a zarazem fundamentem całego porządku prawnego w państwie¹³⁵.

Godność człowieka ma charakter przyrodzony i niezbywalny. Od jej ochrony nie ma wyjątków, jest ona bowiem nienaruszalna. Oznacza to, że nie ma w tym przypadku możliwości zastosowania ograniczeń wynikających z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Poszanowanie i ochrona godności jest obowiązkiem każdego człowieka jak i władz publicznych¹³⁶. Godność jest pierwotna w stosunku do państwa i stanowiona przez nie prawa¹³⁷. Konstytucja jest zatem prawem wtórnym wobec godności człowieka, a wszystkie jej przepisy, dotyczące praw i wolności mają charakter deklaracyjny, czyli stwierdzają istnienie tych praw i wolności, stanowiących właśnie konsekwencję godności ludzkiej.

Trybunał Konstytucyjny często odnosi się do pojęcia godności ludzkiej w swoim orzecznictwie. W wyroku z 5 marca 2003 roku¹³⁸ podkreślił, że „godność człowieka, jako wartość transcendentna, pierwotna wobec innych praw i wolności człowieka (dla których jest źródłem), przyrodzona i niezbywalna – towarzyszy człowiekowi zawsze i nie może być ograniczana ani przez prawodawcę ani przez określone czyny innych podmiotów”. W tym znaczeniu człowiek zawsze zachowuje godność i żadne zachowania nie mogą tej godności pozbawić ani jej naruszyć.

Powyższy wyrok Trybunału umożliwia rozpatrywanie godności w dwóch płaszczyznach. W pierwszym ujęciu godność jest cechą przypisaną każdemu człowiekowi, bez konieczności jej uprzedniego „zdobycia”, czy też bez możliwości jej przekazania czy zbycia. Człowiek zawsze zachowuje godność i żadne zachowania, w tym również działania prawodawcy, nie mogą go tej godności pozbawić¹³⁹.

Druga płaszczyzna rozpatrywania godności związana jest z wartościami życia psychicznego każdego człowieka oraz z wartościami, które, zdaniem D. Góreckiego,

¹³⁵ Wyrok TK z dnia 4 kwietnia 2001 r., K 11/00.

¹³⁶ Wyrok TK z dnia 9 lipca 2009 r., SK 48/05.

¹³⁷ M. Pisz, P. Ochmann, R. Piotrowski (red.), *Prawo..., op. cit.*, s. 3.

¹³⁸ Wyrok TK z dnia 5 marca 2003 r., K 7/01.

¹³⁹ D. Górecki (red. nauk.), *Polskie..., op. cit.*, s. 84.

określają podmiotową pozycję jednostki w społeczeństwie i mają bezpośredni związek z szacunkiem, należnym każdej osobie.

Rozróżnienie pojęcia godności wprowadza także A. Szmyt uznając to pojęcie za wieloznaczne. Autor podkreśla, że w literaturze z zakresu filozofii i prawa wyróżnia się cztery znaczenia pojęcia godności ludzkiej: godność osobowa, godność osobowościowa, godność osobista oraz godność sytuacyjna¹⁴⁰. W prawie konstytucyjnym oraz w odniesieniu do zastosowania śpb używa się jej przede wszystkim w znaczeniu godności osobowej, ma bowiem związek z wolnościami i prawami człowieka i ochroną tych praw.

Trybunał Konstytucyjny w przywołanym wyroku z 2003 roku stwierdził, że jedynie godność w tym drugim znaczeniu „może być przedmiotem naruszenia i być potencjalnie dotknięta przez zachowania innych osób lub regulacje prawne”. Oznacza to, że uprawniony, stosujący śpb, może naruszyć godność człowieka podważając jego podmiotową pozycję, wykazując brak szacunku, uprzedmiotawiając go.

Godność jest nie tylko pozostawieniem człowiekowi pewnej sfery autonomii, ale również zakazem stawiania człowieka w takich sytuacjach i poddawania takiemu traktowaniu, które może tę godność przekreślić¹⁴¹ lub naruszyć.

Stosowanie śpb jest narzędziem egzekwowania posłuszeństwa jednostek, w ramach którego bardzo łatwo może dojść do naruszenia godności człowieka. Wynika to z faktu, że przymus bezpośredni polega na użyciu siły fizycznej, w różnych postaciach, również jako środka wpływu poprzez zadanie bólu na ciało osoby i osiągnięcie tym samym podporządkowania.

Na każdym etapie stosowania śpb uprawniony ma obowiązek działania z poszanowaniem godności osoby, wobec której go stosuje. Nie ma od tej zasady żadnych wyjątków, jest ona bezwzględnie obowiązująca.

Art. 31 ust. 3 Konstytucji dopuszcza wprowadzenie ograniczeń w prawach i wolnościach zagwarantowanych konstytucyjnie np. dla zapewnienia bezpieczeństwa lub porządku publicznego. Nie dotyczy to jednak godności człowieka. Godność ludzka jest nienaruszalna, a wszystkie inne dobra są jej pochodnymi. Tym samym, ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w żadnym przypadku nie będzie okolicznością ograniczającą godność ludzką. A przymus bezpośredni stosowany w tym celu nie może jej naruszać ani ingerować w nią.

¹⁴⁰ A. Szmyt (red.), *Leksykon prawa konstytucyjnego. 100 podstawowych pojęć*, Wyd. C.H.Beck, Warszawa 2010, s.

¹⁴¹ L. Garlicki, *Polskie...*, *op. cit.*, s. 90.

Każdy przypadek naruszenia godności, podczas stosowania śpb, nosi znamiona działania bezprawnego, a uprawniony wykracza poza zakres przyznanych kompetencji. Przejawem braku poszanowania godności, w ramach stosowania śpb są następujące przypadki:

1. Funkcjonariusze Policji użyli siły fizycznej poprzez zadawanie kopnięć wobec leżącego na ziemi mężczyzny, a następnie nie udzielili mu pomocy medycznej¹⁴²:
 - przekroczenie uprawnień i naruszenie godności polegało na nieudzieleniu pomocy medycznej osobie, wobec której zastosowano przymus bezpośredni i która została w wyniku tych czynności zraniona – zwłaszcza, gdy obrażenia są widoczne (zobowiązuje do tego art. 36 ust. 1 Ustawy o śpb); nawet, jeśli zraniony został sprawca czynu zabronionego, uprawniony jest zobowiązany do poszanowania jego godności.
2. Funkcjonariusze Policji znieważali mężczyznę podczas przesłuchania, bili go po brzuchu, klatce piersiowej, ramionach, twarzy i głowie. Ponadto, kazali mu trzymać ręce nad głową i kiedy jego ręce zaczęły się trząść, bili go i mówili, że „wyleczą go z jego obsesji” (w związku z podejrzeniem popełnienia przez niego gwałtu)¹⁴³:
 - przekroczenie uprawnień i tym samym naruszenie godności miało związek ze sposobem traktowania mężczyzny zatrzymanego pod zarzutem gwałtu i dokonanie przez policjantów pobicia, w związku z osobistym podejściem do czynu popełnionego przez mężczyznę – zadawanie uderzeń i nieludzkie traktowanie mężczyzny, co skutkowało jego uprzedmiotowieniem.
3. Oddanie przez funkcjonariusza Policji strzałów ostrzegawczych z broni palnej wobec uciekającego z miejsca kontroli drogowej, w celu wystraszenia uciekającego, przy braku podstaw prawnych do użycia broni palnej, co jest wysoce naganne i nieodpowiedzialne i przy niekorzystnym zbiegu okoliczności, mogące spowodować poważne konsekwencje¹⁴⁴:

¹⁴² Wyrok ETPC z dnia 13 stycznia 2009 r. w sprawie Lewandowska i Lewandowski przeciwko Polsce (skarga nr 15562/02).

¹⁴³ Wyrok ETPC z dnia 24 lutego 2009 r. w sprawie Pieniak przeciwko Polsce (skarga nr 19616/04).

¹⁴⁴ Wyrok WSA w Krakowie z dnia 22 lutego 2007 r., III SA/Kr 472/06.

- przekroczenie uprawnień i naruszenie godności polega na niezastosowaniu się do zasady celowości¹⁴⁵, poprzez użycie środka przymusu bezpośredniego w innym niż prawem przewidzianym celu, np. w celu wystraszenia, uzyskania zeznań, poniżenia danej osoby, odreagowania stresu, itd., co niewątpliwie godzi w godność ludzką i może powodować naruszenie innych praw i wolności.
4. Funkcjonariusz Policji podczas interwencji, zmierzającej do zatrzymania kierującego pojazdem mężczyzny, oddał w kierunku samochodu 7 strzałów z broni palnej, przez co nieumyślnie spowodował śmierć pasażera oraz przez co umyślnie naraził kierującego pojazdem na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu:
- przekroczenie uprawnień polegało na naruszeniu przez funkcjonariusza reguły ostrożności, nakazujących oddawanie strzałów w dolne partie, układ napędowy lub koła oddalającego się pojazdu. Użycie broni palnej w tym przypadku zostało dokonane w sposób godzący w dobra osób trzecich (niezależnie od okoliczności i potrzeby) z narażeniem ich życia, co godzi nie tylko w zasady demokratycznego państwa prawa, ale także jest wyrazem przedmiotowego potraktowania tych osób. To zaś stoi w rażącej sprzeczności z treścią art. 14 ustawy o Policji, który to przepis obligatoryjnie nakazuje szanowanie godności ludzkiej przez funkcjonariuszy Policji w trakcie sprawowanych przez nich czynności¹⁴⁶.
5. Funkcjonariusze Policji, przy jednoczesnym braku wymaganych, transparentnych oznaczeń policyjnych - przystąpili do zatrzymania jadących samochodem mężczyzn. Powyższe wywołało u zatrzymywanych obawę realizowanego wobec nich zachowania bezprawnego przez osoby trzecie i w konsekwencji spowodowało próbę podjęcia ucieczki. W reakcji na to zachowanie, w celu ich zatrzymania, policjanci oddali wspólnie w kierunku przemieszczającego się pojazdu łącznie 39 strzałów. Skutkiem tego zachowania było spowodowanie niebezpieczeństwa dla życia i zdrowia osób

¹⁴⁵Zgodnie, z którą uprawniony może zastosować środki przymusu bezpośredniego w zakresie niezbędnym dla osiągnięcia określonego celu, a po jego osiągnięciu, zaniechać dalszego stosowania (art. 6-7 Ustawy o śpb).

¹⁴⁶Wyrok SN z dnia 12 lutego 2015 r., IV KK 335/14.

w pojeździe oraz wielu przebywających w tym rejonie osób. Bezpośrednim następstwem owego niebezpieczeństwa była śmierć jednego z mężczyzn, wskutek rany postrzałowej głowy, a także ciężkie kalectwo drugiego, wskutek trafienia pociskiem wystrzelonym z broni w klatkę piersiową i kręgosłup¹⁴⁷:

- przekroczenie uprawnień, a w konsekwencji naruszenie godności polegało na bezprawnym zastosowaniu broni palnej, dla której zastosowania konieczne jest ustalenie, że użycie broni stanowi reakcję obronną wobec działania innej osoby, które mogło zostać określone mianem bezprawnego, bezpośredniego zamachu. Można domyślać się, że za takiego zamachowca został uznany kierowca pojazdu, który swoimi działaniami nadał temu pojazdowi określony kierunek ruchu i dynamikę. Brak jest jednak jakichkolwiek przesłanek, by za zamachowca uznać również pasażera samochodu. Odpieranie zamachu polegające na użyciu broni palnej, w sposób naruszający dobra osób trzecich niebędących agresorami, prowadzi do przedmiotowego potraktowania takich osób, co z kolei jest sprzeczne z art. 14 ust. 3 ustawy o Policji, nakazującym funkcjonariuszom Policji w toku wykonywania czynności służbowych respektowanie godności ludzkiej.

6. Zastosowanie przez funkcjonariuszy Policji siły fizycznej wobec mężczyzny w podeszłym wieku, której intensywność nie została dostosowana do okoliczności interwencji i wieku mężczyzny¹⁴⁸. Policjanci, przy wykonywaniu swoich obowiązków, winni respektować godność ludzką. Trudno uznać za spełnienie tego postulatu używanie śpb w postaci siły fizycznej, bez wyraźnej konieczności, w tym przypadku na ulicy przed domem w obecności sąsiadów¹⁴⁹:

- przekroczenie uprawnień, a w konsekwencji naruszenie godności ludzkiej polegało na niedostosowaniu śpb do wieku mężczyzny oraz bezpodstawne stosowanie siły fizycznej przed domem mężczyzny w obecności sąsiadów, co powodowało jego upokorzenie.

¹⁴⁷ Wyrok SN z dnia 17 stycznia 2013 r., V KK 99/12.

¹⁴⁸ Więcej: patrz rozdział *Wolność i nietykalność osobista* – przykład przekroczenia uprawnień nr 1.

¹⁴⁹ Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 maja 2015 r., VI ACa 880/14.

7. Funkcjonariusze Policji, podczas interwencji, kopali leżącego na ziemi mężczyznę po ciele oraz zadawali uderzenia pałką służbową w okolice kręgosłupa, w wyniku czego doznał on obrażeń w postaci otarć naskórka głowy oraz stłuczenia grzbietu, skutkujących naruszeniem czynności narządów ciała na okres poniżej siedmiu dni, przy czym narazili go na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia¹⁵⁰:
- przekroczenie uprawnień, a w konsekwencji naruszenie godności ludzkiej ma związek z użyciem siły wobec leżącego, który nie stwarzał już zagrożenia dla funkcjonariuszy i osób trzecich. Ponadto, kopanie leżącego przez funkcjonariuszy Policji łamie zakaz zadawania ciosów w trakcie stosowania siły fizycznej, a także daje wyraz przedmiotowego potraktowania takiej osoby.
8. Funkcjonariusze Policji nakazali w trakcie interwencji wszystkim obecnym przed sklepem położyć się na ziemi, a następnie założyli im kajdanki. W czasie, gdy jeden z mężczyzn leżał na ziemi z rękami skutymi kajdankami do tyłu, funkcjonariusze Policji zaczęli bić go pięściami po głowie, kopać i wyzywać¹⁵¹:
- przekroczenie uprawnień, a tym samym naruszenie godności ma związek z użyciem siły fizycznej względem osoby leżącej na ziemi i pozbawionej wolności (skutej), która – poprzez unieruchomienie - nie stwarza już zagrożenia. W stosunku do osoby unieruchomionej, jakiegokolwiek użycie siły fizycznej, które nie było konieczne i spowodowane zachowaniem tej osoby, stanowi zasadniczo naruszenie.
9. Funkcjonariusz Policji podczas zatrzymania uderzał wielokrotnie zatrzymanego gumową pałką w okolice nóg i podszew stóp w okolicznościach, niedających podstaw prawnych do jej użycia, powodując uszkodzenia ciała w postaci podbiegnięć krwawych¹⁵²:
- przekroczenie uprawnień i tym samym naruszenie godności zatrzymanego ma związek z tym, że w sposób bezprawny oraz wyrządzający dodatkowe i nieuzasadnione cierpienie i ból, policjant

¹⁵⁰ Wyrok SO w Zamościu z dnia 24 czerwca 2013 r., II Ka 440/13.

¹⁵¹ Wyrok ETPC z dnia 12 kwietnia 2007 r., w sprawie Dzwonkowski przeciwko Polsce (skarga nr 46702/99).

¹⁵² Wyrok WSA z dnia 26 lutego 2015 r., II SA/Bk 1102/14.

użył pałki służbowej uderzając w nieumięśnione okolice nóg i podeszew stóp, naruszając w ten sposób zasady etyki zawodowej oraz zakaz z art. 15 ust. 4 Ustawy o śpb o zakazie uderzania w nieumięśnione części ciała. Ponadto, uderzenie pałką służbową w stopy stanowi wyraz uprzedmiotowienia osoby, która leżąc nie stwarza już zagrożenia dla policjantów i osób trzecich.

10. Brutalne pobicie przez funkcjonariuszy Policji mężczyzny, który w trakcie konwojowania na rozprawę sądową próbował zbiec z konwoju. Został on doprowadzony do budynku sądu, gdzie został przykuty kajdankami do kaloryfera, rozebrany do naga i bity, kopany, duszony oraz uderzany bronią przez funkcjonariuszy Policji¹⁵³:

- przekroczenie uprawnień i naruszenie godności polegało na takim zachowaniu funkcjonariuszy, które powodowało poniżenie mężczyzny, a przykucie go do kaloryfera i pobicie, kopanie i duszenie było oznaką stosowania tortur i naruszenia jego godności.

Analiza powyższych przykładów prowadzi do wniosku, że granica pomiędzy zastosowaniem śpb w sposób naruszający godność, a zastosowaniem z poszanowaniem godności jest niezwykle cienka. Uprawnione osoby, stosując przymus, są zobligowane do respektowania tej wartości, jednak niekiedy okoliczności, tempo wydarzeń, czy stres powodują, że następuje w tym względzie przekroczenie uprawnień. Najważniejsze jest, aby działanie takie nie było celowe i umyślne.

Poza tym, trudno oprzeć się wrażeniu, że czasem samo zastosowanie śpb zawiera w sobie elementy braku poszanowania godności człowieka. Nie oznacza to, że uprawnieni mogą nadużywać swojej władzy i stosować bezpodstawnie śpb. Należy ich traktować jak profesjonalistów, wobec których trzeba stawiać wysokie wymagania, co do fachowości, staranności przy wykonywaniu poszczególnych zadań, a z drugiej strony wobec dysponowania drastycznymi, niebezpiecznymi środkami - do zachowania daleko idącej ostrożności w posługiwaniu się nimi, wyrażającej się między innymi w stosowaniu zasady proporcjonalności, tj. używania odpowiednich środków i w sposób współmierny, potrzebny do osiągnięcia celu¹⁵⁴.

Przykładem przekroczenia uprawnień, skutkującym brakiem poszanowania godności człowieka może być także:

¹⁵³ Wyrok EPC z 27 września 2011 r., w sprawie Karbowniczek przeciwko Polsce (skarga nr 22339/08).

¹⁵⁴ Wyrok SN z dnia 26 marca 2003 r., II CKN 1370/00

- przetrzymywanie określonych osób (osadzonych w celi zabezpieczającej, nieletnich w izbie izolacyjnej, a obcokrajowców w pokoju izolacyjnym) w niehumanitarnych warunkach, tj. pomieszczeniach, nieodpowiadających wymogom wynikającym z rozporządzeń i przepisów szczegółowych (m.in. metraż, ilość osób w pomieszczeniu, itd.), bez uwzględnienia i kontrolowania ich stanu zdrowia,
- przewożenie osób w ramach konwoju w niehumanitarnych warunkach, bez poszanowania godności osób konwojowanych, a zwłaszcza nadmierne i nieuzasadnione stosowanie śpb w celach prewencyjnych podczas konwojowania (w celu zapobieżenia ucieczce – art. 13 ust. 1 Ustawy o śpb).

Osoby, które zostały wyposażone w możliwość zastosowania śpb, zostały również zobligowane do poszanowania godności człowieka w trakcie realizowania tego uprawnienia. Poza art. 30 Konstytucji i zasadami zawartymi w Ustawie o śpb pojęcie godności człowieka pojawia się we wszystkich aktach wewnętrznych poszczególnych formacji, wprowadzających zasady etyki zawodowej. Tym samym do poszanowania godności zobligowani są przykładowo:

- funkcjonariusze Straży Granicznej – pkt 5 *Zasad etyki funkcjonariusza Straży Granicznej*¹⁵⁵,
- funkcjonariusze celni – pkt 4 *Kodeksu etyki funkcjonariusza Służby Celnej*¹⁵⁶,
- funkcjonariusze CBA - § 6 *Kodeksu etyki funkcjonariusza CBA*¹⁵⁷,
- funkcjonariusze Służby Więziennej - § 2 *Zasad etyki zawodowej funkcjonariusza i pracownika Służby Więziennej*¹⁵⁸,
- funkcjonariusze Policji - § 4 *Zasad etyki zawodowej policjanta*¹⁵⁹.

Odniesienie się w kodeksach etyki zawodowej poszczególnych formacji do poszanowania godności człowieka ma na celu zaakcentowanie istoty tej wartości. Ponadto, zauważalna jest spójność i konsekwencja pomiędzy regulacjami ustawodawcy a prawem wewnętrznym, obowiązującym w poszczególnych formacjach i organach. Odwoływanie się w w/w aktach wewnętrznych do poszanowania godności człowieka i akcentowanie jej znaczenia ma wyraźnie charakter edukacyjny. Ma zwrócić uwagę uprawnionych do

¹⁵⁵ www.strazgraniczna.pl, dostęp z dnia: 31.12.2015.

¹⁵⁶ www.mf.gov.pl, dostęp z dnia: 31.12.2015.

¹⁵⁷ Załącznik do decyzji nr 48/07 Szefa CBA z dnia 21 listopada 2007 roku (poz. 65).

¹⁵⁸ Regulamin nr 1/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 18 października 2010 roku w sprawie zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej, www.nszzfipw.org.pl.

¹⁵⁹ Zarządzenie nr 805 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2003 r. w sprawie „Zasad etyki zawodowej policjanta”, www.policja.pl.

stosowania śpb na bezwzględne respektowanie obowiązku poszanowania godności człowieka i jego autonomii.

3.3. Zasada równego traktowania

Stosowanie przymusu bezpośredniego musi pozostać w zgodzie z konstytucyjną zasadą równego traktowania, ustanowioną w art. 32 Konstytucji. Jak podkreśla A. Szmyt jest to równość w znaczeniu *sensu largo*, na którą składa się¹⁶⁰:

- równość *sensu stricto*, rozumiana jako prawo do równego traktowania przez władze publiczne w ramach stosowania prawa oraz stanowienia prawa oraz
- równość rozumiana jako zakaz dyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym.

Trybunał Konstytucyjny określił istotę tej zasady - wszystkie podmioty prawa, charakteryzujące się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu, mają być traktowane równo. A więc według równej miary, bez zróżnicowań dyskryminujących, jak i faworyzujących¹⁶¹.

Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie (poczynając od orzeczenia z 1988 roku) wielokrotnie wyróżniał dwa podstawowe elementy zasady równości, jakimi są:

- równość wobec prawa, która oznacza nakaz równego traktowania przez władze publiczne w ramach stosowania przez nie prawa,
- równość w prawie, która oznacza, że prawo należy tak stanowić, aby nie dokonywać w nim dyskryminacji i kształtować je z uwzględnieniem zasady równości.

Zasada równego traktowania oznacza najogólniej, że wszyscy są równi w godności, prawach i wolnościach¹⁶², o których stanowi Konstytucja. Zasada ta nie ma charakteru absolutnego i bezwzględnie i nie oznacza, że wszystkie jednostki mają identyczne prawa, że wszystkie mają jednakową sytuację prawną i faktyczną. Możliwe jest, w niektórych sytuacjach, dokonanie różnicowania sytuacji prawnej jednostek. Działanie takie musi być jednak uzasadnione istotnymi przyczynami, gdyż w przeciwnym wypadku nosi znamiona dyskryminacji i jest sprzeczne z Konstytucją. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że szukając uzasadnienia dla dokonania różnicowania należy brać pod uwagę kryteria¹⁶³:

- racjonalności – kryteria muszą mieć charakter relewantny, co oznacza, że muszą pozostać w bezpośrednim związku z celem i zasadniczą treścią

¹⁶⁰ A. Szmyt (red.), *Leksykon prawa...*, *op. cit.*, s. 488.

¹⁶¹ Orzeczenie TK z dnia 9 marca 1988 r., U 7/87.

¹⁶² D. Górecki (red. nauk.), *Polskie...*, *op. cit.*, s. 85.

¹⁶³ B. Banaszak, *Prawo ...*, *op. cit.*, s. 483-484.

przepisów, czyli wprowadzone różnicowania muszą mieć racjonalne uzasadnienie,

- proporcjonalności – waga interesu, któremu ma służyć różnicowanie sytuacji adresatów normy, musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku różnicowania,
- sprawiedliwości – kryteria muszą pozostawać w związku z innymi wartościami, zasadami, czy normami, które uzasadniałyby dokonanie różnicowania.

Analizując powyższe kryteria należy stwierdzić, że zasada równego traktowania nie jest jednoznaczna z zakazem dokonywania różnicowania. Trybunał nie wyklucza preferowania niektórych grup, gdy jest to konieczne dla doprowadzenia do faktycznej równości (dyskryminacja pozytywna, czy uprzywilejowanie wyrównawcze)¹⁶⁴.

Zróżnicowane traktowanie określonych jednostek nosi znamiona dyskryminacji jedynie wtedy, gdy nie ma racjonalnego i obiektywnego uzasadnienia, bądź jest nieadekwatne do zamierzonego celu¹⁶⁵. W przypadku Ustawy o śpb nie można mówić o złamaniu przez ustawodawcę zakazu dyskryminacji, bowiem różnicowanie ma charakter zdrowo-rozsądkowy, obiektywny i relewantny, i jest adekwatne dla celu przewidzianego w ustawie, a więc dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz ochrony praw i wolności jednostek.

Uprawniony, stosując przymus, powinien respektować zasadę równości na każdym etapie stosowania śpb i nie dokonywać zróżnicowań, które nie wynikają wprost z przepisów prawa.

Ustawa o śpb zawiera szereg zasad ogólnych i szczególnych stosowania przymusu. Ich analiza prowadzi do wniosku, że zakaz dyskryminacji nie został złamany. Ustawodawca różnicuje wyłącznie same środki i przesłanki, których wystąpienie uprawnia do zastosowania różnego rodzaju środków, przyporządkowanych do danej przesłanki. Nie dokonuje zróżnicowania podmiotów, w ramach którego wobec danej płci możliwe jest zastosowanie jednej grupy środków lub wobec określonej grupy wiekowej innej grupy środków.

Jedynym wyjątkiem, w ramach którego dokonano rozróżnienia jest w art. 9 ust. 1 Ustawy o śpb, który stanowi, że środków przymusu bezpośredniego nie stosuje się wobec kobiet o widocznej ciąży, osób, których wygląd wskazuje na wiek do 13 lat oraz osób

¹⁶⁴ Orzeczenie TK z dnia 29 września 1997 r., K 15/97.

¹⁶⁵ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. Rybczyńska, *Prawa człowieka...*, *op. cit.*, s. 145.

o widocznej niepełnosprawności. Wobec tych osób zastosować można wyłącznie siłę fizyczną w postaci technik obezwładnienia. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy zachodzi konieczność odparcia bezprawnego i bezpośredniego zamachu na życie lub zdrowie innych osób, wtedy możliwe jest zastosowanie pozostałych środków przymusu. Zróżnicowanie to, zgodnie z kryteriami, określonymi przez Trybunał Konstytucyjny, ma charakter:

- racjonalny – ponieważ są to osoby, których stan fizyczny wskazuje na pewne ograniczenia, co oznacza, że potencjalnie nie mogą one stworzyć tak dużego zagrożenia, co człowiek dorosły i w pełni sprawny. Jeżeli jednak stworzą takie zagrożenie to ustawodawca przewidział możliwość użycia bardziej dolegliwych śpb niż siła fizyczna. Poza tym są to osoby, wobec których użycie dolegliwych środków może powodować wątpliwości natury moralnej;
- czy rzeczywiście konieczne jest użycie miotacza gazu, czy paralizatora w stosunku do tej grupy osób? W moim przekonaniu opisane wyjątki są racjonalnie uzasadnione;
- proporcjonalny – odpowiednie uwzględnienie stanu fizycznego osób i potrzebę ich ochrony;
- sprawiedliwy – różnicowanie pozostaje w związku z innymi wartościami, które by je uzasadniały. Będzie to w przypadku kobiet w ciąży, osób niepełnosprawnych oraz dzieci do lat 13 prawna ochrona życia, zakaz nieludzkiego i okrutnego traktowania, prawna pomoc osobom niepełnosprawnym, zasady moralne, zgodnie z którymi osoby te są pod ochroną społeczną, itd.

Analiza przepisów Ustawy o śpb prowadzi do wniosku, że przesłanka zastosowania śpb jest podstawą zasady równego traktowania i można ją określić, jako cechę relewantną jednostki. Oznacza to, że jednostki, które swoim zachowaniem wypełnią znamiona jednej z przesłanek określonych w art. 11 Ustawy o śpb powinny być traktowane tak samo, gdyż charakteryzują się tą samą relewantną cechą – swoim określonym zachowaniem. Można zilustrować to na przykładzie: nie ma znaczenia, czy będzie to kobieta, czy mężczyzna, czy osoba osadzona w zakładzie poprawczym, czy zakładzie karnym, czy też osoba konwojowana czy obezwładniona podczas interwencji – jeżeli dokonają tej samej czynności (patrz przesłanki art. 11 Ustawy o śpb), czyli np. bezpośrednio zagrożą życiu lub

zdrowiu innych, traktuje się ją w ten sam sposób i z użyciem tych samych środków przymusu co pozostałe osoby¹⁶⁶.

Niekiedy jednak okoliczności przeprowadzanych interwencji wymagają podjęcia decyzji o dokonaniu różnicowania, gdyż nieuwzględnienie zaistniałych okoliczności może prowadzić do naruszenia praw danej osoby. Przykładem takiej sytuacji jest interwencja funkcjonariuszy Policji w domu starszego mężczyzny, wobec którego została użyta siła fizyczna w postaci technik obezwładniania. Mężczyzna został położony przez funkcjonariuszy na ziemię i założono mu kajdanki. W wyniku tych działań doszło do zwknięcia stawu łokciowego. Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu do wyroku uznał, że jakkolwiek policjanci mieli prawo stosowania śpb w wyżej wskazanych okolicznościach, jednakże użyte środki winny być dostosowane nie tylko do okoliczności ich użycia, ale również do wieku osoby, wobec której są stosowane.

Zróżnicowanie w zastosowaniu śpb powinno polegać na dostosowaniu dolegliwości środka do wieku i stanu fizycznego mężczyzny. W przypadku takiej samej interwencji i przesłanek użycia śpb jednak z udziałem innej osoby – np. młodego mężczyzny, zastosowana siła byłaby adekwatnym środkiem wymuszenia posłuszeństwa i prawdopodobnie nie spowodowałyby takiego uszczerbku na zdrowiu. Nie sposób uznać za przekonujące tłumaczenie funkcjonariuszy, uzasadniające użycie przez nich przymusu fizycznego, jakoby starszy mężczyzna zagrażał im bądź samemu sobie. Zwłaszcza, że mężczyzna był w wieku 88 lat, a funkcjonariusze w wieku 35 lat.

Analizując orzeczenie sądu należy podkreślić, że przesłanki nie stanowią jedyne go wyznacznika realizacji zasady równego traktowania. Niekiedy okoliczności zastosowania przymusu powodują, że brak różnicowania, czyli nieadekwatne zastosowanie przymusu, może powodować, że działania funkcjonariuszy noszą miano działań bezprawnych¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Są od tego ujęcia wyjątki wynikające ze specyfiki poszczególnych formacji, tj. Straż Leśna będzie stosowała przymus wobec osób, które np. naruszają mienie Lasów Państwowych, a Straż Graniczna będzie stosowała przymus wobec osób próbujących nielegalnie przekroczyć granicę państwa (pomimo zakazu). Zmieni się zatem krąg jednostek, jednak wystąpienie przesłanki spowoduje, że uprawniony będzie mógł zastosować odpowiednio do zaistniałej sytuacji przymus.

¹⁶⁷ Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 maja 2015 r., VI ACa 880/14.

3.4. Prawna ochrona życia i zdrowia

Wśród wielu praw człowieka, zagwarantowanych konstytucyjnie, na pierwszy plan wysuwa się niewątpliwie prawna ochrona życia i zdrowia, które mają charakter fundamentalny. Bez zapewnienia tych praw realizacja innych praw i wolności byłaby zagrożona. Zdaniem D. Ostrowskiej, dopiero uznanie i zagwarantowanie prawnej ochrony życia urealnia gwarantowanie innych praw, które inaczej mogą mieć postać ideowych abstrakcji¹⁶⁸.

Prawną ochronę życia zapewnia art. 38 Konstytucji, który jest dodatkowo uzupełniony o zakaz poddawania eksperymentom naukowym, w tym medycznym, bez dobrowolnie wyrażonej zgody (art. 39 Konstytucji). Podmiotem tych praw jest każdy człowiek, a państwo ma obowiązek zapewnić tę ochronę. Natomiast prawną ochronę zdrowia gwarantuje art. 68 Konstytucji, umieszczony w grupie wolności i praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych. To „oddalone” umiejscowienie prawnej ochrony zdrowia od prawnej ochrony życia nie powoduje, że zdrowie człowieka jest marginalizowane. Ustrojodawca w art. 68 zawarł dodatkowo regulacje, dotyczące kwestii socjalnych, tj. zapewnienia dostępu do opieki zdrowotnej, źródeł jej finansowania oraz zapobiegania epidemiom, co w konsekwencji tłumaczy umiejscowienie w tej grupie wolności i praw.

Prawna ochrona życia i zdrowia są prawami niezwykle istotnymi dla każdego człowieka, a ich ochrona jest jednym z ważniejszych obowiązków państwa. Wartości te znalazły ochronę również na gruncie prawa karnego. Kodeks karny z 6 czerwca 1997 roku¹⁶⁹ w rozdziale XIX określa, jakie przestępstwa godzą w życie i zdrowie jednostki i jaka jest za te przestępstwa przewidziana kara.

Jak uznaje cytowana wcześniej D. Ostrowska, obowiązkiem każdej jednostki jak i państwa jest respektowanie życia innych jako wartości. Ochrona ta zakreśla wokół jednostki barierę, którą wolno upoważnionym osobom przekraczać jedynie wyjątkowo, przy jednoczesnym zapewnieniu ochrony przed potencjalnym zagrożeniem.

Jedną z form ograniczenia prawnej ochrony zdrowia i życia może być zastosowanie śpb. Ma to ścisły związek z użyciem siły fizycznej, która bezpośrednio oddziałuje na ciało i mięśnie osoby, wywołując tym samym dolegliwość w postaci bólu. Zadanie bólu

¹⁶⁸ J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. Rybczyńska, *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 89.

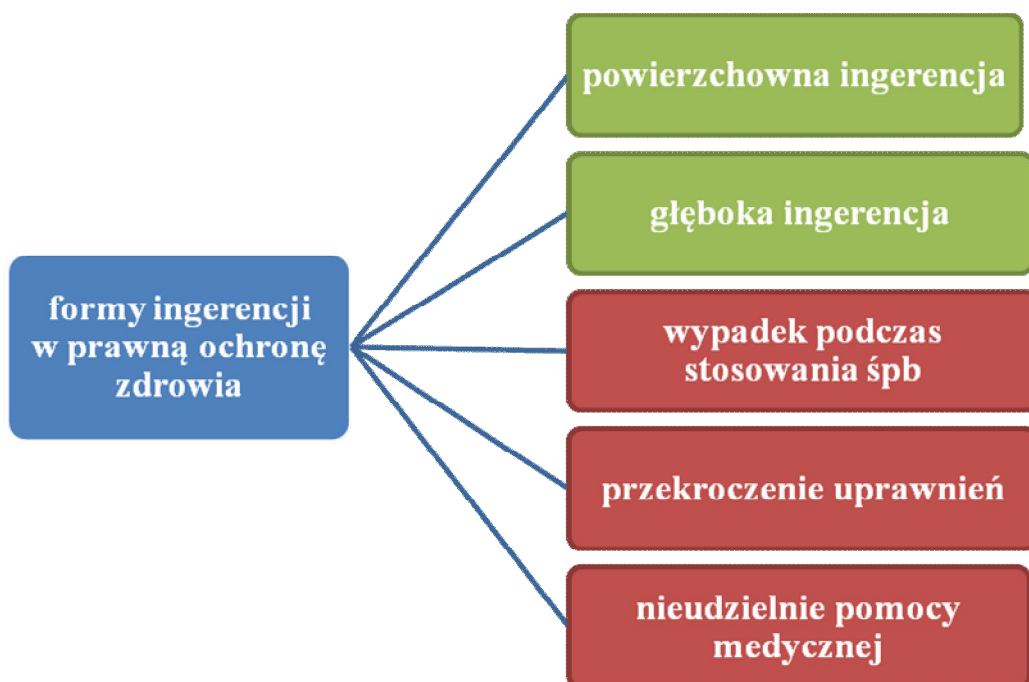
¹⁶⁹ Dz. U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553, z późn. zm.

fizycznego to istotny element przymusu bezpośredniego, bez którego stałby się on bezcelowy i nieefektywny.

Ingerencja w prawnie chronione życie jest niewątpliwie ostatecznością i traktowana powinna być, jako narzędzie przeciwdziałania najbardziej niebezpiecznym zagrożeniom praw i wolności innych osób. Natomiast ingerencja w prawną ochronę zdrowia jest bardzo częstą konsekwencją realizacji uprawnień stosowania śpb.

Prawna ochrona zdrowia może być ograniczona poprzez zastosowanie praktycznie każdego z dostępnych śpb. Dolegliwość powodowana przez przymus bezpośredni zależy od natężenia użytego środka, przesłanki jego zastosowania, jak również legalności samego użycia śpb. Poniższy diagram prezentuje przypadki ingerencji w prawnie chronione zdrowie. Kolorem czerwonym oznaczono przypadki, w których dochodzi do działania bezprawnego, a uprawniony dopuszcza się naruszenia przepisów prawa.

Diagram 3. Formy ingerencji w prawną ochronę zdrowia poprzez zastosowanie śpb

Źródło: opracowanie na podstawie analizy Ustawy o śpb.

Pierwsza z przedstawionych graficznie form ingerencji polega na sprawieniu dolegliwości o małym natężeniu, niepowodującej daleko idących konsekwencji zdrowotnych lub stałych uszczerbków na zdrowiu. Należy podkreślić, że zastosowanie śpb w tej formie jest działaniem przewidzianym przez Ustawę o śpb, czyli działaniem

legalnym. Ma ono na celu obezwładnienie osoby i uzyskanie podporządkowania wydanym na podstawie prawa poleceniom.

Przykładem środków, które powodują ingerencję w prawną ochronę zdrowia są: siła fizyczna w postaci technik transportowych i technik obrony, kajdanki, kaftan bezpieczeństwa, siatka obezwładniająca, pas obezwładniający, kask zabezpieczający, wodne środki obezwładniające. W katalogu zawartym w art. 12 Ustawy o śpb występują też takie środki przymusu, dzięki którym uprawniony osiąga swój cel, nie powodując przy tym żadnej ingerencji fizycznej w ciało osoby. Są to: cela zabezpieczająca, izba izolacyjna, pokój izolacyjny. Brak ingerencji wynika jednak ze specyfiki tych środków i odmiennych kryteriów zastosowania.

Wyodrębniono także ingerencję głęboką, która jest znacznie bardziej dolegliwa i mocno oddziałuje na ciało i zdrowie danej osoby. W tym przypadku działanie uprawnionego jest również legalne, pod warunkiem, że działa on zgodnie z przepisami Ustawy o śpb. Środki ingerują w tym przypadku w ciało i mięśnie w takim stopniu, że poza zadaniem bólu pozostawiają ślady w postaci otarć, siniaków, krwiaków, powodując tym samym uszczerbek na zdrowiu. Może to być w wielu przypadkach uszczerbek tymczasowy, wynikający z konieczności użycia siły fizycznej, niemający charakteru trwałego i niepowodujący trwałych uszkodzeń ciała.

Do środków przymusu głęboko ingerujących w zdrowie jednostki należą: siła fizyczna w postaci ataku i obezwładnienia, pałka służbowa, paralizator, pociski niepenetracyjne, chemiczne środki obezwładniające (w tym ręczny miotacz gazu, granaty łzawiące), środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub oślniewających (w niektórych przypadkach).

W katalogu środków, zawartym w art. 12 ustawy, występuje dodatkowo pies służbowy i koń służbowy. W związku z tym, że obecnie brak jest regulacji precyzujących, na czym dokładnie miałyby polegać zastosowanie tych środków, niemożliwe jest stwierdzenie na ile ingerują one w prawną ochronę zdrowia.

Aby zastosowanie śpb było legalne i nie powodowało niepotrzebnej ingerencji w zdrowie należy uwzględnić zasady:

- celowości - art. 7 ust. 2 Ustawy o śpb – od użycia śpb należy odstąpić, gdy cel jego użycia został osiągnięty,
- proporcjonalności – art. 6 ust. 1 Ustawy o śpb – śpb używa się proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie jak najmniejszej

dolegliwości. Dobór środka musi być również adekwatny do zaistniałej sytuacji.

- niezbędności (konieczności) – art. 6 ust. 1 Ustawy o śpb – środek przymusu stosuje się w sposób niezbędny do osiągnięcia celów.

Występują jednak przypadki, w których dochodzi do bezprawnej ingerencji w prawnie chronione zdrowie. Wyodrębnione zostały trzy okoliczności takiej ingerencji: wypadek podczas stosowania przymusu, przekroczenie uprawnień oraz nieudzielenie pomocy medycznej.

Pierwsza z nich ma związek z trudnymi do przewidzenia okolicznościami zastosowania śpb, które to okoliczności powodują, że uprawniony niezamierzenie dokonuje uszczerbku na zdrowiu osoby, wobec której stosuje przymus (lub osoby trzeciej). Do takiego wypadku może dojść przykładowo w poniższych sytuacjach:

- funkcjonariusz Policji postrzelił mężczyznę, którego przytrzymywał w celu założenia mu kajdanek. Postrzał nastąpił w wyniku próby założenia kajdanek i uderzenia ręką, przez leżącego na ziemi mężczyznę, w odbezpieczoną broń¹⁷⁰,
- oddanie strzału bez precyzyjnego zgrania przyrządów celowniczych ze względu na przeprowadzanie interwencji w ciemności. W wyniku postrzału spowodowano ciężki uszczerbek na zdrowiu¹⁷¹,
- w sytuacji użycia środków przeznaczonych do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiałów budowlanych, gdy użycie to powoduje zranienie osoby pozostającej w pobliżu miejsca użycia tych środków,
- w wyniku użycia kolczatki drogowej, która ma na celu unieruchomienie pojazdu mechanicznego, a której użycie spowodowało zranienie osoby (np. w wyniku przebicia opon pojazd wjechał w drzewo, a kierowca i pasażer zostali zranieni),
- w trakcie użycia chemicznych środków obezwładniających, podczas np. imprez masowych, kiedy osoby postronne również mogą zostać zranione (np. gaz łzawiący zastosowany wobec pseudokibiców, może wraz z wiatrem przenieść się na inny sektor i spowodować tym samym uszczerbek na zdrowiu osób postronnych),

¹⁷⁰ Wyrok SN z dnia 26 marca 2003 r., II CKN 1370/00.

¹⁷¹ Wyrok SN z dnia 11 października 2000 r., III KKN 359/99.

- postrzelenie osoby trzeciej w tłumie, w wyniku próby wytrącenia broni funkcjonariuszowi przez napastnika, polegającej na uderzeniu policjanta w rękę, zmieniając tym położenie broni¹⁷².

Ingerencja w zdrowie, spowodowana wypadkiem podczas stosowania śpb nie jest działaniem zamierzonym i celowym ze strony uprawnionego. Nie zmienia to jednak faktu, że osoby, których zdrowie zostało w wyniku takiego wypadku naruszone, mogą dochodzić swoich roszczeń przed sądem i żądać wymierzenia kary.

Braku celowości i świadomości nie można natomiast przypisać działaniom uprawnionego, który w ramach wykonywania swoich obowiązków umyślnie przekracza uprawnienia. Czyni to celowo i często z zamiarem bezpośrednim - zadania dodatkowego bólu lub poniżenia osoby, wobec której stosuje przymus. Zachowanie takie jest niewątpliwie naganne i grozi za nie odpowiedzialność dyscyplinarna, karna i cywilna.

Niemożliwym jest wymienienie wszystkich przykładów przekroczenia uprawnień w stosowaniu śpb, bowiem każde świadome wykroczenie poza przepisy prawa skutkuje nadaniem czynnościom służbowym charakteru bezprawnego. Ustawa o śpb, ustanawiając ograniczenia w stosowaniu przymusu przewiduje niektóre sytuacje, stanowiące przekroczenie uprawnień i naruszenie praw jednostki, w tym prawnej ochrony zdrowia. Należą do nich m.in.:

- art. 14 ust. 2 Ustawy o śpb – zakaz zadawania ciosów w ramach stosowania siły fizycznej¹⁷³,
- art. 16 ust. 4 Ustawy o śpb – zakaz używania kaftana bezpieczeństwa w sposób utrudniający oddychanie lub tamujący obieg krwi,
- art. 19 ust. 2 pkt 2 Ustawy o śpb – zakaz używania pałki służbowej w stosunku do osób obezwładnionych paralizatorem,
- art. 25 ust. 4 Ustawy o śpb – zakaz celowania w głowę podczas stosowania paralizatora,
- art. 24 ust. 3 Ustawy o śpb – zakaz używania chemicznych środków obezwładniających (czyli np. ręcznego miotacza gazu) w stosunku do osób, wobec których użyto już kajdanek, kaftana bezpieczeństwa, pasa lub siatki obezwładniającej,

¹⁷² Wyrok SA w Krakowie z dnia 7 lipca 1994 r., II AKr 125/94.

¹⁷³ Chyba, że uprawniony działa w celu odparcia zamachu na życie lub zdrowie własne lub innych osób albo na mienie lub przeciwdziała ucieczce.

- zakaz stosowania paralizatora dłużej niż przez czas określony w instrukcji obsługi i o średniej wartości prądu w obwodzie wyższej niż przewiduje Ustawa o śpb.

Każdorazowe złamanie powyższych zakazów oznacza bezprawną ingerencję w prawa i wolności i tym samym przekroczenie uprawnień, mogące skutkować uszczerbkiem na zdrowiu osoby, wobec której stosowany był przymus.

Ostatnią z form ingerencji w zapewnioną konstytucyjnie ochronę zdrowia stanowi nieudzielenie pomocy medycznej osobie, która została zraniona w wyniku zastosowania śpb. Obowiązek taki zawarty został w art. 36 ust. 1 Ustawy o śpb. Uprawniony może od niego odstąpić, w przypadku, gdy zachodzi jedna z następujących okoliczności:

- udzielenie tej pomocy może zagrozić życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu uprawnionego lub innej osoby,
- udzielenie tej pomocy spowodowałoby konieczność zaniechania przez uprawnionego czynności ochronnych wobec osób, ważnych obiektów, urządzeń lub obszarów lub w ramach konwoju lub doprowadzenia,
- udzielenie pomocy osobie poszkodowanej zostało zapewnione przez inne osoby lub podmioty zobowiązane do jej udzielenia.

W przypadku odstąpienia od udzielenia pierwszej pomocy, lub gdy osoba poszkodowana sprzeciwia się jej udzieleniu uprawniony zapewnia wezwanie kwalifikowanej pierwszej pomocy lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe. Uprawniony nie może natomiast odstąpić od zapewnienia udzielenia medycznych czynności ratunkowych kobiecie ciężarnej, wobec której użyto śpb.

Najbardziej negatywną konsekwencją zastosowania śpb może być śmierć osoby. Naruszone zostaje wtedy prawnie chronione życie. Jednak ingerencja taka będzie pod pewnymi, szczególnymi warunkami legalna. Analogicznie do diagramu 3, określającego formy ingerencji w prawną ochronę zdrowia, prawna ochrona życia będzie ograniczona w następujących przypadkach:

Diagram 4. Formy ingerencji w prawną ochronę życia poprzez zastosowanie śpb

Źródło: opracowanie na podstawie analizy Ustawy o śpb.

Konsekwencją użycia większości śpb może być uszczerbek na zdrowiu o różnorodnym natężeniu i intensywności. Zastosowanie tych środków może powodować zarówno tymczasowe zranienie jak i kalectwo (trwały uszczerbek na zdrowiu), uniemożliwiające dalsze funkcjonowanie jednostki. Nieprawidłowe użycie wielu z dostępnych środków może powodować śmierć, jednak jeden z nich zagraża życiu człowieka w największym stopniu¹⁷⁴ – jest to broń palna (ostra). Oczywiście regulacje Ustawy o śpb zawierają szereg wytycznych i zasad użycia broni palnej¹⁷⁵, które traktują ten środek, jako ostateczność i które obligują uprawnionego do użycia broni w przypadku, gdy użycie innych środków okazało się bezskuteczne lub było niemożliwe. Przesłankom użycia tego środka poświęcono odrębny rozdział Ustawy o śpb, sugerując tym samym, że, ze względu na konsekwencje, jakie może powodować jego użycie, nie jest on traktowany na równi z pozostałymi środkami. Oczywiście broń palna w „najlżejszym” przypadku powoduje zranienie osoby, natomiast ze względu na swoją inwazyjność, istnieje wysokie prawdopodobieństwo śmierci osoby, wobec której się ją stosuje.

¹⁷⁴ Oczywiście w ramach przekroczenia uprawnień stosujący przymus może w każdym wypadku doprowadzić do śmierci osoby, jednak, co do zasady stosując się do przepisów ustawy o śpb, taka konsekwencja nie jest powszechna. Czyli wyraźnie zaznaczyć należy, że w przypadku użycia np. paralizatora, czy pocisków niepenetracyjnych śmierć osoby nastąpi wyłącznie w ramach wypadku lub przekroczenia uprawnień.

¹⁷⁵ Patrz rozdział 2.2.

Jeżeli uprawniony zastosował broń palną po wystąpieniu określonych przesłanek, adekwatnie do zagrożenia i zgodnie z obowiązującymi zasadami jej stosowania działał w granicach i na podstawie prawa. Jego działaniu nie można przypisać znamion czynu zabronionego.

Pozostałe formy ingerencji są analogiczne jak w przypadku prawnej ochrony zdrowia, lecz konsekwencje mogą być znacznie bardziej negatywne niż w przypadku zranienia czy kalectwa. Wypadek podczas stosowania śpb może mieć związek z chybnieniem strzału i spowodowaniem śmierci osoby, zamiast jej unieruchomienia¹⁷⁶. Przekroczenie uprawnień będzie wynikało z niezastosowania się do restrykcyjnych przepisów prawa z zakresu stosowania broni palnej lub umyślnego jej użycia w innym, niż ustawowy cel. Natomiast nieudzielenie pomocy medycznej stanowi, analogicznie do ingerencji w prawo do zdrowia, naruszenie obowiązku zawartego w art. 36 ust. 1.

Ingerencja w prawną ochronę życia poprzez użycie śpb musi być uargumentowana znacznym zagrożeniem zdrowia lub życia uprawnionego lub osób trzecich. Jest to środek najbardziej dolegliwy i ostateczny, a do tego powodujący najdalej idące konsekwencje dla osoby, wobec której się go stosuje. Często na szali zostaje postawione życie osoby, która stwarza bezpośrednie zagrożenie dla życia i zdrowia innych oraz zagrożone życie innej osoby.

Poniżej zamieszczone zostały przykłady bezprawnej ingerencji w omawiane wartości:

1. Postrzelenie przez policjantów dwóch osób (jadących samochodem), z czego pasażera ze skutkiem śmiertelnym – jako nieprzewidziany rezultat odparcia bezprawego i bezpośredniego zamachu na życie, zdrowie lub wolność policjanta lub innych osób¹⁷⁷:
 - przekroczenie uprawnień, a w konsekwencji naruszenie prawa do życia osoby polegało na bezprawnym zastosowaniu broni palnej, dla której zastosowania konieczne jest ustalenie, że użycie broni stanowił reakcję obronną wobec działania osoby, które mogło zostać określone mianem bezprawego, bezpośredniego zamachu. Można domyślać się, że za takiego zamachowca został uznany kierowca pojazdu, który swoimi działaniami nadał pojazdowi, który prowadził określony kierunek ruchu i dynamikę.

¹⁷⁶ Np. poprzez strzał w nogi lub ramiona.

¹⁷⁷ Patrz rozdział „Poszanowanie godności” – przykład nr 5 (Wyrok SN z dnia 17 stycznia 2013 r., V KK 99/12).

Brak jest jednak jakichkolwiek przesłanek, by za sprawcę zagrożenia uznać również pasażera¹⁷⁸.

2. Funkcjonariusz, przekraczając przysługujące mu uprawnienia w zakresie użycia śpb, popchnął mężczyznę na karoserię radiowozu "Volkswagen Transporter", a następnie uderzył go kilkakrotnie pięścią w okolicę łędźwiową lewą, powodując u niego pęknięcie śledziony z krwotokiem wewnętrznym, co stanowiło chorobę zagrażającą życiu, skutkującą koniecznością przeprowadzenia zabiegu chirurgicznego¹⁷⁹:
 - przekroczenie uprawnień, a w konsekwencji naruszenie dobra, jakim jest zdrowie, polegało na zadawaniu uderzeń osobie niestwarzającej bezpośredniego zagrożenia, zwłaszcza w nieumięśnione i wrażliwe części ciała, w wyniku czego funkcjonariusz Policji dokonał uszczerbku na zdrowiu.
3. Funkcjonariusz Policji oddał strzały z broni palnej, przez co nieumyślnie spowodował śmierć pasażera oraz przez co umyślnie naraził kierującego pojazdem na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu¹⁸⁰:
 - przekroczenie uprawnień i naruszenie prawnej ochrony życia i zdrowia polegało na nieprzestrzeganiu przez funkcjonariusza reguły ostrożności, nakazującej oddawanie strzałów w dolne partie, układ napędowy lub koła oddalającego się pojazdu. Użycie broni palnej w tym przypadku zostało dokonane w sposób godzący w dobra osób trzecich (niezależnie od okoliczności i potrzeby) z narażeniem ich życia, co godzi w prawo do życia i zdrowia.
4. Spowodowanie przez funkcjonariuszy Policji zwichnięcia stawu łokciowego, w wyniku zbyt dolegliwego użycia siły fizycznej¹⁸¹:
 - przekroczenie uprawnień i naruszenie prawa do zdrowia w wyniku niedostosowania poziomu dolegliwości środka przymusu do okoliczności jego użycia oraz do wieku i stanu fizycznego osoby, wobec której środek ten jest stosowany.

¹⁷⁸ Podobna sprawa: Wyrok SN z dnia 17 stycznia 2013 r., V KK 99/12.

¹⁷⁹ Wyrok SN z dnia 4 stycznia 2002 r., II KKN 303/99.

¹⁸⁰ Patrz rozdział „Poszanowanie godności” – przykład nr 4 (Wyrok SN z dnia 12 lutego 2015 r., IV KK 335/14).

¹⁸¹ Patrz rozdział „Wolność i nietykalność osobista” - przykład nr 1 (Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 maja 2015 r., VI ACa 880/14).

5. Spowodowanie przez funkcjonariusza Policji złamania kości nosa, stanowiącego naruszenie funkcji narządu ciała na okres trwający dłużej niż 7 dni¹⁸²:
 - przekroczenie uprawnień i naruszenie prawa do zdrowia w wyniku bezpodstawnego użycia siły fizycznej oraz zadawania ciosów (uderzeń) bez wystąpienia zagrożenia ze strony danej osoby – złamanie zakazu z art. 14 ust. 2 Ustawy o śpb.
6. Użycie pałki służbowej poprzez zadawanie uderzeń w plecy, powodujących stłuczenie¹⁸³:
 - przekroczenie uprawnień i naruszenie prawa do zdrowia poprzez bezprawne użycie śpb w postaci pałki służbowej, którą użyto mimo braku podstaw, warunków i wbrew sposobowi jej użycia, co skutkowało rozstrojem zdrowia na okres nie dłuższy niż 7 dni.

Wypadek podczas stosowania przymusu, przekroczenie uprawnień, czy też nieudzielenie pomocy mogą stanowić rażące naruszenie prawnej ochrony życia lub zdrowia. Istota tych praw zostaje naruszona, a sama ingerencja jest bezprawna i wiąże się z odpowiedzialnością dyscyplinarną, karną i cywilną. Oczywiście w zależności od konsekwencji zastosowania śpb zmienia się kwalifikacja czynu uprawnionego.

Oczekując pełnej ochrony naszych praw należy liczyć się z tym, że prawodawca powinien udostępnić uprawnionym narzędzia tej ochrony, czasem bardzo dolegliwe. Tylko w takim przypadku ochrona będzie efektywna i będzie przynosiła wymierny rezultat. Zastosowanie broni palnej, jak i wszystkich śpb, musi być jednak racjonalne, adekwatne do zaistniałej sytuacji i uzasadnione. Tylko takie uprawnienia znajdują uznanie w społeczeństwie demokratycznego państwa prawa.

¹⁸² Wyrok WSA z dnia 29 listopada 2010 r., II SA/Sz 729/10.

¹⁸³ Patrz rozdział „Wolność i nietykalność osobista” – przykład nr 3 (Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 23 września 2014 r., II SA/Ol 707/14).

3.5. Ochrona wolności i nietykalności osobistej

Nietykalnością osobistą jest, zdaniem P. Sarneckiego, wolność jednostki od środków przymusu¹⁸⁴. Tym samym każda jednostka ma zagwarantowaną wolność od wywierania na nią wpływu, zarówno psychicznego jak i fizycznego, który to wpływ skutkowałby pewną dolegliwością i naruszał jej cielesność.

Wolność człowieka można rozpatrywać na podstawie art. 31 (zasada wolności) oraz art. 41 Konstytucji. Wolność w rozumieniu art. 31 ust. 1 i 2 jest wolnością człowieka uznawaną, jako zakaz zmuszania kogokolwiek do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje. Tym samym Konstytucja poddaje wolność ochronie prawnej, zobowiązując jednocześnie, aby każdy szanował prawa i wolności innych. Jest to wolność decydowania o sobie samym, wolność dysponowania swoją osobą. Można ją rozpatrywać w aspekcie¹⁸⁵:

- pozytywnym – jednostka może czynić wszystko, co nie jest przez prawo zakazane, ma w tych działaniach swobodę i autonomię; dla skrępowania tych działań przez władze publiczne konieczne jest wskazanie przepisu prawa, który ustanawiałby konkretny zakaz,
- negatywnym – nałożenie na jednostkę nakazu określonego postępowania może mieć miejsce wyłącznie wtedy, gdy prawo tak przewiduje.

Art. 41 Konstytucji zapewnia każdemu człowiekowi wolność osobistą i ustanawia zasady dotyczące jej ograniczenia lub pozbawienia, a dokładniej:

- zakaz pozbawienia lub ograniczenia wolności osobistej poza przypadkami przewidzianymi w ustawie,
- prawo złożenia odwołania do sądu w celu ustalenia legalności pozbawienia wolności,
- prawo do powiadomienia najbliższych o pozbawieniu wolności,
- prawo do poinformowania o przyczynach zatrzymania,
- nakaz przekazania zatrzymanego w ciągu 48 godzin do dyspozycji sądu lub zwolnienia go,
- nakaz humanitarnego traktowania osoby pozbawionej wolności,
- prawo do odszkodowania za bezprawne pozbawienie wolności.

¹⁸⁴ P. Sarnecki (red.) i inni, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 107.

¹⁸⁵ L. Garlicki, *Polskie...*, *op. cit.*, s. 93.

Wolność człowieka ma charakter ograniczony, co oznacza, że swoboda jej działania musi uwzględniać zakazy i nakazy interesu publicznego jak i nakaz poszanowania wolności innych.

W związku z faktem, że pozbawienie i ograniczenie wolności (określone w art. 41 Konstytucji) nie są śpb, analizie zostanie poddana wolność osobista, rozumiana jako swoboda decydowania o swojej osobie i kierowania swoim postępowaniem. Ma ona ścisły związek z nietykalnością osobistą. Śpb ingerują w wolność i nietykalność osobistą jednostki doraźnie, tymczasowo i nie mają związku z pozbawieniem lub ograniczeniem wolności w rozumieniu art. 41¹⁸⁶.

Ograniczenie wolności i nietykalności osobistej w przypadku zastosowania śpb polega na obezwładnieniu jednostki, uniemożliwieniu jej wykonywania ruchów. Tym samym jej swoboda decydowania o sobie i kierowania swoim postępowaniem zostaje ograniczona lub całkowicie wyłączona. Dokonuje się tego przy pomocy siły fizycznej i różnych przedmiotów (paralizator, pałka służbowa), które wpływają bezpośrednio na ciało i mięśnie danej osoby, powodując często dolegliwość w postaci bólu fizycznego. Ból obezwładnia jednostkę i powoduje uzyskanie podporządkowania i zniwelowanie zagrożenia. Obezwładnienie nie zawsze musi się wiązać z bólem. W niektórych przypadkach, uzyskanie podobnego efektu następuje wyłącznie poprzez unieruchomienie kończyn (kaftan bezpieczeństwa, pas obezwładniający).

Przymus bezpośredni bez ingerencji w nietykalność i wolność osobistą jednostki nie występuje. To właśnie dolegliwość sprawia, że uprawniony uzyskuje podporządkowanie, realizując tym samym cel zastosowania tego rodzaju środków. Jednak granica między legalną ingerencją w nietykalność i wolność osobistą, a ich bezprawnym naruszeniem jest płynna. Prawie wszystkie prawem dostępne śpb ograniczają ruchy i powodują obezwładnienie jednostki, która nie może pokierować swoim zachowaniem i decydować o swojej osobie. Wyjątkiem są: kolczatka drogowa, pojazd służbowy, środki do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód (w tym materiały wybuchowe).

Celem zastosowania tego typu środków jest zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz ochrona praw i wolności jednostki, w tym przeciwdziałanie bezpośrednim zamachom na życie i zdrowie osób trzecich poprzez uzyskanie podporządkowania poleceniom.

¹⁸⁶ Wyjątek od tej zasady mogą stanowić następujące śpb: pokój izolacyjny, izba izolacyjna oraz cela zabezpieczająca, których użycie ma związek z tymczasowym pozbawieniem wolności osoby, wobec której się je stosuje.

Aby ingerencję uznać za legalną i nienoszącą znamion naruszenia należy stosować przymus z uwzględnieniem:

- zasady niezbędności (konieczności) – art. 6 ust. 1 ustawy o śpb – środek przymusu stosuje się w sposób niezbędny do osiągnięcia celów:
 - śpb można stosować wyłącznie, gdy jest to konieczne dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego lub ochrony praw i wolności jednostki, po wystąpieniu jednej z 14 przesłanek (art. 11 ustawy o śpb), wyłącznie, gdy w inny sposób nie można zrealizować danego celu;
- zasady celowości - art. 7 ust. 2 ustawy o śpb – od użycia środka przymusu należy odstąpić, gdy cel jego użycia został osiągnięty.
 - odstąpienie od dalszego użycia śpb stanowi wyznacznik legalności samego ich zastosowania; jeżeli po ustaniu przesłanki, na mocy której użyto przymusu, uprawniony dalej go stosuje, ingerując w nietykalność i wolność osobistą jednostki, to działa on nielegalnie, a ingerencja stanowi naruszenie tych wartości;
- zasady proporcjonalności – art. 6 ust. 1 ustawy o śpb – środka przymusu bezpośredniego używa się proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie jak najmniejszej dolegliwości.
 - w związku z faktem, że praktycznie każdy śpb ingeruje w nietykalność i wolność osobistą, należy dobierać każdorazowo najmniej dolegliwy środek, który jak „najpłycej” będzie ingerował w omawiane dobra. Dolegliwość zastosowanego środka przymusu stanowi, obok celowości, wyznacznik legalności zastosowania.

Realizacja powyższych zasad i działanie w granicach i na podstawie prawa powoduje ingerencję, która, zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji, jest dopuszczalna pod warunkiem działania w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz ochrony praw i wolności jednostki. Każde inne działanie, niezgodne z tymi zasadami, podjęte w innym celu, nieuzasadnione merytorycznie i prawnie będzie nosiło miano bezprawnego i naruszającego wolność i nietykalność osobistą.

Złamanie tych reguł lub niedopełnienie obowiązków skutkuje przekroczeniem uprawnień i naruszeniem wolności i nietykalności cielesnej, jak w poniższych przypadkach:

1. W trakcie interwencji doszło do szarpaniny pomiędzy mężczyzną a policjantem, w wyniku której policjanci obezwładnili mężczyznę, kładąc go na łóżko,

a następnie wezwali pogotowie (w związku z podejrzeniem zaburzeń psychicznych). Po przybyciu karetki mężczyzna odmówił wejścia do niej, odpychał policjantów. Policjanci użyli siły fizycznej obezwładniając i kładąc go na ziemi. Następnie mężczyźnie założono kajdanki i położono na noszach, do których został przypięty pasami. W szpitalu stwierdzono zwichnięcie stawu łokciowego prawego, w wyniku zastosowania śpb¹⁸⁷:

- przekroczenie uprawnień, a w konsekwencji naruszenie nietykalności osobistej i zdrowia starszego mężczyzny, polegało na niedostosowaniu środka do okoliczności użycia oraz wieku osoby, wobec której stosuje się środek, tj. użycie przez młodych funkcjonariuszy siły fizycznej wobec mężczyzny w podeszłym wieku, w ramach przesłanki stwarzania przez niego zagrożenia - w ocenie sądu było to działanie bezprawne.

2. W takiej interwencji funkcjonariusze Policji kopali leżącego na ziemi mężczyznę po ciele oraz zadawali uderzenia pałką służbową w okolice kręgosłupa, w wyniku czego doznał on obrażeń w postaci otarć naskórka głowy oraz stłuczenia grzbietu, skutkujących naruszeniem czynności narządów ciała na okres poniżej dni siedmiu, przy czym narazili pokrzywdzonego na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia¹⁸⁸:

- przekroczenie uprawnień, a w konsekwencji naruszenie nietykalności osobistej, polegało na użyciu siły fizycznej - uderzaniu pięściami oraz kopaniu nogami po całym ciele, jak też użyciu w stosunku do osoby pałki służbowej. Policjanci wykonując swoje ustawowe czynności służbowe zobowiązani są do respektowania godności osoby ludzkiej oraz do przestrzegania praw człowieka i jeżeli używają siły fizycznej, to równocześnie zobowiązują się do minimalizacji naruszania w czasie takiej czynności dóbr osobistych. Ponadto, niedopuszczalnym było w tym przypadku – w ramach użycia siły fizycznej – zadawanie uderzeń.

3. Funkcjonariusz, pełniąc służbę patrolowo interwencyjną, w trakcie przeprowadzanej interwencji, działając z zamiarem bezpośrednim, przekroczył uprawnienia, poprzez użycie śpb w postaci pałki służbowej, którą mimo braku podstaw, warunków i wbrew sposobowi jej użycia, dwukrotnie uderzył mężczyznę w plecy, powodując stłuczenie powłok pleców w postaci dwóch

¹⁸⁷ Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 maja 2015 r., VI ACa 880/14.

¹⁸⁸ Wyrok SO w Zamościu z dnia 24 czerwca 2013 r., II Ka 440/13.

równolegle ułożonych pasmowatych podbiegnięć krwawych, skutkujących rozstrojem zdrowia na okres nie dłuższy niż 7 dni¹⁸⁹.

- przekroczenie uprawnień, a w konsekwencji naruszenie nietykalności osobistej, polegało na użyciu pałki służbowej, bez wystąpienia przesłanek, uderzając w nieumięśnione części ciała – złamanie zakazu z art. 19 ust. 4 Ustawy o śpb.

¹⁸⁹ Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 23 września 2014 r., II SA/OI 707/14.

3.6. Zakaz stosowania tortur oraz okrutnego, nieludzkiego i poniżającego traktowania

Zakaz stosowania tortur i okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania i karania, zawarty w art. 40 Konstytucji, ma ścisły związek z innymi, konstytucyjnie zagwarantowanymi prawami i wolnościami takimi jak: godność, nietykalność osobista i wolność osobista. Związek ten przejawia się w fakcie, że każde naruszenie zakazu stosowania tortur i nieludzkiego traktowania będzie godziło bezpośrednio w wymienione prawa i wolności.

W doktrynie przyjmuje się, że zawartość bliskoznacznych określeń w tak sformułowanym zakazie jest celowa, ponieważ wyklucza się wiele zachowań ludzkich, zawierając tym samym „wyraźną intencję uczynienia nielegalnymi działań wymierzonych przeciwko samej naturze człowieka i tym samym jego godności”¹⁹⁰. Niezmiennie, tortury zawsze są postacią nieludzkiego traktowania, a nieludzkie traktowanie jest zawsze poniżeniem człowieka.

Omawiany zakaz ma charakter bezwzględny, co oznacza, że nie są od niego przewidziane żadne wyjątki lub odstępstwa¹⁹¹. Tym samym, wyjątki od zakazu nie mogą być ustanowione w drodze art. 31 ust. 3 Konstytucji¹⁹². Trybunał Konstytucyjny uznał, że treść tego zakazu wyznacza nakaz humanitarnego traktowania, który ma szersze znaczenie niż poniżające i nieludzkie traktowanie, o którym mowa w art. 40 Konstytucji. Traktowanie humanitarne, zdaniem Trybunału, uwzględnia dodatkowo potrzeby każdego człowieka, z uwzględnieniem przeciętnego poziomu życia w społeczeństwie i wymaga od władz działań pozytywnych w celu zaspokojenia tych potrzeb. Rozwinięcie Trybunału nie ma jednak odniesienia do przymusu bezpośredniego, lecz np. do warunków pozbawienia wolności. Dlatego w ramach niniejszej rozprawy kluczowe jest rozumienie *sensu stricto* zakazu z art. 40 Konstytucji.

Zakaz stosowania tortur i okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania powinien być przestrzegany na każdym etapie stosowania śpb. Nie jest w tym kontekście istotne, jaki środek stosuje uprawniony - istotne jest, aby zastosował, go zgodnie z prawem, respektując powyższy zakaz, będący przykładem prawa negatywnego. Ingerencja, spowodowana zastosowaniem śpb, będzie przejawiała się w niezastosowaniu

¹⁹⁰ D. Górecki (red. nauk.), *Polskie..., op. cit.*, s. 88.

¹⁹¹ P. Sarnecki (red.) i inni, *Prawo..., op. cit.*, s. 106.

¹⁹² Wyrok TK z dnia 26 maja 2008 r., SK 25/07.

się do zakazu w trakcie wykonywania czynności służbowych z wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego.

Złamanie zakazu może nastąpić od momentu podjęcia decyzji o użyciu środka do momentu udzielenia pierwszej pomocy medycznej, po zastosowaniu przymusu. Przekroczenie uprawnień, skutkujące niezastosowaniem się do zakazu tortur i niehumanitarnego traktowania, może przebiegać dwubiegunowo:

- niezastosowania się do zasad ogólnych stosowania śpb,
- niezastosowania się do zasad szczególnych stosowania śpb.

Nieludzkie, okrutne lub poniżające traktowanie, noszące znamiona tortur może mieć miejsce w przypadku nieprzestrzegania następujących zasad ogólnych stosowania przymusu:

- zasada celowości - art. 7 ust. 2 Ustawy o śpb:
 - przykład: jeżeli uprawniony, stosując pałkę służbową w celu obezwładnienia danej osoby, osiągnął, poprzez zadanie bólu fizycznego, cel zastosowania tego środka, tj. obezwładnienie osoby, powinien odstąpić od jej dalszego użycia, które w takiej sytuacji powoduje przekroczenie uprawnień, a działanie to nosi znamiona tortur, niehumanitarnego i okrutnego traktowania i tym samym naruszenie nietykalności osobistej i godności osoby;
- zasada proporcjonalności – art. 6 ust. 1 Ustawy o śpb:
 - przykład: przekroczenie uprawnień następuje w przypadku, gdy: uprawniony w związku z odparciem bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie stosuje wobec osoby przymus bezpośredni w postaci urządzenia do obezwładniania prądem (paralizator) w sytuacji, gdy skuteczne i mniej dolegliwe byłoby użycie siły fizycznej w postaci technik obezwładnienia. Cel zastosowania przymusu jest ten sam – obezwładnienie osoby. Jednak zachowanie uprawnionego może nosić znamiona czynu okrutnego, poprzez zastosowanie bardziej dolegliwego środka, nieadekwatnie do zaistniałej sytuacji. Stanowi to jednocześnie naruszenie godności i nietykalności danej osoby jak również prawnej ochrony zdrowia;
- zasada niezbędności (konieczności) – art. 6 ust. 1 Ustawy o śpb:

- przykład: złamanie zakazu poniżającego i nieludzkiego traktowania następuje, jeżeli podczas przeprowadzania czynności służbowych funkcjonariusz Policji zastosuje przymus bezpośredni w postaci kajdanek lub kaftana bezpieczeństwa, gdy nie wystąpiły ku temu przesłanki, a użycie tych środków ma na celu poniżenie osoby, wobec której się je stosuje (np. dokonanie zatrzymania osoby i użycie wobec niej kajdanek lub kaftana bezpieczeństwa, podczas gdy osoba ta nie stwarza zagrożenia bezpieczeństwa innych osób i nie wystąpiły inne przesłanki zastosowania środków);
- zasada ostateczności – art. 6 ust. 2 Ustawy o śpb:
 - przykład: użycie broni palnej w przypadku dostępności innych środków przymusu, mniej dolegliwych, niezagrożających zdrowiu i życiu, zwłaszcza, gdy okoliczności zdarzenia umożliwiają użycie innego – równie skutecznego, a mniej dolegliwego środka przymusu.

Drugą płaszczyzną, na której może dojść do złamania omawianego zakazu jest niezastosowanie się przez uprawnionego do zasad szczególnych zastosowania śpb. Można wyodrębnić cztery grupy ograniczeń w stosowaniu przymusu, do których niezastosowanie się może prowadzić do złamania zakazu nieludzkiego i poniżającego traktowania:

I. Ograniczenia podmiotowe:

- art. 9 ust. 1 Ustawy o śpb - zakaz stosowania śpb (za wyjątkiem siły fizycznej w postaci technik obezwładnienia) wobec kobiety o widocznej ciąży, osoby, której wygląd wskazuje na wiek do 13 lat oraz osoby o widocznej niepełnosprawności (wyjątek art. 9 ust. 2¹⁹³); nieludzkie lub okrutne traktowanie będzie miało miejsce w przypadku złamania zakazu i zastosowania wobec tej grupy osób śpb, poza siłą fizyczną.

II. Ograniczenia dotyczące przesłanek:

- art. 11 Ustawy o śpb zawiera katalog 14 przesłanek, których wystąpienie stanowi podstawę do zastosowania konkretnego śpb; nieludzkie traktowanie będzie przejawiało się w:

¹⁹³ W przypadku, gdy zachodzi konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie uprawnionego lub innej osoby, a użycie siły fizycznej wobec osoby, o której mowa w ust. 1, jest niewystarczające lub niemożliwe, uprawniony może użyć innych środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej. Użycie środka przymusu bezpośredniego w takim przypadku następuje z uwzględnieniem jego właściwości oraz stanu osoby, wobec której ma być użyty.

- zastosowaniu śpb bez wystąpienia przesłanki (np. użycie pałki służbowej wobec osoby, której zachowanie nie wypełnia znamion jednej z 14 przesłanek z art. 11 Ustawy o śpb);
- zastosowaniu niewłaściwego środka w danej sytuacji (np. kajdanek nie można używać wobec osoby w przypadku wystąpienia przesłanki biernego oporu).

III. Ograniczenia szczególne dotyczące użycia poszczególnych rodzajów środków:

- art. 14 ust. 2 Ustawy o śpb – stosując siłę fizyczną, nie wolno zadawać uderzeń¹⁹⁴ - nieludzkie i okrutne traktowanie będzie polegało na zadawaniu uderzeń pomimo zakazu,
- art. 16 ust. 4 Ustawy o śpb - użycie kaftana bezpieczeństwa lub pasa obezwładniającego nie może utrudniać oddychania lub tamować obiegu krwi - nieludzkie i okrutne traktowanie będzie polegało na lekceważeniu stanu zdrowia osoby w kaftanie i tym samym powodowanie trudności w oddychaniu lub tamowanie obiegu krwi,
- art. 19 ust. 2 Ustawy o śpb – pałki służbowej nie wolno stosować wobec osoby już obezwładnionej, tj. w kajdanach, w kaftanie bezpieczeństwa, w pasie lub siatce obezwładniającej - nieludzkie i okrutne traktowanie będzie polegało na użyciu pałki wobec osoby, której ruchy i tak są ograniczone i która tym samym nie stanowi zagrożenia, a samo użycie pałki ma charakter okrutny i poniżający.

IV. Regulacje dot. postępowania po zastosowaniu środków:

- art. 36 ust. 1 Ustawy o śpb - w przypadku, gdy w wyniku użycia śpb nastąpiło zranienie osoby lub wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby, uprawniony udziela jej niezwłocznie pierwszej pomocy, a w razie potrzeby zapewnia wezwanie kwalifikowanej pierwszej pomocy lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe; nieludzkie lub okrutne traktowanie będzie miało miejsce w przypadku nieudzielenia pomocy.

Powyższe przykłady stanowią odniesienie do abstrakcyjnych sytuacji, wykreowanych na podstawie przepisów prawa i procedur. Codzienna służba uprawnionych

¹⁹⁴ Chyba, że uprawniony działa w celu odparcia zamachu na życie lub zdrowie własne lub innych osób albo na mienie lub przeciwdziała ucieczce.

do stosowania śpb przynosi różnorodne przykłady niezastosowania się do zakazu niehumanitarnego i poniżającego traktowania. Należą do nich m.in.:

1. Kopanie leżącego na ziemi mężczyzny oraz zadawanie uderzeń pałką służbową w okolice kręgosłupa¹⁹⁵:
 - przekroczenie uprawnień, a w konsekwencji naruszenie zakazu niehumanitarnego traktowania polegało na użyciu siły fizycznej - uderzaniu pięściami oraz kopaniu po całym ciele leżącej osoby, jak też użyciu w stosunku do tej osoby pałki służbowej. Czynności te nosiły znamiona pobicia, a nie należytego użycia śpb. Co więcej, niehumanitarnym traktowaniem jest kopanie leżącego, który nie ma możliwości odparcia ciosów, zwłaszcza w przypadku gdy nie stanowi on zagrożenia dla funkcjonariuszy lub osób trzecich.
2. Uderzanie zatrzymanego gumową pałką w okolice nóg i podeszew stóp w okolicznościach, niedających podstaw prawnych do jej użycia, powodując uszkodzenia ciała w postaci podbiegnięć krwawych¹⁹⁶:
 - przekroczenie uprawnień i tym samym naruszenie omawianego zakazu dotyczyło wyrządzenia nieuzasadnionego i bezcelowego bólu i cierpienia poprzez zadawanie uderzeń w nieumięśnione okolice nóg i podeszew stóp. Ponadto, uderzanie pałką służbową w stopy stanowi wyraz uprzedmiotowienia osoby, która leżąc nie stwarza już zagrożenia dla policjantów i osób trzecich.
3. Znieważenie, pobicie i poniżenie zatrzymanego przez funkcjonariuszy Policji mężczyzny¹⁹⁷ (w związku z podejrzeniem popełnienia przez niego gwałtu)¹⁹⁸:
 - przekroczenie uprawnień i tym samym naruszenie zakazu niehumanitarnego traktowania miało związek ze sposobem traktowania mężczyzny, zatrzymanego pod zarzutem gwałtu i dokonanie przez policjantów pobicia, w związku z osobistym podejściem do czynu popełnionego przez mężczyznę – zadawanie uderzeń i niehumanitarnie traktowanie mężczyzny, co dało wyraz jego poniżeniu.
4. Funkcjonariusze Policji nakazali w trakcie interwencji wszystkim obecnym przed sklepem położyć się na ziemi, a następnie założyli im kajdanki. W czasie, gdy

¹⁹⁵Patrz rozdział „Wolność i nietykalność osobista” – przykład nr 2 (Wyrok SO w Zamościu z dnia 24 czerwca 2013 r., II Ka 440/13).

¹⁹⁶Patrz rozdział „Godność” - przykład nr 8 (Wyrok WSA z dnia 26 lutego 2015 r., II SA/Bk 1102/14).

¹⁹⁷Patrz rozdział „Godność” – przykład nr 2.

¹⁹⁸Wyrok ETPC z dnia 24 lutego 2009 r. w sprawie Pieniak przeciwko Polsce (skarga nr 19616/04).

jeden z mężczyzn leżał na ziemi z rękami skutymi kajdankami do tyłu, oficerowie Policji zaczęli bić go pięściami po głowie, kopać i wyzywać¹⁹⁹:

- przekroczenie uprawnień, a tym samym złamanie zakazu niehumanitarnego traktowania polega na stosowaniu siły fizycznej względem osoby pozbawionej wolności (skutej), która – poprzez unieruchomienie - nie stwarza już zagrożenia. W stosunku do osoby pozbawionej wolności, jakiegokolwiek użycie siły fizycznej, które nie było całkowicie konieczne i spowodowane zachowaniem tej osoby, stanowi zasadniczo naruszenie.

5. Uderzenie, podczas interwencji z pseudokibicami w pociągu, przez funkcjonariusza Policji mężczyzny, który jechał tym samym pociągiem co pseudokibice, gumową pałką policyjną w twarz i wyciągnięcie z pociągu na peron. Pomimo mocnego krwawienia mężczyzna leżał na ziemi²⁰⁰:

- przekroczenie uprawnień i naruszenie zakazu niehumanitarnego traktowania ma związek z użyciem pałki służbowej i zadaniem uderzeń w twarz (co jest niezgodne z art. 19 ust. 4 Ustawy o śpb) oraz rozkazem leżenia na ziemi, pomimo obrażeń i krwawienia. Obrażenia te były dostatecznie poważne, by potraktować je, jako wynik niehumanitarnego i poniżającego traktowania, stanowiącego naruszenie.

6. Brutalne pobicie przez funkcjonariuszy Policji mężczyzny, który w trakcie konwojowania na rozprawę sądową próbował zbiec z konwoju. Został on doprowadzony do budynku sądu, gdzie został przykuty kajdankami do kaloryfera, rozebrany do naga i ponownie pobity, kopany, duszony oraz uderzany bronią przez funkcjonariuszy Policji²⁰¹:

- przekroczenie uprawnień i złamanie zakazu niehumanitarnego traktowania polegało na takim zachowaniu funkcjonariuszy, które powodowało poniżenie mężczyzny, a przykucie go do kaloryfera i pobicie, kopanie i duszenie było oznaką stosowania tortur.

W związku z faktem, że zakaz stosowania tortur oraz okrutnego, niehumanitarnego i poniżającego traktowania, co już wspomniano, powinien być respektowany na każdym etapie zastosowania śpb, powyższe przykłady stanowią jedynie próbki możliwych działań niepożądanych.

¹⁹⁹Wyrok ETPC z dnia 12 kwietnia 2007r. w sprawie Dzwonkowski przeciwko Polsce (skarga nr 46702/99).

²⁰⁰Wyrok ETPC z dnia 12 maja 2009r. w sprawie Mrozowski przeciwko Polsce (skarga nr 9258/04).

²⁰¹Wyrok EPC z dnia 27 września 2011r. w sprawie Karbowniczek przeciwko Polsce (skarga nr 22339/08).

Zasady postępowania osób uprawnionych do stosowania przymusu, uwzględniające kwestie niehumanitarnego traktowania i torturowania, zawarte są także w kodeksach etyki zawodowej poszczególnych organów i formacji. Dokument *Zasady etyki zawodowej funkcjonariusza i pracownika Służby Więziennej*²⁰² w §10 stanowi, że w kontaktach z osadzonymi kieruje się on humanitarnym stosunkiem do tych osób. A §4 *Zasad etyki zawodowej policjanta*²⁰³ zakazuje stosowania tortur lub niehumanitarnego traktowania. Oznacza to, że zakaz wprowadzony w art. 40 Konstytucji, znalazł swoje rozwinięcie w Ustawie o śpb (zasady stosowania przymusu bezpośredniego uwzględniają ten zakaz) oraz w kodeksach etyki zawodowej poszczególnych formacji.

²⁰² Regulamin nr 1/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 18 października 2010 roku w sprawie zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej, www.nszzfipw.org.pl.

²⁰³ Zarządzenie nr 8-5 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2003 r. w sprawie „Zasad etyki zawodowej policjanta”, www.policja.pl.

3.7. Ochrona własności

Prawo gwarantujące jednostce ochronę własności zostało usytuowane w Konstytucji jako pierwsze z praw ekonomicznych, socjalnych i kulturowych (art. 64). Stanowi ono, że każdy ma prawo do własności, która podlega ochronie prawnej. Własność jest więc jednym z podstawowych praw ekonomicznych każdego człowieka, określonych i chronionych przez Konstytucję. Dodatkowo, rangę powyższych uregulowań podnosi art. 21 ust. 1 Konstytucji, stanowiący, że Rzeczpospolita Polska chroni własność i prawo dziedziczenia.

Konstytucja określa zasadę własności, jako jedną z podstaw społecznej gospodarki rynkowej i „w tym makroznaczeniu daje priorytet własności prywatnej”²⁰⁴. Zarazem gwarantuje ona prawo do własności, stanowiące jedno z podstawowych, ekonomicznych praw człowieka.

W wyniku zastosowania śpb może dojść do ingerencji w prawnie chronioną własność. Jej ochrona będzie polegała na działaniach zapobiegających czynom zabronionym przeciwko mieniu, a także przeciwdziałających powstawaniu szkody, wynikającej z tych zdarzeń²⁰⁵.

Ingerencja w ochronę własności poprzez zastosowanie śpb może mieć miejsce po wystąpieniu określonych przesłanek i dotyczy naruszenia rzeczy ruchomej lub nieruchomości.

W ramach realizacji przydzielonych zadań uprawnieni mogą zastosować następujące rodzaje śpb, których użycie może najpewniej powodować ingerencję w mienie, stanowiące własność jednostki:

- kolczatka drogowa i inne środki służące do zatrzymania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych,
- pojazd służbowy, stosowany m.in. w celu blokowania innego pojazdu,
- środki przeznaczone do pokonywania zamknięć budowlanych, w tym materiały wybuchowe.

Zastosowanie tego typu środków może nastąpić w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa i porządku publicznego lub zagrożenia praw i wolności jednostki.

²⁰⁴ L. Garlicki, *Polskie...*, *op. cit.*, s. 112.

²⁰⁵ Art. 2 pkt 5) ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 roku o ochronie osób i mienia (Dz. U. z 1997 r., Nr 114, poz. 740, z późn. zm.)

Analizując ingerencję przez pryzmat uprawnienia osób stosujących przymus należy stwierdzić, że ograniczenie własności może nastąpić na dwóch płaszczyznach:

- w ramach prawnie przewidzianych uprawnień po wystąpieniu konkretnych przesłanek,
- w ramach przekroczenia uprawnień, powodując tym samym bezpodstawne naruszenie mienia (np. niewspółmierne zastosowanie środka do celu i spowodowanie większych niż zamierzone uszkodzeń).

3.8. Wolność zgromadzeń

Regulacja gwarantująca jednostce wolność zgromadzeń została usytuowana w Konstytucji, jako pierwsza z wymienionych wolności i praw politycznych (art. 57 K). Stanowi ona, że każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Wolność zgromadzeń jest, więc jednym z podstawowych praw politycznych człowieka, określonych i chronionych przez Konstytucję.

W doktrynie przyjmuje się, że takie umiejscowienie regulacji jest celowe i podkreśla istotę tej wolności²⁰⁶. Jest ona bowiem uznawana za niezwykle ważne narzędzie komunikacji międzyludzkiej oraz formę uczestnictwa w debacie publicznej – a w efekcie także w sprawowaniu władzy demokratycznej²⁰⁷. Trybunał Konstytucyjny wyraził pogląd, zgodnie z którym celem wolności zgromadzeń jest nie tylko zapewnienie autonomii i samorealizacji jednostki, ale również ochrona procesów komunikacji społecznej, niezbędnych dla funkcjonowania demokratycznego państwa²⁰⁸. U podstaw tej wolności, zdaniem Trybunału, znajduje się nie tylko interes poszczególnych jednostek, ale także interes ogólnospołeczny.

Istota wolności zgromadzeń sprowadza się do możliwości swobodnego gromadzenia się w celach pokojowych²⁰⁹ oraz wyrażania czy manifestowania swoich poglądów i wspólnych stanowisk, co wiąże się ściśle z wolnością wypowiedzi (art. 54 Konstytucji)²¹⁰.

Wolność zgromadzeń, zawarta w art. 57 Konstytucji, została rozwinięta w ustawie z dnia 5 lipca 1990 roku – Prawo o zgromadzeniach²¹¹. Zgodnie z art. 1 ust. 2 tej ustawy, zgromadzeniem jest zgrupowanie co najmniej 15 osób, zwołane w celu wspólnych obrad lub w celu wyrażenia wspólnego stanowiska.

Formą ograniczenia wolności zgromadzeń jest możliwość zastosowania wobec jego uczestników śpb – po wystąpieniu prawem określonych przesłanek. Przymus bezpośredni ingeruje w ten sposób w wolność zgromadzeń, ale i także w prawa i wolności poszczególnych uczestników (takie jak nietykalność osobista, wolność osobista czy ochrona zdrowia i życia).

²⁰⁶ P. Sarnecki (red.) i inni, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 127.

²⁰⁷ D. Górecki (red.), *Polskie...*, *op. cit.*, s. 93.

²⁰⁸ Wyrok TK z dnia 10 lipca 2008 r., P 15/08.

²⁰⁹ Wyrok TK z dnia 28 czerwca 2000 r., K 34/99; wyrok TK z dnia 10 listopada 2004 r., Kp 1/04; a zwłaszcza wyrok TK z dnia 18 stycznia 2006 r., K 21/05 dot. parady równości w Warszawie.

²¹⁰ P. Sarnecki (red.) i inni, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 126.

²¹¹ Dz. U. z 1990 r., Nr 51, poz. 297, z późn. zm.

Ingerencja ta następuje na podstawie przepisów ustawy – prawo o zgromadzeniach, jak również Ustawy o śpb. Zgodnie z art. 10 ust. 1 pierwszej z cytowanych ustaw, zgromadzenie publiczne powinno mieć przewodniczącego, który otwiera zgromadzenie, kieruje jego przebiegiem oraz je zamyka. Jest on tym samym osobą odpowiedzialną za uczestników i przebieg zgromadzenia. W ustępie 3 czytamy, że przewodniczący odpowiada za zgodny z przepisami prawa przebieg zgromadzenia oraz jest obowiązany do przeprowadzenia go w taki sposób, aby zapobiec powstaniu szkód z winy uczestników zgromadzenia, i podejmuje w tym celu przewidziane w ustawie środki.

Kluczowe dla zastosowania przymusu bezpośredniego są ustępy 4-6 cytowanego artykułu. Zgodnie z nimi przewodniczący żąda opuszczenia zgromadzenia przez osobę, która swoim zachowaniem narusza przepisy ustawy albo uniemożliwia lub usiłuje udaremnić zgromadzenie. Jeżeli uczestnicy zgromadzenia nie podporządkują się zarządzeniom przewodniczącego, wydanym w ramach jego obowiązków lub gdy przebieg zgromadzenia sprzeciwia się przepisom ustawy albo narusza przepisy ustaw karnych, przewodniczący rozwiązuje zgromadzenie. Z chwilą rozwiązania lub zamknięcia zgromadzenia jego uczestnicy są obowiązani bez nieuzasadnionej zwłoki opuścić miejsce, w którym odbywało się zgromadzenie. Uczestnicy, którzy nie zastosują się do decyzji przewodniczącego, działają bezprawnie, a zgromadzenie przybiera charakter nielegalnego.

Również organ gminy właściwej miejscowo, może, zgodnie z art. 11 ust. 2 zwrócić się z wnioskiem do Policji o ochronę policyjną służącą stosownemu przebiegowi zgromadzenia²¹².

Zastosowanie śpb przez uprawnionych może mieć miejsce po sytuacji:

- zwrócenia się przewodniczącego o pomoc do Policji lub Straży Miejskiej - w razie niepodporządkowania się żądaniu w stosunku do osób naruszających przebieg postępowania lub zagrażających osobom w nim uczestniczącym;
- uznania zgromadzenia za nielegalne - po decyzji przewodniczącego o rozwiązaniu zgromadzenia uczestnicy nie stosują się do decyzji i w dalszym ciągu manifestują swoje poglądy;
- wystąpienia przesłanek zastosowania przymusu bezpośredniego w trybie Ustawy o śpb, m.in.:
 - wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania, zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem,

²¹² W trybie przepisów ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji.

- odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby,
- przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby,
- przeciwdziałanie naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego.

Zastosowanie przymusu w ramach omówionych wyżej przypadków może być dokonane przez indywidualnego funkcjonariusza lub przez pododdział zwarty. Zgodnie z art. 4 pkt 5 Ustawy o śpb przez pododdział zwarty należy rozumieć zorganizowaną, jednolicie dowodzoną grupę funkcjonariuszy Policji²¹³, wykonującą działania prewencyjne w razie zagrożenia lub zakłócenia bezpieczeństwa i porządku publicznego.

W celu realizacji przydzielonych przez organ gminy funkcji oraz ustawowych zadań z zakresu ochrony konstytucyjnych praw i wolności funkcjonariusze Policji (ochraniający zgromadzenie) mogą zastosować dwie grupy środków przymusu bezpośredniego:

A. Środki podstawowe – indywidualne wyposażenie uprawnionego:

- siła fizyczna, w postaci technik obrony, ataku, transportowych i obezwładniających,
- kajdanki zakładane na ręce,
- pałka służbowa.

B. Środki przeznaczone do zastosowania przeciwko większej grupie osób (wobec uczestników zgromadzenia lub w innych przypadkach uczestników imprezy sportowej, czy imprezy masowej):

- chemiczne środki obezwładniające w postaci:
 - ręcznych miotaczy substancji obezwładniających,
 - plecakowych miotaczy substancji obezwładniających,
 - granatów łzawiących,
 - innych urządzeń przeznaczonych do miotania środków obezwładniających;
- wodne środki obezwładniające w postaci armatek wodnych,
- środki pirotechniczne o właściwościach ogłuszających lub oślniewających.

Ograniczenie swobody gromadzenia się w celach manifestowania swoich poglądów poprzez zastosowanie przymusu bezpośredniego będzie polegało na uniemożliwieniu

²¹³ Również Straży Granicznej, Służby Więziennej lub Żandarmerii Wojskowej.

dalszego uczestniczenia w takim zgromadzeniu, głoszenia swoich poglądów, czy wspólnych stanowisk, a tym samym udziału we, wspomnianej przez D. Góreckiego, debacie politycznej i sprawowaniu demokratycznej władzy. Zaznaczyć jednak należy, że poprzez ingerencję istota wolności zgromadzeń nie zostaje naruszona. Zastosowanie przymusu ma na celu uzyskanie podporządkowania lub odparcie bezpośredniego zamachu na prawa konstytucyjnie chronione. W momencie, kiedy cel zostaje osiągnięty, następuje zaprzestanie stosowania przymusu.

Przymus bezpośredni (co zostało omówione w rozdziale 1.2.) stosowany jest w momencie egzekwowania prawa, nie w momencie jego przestrzegania. Odnosząc tę tezę do problematyki ingerencji w wolność zgromadzeń należy stwierdzić, że zastosowanie przymusu ma miejsce dopiero w momencie wystąpienia zachowania niezgodnego z prawem, które narusza przepisy ustawy – prawo o zgromadzeniach lub przepisy ustaw karnych oraz które uniemożliwia lub usiłuje udaremnić zgromadzenie lub stwarza zagrożenie dla zdrowia lub życia innych uczestników.

Przymus jest stosowany dopiero po wystąpieniu powyższych przesłanek, wcześniej takie zastosowanie byłoby bezzasadne.

Wątpliwości może nastroczać kwestia ingerencji w wolność zgromadzeń w przypadku rozwiązania zgromadzenia przez przewodniczącego. W takim przypadku, co już ustalono, gromadzenie się osób ma charakter nielegalny, a dalszy udział może stanowić przesłankę do zastosowania przymusu bezpośredniego. Wątpliwe jest czy przymus zastosowany po rozwiązaniu zgromadzenia stanowi ograniczenie wolności zgromadzeń. W moim przekonaniu nie, ponieważ z racji rozwiązania zgromadzenia istota tej wolności została „dezaktualizowana” - i nie można się już powoływać w działaniach na wolność zgromadzeń. Nie można bowiem ograniczyć wolności swobodnego gromadzenia się, gdy zgromadzenie formalnie zostało rozwiązane. Dalsze działania funkcjonariusza wyposażonego w śpb nosi cechy ograniczenia wolności i praw jednostki, w związku z jej zachowaniem, polegającym na nieprzestrzeganiu prawa.

3.9. Zgodność z Konstytucją ustanowienia ograniczeń praw jednostki poprzez dopuszczenie stosowania środków przymusu bezpośredniego

W związku z faktem, że zastosowanie przymusu bezpośredniego jest immanentnie związane z ograniczeniem praw i wolności jednostki²¹⁴, niezbędne jest przeanalizowanie Ustawy o śpb pod kątem jej zgodności z Konstytucją, zwłaszcza w zakresie ustanawiania ograniczeń w prawach i wolnościach (art. 31 ust. 3 Konstytucji). Dopuszczalność ustanowienia ograniczeń uwarunkowana jest określonymi przesłankami, które utrwalone są w orzecznictwie sądowym i często podkreślane przez Trybunał Konstytucyjny. Należą do nich:

- forma ustawowa, dostateczna określoność przepisów oraz poprawność językowa i logiczna – przesłanka formalna,
- konieczność ustanowienia ograniczeń ze względu na realizację jednego z sześciu dóbr określonych przez art. 31 ust. 3 – przesłanka materialna,
- konieczność ustanowienia ograniczeń w demokratycznym państwie (odniesienie do pytań Trybunału Konstytucyjnego utrwalonych w orzecznictwie – przydatność, niezbędność, proporcjonalność),
- zakaz naruszania istoty prawa.

Przeprowadzony na potrzeby rozdziału drugiego niniejszej rozprawy przegląd Ustawy o śpb doprowadził do wniosku, że na gruncie omawianych przepisów pojawiają się wątpliwości, co do ich konstytucyjności. Wątpliwości te dotyczyły wybranych przepisów i stanowiły impuls do przeprowadzenia szczegółowej analizy zgodności z Konstytucją.

Wnioski z przeprowadzonego badania zostaną przedstawione w ramach trzech bloków tematycznych – przesłanki zastosowania, środki przymusu bezpośredniego oraz pozostałe regulacje, a następnie jako ogólne podsumowanie na końcu niniejszego rozdziału. Każdy z bloków badany był pod kątem spełnienia wcześniej wymienionych kryteriów dopuszczalności ustanowienia ograniczeń.

²¹⁴ Co podkreślone zostało w *Projekcie założeń projektu ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 28 marca 2011 roku* materiały otrzymane bezpośrednio od Przewodniczącego komisji pracującej nad projektem ustawy.

Badanie przesłanek (przypadków) zastosowania środków przymusu bezpośredniego

1. Przesłanka formalna:

a) forma ustawowa

Przesłanki zastosowania przymusu bezpośredniego zostały zawarte w art. 11 ustawy z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej. Jest to zamknięty katalog, stanowiący grupę 13 tzw. „przypadków użycia”²¹⁵ przymusu. Mogą wystąpić kumulatywnie, ale wystąpienie przynajmniej jednej z nich uprawnia daną osobę do zastosowania śpb.

Przesłanka wprowadzenia ograniczeń jest spełniona na gruncie obowiązującej Ustawy o śpb.

b) dostateczna określoność oraz poprawność językowa i logiczna

Spełnienie kryterium dostatecznej określoności na gruncie Ustawy o śpb budzi wątpliwości. Art. 11 Ustawy wprowadza aż 13 przesłanek zastosowania przymusu, które mają na celu zdefiniowanie sytuacji, w której uprawniony może zastosować przymus. Katalog ten jest zamknięty, dzięki czemu w teorii daje możliwość precyzyjnego ustalenia przypadków ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności. Ponadto, katalog jest dość obszerny, co może prowadzić do wniosku, że jego zawartość reguluje prawie wszystkie przypadki i sytuacje. Pomimo znacznej ilości niektóre z przesłanek są niejasne i mogą powodować powstanie zastrzeżeń. Niedookreśloność przesłanek może powodować wątpliwości interpretacyjne, które nie powinny wystąpić podczas realizacji uprawnienia, jakim jest zastosowanie przymusu bezpośredniego.

Jedną z nieprecyzyjnych przesłanek jest *wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem*. Przesłanka ta (w nieco odmiennej formie) występowała jeszcze przed uchwaleniem nowej, zunifikowanej Ustawy o śpb i została – jak wiele innych przesłanek – zaimplementowana do nowej ustawy. Również Rzecznik Praw Obywatelskich podkreślał, że „stwierdzenie, iż podstawową przesłanką użycia środków przymusu bezpośredniego jest niepodporządkowanie się wydanym poleceniom, zaś celem – osiągnięcie podporządkowania się tym poleceniom, wydaje się nie spełniać wymogów

²¹⁵ Projekt założeń projektu ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 28 marca 2011 roku.

możliwie jak najdokładniejszego określenia przesłanek użycia tych środków²¹⁶. Rzecznik dodatkowo zwrócił uwagę, że przepisy wskazujące jako generalną podstawę użycia śpb niepodporządkowanie się wydanym na podstawie prawa poleceniom - nie wyczerpuje wszystkich przypadków, kiedy konieczne jest ich użycie.

Powyższe stanowisko Rzecznika, stanowiące element wystąpienia do Trybunału Konstytucyjnego, zostało uwzględnione przez ustawodawcę w taki sposób, że obok sztarndarowej przesłanki niepodporządkowania się wydanym na podstawie prawa poleceniom (ujętej nieco inaczej) umieszczono również 12 innych. Notabene, na pierwszym miejscu w katalogu pozostawiono właśnie *wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym poleceniem przez uprawnionego*. Sformułowanie to wydaje się być treściowo zbliżone do kwestionowanej przez Rzecznika przesłanki. Większość z pozostałych przypadków użycia przymusu bezpośredniego jest wyraźnie lepiej sformułowana i nie pozostawia takiej luki interpretacyjnej, jak pierwsza z nich.

Należy pamiętać, że wystąpienie przynajmniej jednej z przesłanek uruchamia uprawnienie do zastosowania śpb. Tak więc dodawanie kolejnych przesłanek, przy pozostawieniu w katalogu przesłanki zbliżonej treściowo do kwestionowanej przez Rzecznika Praw Obywatelskich powoduje, że kryterium dostatecznej określoności nie zostało spełnione (w tym zakresie).

Ponadto, w katalogu przesłanek znajdują się:

- *ujęcie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą,*
- *zatrzymanie osoby, udaremnienie jej ucieczki lub pościg za tą osobą.*

Przesłanki te również budzą wątpliwości konstytucyjne ze względu na ich niejednoznaczność w kontekście zatrzymania osoby i ujęcia osoby. Ustawa o śpb zawiera słowiczej pojęć (w art. 4), w którym wyjaśnione zostały takie pojęcia jak: *doprowadzenie, obezwładnienie, konwój*. Brak jest definicji ujęcia i zatrzymania, które to definicje pozwoliłyby na rozróżnienie wyżej wymienionych przesłanek. Oczywiście można przyjąć, że w ramach wykonywanej służby funkcjonariusz danej formacji rozróżnia te pojęcia i rozumie ich znaczenie, niemniej jednak zgodnie z Konstytucją i orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego – akt prawny ustanawiający ograniczenia praw i wolności powinien spełniać wymóg precyzyjności i kompletności regulacji – nie

²¹⁶ *Projekt założeń projektu ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 28 marca 2011 roku*, s. 94.

pozostawiając możliwości nadinterpretacji lub niezrozumienia przesłanek skorzystania z uprawnienia.

Brak logiki w rozróżnieniu tych dwóch przesłanek przejawia się również w fakcie, że w obu przypadkach można użyć tych śpb. Rozróżnienie następuje dopiero w przypadku kręgu osób uprawnionych do użycia środków w powyższych dwóch przesłankach. Przykładowo, środków przymusu bezpośredniego, w celu ujęcia osoby mogą użyć uprawnieni: funkcjonariusze Agencji Wywiadu, Służby Wywiadu Wojskowego, strażnicy miejscy oraz pracownicy agencji ochrony – podczas gdy nie mogą ich użyć w przypadku przesłanki zatrzymania osoby. Odmiennie jest w przypadku funkcjonariuszy Służby Więziennej, którzy mogą użyć przymusu bezpośredniego w przypadku zatrzymania osoby, ale nie w przypadku ujęcia osoby. Może to mieć związek z zakresem uprawnień danej formacji, regulowanych w odmiennych aktach prawnych - niektóre z nich wyposażone są w uprawnienie zatrzymania osoby, inne jedynie mogą dokonać ujęcia. Niemniej jednak ustawa przyznająca uprawnienie zastosowania przymusu i ustanawiająca tym samym ograniczenia praw i wolności - powinna być bardziej precyzyjna i logiczna w swoich regulacjach. Zasadnym wydaje się wprowadzenie definicji ujęcia osoby i zatrzymania osoby, obok definicji konwoju czy doprowadzenia, co stanowiłoby doprecyzowanie przesłanek.

Podobne doprecyzowanie należy dokonać w przypadku przesłanek *pokonanie czynnego oporu* oraz *pokonanie biernego oporu*. Nie jest sprecyzowane przez ustawodawcę czy czynny opór jest rozumiany jako atakowanie, zadawanie uderzeń, czy może jako ucieczka. A czy bierny opór jest brakiem ruchu danej osoby, unieruchomieniem ciała, czy może niewykonaniem polecenia wydanego przez uprawnionego. Wyjaśnienie tych pojęć doprowadziłoby do zmniejszenia lub całkowitego zniwelowania luki interpretacyjnej. Bez legalnej definicji danego pojęcia przyjmuje się definicję doktryny lub zdroworozsądkowe interpretowanie, z uwzględnieniem aktualnych realiów i stanu wiedzy osoby interpretującej. A to może rodzić konsekwencje, zwłaszcza, że w momencie skorzystania z uprawnienia, następuje głęboka ingerencja w prawa i wolności jednostki.

Podkreślenia wymaga również fakt, że wśród przesłanek zastosowania przymusu bezpośredniego występuje jedna, która stwarza możliwość zastosowania dużej ilości śpb przez wszystkie wymienione w ustawie organy państwowe. Można więc wnioskować, że za pośrednictwem przesłanki - *odparcie bezpośredniego, bezprawnego*

zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby – ustawodawca akcentuje istotę prawnej ochrony życia i zdrowia jako jednej z ważniejszych gwarancji.

2. Przesłanka materialna - konieczność dla realizacji jednego z sześciu dóbr

Korzystanie z uprawnienia, jakim jest możliwość zastosowania śpb, ma na celu realizację dwóch z sześciu wartości wyodrębnionych przez art. 31 ust. 3 Konstytucji, tj. dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego lub dla ochrony praw i wolności jednostki. Każdy z przypadków zastosowania śpb, sklasyfikowany przez ustawodawcę w art. 11 Ustawy o śpb, służy realizacji jednej z dwóch powyższych wartości. Przykładowo, zastosowanie śpb w przypadkach:

- przeciwdziałania zamachowi na nienaruszalność granicy państwowej, przeciwdziałania naruszeniu porządku lub bezpieczeństwa publicznego,
- przeciwdziałania niszczeniu mienia

będzie miało na celu ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego. Natomiast zastosowanie śpb w przypadkach:

- odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby,
- przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do tego zamachu

będzie miało na celu ochronę praw i wolności jednostki.

Występuje również sytuacja, w której w ramach zastosowania śpb, realizowana jest ochrona obu wartości jednocześnie – tak jest na przykład w przypadku ujęcia osoby, czy zatrzymania osoby, udaremnienia jej ucieczki lub pościgu za nią – ponieważ osoba ta może stanowić zagrożenie zarówno dla bezpieczeństwa i porządku publicznego jak i dla praw i wolności innych osób. Lub też w przypadku przesłanki wyegzekwowania wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez uprawnionego poleceniem

Niektóre z przesłanek rodzą pewne wątpliwości, ze względu na ich wieloznaczność. Trudne jest precyzyjne wyodrębnienie, które z wartości podlegają ochronie w przypadku zastosowania śpb, po wystąpieniu przesłanek:

- pokonanie biernego oporu,
- przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym do autoagresji.

Niewątpliwie analiza indywidualnego przypadku ułatwi sprecyzowanie, która z sześciu wartości konstytucyjnych była przesłanką materialną zastosowania śpb.

3. Konieczność wprowadzenia ograniczenia w demokratycznym państwie – pytania TK

a) przydatność

Przesłanki zawarte w Ustawie o śpb w głównej mierze spełniają kryterium przydatności. Ustawodawca stworzył regulacje stanowiące tzw. przypadki zastosowania śpb. Przypadki te mają charakter generalno-abstrakcyjny i umożliwiają odnoszenie indywidualnych sytuacji do przepisów Ustawy. Formułując przesłanki zastosowania ustawodawca miał na celu stworzenie różnych abstrakcyjnych sytuacji, a użyte określenia miały spowodować możliwość uwzględnienia wielu przypadków zastosowania śpb²¹⁷.

Drobne wątpliwości budzi przesłanka *wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z poleceniem wydanym przez uprawnionego*, w związku z nieprecyzyjnym jej sformułowaniem (o czym już była mowa). Powierzchność sformułowania powoduje, że trudno jest stwierdzić czy rzeczywiście wprowadzenie tej przesłanki, jako warunku zastosowania śpb jest w stanie doprowadzić do zamierzonych celów. Większa dokładność w dookreślaniu pojęć ułatwiłaby tę ocenę. Jednakże wydaje się, że przy tak szerokim wachlarzu przesłanek wspomniana powyżej wydaje się nie mieć uzasadnienia, a jej przydatność wydaje się być znikoma.

b) niezbędność

Kryterium niezbędności w kontekście ustanowienia przesłanek zastosowania śpb zostało spełnione. Ich wyodrębnienie jest kluczowe dla wyznaczenia granic tego uprawnienia jak i zasad stosowania śpb. Bez sformułowania katalogu przypadków zastosowania śpb ochrona praw i wolności innych osób byłaby niemożliwa, a śpb byłyby stosowane w bliżej nieokreślonych sytuacjach. To właśnie przesłanki stanowią trzon zasad stosowania śpb na gruncie obowiązującej Ustawy.

c) proporcjonalność (*sensu stricte*)

Wątpliwości w zakresie proporcjonalności dotyczą głównie relacji zastosowania określonego śpb do konkretnej przesłanki użycia i zostaną omówione łącznie w dalszej części pracy.

²¹⁷ Projekt założeń projektu ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 28 marca 2011 roku.

Badanie dostępnych środków przymusu bezpośredniego

1. Przesłanka formalna:

a) forma ustawowa

Art. 12 zawiera zamknięty katalog śpb. Jest to liczny zbiór, zawierający środki powodujące różnorodną dolegliwość, poczynając od siły fizycznej, przez środki do obezwładniania za pomocą energii elektrycznej, a kończąc na materiałach do pokonywania przeszkód budowlanych, w tym materiałach wybuchowych. Zgodnie z zamysłem ustawodawcy środki uszeregowane są w ustawie od najmniej dolegliwych do najbardziej dolegliwych. Broń palna jest traktowana jako odrębny środek i uregulowana w osobnych przepisach.

Żadna inna ustawa, oprócz Ustawy o śpb, nie przyznaje ani nie rozszerza uprawnień zawartych w tym akcie, w zakresie dostępnych środków przymusu bezpośredniego²¹⁸. Jest to jedyna, kompleksowa regulacja. Tym samym, przesłanka formy ustawowej została spełniona.

b) dostateczna określoność oraz poprawność językowa i logiczna

Ustawa o śpb wymienia w pierwszej kolejności (art. 12 ust. 1) wszystkie dostępne środki przymusu bezpośredniego²¹⁹. W kolejnych artykułach zawarte zostały regulacje dotyczące poszczególnych śpb, a w nich: przypadki użycia (przesłanki), cel użycia, charakterystyka, zakazy lub nakazy związane z użyciem oraz inne informacje dotyczące zasad użycia poszczególnych śpb.

Zauważalna jest znaczna lakoniczność regulacji dotyczących poszczególnych środków. Pomimo, iż śpb są bardzo dolegliwym środkiem oddziaływania państwa na obywateli (poprzez uprawnione osoby) i mogą powodować znaczną ingerencję w prawa i wolności jednostki, ustawodawca nie dokonał ich precyzyjnego uregulowania w akcie prawnym. Zwłaszcza, że przedmiotowa ustawa została stworzona dla celów ujednoczonego i kompleksowego uregulowania kwestii zastosowania śpb.

Lakoniczność regulacji zauważalna jest w przypadku siły fizycznej w postaci poszczególnych rodzajów technik. Ustawodawca dopuszcza zastosowanie siły w postaci technik ataku (zadawanie uderzeń), technik transportowych, technik obezwładnienia

²¹⁸ Pomijając wyłączenia z art. 3 Ustawy o śpb.

²¹⁹ Pomijając broń palną, która jest opisana w innej części ustawy.

(np. założenie tzw. dźwigni lub chwytu żeglarskiego²²⁰) lub obrony (np. odparcie ataku poprzez wykręcenie ręki, a następnie założenie dźwigni). Niestety w Ustawie o śpb poza wymienieniem nazw technik, ustawodawca nie zawarł ich definicji, ani nie sformułował przepisów, które precyzowałyby, co mieści się pod każdym z pojęć.

Kolejnym przykładem jest pies służbowy – ustawodawca właściwie w ogóle nie zawarł w Ustawie o śpb regulacji dotyczących samego zastosowania psa, jako środka przymusu. Art. 21 ust. 1 Ustawy określa po wystąpieniu jakich przesłanek uprawniony może zastosować ten środek, jednak nie precyzuje jak ma tego dokonać. Czy ma to być poszczucie psem, czy doprowadzenie do pogryzienia danej osoby przez psa w celu jej unieruchomienia, czy też wyłącznie oddziaływanie psychiczne poprzez zagrożenie psem. Regulacja zawarta w Ustawie o śpb normuje kwestię czy pies ma mieć założony kaganiec, czy nie, i w jakich przypadkach można odstąpić od jego założenia. Niemniej jednak przepisy te budzą wątpliwości konstytucyjne w związku z brakiem dostatecznej dookreśloności.

Podobnie jest w przypadku konia służbowego. Ustawodawca nie doprecyzował na czym miałyby polegać użycie konia służbowego jako środka przymusu. Czy jest to użycie poprzez zagrożenie masą zwierzęcia i zranieniem przez nie danej osoby, czy może rzeczywiste działanie polegające np. na kopaniu przez konia osób znajdujących się wokół niego, a może torowanie przejścia w tłumie przy użyciu jego masy. Nie jest to klarowne. Ustawodawca zawarł wprawdzie w art. 22 ust. 2 Ustawy o śpb cel zastosowania konia – kontrola przemieszczania się grupy osób, wykorzystując jego masę, niemniej jednak zestawienie tego celu z przesłankami zastosowania (zawartymi w art. 11 Ustawy o śpb) budzi wiele wątpliwości, zwłaszcza w zakresie logiki regulacji. Biorąc pod uwagę jedną z przesłanek – na czym polega odparcie bezpośredniego bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby poprzez zastosowanie konia służbowego, skoro celem jego użycia jest kontrola przemieszczania się grupy osób? Relacja celu z art. 22 ust. 2 Ustawy o śpb do przesłanek z art. 11 tejże Ustawy pozostaje niezrozumiała. Z informacji uzyskanych od funkcjonariuszy Policji, podczas prowadzenia badań nad zagadnieniami przymusu bezpośredniego wynika, że koń służbowy, używany jako śpb, ma na celu zadawanie

²²⁰ Dźwignia – technika wykorzystywana w sztukach walki polegająca na ułożeniu stawu przeciwnika w taki sposób, aby próby uwolnienia się wywoływały ból. Jest to zmuszenie stawu (lub kilku stawów) przeciwnika do pracy w nienaturalnych warunkach np. przeprost stawu łokciowego (ramiennolokciowego) lub kolanowego (źródło: *Taktyka i technika interwencji – szkolenie pracowników ochrony*, www.piotrwickowski.com/pliki/skrypt_ochrona.pdf, dostęp z dnia 1.04.2017.)

kopnięć (notabene bardzo bolesnych) osobom, wokół których się znajduje. Dodatkowo, funkcjonariusze wykorzystują go do oddziaływania psychicznego, poprzez zagrożenie jego masą. Informacja ta nie znajduje jednak odzwierciedlenia w Ustawie o śpb, co potwierdza tezę o niedoprecyzowaniu zasad użycia konia służbowego.

Wśród środków, które zostały w zdawkowy sposób uregulowane w Ustawie o śpb, znajdują się także pojazd służbowy i paralizator. Podobnie jak w przypadku powyższych środków ustawodawca bardzo ogólnie sformułował na czym miałyby polegać zastosowanie pojazdu – *w celu zatrzymania lub zablokowania innego pojazdu albo pokonania przeszkody*. Ustawodawca nie precyzuje jak daleko może się posunąć uprawniony w realizacji tego celu. Czy np. pojazd służbowy ma stanowić wyłącznie formę blokady, czy też np. możliwe jest zepchnięcie z drogi pojazdu, stanowiącego zagrożenie. Jest to przecież również realizacja celu *zatrzymania pojazdu*. Po raz kolejny decyzję podejmie uprawniony, stosujący ten środek przymusu i po raz kolejny może to rodzić wątpliwości interpretacyjne. Bez wyznaczenia konkretnych granic uprawnienia istnieje ryzyko naruszenia praw i wolności innych osób. Zwłaszcza, że poprzez użycie pojazdu służbowego może dojść do zagrożenia zdrowia lub życia, jak również uszkodzenia mienia.

W wielu przypadkach brakujące kwestie uregulowane zostały w aktach wewnętrznych, tj. zarządzeniach, procedurach oraz zaleceniach²²¹, obowiązujących w poszczególnych formacjach i organach. Informacje te przekazywane są – w przypadku Policji – podczas szkoleń, zarówno na początku jak i w trakcie służby (zgodnie z programami szkoleń zawodowych podstawowych, ustalonymi przez Komendanta Głównego Policji). Zgodnie z przesłanką formalną – regulacja zawarta w ustawie musi spełniać wymóg precyzyjności i kompletności regulacji – nie pozostawiając możliwości nadinterpretacji lub niezrozumienia, na czym polega konkretny śpb, a zwłaszcza możliwości doregulowania powyższych kwestii w aktach wewnętrznych.

Zastanawiający jest także art. 32 Ustawy o śpb, który reguluje kwestię zastosowania środków przeznaczonych do pokonywania zamknięć budowlanych i innych przeszkód, w tym materiały wybuchowe. Wątpliwość dotyczy faktu, że

²²¹ Przykładowo: Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr 296 z dnia 20 marca 2008 roku w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm żywienia (Dz. Urz. KGP, Nr 7, poz. 46, z późn. zm.) lub Decyzja Komendanta Głównego Policji nr 709 z dnia 30 grudnia 2005 roku zmieniająca decyzję w sprawie wprowadzenia programu kursu specjalizacyjnego w zakresie taktyki i techniki interwencji oraz posługiwania się pałąką typu „TONFA” (Dz. Urz. KGP, Nr 1, poz. 6, z późn. zm.)

ustawodawca nie wyjaśnił, co zawiera się w tych środkach. Przykładowo, w przypadku środków pirotechnicznych doprecyzował, że zalicza się do nich granaty, petardy. Natomiast art. 32 nie zawiera katalogu środków, których celem jest umożliwienie wejścia do pomieszczeń lub innych miejsc. Nie zawarto również delegacji ustawowej do uregulowania tej kwestii w akcie wykonawczym. Może to rodzić problemy, polegające na zastosowaniu odmiennych środków przez poszczególne formacje, w celu realizacji tej samej przesłanki.

Zauważalny jest również brak logiki i konsekwencji w poszczególnych normach prawnych. Art. 12 ust. 1 pkt. 17 Ustawy o śpb wprowadza jako środek kolczatkę drogową oraz inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych. Pomimo, iż cały artykuł 12 stanowi katalog zamknięty śpb, tak w pkt 17 ustawodawca pozostawił możliwość użycia innego środka o tym samym celu. Nie budziłoby to tak dużych wątpliwości, gdyby nie fakt, że w art. 30 ust. 2 Ustawy o śpb dokonano wyłączenia, iż do owych środków nie należą: kolczatki drogowe połączone z gruntem oraz zintegrowane ze szlabanem oraz inne przedmioty umożliwiające zatrzymanie pojazdów wykorzystywanych na obszarach i w obiektach podlegających ochronie. Czyli jakich? Ustawodawca nie zachowuje konsekwencji i wprowadzając wyłączenie, komplikuje regulacje na tyle, że jest ona całkowicie niezrozumiała.

Ustawodawca niekiedy wprowadza w przepisie prawnym cel zastosowania danego środka, niekiedy nie. W przypadku niektórych śpb (kaftan bezpieczeństwa, siatka obezwładniająca, paralizator, środki do pokonywania zamknięć budowlanych) ustawodawca zawarł w przepisie sformułowanie, że użycie danego środka jest możliwe *jeżeli użycie innych środków przymusu bezpośredniego jest niemożliwe lub może okazać się bezskuteczne*. Brak jest w całej regulacji wyjaśnienia, ani nie wynika to wprost z przepisów, dlaczego dokonano takiego rozróżnienia niektórych środków i umieszczono powyższe sformułowanie. Przesłanka ta mogłaby mieć również zastosowanie do pozostałych śpb. Brak jest tym samym wyraźnej podstawy wprowadzenia powyższego sformułowania w niektórych artykułach. Co więcej, sformułowanie to zawiera, o czym już była mowa, elementy ocenne. Uprawniony zawsze może powołać się na argument, że w jego ocenie użycie innych środków (mniej dolegliwych i adekwatnych do danej sytuacji) mogłoby okazać się bezskuteczne, dlatego zastosował środek powodujący większą dolegliwość (niezgodnie z zasadą konieczności). Czy takiemu uprawnionemu można zarzucić przekroczenie uprawnień, skoro ustawodawca dopuszcza takie rozwiązanie?

Obiekcje budzi również regulacja dotycząca przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (potocznie zwanych paralizatorami). Zastanawiająca jest nieproporcjonalnie niska szczegółowość przepisów do dolegliwości, jaką powoduje użycie tego środka. Rażenie ludzi prądem jest dość wątpliwą formą oddziaływania na obywateli w XXI wieku. Niemniej jednak funkcjonariusze Policji podkreślają (w trakcie konsultacji na potrzeby niniejszej pracy), że środek ten jest niezwykle skuteczny już na etapie samego zagrożenia jego użyciem. Zaznaczają przy tym, że całe wyposażenie funkcjonariusza Policji mogłoby zostać pomniejszone do paralizatora. Zwłaszcza, że jego użycie uznają za najbardziej efektywne i spełniające generalny cel stosowania przymusu bezpośredniego. Uwzględniając praktykę i opinię uprawnionych, stosujących paralizator, ustawodawca powinien dokonać szczegółowej regulacji tego śpb, co ugruntowałoby samo zastosowanie i pozwoliłoby na wytyczenie ram tego użycia. W obowiązującej Ustawie o śpb, regulacja ta wydaje się być dość lakoniczna, a dla jednostki, wobec której może być on zastosowany, nie jest jasne jakie są granice tego uprawnienia (choćby czas samego rażenia prądem).

Analiza regulacji z zakresu poszczególnych śpb prowadzi do wniosku, że ustawodawca nie spełnił dostatecznie przesłanki dookreśloności i kompletności regulacji. Ma się przy tym wrażenie, że regulacje te są jedynie wzmiankami, iż takowy środek jest dostępny na gruncie analizowanej Ustawy, ale definicja, zasady jego użycia nie są już szczegółowo omówione i doprecyzowane. Uregulowanie przez ustawodawcę kwestii siły fizycznej, jako śpb stosowanego przez uprawnione osoby, zajmuje zaledwie 1 artykuł zawierający dwa ustępy lub paralizatora w jednym artykule o 5 ustępach, może powodować poczucie braku rzetelnego i kompleksowego podejścia do uregulowania tej kwestii.

2. Przesłanka materialna - konieczność dla realizacji jednego z sześciu dóbr

Analiza przewidzianych przez art. 12 Ustawy o śpb środków przymusu bezpośredniego prowadzi do wniosku, że ich użycie ma na celu realizację dwóch z sześciu wartości wyodrębnionych przez art. 31 ust. 3 Konstytucji, tj. dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego lub dla ochrony praw i wolności jednostki.

Przykładowo, zastosowanie śpb w postaci:

- pałki służbowej podczas niszczenia mienia,

- wodnych środków obezwładniających podczas nielegalnego zgromadzenia publicznego,
- kolczatki drogowej podczas pościgu za kierowcą, który popełnił przestępstwo w ruchu drogowym

będzie miało na celu ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego. Zastosowanie innych środków takich jak:

- pies służbowy użyty wobec osoby, której działanie nosi znamiona bezpośredniego zamachu na życie innej osoby,
- pociski niepenetracyjne miotane z broni użytej wobec osoby, która przetrzymuje siłą inną osobę, pozbawiając ją wolności i zagrażając jej życiu,
- miotacz gazu, użyty w przypadku bezpośredniego zamachu na życie funkcjonariusza podczas interwencji

będzie miało na celu ochronę praw i wolności jednostki.

Praktycznie użyciu każdego śpb można przypisać zarówno funkcję realizacji ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego jak i ochrony praw i wolności jednostki. Zależy to przede wszystkim od konkretnej sytuacji, w której dany śpb został zastosowany. Analiza indywidualnego przypadku pozwoli wyodrębnić, która z wartości konstytucyjnych była przesłanką materialną zastosowania konkretnego śpb. Możliwe jest oczywiście, że okoliczności sytuacji podważą zasadność użycia określonego rodzaju śpb, który został użyty w innym, niż przewidzianym powyżej celu. Dlatego każdorazowo należy dokonywać weryfikacji po uwzględnieniu okoliczności indywidualnego przypadku.

3. Konieczność wprowadzenia ograniczenia w demokratycznym państwie – pytania TK

a) przydatność

W związku z bardzo lakonicznym uregulowaniem zastosowania konia służbowego, jako śpb, wątpliwym wydaje się przydatność ustanowienia tego uprawnienia jako ograniczenia praw i wolności jednostki. Koń służbowy, poza wykorzystaniem jego masy, może służyć jako śpb, poprzez zadawanie kopnięć, które nie są przecież działaniami koordynowanymi i sterowanymi przez uprawnionego. Istnieje więc duże ryzyko, że osoby trzecie, wobec których nie ma podstaw do zastosowania przymusu bezpośredniego, zostaną w takiej sytuacji poszkodowane i zostaną naruszone ich dobra, takie jak zdrowie czy nawet życie.

Ponadto, przy tak szerokim wachlarzu śpb wątpliwość konstytucyjną w zakresie przydatności i niezbędności budzi zastosowanie końca służbowego przeciwko osobie, która niszczy mienie. Możliwe jest bowiem zastosowanie wobec niej pałki służbowej, paralizatora, a nawet pocisków niepenetracyjnych, które to środki z pewnością będą równie efektywne co koń służbowy, jednak nie będą stwarzały tak dużego zagrożenia.

b) *niezbędność*

Wątpliwości natury konstytucyjnej, w zakresie niezbędności ustanowienia ograniczenia, rodzi uprawnienie zastosowania kaftana bezpieczeństwa, pasa obezwładniającego oraz siatki obezwładniającej. Ma to związek z dużą ilością śpb, przewidzianych przez omawianą Ustawę, a mających na celu unieruchomienie osoby. Przy tak szerokim wachlarzu środków dwa powyższe wydają się być zbędne. Zwłaszcza, że cel ich użycia jest zbliżony do użycia kajdanek (unieruchomienie). Argumentem za pozostawieniem kaftana bezpieczeństwa jest możliwość unieruchomienia barków oprócz rąk, w przypadku, gdy kajdanki unieruchamiają wyłącznie ręce. Poza tym kaftan jest często używany w tzw. PdOZ (pomieszczeniach dla osób zatrzymanych) i oceniany jest przez funkcjonariuszy Policji jako skuteczny. Innym przykładem środka, który nie jest wykorzystywany, jest siatka obezwładniająca. Jest ona w ocenie funkcjonariuszy Policji za duża i nieporęczna, przez co jest środkiem bardzo niepraktycznym i unikany. Abstrahując od podejścia praktycznego, ustawodawca powinien rozważyć, czy wszystkie te środki są niezbędne dla realizacji ustawowego celu zastosowania śpb, zwłaszcza jeśli mają tak zbliżone cechy i charakter zastosowania.

c) *proporcjonalność (sensu stricte)*

Wśród śpb wymienionych w art. 11 znajdują się takie środki, które użyte we wskazanych przez ustawodawcę okolicznościach (przesłankach) budzą wątpliwości natury konstytucyjnej ze względu na ich proporcjonalność. Należą do nich:

- koń służbowy, stosowany w przypadku przeciwdziałania niszczeniu mienia oraz w przypadkach pokonania czynnego i biernego oporu,
- pociski niepenetracyjne stosowane również w przypadku przeciwdziałania niszczeniu mienia,
- paralizator stosowany we wszystkich prawem określonych sytuacjach.

Brak wyraźnej proporcjonalności ustanowionych ograniczeń do ochraniających dóbr przejawia się głównie w fakcie, że dla ochrony mienia ustawodawca dopuszcza zastosowanie zbyt dolegliwych śpb. Oczywiście, zgodnie z zasadą proporcjonalności, wyprowadzoną na gruncie Ustawy o śpb, uprawniony powinien wybrać środek najmniej dolegliwy. Niemniej jednak występują również inne okoliczności, pozostawione do oceny uprawnionego, które mają wpływ na zmianę decyzji i zastosowanie innego środka. Przykładowo, uprawniony mógłby stwierdzić, że (w przypadku paralizatora) zastosowanie innych śpb mogłoby okazać się bezskuteczne, co uprawnia go do zastosowania innego, wybranego przez siebie środka. Może to prowadzić do zachwiania zasady proporcjonalności wyprowadzonej przez TK na gruncie art. 31 ust. 3 Konstytucji. Zwłaszcza, że z informacji uzyskanych od funkcjonariuszy Policji w Bydgoszczy wynika, że w wielu przypadkach stosują oni paralizator (choć jest bardzo dolegliwym środkiem) wyłącznie ze względu na jego skuteczność. Argumentują to pozostawieniem im tej kwestii do oceny przez ustawodawcę.

Stosowanie środków, które potęgują ryzyko – np. niekontrolowane kopnięcia konia, czy rażenie prądem przez użycie przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej w przypadkach niszczenia mienia jest uprawnieniem niezgodnym z zasadą proporcjonalności. Jeżeli ochrona dotyczyłaby życia ludzkiego lub nienaruszalności granicy państwowej, zasada ta zostałaby dotrzymana.

Paralizator jest środkiem, którego użycie zawsze będzie budziło wątpliwości co do proporcjonalności dobra ochraniającego i dobra naruszanego. Kiedy dobrem chronionym są życie lub zdrowie – wątpliwości te są znikome. Jednak w każdym innym przypadku środek ten nie wydaje się być niezbędnym i koniecznym dla osiągnięcia celów przez ustawodawcę. Jeżeli jego użycie jest rzeczywiście tak efektywne, jak uznają funkcjonariusze Policji, to rolą ustawodawcy jest albo doprecyzowanie przepisów zawartych w Ustawie o śpb (w tym ponowne przeanalizowanie przesłanek zastosowania paralizatora i wyłączenie kilku z nich – m.in. przeciwdziałanie niszczeniu mienia), albo umieszczenie w Ustawie delegacji do wydania aktu wykonawczego, który precyzyjnie regulowałby zasady zastosowania paralizatora, jego właściwości techniczne oraz parametry (choć regulacja ustawowa powinna być kompletna). Mogłoby to doprowadzić do przekonania, że środek jest bardzo dolegliwy, niemniej jednak zasady jego zastosowania są na tyle restrykcyjne

i precyzyjne, że minimalizują ryzyko i nie pozostawiają funkcjonariuszowi możliwości oceny i ewentualnego przekraczania uprawnień. Wydaje się to tym bardziej zasadne, gdyż poza służbami porządkowymi i wychowawcami w zakładach poprawczych i schronisk dla nieletnich, wszystkie osoby wymienione w art. 2 ust. 1 Ustawy o śpb są uprawnione do zastosowania paralizatora.

Badanie pozostałych regulacji dotyczących użycia środków przymusu bezpośredniego

1. Przesłanka formalna:

a) forma ustawowa

Problematyka zastosowania środków przymusu bezpośredniego została zunifikowana w ramach jednego aktu normatywnego. Wcześniej, o czym niejednokrotnie wspomniano w niniejszej rozprawie, normowały tę kwestię różne akty prawne, zarówno rangi ustawowej jak i rangi wykonawczej (rozporządzenia). Do obecnej ustawy wydano – na podstawie delegacji ustawowych – dwa rozporządzenia²²², regulujące kwestie techniczne, tj. warunki, jakim powinny odpowiadać celi zabezpieczająca, pokój izolacyjny oraz izba izolacyjna.

Jak niejednokrotnie podkreślał Trybunał Konstytucyjny akt normatywny powinien stanowić kompleksową regulację w danej kwestii. Wątpliwości konstytucyjne budzi jednak precyzyjność i kompletność tych regulacji. Zauważalna jest tendencja do regulowania niedookreślonych w Ustawie o śpb kwestii w ramach aktów prawa wewnętrznego obowiązującego – np. poprzez Zarządzenia Komendanta Głównego Policji (w przypadku uprawnienia funkcjonariuszy Policji). Jest tak w przypadku doprecyzowywania technik użycia poszczególnych śpb. Oczywiście w wielu przypadkach jest to sensowne, gdyż ustawa, co do zasady powinna zawierać normy prawne o charakterze abstrakcyjno-generalnym. Niemniej jednak wydaje się zasadne doprecyzowanie zasad użycia niektórych ze środków przymusu bezpośredniego (koń służbowy, pojazd służbowy, paralizator) w Ustawie o śpb, zamiast w wydanych przez uprawnione organy aktach obowiązujących wewnątrz konkretnej formacji.

²²²Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 czerwca 2013 roku w sprawie pokoju izolacyjnego (Dz. U. z 2013r., poz. 641) oraz Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 roku w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej (Dz. U. z 2013r., poz. 638).

Niewątpliwie, żadna inna ustawa, oprócz Ustawy o śpb, nie reguluje zasad stosowania śpb²²³. W tym zakresie przesłanka formy ustawowej została spełniona.

b) dostateczna określoność oraz poprawność językowa i logiczna

Ustawa o śpb zawiera szereg zakazów i nakazów stanowiących łącznie grupę zasad zastosowania środków przymusu bezpośredniego. Odnoszą się one do wszystkich środków generalnie lub dotyczą wyłącznie poszczególnych z nich.

Należy stwierdzić, że trafnie wyodrębnione zostały generalne zasady zastosowania śpb. Należą do nich zasady:

- celowości (od użycia środka przymusu należy odstąpić, gdy cel jego użycia został osiągnięty),
- proporcjonalności (środka przymusu bezpośredniego używa się proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie jak najmniejszej dolegliwości),
- niezbędności (środek przymusu stosuje się w sposób niezbędny do osiągnięcia celów).

Powyższe zasady i sposób ich uregulowania w Ustawie o śpb generalnie nie budzi zastrzeżeń natury konstytucyjnej. Drobne wątpliwości rodzi charakter ocenny stwierdzeń zawartych w regulacjach. Sformułowanie, że cel użycia środka przymusu bezpośredniego został osiągnięty, jego użycie było proporcjonalne do stopnia zagrożenia i niezbędne do osiągnięcia celu należy do kompetencji uprawnionego do zastosowania śpb. W jego mniemaniu działanie było zgodne z zasadami. Należy jednak pamiętać, że decyzję o zastosowaniu śpb uprawnieni podejmują bardzo często w ułamku sekundy i pod wpływem stresu, więc ich ocena może okazać się nieadekwatna do sytuacji, a użycie śpb niewłaściwe. Niemniej jednak zestawienie regulacji dotyczących przesłanek użycia, charakterystyki poszczególnych środków i powyższych zasad niweluje margines błędu popełnionego w związku ze złą oceną sytuacji przez uprawnionego. Słuszne wydaje się, aby ustawodawca unikał – zwłaszcza w zakresie formułowania generalnych zasad w danej kwestii – formułowania regulacji, które zawierają w sobie wysoki udział pojęć i zwrotów wartościujących, ocennych i nieostrych.

²²³ Pomijając wyłączenia zawarte w Ustawie o śpb.

Generalna zasada dotycząca stosowania kajdanek jest taka, że są zakładane na ręce trzymane z tyłu (art. 15 ust. 4 Ustawy o śbp). Regulacją, rodzącą wątpliwości jest art. 15 ust. 6 Ustawy o śbp, który stanowi, że w celach prewencyjnych, lub gdy w ocenie uprawnionego zagrożenie związane z podjęciem próby ucieczki, stawiania czynnego oporu, czy innego zachowania, mogącego zagrozić życiu lub zdrowiu jest nieznaczące, możliwe jest założenie kajdanek na ręce trzymane z przodu.

Zasadniczą różnicą pomiędzy założeniem kajdanek na ręce trzymane z przodu i z tyłu są możliwości ruchowe. Przy ich założeniu na ręce trzymane z przodu, osoba ma większy zasięg ruchu, a co za tym idzie, może spowodować większe zagrożenie. Po raz kolejny ustawodawca w ustawie ograniczającej prawa i wolności jednostki poprzez zastosowanie przymusu bezpośredniego, używa sformułowań ocennych i wartościujących, co może rodzić negatywne konsekwencje w postaci niedopełnienia obowiązków. Uprawniony nie zawsze jest w stanie (z braku wiedzy, doświadczenia, z powodu stresu) przewidzieć ryzyko, jakie niesie za sobą umożliwienie osobie, wobec której stosuje kajdanki, wykonywania większej ilości ruchów poprzez założenie kajdanek na ręce trzymane z przodu. Na jakiej podstawie ma on ocenić czy ryzyko jest znaczne czy nieznaczące? Co w przypadku, gdy oceni ryzyko jako nieznaczące, a sytuacja doprowadzi do zamachu na zdrowie lub życie innych osób? Czy można mu zarzucić niedopełnienie obowiązków skoro ustawodawca decyzję o ocenie poziomu zagrożenia pozostawia właśnie funkcjonariuszowi? Wreszcie – czy uprawnionemu grozi odpowiedzialność dyscyplinarna, gdyż ocenił ryzyko jako nieznaczące i pomylił się w tej ocenie?

Jeżeli regulacja rodzi tak wiele pytań i wątpliwości, oznacza to, że wymaga doprecyzowania w celu zapewnienia lepszej ochrony zarówno osób uprawnionych do stosowania przymusu jak i osób, wobec których się go stosuje. Sensownym jest ponowne rozważenie przez ustawodawcę kwestii zasadności wprowadzania rozróżnienia stosowania kajdanek na ręce trzymane z przodu i z tyłu z uwzględnieniem praktyki w tym zakresie, lub wprowadzenie precyzyjnych uwarunkowań rozróżnienia.

Wątpliwości natury konstytucyjnej w zakresie poprawności językowej i logiki budzi zakaz z art. 14 ust. 2 Ustawy o śbp – *używając siły fizycznej nie zadaje się uderzeń, chyba, że uprawniony działa w celu odparcia zamachu na życie zdrowie własne lub innych osób albo na mienie lub przeciwdziała ucieczce*. Zakaz ten wydaje

się być logiczny i słuszny, jednak gdy zestawia się go z przewidzianymi przez Ustawę o śpb środkami, wyłania się brak logiki i konsekwencji ustawodawcy.

Art. 12 ust. 1 pkt. 1c) wprowadza uprawnienie polegające na użyciu siły fizycznej w postaci technik ataku²²⁴. Nie wprowadzono legalnej definicji tego pojęcia, więc należy przyjąć, że ustawodawca miał na myśli atak jako zadawanie uderzeń. Jeżeli zestawimy to z zakazem, o którym mowa powyżej, uregulowanie to wygląda następująco – ustawodawca umożliwił stosowanie technik ataku wyłącznie w sytuacji, o której mowa w art. 14 ust. 2 ustawy o śpb. Jednak opis tej sytuacji nie stanowi żadnej z przesłanek uprawniających do zastosowania śpb. Zawiera jedynie elementy niektórych z nich, takie jak: odparcie zamachu na życie zdrowie lub mienie oraz przeciwdziałanie ucieczce. Rodzi się więc wyraźna wątpliwość, jaka jest rzeczywista przesłanka odstąpienia od zakazu zadawania uderzeń.

Co więcej, ustawodawca jako kolejny środek wprowadził możliwość zastosowania pałki służbowej, której użycie polega m.in. na zadawaniu uderzeń (oprócz technik obezwładnienia), co stanowi niewątpliwie formę ataku. Nie ograniczył przy tym jej stosowania do przypadków, które zostały wprowadzone w ramach siły fizycznej, w postaci technik ataku (odparcie zamachu na życie, zdrowie lub mienie). Ograniczenia dotyczą wyłącznie sytuacji, gdy możliwe jest zadawanie uderzeń w głowę, szyję, brzuch i nieumięśnione części ciała (jako wyjątek od zakazu).

Generalna ocena Ustawy o śpb w zakresie dostatecznej określoności (zakazów i nakazów) oraz poprawności językowej i logicznej zasad stosowania śpb prowadzi do wniosku o zbyt lakonicznym i mało kompleksowym uregulowaniu przedmiotowych kwestii. Dodatkowo, dostrzec można pewien brak logiki i konsekwencji. Oczekiwałoby się od ustawodawcy bardziej precyzyjnego określenia, jak należy stosować śpb. Oczywiście uprawnieni w wielu przypadkach posiadają taką wiedzę, bazując na aktach obowiązujących wewnątrz poszczególnych formacji czy organów. Zasadne wydaje się jednak rozszerzenie regulacji zawartej w Ustawie o śpb w celu lepszej ochrony praw i wolności jednostki.

²²⁴ Ustawodawca obok techniki ataku wyróżnia także techniki transportowe, obrony i obezwładnienia.

2. Przesłanka materialna - konieczność dla realizacji jednego z sześciu dóbr

Wprowadzone w ustawie zakazy i nakazy, stanowiące łącznie grupę zasad stosowania śpb, służą realizacji dwóch z sześciu wartości konstytucyjnych zawartych w art. 31 ust. 3 Konstytucji – tj. dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz dla ochrony praw i wolności jednostki. Przesłanka ta została spełniona.

Należy tylko nadmienić, że w trakcie dokonywania ujednolicenia aktów prawnych ustawodawca popełnił błąd, który rodzi pewne wątpliwości natury konstytucyjnej. Mowa tu mianowicie o wyłączeniach dotyczących osób, wobec których stosuje się co do zasady wyłącznie siłę fizyczną w postaci technik obezwładnienia. Do grupy tej należą – zgodnie z art. 9 ust. 1 Ustawy o śpb – kobiety o widocznej ciąży, osoby, których wygląd wskazuje na wiek do 13 lat oraz osoby o widocznej niepełnosprawności. Oczywiście istnieją wyjątki od tej zasady – kiedy zachodzi konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie. We wcześniejszych regulacjach w grupie tej znajdowali się również starcy. Niezrozumiałe wydaje się zrezygnowanie z tej grupy osób, jako wyłączonych spod stosowania śpb, za wyjątkiem siły fizycznej. Praktyka pokazuje, że nawet zastosowanie technik obezwładnienia może rodzić konsekwencje w postaci uszczerbku na zdrowiu²²⁵, nie mówiąc o bardziej dolegliwych śpb. Jak uznał Sąd Apelacyjny przekroczenie uprawnień polega również na niedostosowaniu środka do okoliczności użycia oraz wieku osoby, wobec której stosuje się środek. W tym przypadku było to użycie przez młodych funkcjonariuszy siły fizycznej wobec mężczyzny w podeszłym wieku w ramach przesłanki stwarzania przez niego zagrożenia. W ocenie sądu było to działanie bezprawne. Zasadne wydaje się więc powrócenie do poprzedniej regulacji i uwzględnienie w wyłączeniu spod stosowania śpb (poza siłą fizyczną w postaci technik obezwładnienia) starców, ze względu na ich stan zdrowia i niską możliwość spowodowania znacznego zagrożenia. Oczywiście z zachowaniem wyjątku od zasady, że jeśli osoba w podeszłym wieku zagraża bezpośrednio zdrowiu i życiu innych to można odstąpić od zasady ogólnej i zastosować każdy inny śpb.

²²⁵ Patrz orzeczenie: Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 maja 2015 r., VI ACa 880/14.

3. Konieczność wprowadzenia ograniczenia w demokratycznym państwie – pytania TK

a) przydatność

Większość regulacji dotyczących zasad stosowania śpb spełnia kryterium przydatności, tzn. uwzględnienie zakazów i nakazów ustanowionych przez ustawodawcę jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez niego celów. Pojawiają się jednak na gruncie analizowanej Ustawy o śpb drobne wątpliwości, co do przydatności wprowadzonych rozwiązań i ustanowionych ograniczeń.

Problematyczny z punktu widzenia przesłanki przydatności wydaje się być art. 15 ust. 6 Ustawy o śpb, stanowiący o możliwości założenia kajdanek na ręce trzymane z przodu, podczas gdy zasada stanowi o zakładaniu na ręce trzymane z tyłu. Decyduje o tym uprawniony, gdy w jego ocenie prawdopodobieństwo ucieczki, stawiania czynnego oporu lub wystąpienia zachowania mogącego zagrażać zdrowiu lub życiu jest nieznaczne. Różnicę pomiędzy sposobami zakładania kajdanek wyjaśniono już wcześniej – zależy ona od poziomu zagrożenia. Umożliwienie uprawnionemu podjęcia decyzji w tej kwestii może powodować niedoprowadzenie do zamierzonych przez ustawodawcę skutków. Ustawodawca założył, że jeżeli ryzyko jest nieznaczne można założyć kajdanki na ręce trzymane z przodu. Zakładając oczywiście, że uprawniony prawidłowo oceni ryzyko. A jeśli ta ocena jest błędna, a dana osoba dokona zamachu na życie lub zdrowie? Cel wprowadzenia rozróżnienia nie zostanie zrealizowany. Pojawia się więc tu pytanie – czy wprowadzenie rozróżnienia w zakładaniu kajdanek i pozostawienie uprawnionemu oceny ryzyka i decyzji o sposobie zastosowania śpb jest konieczne dla realizacji celu zastosowania samego środka? W moim przekonaniu nie. Zwłaszcza, że ustawodawca nie precyzuje jakie kryteria należy wziąć pod uwagę przy ocenie ryzyka – czy wiek danej osoby, czy jej posturę, czy płeć, czy też może charakter czynu zabronionego, o popełnienie którego jest podejrzewana.

b) niezbędność

Podobne wnioski płyną z analizy omawianego przepisu pod kątem niezbędności wprowadzonego rozróżnienia. Oczywiście konieczne jest podjęcie działania przez ustawodawcę w przedmiocie określenia zasady zakładania kajdanek. Natomiast pozostawianie uprawnionemu możliwości do dokonywania ocen (zwłaszcza bez wskazania kryteriów tych ocen) w przedmiocie stanowienia zagrożenia przez osobę,

której założono kajdanki, nie wydaje się być konieczne z punktu widzenia interesu publicznego i ochrony praw i wolności.

c) proporcjonalność (*sensu stricte*)

Analiza dodatkowych regulacji z zakresu użycia śpb nie budzi wątpliwości natury konstytucyjnej w kontekście realizowania zasady proporcjonalności.

Na uwagę zasługuje jednak regulacja dotycząca celi zabezpieczającej, pokoju izolacyjnego i izby izolacyjnej. Uprawnieni mają możliwość umieszczenia w tych pomieszczeniach osób, w prawnie określonych przypadkach (opisanych w rozdziale 2.3). Ustawodawca, ustalając wszystkie zasady dotyczące stosowania tego środka pominął kwestię kontrolowania stanu zdrowia osób w nich umieszczonych. W przypadku celi zabezpieczającej wskazał jedynie, że nie można jej stosować dłużej niż 48 h. Zasadnym wydaje się jednak wprowadzenie przepisu, który zobowiązywałby uprawnionych do przeprowadzania takich kontroli, gdyż zdrowie lub życie tych osób również może być zagrożone (choćby poprzez czynności zmierzające do autoagresji). Zasada kontroli stanu zdrowia po zastosowaniu śpb przyjęta jest na gruncie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, o czym pisano w rozdziale 2.

Wnioski

Analiza Ustawy o śpb prowadzi do następujących wniosków.

Po pierwsze, Ustawa o śpb spełnia – co do zasady – przesłankę formalną ustanowienia ograniczeń w prawach i wolnościach jednostki. Niektóre z przepisów dotyczące przesłanek zastosowania śpb oraz poszczególnych rodzajów śpb budzą wątpliwości natury konstytucyjnej w zakresie dostatecznej określoności, precyzyjności i poprawności logicznej. Zasadnym wydaje się uzupełnienie przez ustawodawcę tekstu ustawy i wprowadzenie precyzyjnych i klarownych regulacji w powyższym zakresie. Możliwe jest również uregulowanie technicznych zagadnień użycia w aktach niższego rzędu – rozporządzeniach. Tak jak w przypadku Rozporządzeń dotyczących pokoju izolacyjnego, celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej. Zwłaszcza, że aktualnie szczegółowe zasady stosowania poszczególnych śpb są zawarte w materiałach szkoleniowych dla poszczególnych formacji i organów. Występuje ryzyko, że funkcjonariusz Policji zastosuje pociski niepenetracyjne, kajdanki, kaftan lub pałkę służbową w nieco odmienny sposób niż zrobi to np. funkcjonariusz ABW czy Żandarmerii Wojskowej. Może to rodzić trudności

w interpretacji przepisów i powodować zarzut niewłaściwego zastosowania śpb w jednym lub drugim przypadku.

Po drugie, Ustawa o śpb w pełni spełnia przesłankę materialną ustanawiania ograniczeń w prawach i wolnościach jednostki. Korzystanie z uprawnienia, jakim jest możliwość zastosowania śpb, ma na celu realizację dwóch z sześciu wartości wyodrębnionych przez art. 31 ust. 3 Konstytucji, tj. dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego lub dla ochrony praw i wolności jednostki. Każdy z przypadków zastosowania śpb, sklasyfikowany przez ustawodawcę w art. 11 Ustawy o śpb, służy ochronie jednej z dwóch powyższych wartości. Ponadto, użycie każdego z przewidzianych Ustawą o śpb środków przymusu bezpośredniego służyć może dwóm powyższym wartościom - z osobna lub łącznie.

Zasadnym wydaje się być ponowne przeanalizowanie przez ustawodawcę przesłanek zastosowania oraz poszczególnych środków przymusu bezpośredniego pod kątem ich niezbędności, konieczności i proporcjonalności.

Bez wątpienia zamykanie w ustawie przez ustawodawcę katalogów przysługujących uprawnień (w tym przypadku śpb), enumeratywne wymienianie ich nazw, uniemożliwia dostosowanie uprawnień do zmieniających się realiów. Np. sformułowanie w Ustawie o śpb „i inne środki służące do zatrzymywania oraz unieruchamiania pojazdów mechanicznych” umożliwia dostosowanie środka do aktualnej sytuacji i zmian technologicznych pojazdów mechanicznych (np. nieprzebijalne opony). Oprócz tego powoduje, że przepis jest mało precyzyjny i może dojść do naruszenia uprawnień poprzez zastosowanie nieadekwatnego środka. Prawo rzeczywiście powinno nadążać za rzeczywistością i dostosowywać się tak, aby należycie zapewniać ochronę jednostkom. Niemniej jednak tworzenie zamkniętych katalogów nie generuje luk interpretacyjnych, które w przypadku ingerencji w prawa i wolności jednostki mają kluczowe znaczenie.

W związku z faktem, że niektóre z przepisów Ustawy o śpb budzą wątpliwości natury konstytucyjnej należy przyjąć zalecenie, że każdy indywidualny przypadek zastosowania przymusu bezpośredniego (po wystąpieniu konkretnej przesłanki i przy użyciu konkretnego środka) powinien być odrębnie poddawany szczegółowej analizie prawnej. Uchroni to zarówno jednostkę przed bezzasadnym, niekonstytucyjnym lub niezgodnym z prawem zastosowaniem wyżej wymienionych środków i będzie podstawą do dochodzenia swoich praw w ramach dalszego postępowania, a uprawnionego do stosowania przymusu przed konsekwencjami związanymi z działaniem w granicach przepisów, które noszą znamiona niezgodnych z Konstytucją.

Rozdział 4.

Odpowiedzialność funkcjonariuszy państwowych za naruszenie praw jednostki poprzez nieprawidłowe zastosowanie środków przymusu bezpośredniego

4.1. Odpowiedzialność dyscyplinarna

Użycie środków przymusu bezpośredniego w sposób nieprawidłowy lub naruszający prawa i wolności jednostki jest naruszeniem dyscypliny służbowej i podstawą do pociągnięcia uprawnionego do odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Występują w ramach stosowania śpb sytuacje, w których uprawniony nie postępuje zgodnie z prawem, a jego działanie skutkuje przekroczeniem przyznanych uprawnień. Skutecznym środkiem ochrony w takich przypadkach jest system kar dyscyplinarnych, funkcjonujący niezależnie od odpowiedzialności karnej i cywilnej - który to system stanowi dodatkowe zabezpieczenie przed naruszeniem praw i wolności jednostki. Konsekwencje dyscyplinarne mają ścisły związek ze służbą uprawnionego w danej formacji

i mają uniemożliwić dalsze przekraczanie uprawnień w ramach wykonywania tych samych obowiązków. Wszczęcie postępowania dyscyplinarnego jest bardzo często kontynuacją złożenia skargi na działanie funkcjonariusza lub wniosku o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego.

Istotę postępowania dyscyplinarnego scharakteryzował TK wskazując, że łączy się ono przede wszystkim ze szczególnym charakterem niektórych zawodów oraz z zasadami funkcjonowania konkretnych korporacji zawodowych. Ukształtowane w ich ramach reguły ukierunkowane są przede wszystkim na obronę honoru i dobra zawodu, „a stąd odpowiedzialność dyscyplinarna związana może być również z czynami, które nie podlegają odpowiedzialności karnej”²²⁶.

Do 2013 roku regulacje dotyczące użycia środków przymusu bezpośredniego zawarte były w ustawach lub rozporządzeniach, dotyczących funkcjonowania poszczególnych formacji ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. Uchwalenie Ustawy o śpb w maju 2013 roku doprowadziło do ujednoczenia zasad. Konsolidacja przepisów niewątpliwie stanowiła bardzo dobry krok w kierunku rzetelnego i precyzyjnego unormowania stosowania przymusu bezpośredniego przez wiele formacji. Niestety

²²⁶Wyrok TK z dnia 27 lutego 2001 r., K 22/00.

w procesie tym zabrakło ujednoczenia regulacji w zakresie odpowiedzialności dyscyplinarnej osób uprawnionych do stosowania przymusu. Tym samym, kwestie te nadal są regulowane w aktach, dotyczących funkcjonowania poszczególnych formacji, co wprowadza chaos prawny i trudności w sprecyzowaniu zasad odpowiedzialności. Brak koherencji w tym zakresie, był już zarzutem ze strony wielu autorów²²⁷, podkreślających potrzebę uchwalenia wspólnych regulacji.

Dostrzegalna jest odmiennność przepisów regulujących kwestie odpowiedzialności dyscyplinarnej. Liczba artykułów i ich treść są różne, przy czym standard regulacji odpowiedzialności dyscyplinarnej w ustawie został zachowany²²⁸. W przypadku niektórych formacji, zwłaszcza Policji, Służby Więziennej, Służby Celnej oraz Centralnego Biura Antykorupcyjnego, regulacje dotyczące odpowiedzialności dyscyplinarnej są bardzo obszernie, szczegółowo i precyzyjnie sformułowane, co umożliwia należyte egzekwowanie odpowiedzialności. Na działania straży gminnych²²⁹, Żandarmerii Wojskowej²³⁰ czy Straży Rybackiej²³¹, można wnieść wyłącznie zażalenie do prokuratora. Jest to jedyny środek mający na celu pociągnięcie do odpowiedzialności dyscyplinarnej za nieprawidłowe zastosowanie śpb. Powoduje to pewną wątpliwość, co do rodzaju odpowiedzialności, gdyż zażalenie do prokuratora ma, co do zasady, związek z odpowiedzialnością karną – nie dyscyplinarną.

Można zatem stwierdzić, że w przypadku tych formacji, kwestia odpowiedzialności dyscyplinarnej nie została uregulowana. Chyba, że prokurator złoży do przełożonego dyscyplinarnego osoby, która przekroczyła uprawnienia, wniosek o ukaranie dyscyplinarne. Taka procedura nie znajduje jednak potwierdzenia w analizowanych aktach prawnych, a w regulacjach z zakresu odpowiedzialności dyscyplinarnej innych formacji.

W przypadku pracowników agencji ochrony osób i mienia odpowiedzialność dyscyplinarna nie została uregulowana, co może mieć związek z prywatnym charakterem tych podmiotów. Tym samym, brak jest formalnej podstawy do pociągnięcia pracownika

²²⁷ A. Korzeniewska-Lasota, *Niekoherencja regulacji w sprawach dyscyplinarnych służb mundurowych* [w:] *zasady etyki zawodowej w służbach mundurowych*, pod red. P. Józwiak, K. Opaliński, WSP w Pile, Piła 2013, s. 72; S. Maj, *Odpowiedzialność dyscyplinarna w służbach mundurowych. Możliwość uchwalenia wspólnej procedury*, [w:] *Węzłowe problemy prawa dyscyplinarnego w służbach mundurowych*, pod red. P. Józwiak, K. Opaliński, WSP w Pile, Piła 2012, s. 39-43.

²²⁸ Dostrzega to również A. Korzeniewska-Lasota, *ibidem*.

²²⁹ Art. 20 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 roku o strażach gminnych (Dz. U. z 1997 r., Nr 123, poz. 779, z późn. zm.).

²³⁰ Art. 44 ust. 1 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2001 r., Nr 123, poz. 1353, z późn. zm.).

²³¹ Art. 23a ust. 8³⁹ ustawy z dnia 18 kwietnia 1985 roku o rybactwie śródlądowym (Dz. U. z 1985r., Nr 21, poz. 91, z późn. zm.).

agencji ochrony do tego rodzaju odpowiedzialności. Odwołać się w tym miejscu należy do omawianego wcześniej monopolu państwa na dysponowanie uprawnieniem zastosowania śpb. Przyznanie tego uprawnienia również osobom zatrudnionym w komercyjnych podmiotach (jakim jest agencja ochrony osób i mienia oraz prywatne więzienie) może rodzić problemy w zakresie odpowiedzialności za stosowanie śpb. W sytuacji kiedy osoba upoważniona przez ustawodawcę, działająca w imieniu organu, w którym jest zatrudniona lub pełni służbę, przekroczy uprawnienia, odpowiedzialność ponosi państwo. Natomiast w sytuacji przekroczenia uprawnień przez osobę zatrudnioną w podmiocie komercyjnym, odpowiedzialność ponosi ten właśnie podmiot.

Wychowawcy zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich, którzy jako jedyni spośród nauczycieli i dydaktyków uprawnieni są do stosowania przymusu bezpośredniego, odpowiadają dyscyplinarnie, tak jak inni nauczyciele i pracownicy dydaktyczni na postawie ustawy z 26 stycznia 1982 roku – Karta Nauczyciela²³².

Brak koherencji przepisów z zakresu odpowiedzialności dyscyplinarnej jest niewłaściwy, jednak bardziej rażący jest całkowity brak uregulowań w przypadku straży miejskiej, Żandarmerii Wojskowej czy Straży Rybackiej. Oznacza to, że ustawodawca nie usankcjonował odpowiedzialności za przewinienia dyscyplinarne należycie, a na pewno nie równo w stosunku do przyznanych uprawnień. Zabezpieczeniem w przypadku naruszeń jest jeszcze oczywiście odpowiedzialność karna i cywilna, które są przewidziane niezależnie od odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Analiza aktów prawnych dotyczących poszczególnych organów państwowych i podmiotów uprawnionych do stosowania przymusu doprowadziła do wyodrębnienia cech wspólnych odpowiedzialności dyscyplinarnej. Jeżeli kwestia odpowiedzialności nie została przez ustawodawcę uregulowana to nie można stosować *per analogiam* zapisów ustaw dotyczących innych formacji. W analizie poniższej uwzględnione zostają regulacje dotyczące ABW, AW, BOR-u, CBA, Policji, Służby Celnej, Straży Granicznej i Służby Więziennej oraz zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich. Tylko w tych przypadkach przepisy o odpowiedzialności dyscyplinarnej były na tyle obszerne, by można je było poddać analizie.

Jednorodną dla wszystkich formacji jest zasada, że odpowiedzialność dyscyplinarna występuje niezależnie od odpowiedzialności karnej i cywilnej²³³. Nie wykluczają się one

²³²Dz. U. z 1982, Nr 3, poz. 19, z późn. zm.

²³³ Zapis taki nie występuje w przypadku Służby Celnej oraz zakładów poprawczych.

wzajemnie²³⁴. Uprawniony, wykraczający poza przydzielone kompetencje, ma świadomość konsekwencji w zakresie służby pełnionej w danej formacji. Wydaje się to być należytym zabezpieczeniem, gdyż ingeruje ono w wykonywany przez uprawnionego zawód i związane z tym przywileje i obowiązki.

Przesłanką odpowiedzialności dyscyplinarnej jest w większości przypadków naruszenie dyscypliny służbowej (oraz inne przypadki określone w poszczególnych ustawach). W przypadku Policji i Straży Granicznej przesłanką jest dodatkowo nieprzestrzeganie zasad etyki zawodowej. Funkcjonariusze Służby Więziennej odpowiadają również za czyny sprzeczne ze złożonym ślubowaniem²³⁵. Funkcjonariusze Służby Celnej odpowiadają wyłącznie za ogólnie sformułowane „naruszenie obowiązków służbowych”, ze szczególnym uwzględnieniem tych przytoczonych w art. 166 ustawy o Służbie Celnej. Pojęcia te są niewątpliwie zbliżone znaczeniowo.

Ustawodawca, w celu przeciwdziałania przekraczaniu uprawnień, ustanowił sankcje dyscyplinarne, związane bezpośrednio z pełnieniem służby lub wykonywaniem zawodu. Są to tzw. kary dyscyplinarne, których różnorodna intensywność gwarantuje przełożonemu dyscyplinarnemu dostosowanie kary do czynu. Katalog omawianych środków dyscyplinarnych w przypadku niektórych formacji jest rozbudowany, w przypadku innych – lakoniczny. Przyporządkowanie kar nie zostało dokonane w oparciu o konkretne zasady, czy udostępnione uprawnionym środki przymusu bezpośredniego, ponieważ regulacje te są wcześniej uchwalone niż Ustawa o śpb. Dowodzi to, że po uchwaleniu jednej, wspólnej regulacji w zakresie stosowania przymusu, nie dokonano aktualizacji kar dyscyplinarnych, związanych z realizacją tych uprawnień. W konsekwencji jedna grupa uprawnionych może być ukarana mniej lub bardziej dolegliwymi karami niż inna grupa – przy założeniu, że przewinienie dyscyplinarne polegało w obu przypadkach na nieprawidłowym użyciu tego samego śpb.

Kary dyscyplinarne przewidziane przez prawo zawarte są w poniższej tabeli.

²³⁴ Dostrzega to również L. Dyduch, *Postępowanie policjantów z bronią palną przydzieloną do celów służbowych*, Wyd. CSP, Legionowo 2012, s. 104.

²³⁵ Istotę złożenia ślubowania, jako przyjęcia obowiązku stosowania zasad etyki zawodowej podkreślał NSA w wyroku z dnia 10 lutego 2012 r., I OSK 1056/11.

Tabela 12. Kary dyscyplinarne wg formacji

Nazwa kary	SR	Policja	SG	Straz gminna	BOR	ŻW	ABW/AW	CBA	SC	SW
zazalenie do prokuratora	X			X		X				
upomnienie			X		X		X		X	X
nagana		X	X		X		X	X	X	
surowa nagana			X				X			
nagana z ostrzeżeniem			X		X		X		X	
zakaz podwyższania stopnia służbowego przez 2 lata									X	
zakaz awansowania na wyższe stanowisko przez 2 lata									X	
ostrzeżenie o niepełnej przydatności do służby na zajmowanym stanowisku		X	X		X		X	X		X
wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe		X	X		X		X	X	X	X
obniżenie stopnia		X	X		X		X		X	X
zakaz zajmowania stanowisk kierowniczych przez 2 lata									X	
zakaz opuszczania wyznaczonego miejsca przebywania		X								
pozbawienie stopnia oficerskiego							X		X	
ostrzeżenie o niepełnej przydatności do służby			X		X		X			X
wydalenie ze służby		X	X		X		X	X	X	X

Źródło: opracowanie na podstawie aktów prawnych dotyczących badanych formacji

Analiza danych zawartych w tabeli prowadzi do wniosku o różnorodności kar w kontekście poszczególnych formacji. Ewidentnie rzuca się w oczy dysproporcja pomiędzy karami przewidzianymi dla Żandarmerii Wojskowej, Straży Rybackiej i Straży gminnej, a pozostałymi formacjami. Brak zrównania odpowiedzialności i tym samym kar dyscyplinarnych w ramach formacji uprawnionych do stosowania przymusu bezpośredniego może powodować zarzut nierównego traktowania i złamania konstytucyjnej zasady równości.

Powyższe dane należy odnieść do danych z rozdziału 2.3., dotyczących zakresu kompetencji poszczególnych podmiotów w kontekście użycia przymusu bezpośredniego. Analiza tabeli nr 18 oraz powyższych danych prowadzi do następujących wniosków:

- w przypadku Żandarmerii Wojskowej zauważalna jest dysproporcja w zakresie dostępnych środków przymusu a przewidzianych kar dyscyplinarnych za przekroczenie uprawnień (dużo środków – wyłącznie zażalenie do prokuratora),
- wobec strażników Straży Miejskiej, pomimo przyznanych uprawnień w stosowaniu środków przymusu, nie przewidziano kar dyscyplinarnych, wyłącznie zażalenie do prokuratora,
- jeden z najszerszych zakresów uprawnień ma Policja, jednak nie ma to odzwierciedlenia w ilości dostępnych kar dyscyplinarnych, występuje w tym względzie mała dysproporcja,
- najwięcej kar dyscyplinarnych przewidziano dla funkcjonariuszy Straży Granicznej oraz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, co jest wprost proporcjonalne do szerokiego zakresu przyznanych uprawnień – nie występuje tu dysproporcja.

Przeprowadzono również analizę danych dotyczących ilości popełnionych przewinień dyscyplinarnych. Pod uwagę wzięto wyłącznie formację Policji, gdyż jedynie w tym przypadku możliwe było zdobycie kompletnych danych. Tym samym, Policja stanowi próbę badawczą, którą można potraktować, jako reprezentatywną dla całej grupy uprawnionych do stosowania śp. Szczegółowe dane zawiera poniższa tabela.

Tabela 13. Zestawienie dotyczące popełnionych przez funkcjonariuszy Policji przewinień dyscyplinarnych oraz sposobu zakończenia postępowań w tym zakresie

		2015		2014		2013	
		I-II kw.	III-IV kw.	I-II kw.	III-IV kw.	I-II kw.	III-IV kw.
Przewinienia dyscyplinarne:	naruszenie dyscypliny sł.	2930	2817	2689	3204	2573	2747
	naruszenie dyscypliny sł. wypełniające znamiona przestępstwa	101	100	104	90	84	171
	naruszenie dyscypliny sł. wypełniające znamiona wykroczenia	376	491	403	472	408	543
	nieprzestrzeganie etyki zawodowej	207	216	123	134	138	149
	RAZEM	3614	3624	3313	3900	3203	3610
Odstąpienie od wszczęcia postępowania dyscyplin. i przeprowadzenie rozmowy dyscyplinującej		2054	2051	1984	2207	1822	2219
Odstąpienie od wszczęcia postępowania dyscyplin. w przypadku czynów mniejszej wagi		353	489	359	410	343	420
Wszczęte postępowanie dyscyplinarne		1046	866	1035	997	849	960
Uniewinnienie		104	96	123	106	81	81
Odstąpienie od ukarania		314	237	327	293	265	294
Umorzenie (razem)		200	225	257	194	245	222

Kary	2015		2014		2013	
	I-II kw.	III-IV kw.	I-II kw.	III-IV kw.	I-II kw.	III-IV kw.
Kary ogółem	371	341	335	396	253	354
Nagana	289	263	264	306	183	263
Zakaz opuszczania wyznaczonego miejsca pracy	0	0	0	0	0	0
Ostrzeżenie o niepełnej przydatności do służby na zajmowanym stanowisku	50	35	50	58	35	57
Wyznaczenie na niższe stanowisko	16	14	10	8	8	11
Wydalenie ze służby	16	29	11	24	16	23
Razem ukaranych policjantów	368	336	328	396	248	338
Stan zatrudnienia	bd	98892	97269	98861	96426	97762
Wskaźnik % policjantów ukaranych do stanu zatrudnienia	bd	0,34	0,34	0,40	0,26	0,35
Wskaźnik % popełnionych przewinień do stanu zatrudnienia	bd	3,66	3,41	3,94	3,32	3,69

Źródło: opracowanie na podstawie danych uzyskanych z Komendy Głównej Policji

Analiza obowiązujących aktów prawnych, regulujących kwestię odpowiedzialności dyscyplinarnej uprawnionych do stosowania przymusu na mocy Ustawy o śpb prowadzi do wniosku o potrzebie ich ujednoczenia, doprecyzowania i zrównania. Rozproszenie i brak koherencji powodują, że trudne jest dla jednostki, której prawa lub wolności naruszono, zorientowanie się w procedurze dyscyplinarnej. Tym samym, utrudniona jest weryfikacja poprawności przeprowadzonej procedury, zwłaszcza, że niekiedy akty prawa nie regulują tych kwestii w ogóle. Brak precyzyjności w tych przepisach powoduje, że ochrona praw i wolności może być zagrożona poprzez błędną interpretację niejasnych przepisów. Wreszcie, brak zrównania odpowiedzialności i tym samym kar dyscyplinarnych w ramach formacji uprawnionych do stosowania śpb może powodować zarzut nierównego traktowania i złamania konstytucyjnego zakazu dyskryminacji. Bowiem niedopuszczalne jest, że funkcjonariusz Policji, który przekracza uprawnienia w zakresie użycia paralizatora ponosi karę dyscyplinarną znacznie bardziej dolegliwą niż strażnik miejski czy funkcjonariusz Straży Rybackiej - oczywiście po wystąpieniu tych samych przesłanek zastosowania przymusu i w ramach podobnych okoliczności zdarzenia.

Jasność i precyzja w przepisach regulujących omawiane kwestie wydają się być konieczne również dla samych funkcjonariuszy i pracowników formacji, którzy są narażeni, w ramach codziennej służby, na zarzut przekroczenia uprawnień. Powinni oni znać procedurę dyscyplinarną, aby móc chronić również swoje prawa i weryfikować prawidłowość przebiegu procedury na każdym jej etapie.

Ujednoczenie i skonsolidowanie przepisów dotyczących odpowiedzialności dyscyplinarnej ułatwiłoby korzystanie z prawa do składania skarg. Zaznaczyć jednak należy, że brak koherencji w tym zakresie nie wiąże się bezpośrednio z samym stosowaniem przymusu bezpośredniego i szczegółowymi zasadami w tym zakresie.

4.2. Odpowiedzialność karna i cywilna

NSA w swoim wyroku stwierdził, że odpowiedzialność dyscyplinarna jest jedną z podstawowych gwarancji realizacji obowiązków policjanta²³⁶. Jednak gdyby istniał wyłącznie ten rodzaj odpowiedzialności, prawa i wolności byłyby w moim przekonaniu zagrożone, ze względu na brak wystarczająco dolegliwych sankcji dla przekraczających uprawnienia funkcjonariuszy oraz zadośćuczynienia dla pokrzywdzonych. Zwłaszcza, że cele postępowania dyscyplinarnego ukierunkowane są przede wszystkim na obronę honoru i dobra zawodu²³⁷. Dla lepszej ochrony praw ustawodawca przewidział kolejne dwa rodzaje odpowiedzialności ponoszonej przez funkcjonariuszy i strażników różnych formacji w przypadku przekroczenia uprawnień: karną i cywilną.

Pociągnięcie funkcjonariusza do odpowiedzialności karnej jest konsekwencją m.in. złożenia przez pokrzywdzonego lub inną osobę (lub podmiot) zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa²³⁸. Natomiast odpowiedzialność cywilna jest konsekwencją złożenia do właściwego sądu powództwa o zadośćuczynienie lub odszkodowanie²³⁹.

Przypomnieć należy, że zgodnie z orzecznictwem WSA w sytuacji, kiedy obowiązujące przepisy prawa przewidują określone procedury, lub nadają pewnym organom lub podmiotom określone kompetencje, to działanie w ich ramach z reguły nie jest bezprawne. Może być ocenione, jako bezprawne, jedynie w przypadku wyraźnego i poważnego naruszenia przepisów, poprzez wykroczenie poza cel i zakres postępowania²⁴⁰.

L. Dyduch uzależnia zwolnienie z odpowiedzialności karnej funkcjonariusza, którego czyn wypełnia znamiona czynu zabronionego od²⁴¹:

- podstawy prawnej działania - występują przepisy prawne, które upoważniają do realizacji lub nakazują realizację określonych czynności dla sprecyzowanych podmiotów,

²³⁶ Wyrok NSA z dnia 19 stycznia 2007 r., I OSK 637/06.

²³⁷ Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 23 września 2014 r., II SA/Ol 707/14.

²³⁸ Patrz rozdział 4.2.

²³⁹ Patrz rozdział 4.3.

²⁴⁰ Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 maja 2015 r., VI ACa 880/14.

²⁴¹ L. Dyduch, *Posiadanie, użycie...*, *op. cit.*, s. 117.

- właściwości miejscowej i rzeczowej – występują umocowania w przepisach prawnych do realizacji określonej kategorii spraw oraz na określonym obszarze i dla sprecyzowanych podmiotów,
- określonego zachowania w czasie działania wymaganej przepisami prawa procedury lub sposobie realizacji czynności,
- istnienia społecznie uzasadnionej przyczyny do podjęcia i realizacji określonych czynności.

Działanie uprawnionych do stosowania śpb spełnia powyższe kryteria, dlatego nie ponoszą oni odpowiedzialności karnej za ingerencję w prawa i wolności jednostki – zakładając, że działają zgodnie z przepisami Ustawy o śpb.

Możliwość powołania się na działanie w ramach kompetencji przestaje być dostępna w przypadku przekroczenia uprawnień i działania poza granicami prawa. Kodeks karny typizuje taki czyn w art. 231 jako tzw. nadużycie władzy lub niedopełnienie obowiązków. Odpowiedzialność karna w powyższym przypadku polega na pozbawieniu wolności do lat 3. Oczywiście, oprócz tego, może zostać orzeczona, w odrębnym postępowaniu dyscyplinarnym, kara dyscyplinarna w postaci wydalenia ze służby czy obniżenia stopnia.

Jeżeli uprawniony do stosowania przymusu dopuścił się nadużycia władzy lub niedopełnienia obowiązków w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, podlega karze pozbawienia wolności od roku do 10 lat²⁴². Ustawodawca dopuszcza, tak jak w przypadku postępowania dyscyplinarnego, możliwość nieumyślnego przekroczenia uprawnień i wyrządzenia szkody. W takim przypadku, przewidywana jest sankcja w postaci kary grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do 2 lat.

Należy pamiętać, że przekroczenie uprawnień występuje, jeśli wykonywana przez funkcjonariusza danej formacji czynność pozostaje w związku z zakresem jego służbowej działalności, ale nie mieści się w ramach jego uprawnień²⁴³. Tym samym, o przekroczeniu uprawnień „decyduje treść i charakter kompetencji dysponenta”²⁴⁴. Dlatego tak ważne jest, co podkreślał Sąd Najwyższy²⁴⁵, ustalenie kompetencji, jako podstawę właściwego wnioskania o przekroczeniu uprawnień.

Poza nadużyciem władzy lub niedopełnieniem obowiązków funkcjonariusz danej formacji może odpowiadać także za działania bezprawne, niezwiązane z pełnieniem

²⁴²Chyba, że czyn wyczerpuje znamiona czynu zabronionego określonego w art. 228 k.k., tj. przyjęcie korzyści majątkowej lub osobistej lub jej obietnicę.

²⁴³L. Dyduch, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 107.

²⁴⁴Z. Kallaus, *Przestępne nadużycie władzy*, Warszawa 1982, s. 48.

²⁴⁵Wyrok SN z dnia 23 kwietnia 1977 r., VI KRN 70/77.

służby. Oczywiście podlegają one również odpowiedzialności karnej, w zależności od typologii czynu i zamiaru sprawcy.

Osoba pokrzywdzona, której prawa lub wolności zostały naruszone w wyniku zastosowania wobec niej przymusu bezpośredniego, może żądać pociągnięcia stosującego przymus funkcjonariusza do odpowiedzialności karnej. Procedura karna zostaje uruchomiona w momencie złożenia do prokuratury zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Niektóre z czynów w ramach przekroczenia uprawnień mogą być ścigane z urzędu – w zależności od typologii czynu. Pokrzywdzony może równocześnie złożyć skargę do właściwej miejscowo jednostki organizacyjnej formacji, w której dany funkcjonariusz pełni służbę i uruchomić tym samym procedurę dyscyplinarną wobec stosującego przymus.

Inną formą dochodzenia roszczeń jest powództwo na drodze cywilnej, które uruchomi procedurę pociągnięcia funkcjonariusza do odpowiedzialności cywilnej.

Podstawą dochodzenia roszczeń w ramach postępowania cywilnego jest naruszenie art. 77 ust. 1 Konstytucji, stanowiącego, że każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona, przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej. Dodatkowo, w §2, zawarty został zakaz względem ustawodawcy stanowienia ustaw, które zamykałyby drogę sądową do dochodzenia naruszonych praw i wolności. Gwarancja drogi sądowej dotyczy zarówno sądów powszechnych, jak i sądów administracyjnych, które powołane są do kontroli działalności administracji publicznej²⁴⁶.

Jak przyjmuje M. Bogdan, odpowiedzialność cywilna ma związek z powstaniem negatywnych skutków natury prawnej, jakie ponosić mogą podmioty prawa za działania obiektywnie bezprawne z punktu widzenia prawa cywilnego²⁴⁷.

Dochodzenie swoich roszczeń, na gruncie ustawowym, może być dokonywane na mocy art. 417 §1 kodeksu cywilnego oraz na mocy ustawy z dnia 7 maja 1990 roku o odpowiedzialności majątkowej funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej, Służby Celnej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej, Służby Więziennej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego i Centralnego Biura Antykorupcyjnego²⁴⁸ (nazywaną dalej „Ustawą o odpowiedzialności”).

²⁴⁶D. Górecki, *Polskie...*, *op. cit.*, s. 73.

²⁴⁷M. Bogdan, *Odpowiedzialność funkcjonariuszy służb mundurowych*, [w:] *Służby i formacje mundurowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. E. Ury, S. Pieprznego, Rzeszów 2010, s. 37.

²⁴⁸Dz. U. z 1999 r., Nr 53, poz. 548 z późn. zm.

Podkreślić należy, że Ustawa o odpowiedzialności nie precyzuje pojęcia „szkody”, dlatego zastosowanie ma art. 361 k.c. Interpretacja tego przepisu przez doktrynę definiuje szkodę, jako uszczerbek, którego doznał poszkodowany w swych dobrach majątkowych. W literaturze przedmiotu wyróżnia się dwie postaci szkody²⁴⁹:

- stratę, czyli szkodę rzeczywistą – stanowiącą różnicę (równowartość) między stanem majątkowym po zaistnieniu szkody, a stanem, który miał miejsce przed jej wystąpieniem,
- utracone korzyści, czyli zyski – tj. brak powiększenia aktualnego stanu majątku, z powodu zdarzenia wyrządzającego szkodę.

Możliwość dochodzenia naprawienia szkody gwarantowana przez art. 417§1 kodeksu cywilnego, wiąże się odpowiedzialnością za wyrządzoną szkodę, którą ponosi Skarb Państwa. Nie jest to forma odpowiedzialności bezpośredniej funkcjonariusza danej formacji²⁵⁰, a Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 417§2 k.c., jeżeli przez zgodne z prawem wykonywanie władzy publicznej została wyrządzona szkoda na osobie, poszkodowany może żądać całkowitego lub częściowego jej naprawienia oraz zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę, gdy okoliczności, a zwłaszcza niezdolność poszkodowanego do pracy lub jego ciężkie położenie materialne, wskazują, że wymagają tego względy słuszności. Warunkiem odpowiedzialności jest więc, zdaniem P. Kacprzaka, wyrządzenie szkody przez osobę stosującą śpb w ramach wykonywania tych uprawnień oraz wina wynikająca z jego działania. Sądy w ramach takiego postępowania oceniają każdorazowo stan faktyczny, okoliczności konkretnej sprawy, co oznacza, że wyroki sądów mają w tym przypadku wymiar indywidualny. W trakcie rozstrzygania powinny jednak brać pod uwagę wszystkie akty prawne, poczynając od Konstytucji, przez ustawy, aż po ratyfikowane umowy międzynarodowe²⁵¹.

Uprawniony, stosujący śpb, może odpowiadać majątkowo za wyrządzenie szkody w mieniu na mocy wspomnianej ustawy o odpowiedzialności. L. Dyduch wyróżnia, na podstawie tego aktu, trzy odmiany odpowiedzialności, w zależności od rodzaju mienia, w jakim została wyrządzona szkoda²⁵²:

²⁴⁹L. Dyduch, *Posiadanie...*, *op. cit.*, s. 118.

²⁵⁰ P. Kacprzak, *Prawne uwarunkowania użycia broni palnej przez funkcjonariuszy Policji*, Wyd. CSP, Legionowo 2006, s. 33.

²⁵¹ D. Górecki, *Polskie...*, *op. cit.*, s. 73.

²⁵² L. Dyduch, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 107.

- mienie Skarbu Państwa, znajdujące się w dyspozycji organów lub jednostek organizacyjnych podległych, porządkowych albo nadzorowanych przez ministrów właściwych do spraw wewnętrznych, sprawiedliwości,
- mienie „osoby trzeciej”, niebędącej pracownikiem lub przedstawicielem wyżej wymienionych organów lub jednostek,
- mienie Skarbu Państwa, znajdujące się dyspozycji wyżej wymienionych organów i jednostek organizacyjnych, powierzone z obowiązkiem zwrotu albo wyliczenia się.

Tematyka niniejszej rozprawy ma związek wyłącznie z prawami i wolnościami jednostek więc zastosowanie ma wyłącznie kwestia odpowiedzialności funkcjonariuszy określonych formacji za szkodę wyrządzoną w mieniu, należącym do osoby trzeciej, czyli do jednostki. Jeżeli zatem mienie jednostki zostaje naruszone w ramach wykonywania obowiązków, związanych z przymusem bezpośrednim, to zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o odpowiedzialności, wyłącznie zobowiązany do naprawienia szkody jest Skarb Państwa – na zasadach określonych w art. 417 kodeksu cywilnego. Jest on reprezentowany przez właściwą jednostkę organizacyjną, w której stosujący przymus pełnił służbę w chwili wyrządzenia szkody. Kolejny ustęp art. 9 stanowi, że w sytuacji naprawienia szkody wyrządzonej osobie trzeciej, Skarb Państwa ma prawo dochodzić odpowiedzialności z tytułu zwrotu poniesionego odszkodowania od uprawnionego, który wyrządził szkodę, w sposób określony w przepisach Ustawy o odpowiedzialności.

Zaznaczyć należy, że Ustawa o odpowiedzialności ma zastosowanie wyłącznie w przypadku wyrządzenia szkody w mieniu. Czyli w sytuacji, kiedy np. funkcjonariusz Policji, stosując przymus bezpośredni w postaci kolczatki drogowej, przekroczył swoje uprawnienia (lub nie dopełnił obowiązków związanych z zastosowaniem kolczatki) i wyrządził osobie trzeciej (jednostce, wobec której był stosowany przymus) szkodę w mieniu, stanowiącym jej własność.

W przypadku, kiedy w wyniku przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków w zakresie zastosowania śpb wyrządzono szkodę w postaci naruszenia dóbr osobistych (np. uszczerbek na zdrowiu, naruszenie nietykalności osobistej, wywołanie rozstroju zdrowia, naruszenie godności) zastosowanie mają przepisy kodeksu cywilnego. Naruszenie to ma również związek z dochodzeniem roszczeń majątkowych, ale podstawa jest inna, niż w przypadku uszkodzenia mienia. Zgodnie z art. 444 kodeksu cywilnego, w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia naprawienie szkody obejmuje wszelkie wynikiłe z tego powodu koszty (np. koszty leczenia, koszty przygotowania do

innego zawodu, renty), które pokrywa zobowiązany (osoba, która przekroczyła uprawnienia i wyrządziła tym szkodę). Dodatkowo, sąd może przyznać poszkodowanemu odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (art. 445 k.c.), zwłaszcza w przypadku, gdy naruszono jego dobra osobiste w postaci dobrego imienia lub opinii (art. 448 k.c.).

Wykładnia przepisów Ustawy o odpowiedzialności, art. 417§1 k.c. oraz pozostałych artykułów kodeksu cywilnego prowadzi do wniosku, że odpowiedzialność funkcjonariuszy stosujących przymus bezpośredni za szkody wyrządzone jednostce w wyniku realizowania tych uprawnień ma charakter majątkowy na zasadzie roszczenia regresywnego (zwrotnego) Skarbu Państwa, który szkodę naprawił, wobec tego funkcjonariusza²⁵³. Nawiązując do L. Dyducha, muszą wystąpić ku temu następujące przesłanki:

- działanie funkcjonariusza stosującego przymus musi mieć charakter bezprawny i polegać na niezgodności jego czynów z obowiązującymi przepisami prawa,
- wyrządzenie szkody nastąpiło przy wykonywaniu powierzonej funkcjonariuszowi czynności, a więc przy stosowaniu przymusu bezpośredniego,
- wystąpienie winy stosującego przymus,
- zaistnienie racjonalnego związku przyczynowo-skutkowego między zastosowaniem przymusu a wyrządzoną szkodą.

Regulacje z zakresu odpowiedzialności odszkodowawczej państwa za szkody wyrządzone w ramach stosowania władzy publicznej stanowią obszerny i skomplikowany zbiór norm i zasad. Szczegółowe zasady odpowiedzialności majątkowej (cywilnej), również w ramach nieprawidłowego zastosowania przymusu bezpośredniego, zawiera Ustawa o odpowiedzialności oraz kodeks cywilny. Nie będą one jednak przedmiotem dalszej analizy, gdyż nie jest to celem niniejszego opracowania.

Podsumowując należy zauważyć, że ustawodawca, formułując przepisy o odpowiedzialności cywilnej i karnej, zapewnił należyłą ochronę przed naruszeniami ze strony uprawnionych do stosowania śp. Tym samym, prawa i wolności zarówno osób postronnych jak i osób, wobec których zostają użyte środki przymusu, podlegają ochronie na poziomie ustawowym, co jest urzeczywistnieniem fundamentalnych gwarancji tych praw i wolności zawartych w Konstytucji.

²⁵³ L. Dyduch, *Postępowanie...*, *op. cit.*, s. 112.

Ponadto, ustanowienie restrykcyjnych sankcji za przekroczenie uprawnień w ramach stosowania śpb (i w ramach innych naruszeń dyscypliny służbowej) wydaje się być nieodzownym elementem gwarancji praw i wolności. Bowiem bez należytego egzekwowania prawa i karania za wykroczenie poza jego granice fundamentalne wartości byłyby niedostatecznie chronione.

Rozdział 5.

Środki ochrony praw jednostki w przypadku przekroczenia uprawnień w stosowaniu środków przymusu bezpośredniego

5.1. Rodzaje środków

Przyznane, na podstawie Ustawy o śpb, uprawnienia głęboko ingerują w prawa i wolności poszczególnych jednostek, ograniczając je. Dlatego niezbędnym jest zapewnienie przez państwo ochrony jednostkom przed naruszeniami tych praw. Tym samym ustawodawca wyposażając funkcjonariuszy i inne kompetentne osoby w takie uprawnienia musiał równocześnie zagwarantować środki ochrony przed nadmiernym lub bezprawnym ich wykorzystaniem.

Każda jednostka wymaga ochrony swoich praw, ale jednocześnie jest świadoma, że ingerencja w te prawa może nastąpić w wyniku popełnienia przez nią czynów zabronionych. W sytuacji, kiedy obowiązujące przepisy prawa nadają konkretnym osobom sprecyzowane kompetencje, to działanie w granicach przyznanych kompetencji nie jest bezprawne. Może być ocenione jako bezprawne jedynie w przypadku naruszenia przepisów m.in. poprzez wykroczenie poza cel i zakres postępowania²⁵⁴.

Przykładowo, funkcjonariusze nie mogą stosować pałki służbowej wobec dowolnych osób, lecz jedynie po wystąpieniu określonych w ustawie przesłanek, mających związek z nieprawidłowym zachowaniem się tych osób. Oczywistym jest więc, że jednostka nie ma podstaw do dochodzenia swoich roszczeń w związku z ograniczeniem jej praw i wolności, które nastąpiło w wyniku zachowania niezgodnego z prawem przez tę jednostkę. Inaczej ujmując, osoba, która stwarza zagrożenie, jest agresywna i nie podporządkowuje się poleceniom funkcjonariusza Policji, wydanym na podstawie prawa, nie ma podstaw dochodzenia swoich roszczeń w związku z naruszeniem jej nietykalności cielesnej, ponieważ przesłanką zastosowania przymusu bezpośredniego było niezgodne z prawem zachowanie się tej osoby. Ochrona praw i wolności przed naruszeniami zagwarantowana jest w takich przypadkach jednostkom, wobec których zastosowano śpb przekraczając jednocześnie uprawnienia w tym zakresie. Wyjątkiem jest dochodzenie praw na drodze cywilnej, w ramach której nie ustala się winy funkcjonariusza, a fakt wyrządzenia szkody w wyniku zastosowania śpb.

²⁵⁴ Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 maja 2015 r., VI ACa 880/14.

Jak wspomniano, ochronę praw i wolności przed ich naruszeniami zapewnia państwo. Czyni to za pośrednictwem środków prawnych, dostępnych dla jednostek, które mogą dzięki nim dochodzić naruszonych praw. Zostały one zawarte w Konstytucji RP, w ramach kilku artykułów i określane są mianem prawa do sądu.

Zgodnie z art. 77 ust. 2 Konstytucji ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw. Dodatkowo, art. 45 stanowi, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Istotne znaczenie ma również art. 78 stanowiący, że każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji. Wszystkie te zapisy gwarantują jednostce możliwość dochodzenia swoich praw w przypadku przekroczenia uprawnień w ramach zastosowania przymusu bezpośredniego. Urzeczywistnienie tych gwarancji dostrzegalne jest także w aktach niższego rzędu, tj. w Kodeksie cywilnym, Kodeksie karnym, Kodeksie wykroczeń, ustawie o Policji, Kodeksie postępowania karnego, Kodeksie postępowania cywilnego, ustawy – prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi i wielu innych. Oznacza to, że środki ochrony są materializowane w ramach aktów niższego rzędu niż Konstytucja, co w połączeniu z bezpośrednim stosowaniem Konstytucji stanowi realną możliwość dochodzenia naruszonych praw i wolności.

Jak podkreśla A. Szmyt omawiane środki ochrony należy analizować nie tylko przez pryzmat powyższych artykułów Konstytucji (art. 77-81), ale również na tle pozostałych zasad ustrojowych, zwłaszcza zasady demokratycznego państwa prawnego²⁵⁵. Autor jednocześnie wskazuje dwa rodzaje postrzegania środków ochrony praw i wolności jednostki²⁵⁶:

- szerokie – „cała problematyka działalności organów państwowych”,
- wąskie – „technicznoprawne środki ochronne, jakie są stosowane przez sądy oraz organy i instytucje pozasądowe, wyspecjalizowane w dziedzinie ochrony praw obywatelskich”.

Jednak czy w przypadku naruszenia praw i wolności poprzez zastosowanie śpb możliwość ich dochodzenia jest realna i skuteczna? Czy jednostka ma zapewnioną faktyczną ochronę przed takim przekroczeniem uprawnień? Wreszcie, czy jednostka może należycie dochodzić swoich praw?

²⁵⁵ A. Szmyt (red.), *Leksykon prawa...*, *op. cit.*, s. 314.

²⁵⁶ *Ibidem*, s. 315.

Granica pomiędzy legalnością a bezprawnością stosowania przymusu przez funkcjonariusza danej formacji lub innej uprawnionej osoby jest bardzo cienka i często pozostawiona do interpretacji przez sąd. Istnieje ryzyko przekroczenia uprawnień w tym zakresie, co może każdorazowo powodować nadmierną lub bezprawną ingerencję w prawa jednostki, a tym samym stanowić podstawę do dochodzenia przez nią swoich roszczeń.

Środki ochrony praw jednostki scharakteryzowane są w niniejszym rozdziale w odniesieniu do działalności funkcjonariuszy Policji, niemniej jednak procedury są (w znacznej części) takie same jak w przypadku pozostałych uprawnionych do stosowania przymusu osób. Można więc przyjąć funkcjonariuszy Policji za przykład dla zilustrowania pozostałych uprawnionych do stosowania przymusu bezpośredniego na podstawie Ustawy o śpb. Poza tym Policja jest jedną z formacji, które najczęściej stosuje środki przymusu, dlatego procedury te są najbardziej reprezentatywne.

Środki ochrony praw oraz droga ich dochodzenia przez jednostkę zostaną opisane na konkretnym przykładzie:

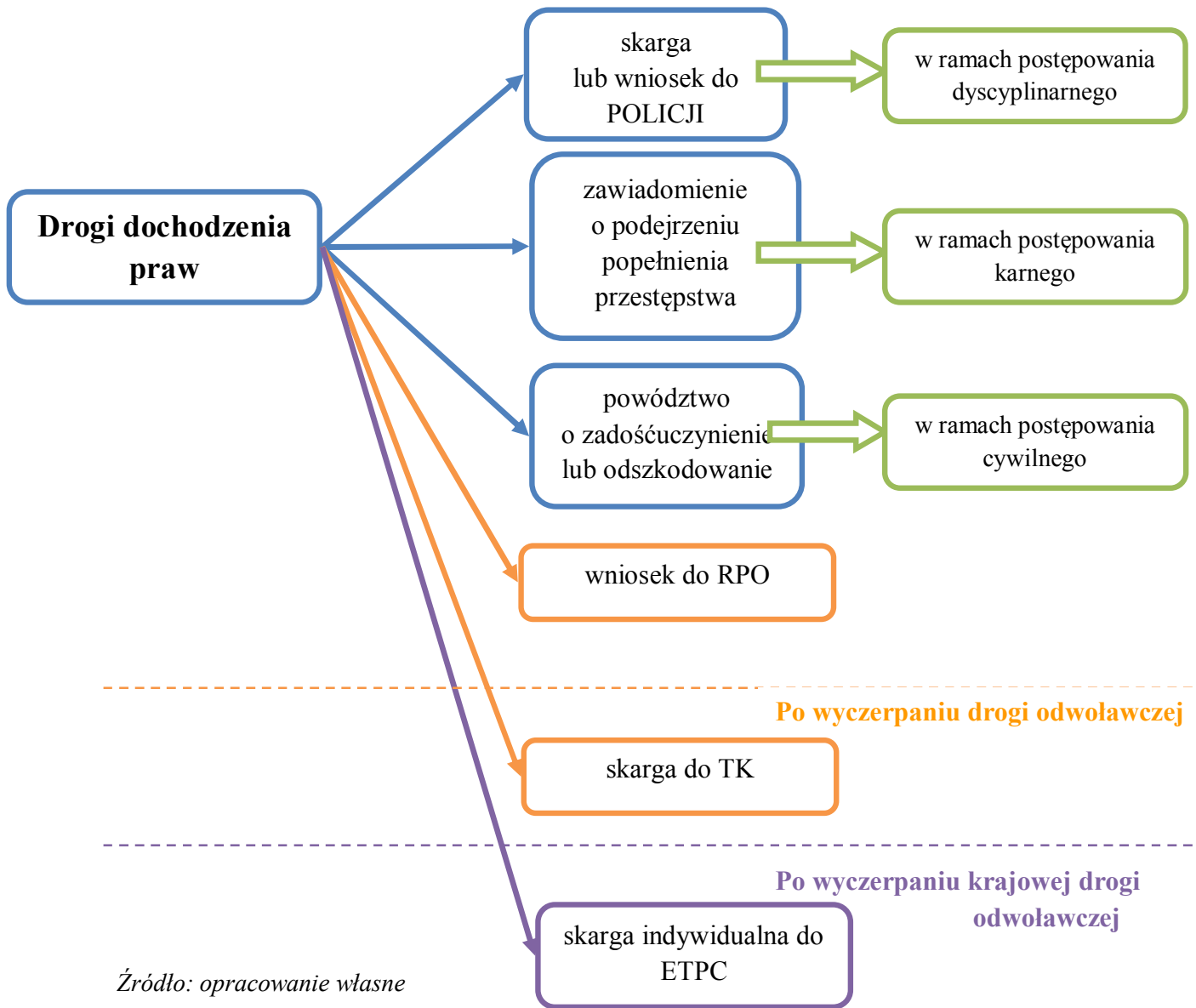
Funkcjonariusz Policji²⁵⁷, podczas pełnienia służby w patrolu policyjnym, przekroczył przysługujące mu uprawnienia w zakresie użycia środków przymusu bezpośredniego. Popchnął na karoserię radiowozu "Volkswagen Transporter" Tomasza F., a następnie uderzył go kilkakrotnie pięścią w okolicę łędźwiową lewą powodując u niego pęknięcie śledziony z krwotokiem wewnętrznym, co stanowiło chorobę realnie zagrażającą życiu, skutkującą koniecznością przeprowadzenia zabiegu chirurgicznego.

Analizując powyższy przykład należy wziąć pod uwagę art. 14 ust. 2 Ustawy o śpb, zgodnie z którym, używając siły fizycznej nie zadaje się uderzeń, chyba, że uprawniony działa w celu odparcia zamachu na życie lub zdrowie własne lub innych osób albo na mienie lub przeciwdziała ucieczce. Okoliczności powyższego przykładu wykluczają przesłanki zadania ciosów, co oznacza, że funkcjonariusz przekroczył uprawnienia w zakresie użycia siły fizycznej.

Tomasz F., wobec którego użyto siły, doznał naruszenia czynności narządów ciała, trwającego dłużej niż 7 dni w rozumieniu art. 157 §2 kodeksu karnego. Wystąpiło również zagrożenie życia. Tym samym funkcjonariusz Policji naruszył godność Tomasza F., jego prawo do życia, prawo do zdrowia, nietykalność cielesną i dodatkowo zakaz okrutnego i poniżającego traktowania. Naruszenia te stanowią podstawę do dochodzenia roszczeń w ramach kilku dróg proceduralnych. Możliwości te ilustruje diagram 5.

²⁵⁷ Przykład z wyroku SN z dnia 4 stycznia 2002 r., II KKN 303/99.

Diagram 5. Drogi dochodzenia praw naruszonych w wyniku zastosowania śpb

Źródło: opracowanie własne

Różnorodność dostępnych środków wynika z rodzajów odpowiedzialności za dane naruszenie. Przekroczenie uprawnień, które zostało opisane w powyższym przykładzie ma związek z:

- naruszeniem przez uprawnionego dyscypliny służbowej lub niedopełnieniem obowiązków, co stanowi podstawę do wszczęcia przeciwko niemu postępowania dyscyplinarnego,
- wypełnieniem znamion czynu zabronionego przez kodeks karny (art. 231 k.k.), co stanowi podstawę do wszczęcia przeciwko niemu postępowania karnego,
- naruszeniem dóbr osobistych jednostki, co stanowi podstawę do wszczęcia przeciwko niemu postępowania odszkodowawczego w ramach postępowania cywilnego.

W dalszej części rozdziału omówione zostaną poszczególne środki prawne dochodzenia roszczeń, zgodnie z powyższym podziałem.

5.2. Wniosek / skarga umożliwiająca wszczęcie postępowania dyscyplinarnego

Pierwszym z rozwiązań jest dokonanie przez pokrzywdzonego zgłoszenia, mającego na celu pociągnięcie funkcjonariusza Policji (lub innej formacji) do odpowiedzialności dyscyplinarnej w związku z przekroczeniem uprawnień. Zgodnie z orzecznictwem, celem postępowania dyscyplinarnego jest ustalenie ciążących na funkcjonariuszu obowiązków i wykazanie faktu zawinienia ich niewykonania²⁵⁸.

Zgłoszenia dokonuje się w jednostce organizacyjnej Policji (lub jeśli to funkcjonariusz innej formacji, to w jednostce organizacyjnej danej formacji, w której jest zatrudniony) w formie skargi na czynności funkcjonariusza lub w formie wniosku o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego. Różnica pomiędzy dwiema wymienionymi formami zgłoszenia wynika z ich podstawy prawnej, tj.:

- skarga jest skargą powszechną w rozumieniu kodeksu postępowania administracyjnego i zgodnie z przepisami tego aktu jest rozpatrywana,
- wniosek jest wnioskiem w rozumieniu ustawy o Policji (nie w rozumieniu k.p.a.).

Podstawą prawną zgłoszenia jest w obu przypadkach:

- art. 63 Konstytucji - każdy ma prawo składać petycje, wnioski i skargi w interesie publicznym, własnym lub innej osoby za jej zgodą do organów władzy publicznej oraz do organizacji i instytucji społecznych w związku z wykonywanymi przez nie zadaniami zleconymi z zakresu administracji publicznej,
- art. 231 k.k. tj. przekroczenie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków, a w efekcie działanie na szkodę interesu publicznego lub prywatnego,
- art. 134i ust. 1 pkt 2 ustawy o Policji, stanowiący o możliwości wszczęcia postępowania dyscyplinarnego na wniosek pokrzywdzonego.

Złożenie skargi jest dodatkowo oparte o²⁵⁹: Dział VIII kodeksu postępowania administracyjnego²⁶⁰ oraz Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2002 r. w sprawie organizacji przyjmowania i rozpatrywania skarg i wniosków²⁶¹.

²⁵⁸ Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 10 grudnia 2013 r., II SA/OI 867/13.

²⁵⁹ W przypadku funkcjonariuszy innych formacji będą to odpowiednio inne przepisy rangi ustawowej oraz akty wykonawcze.

²⁶⁰ Dz. U. z 1960 r., Nr 30, poz. 168, z późn. zm.

²⁶¹ Dz. U. z 2002 r., Nr 5, poz. 46, z późn. zm.

Inna różnica, pomiędzy skargą a wnioskiem, ma ścisły związek z elementami samego postępowania w sprawie przekroczenia uprawnień. Jest to bardzo ważna kwestia, ponieważ dotyczy bezpośrednio dowodów w sprawie. Otóż po złożeniu wniosku lub skargi prowadzone mogą być czynności wyjaśniające, które mają na celu rozwianie wątpliwości jeszcze przed wszczęciem postępowania (art. 134i ust. 4 ustawy o Policji). Trwają one do 30 dni i mają istotne znaczenie z punktu widzenia podstaw kontynuacji postępowania.

W przypadku wniosku o wszczęcie postępowania przeprowadza się dowód w postaci „rozpytania”. Jest to forma przesłuchania świadków – jednak nie w rozumieniu kpa. Podczas „rozpytania” funkcjonariusze prowadzący czynności wyjaśniające nie mogą pociągnąć świadków do odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań. Nie jest to typowa czynność procesowa, więc nie ma takiej samej mocy jak protokół z przesłuchania sporządzony na podstawie kpa (art. 61 §1 k.p.a.). W przypadku skargi prowadzący czynności wyjaśniające ma możliwość przesłuchania świadków w rozumieniu kpa, co stanowi czynność stricte procesową, związaną z możliwością pociągnięcia do odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań. W dalszym postępowaniu dyscyplinarnym, moc protokołu sporządzonego z przesłuchania jest znacznie większa niż moc notatki sporządzonej z „rozpytania”.

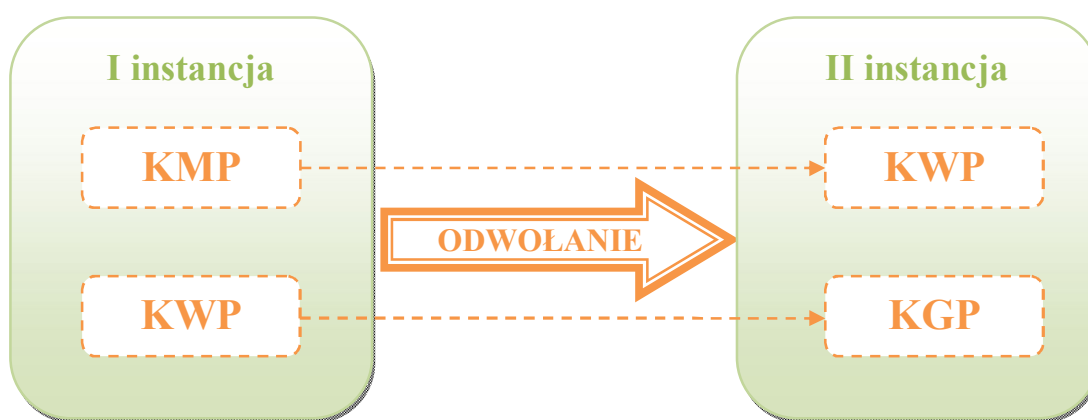
Dla pokrzywdzonego oznacza to, że z punktu widzenia mocy dowodów (zwłaszcza, gdy pokrzywdzony ma świadków na potwierdzenie przekroczenia uprawnień) korzystniejsze jest złożenie skargi niż wniosku o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego. Zwłaszcza, że k.p.a i Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2002 r. w sprawie organizacji przyjmowania i rozpatrywania skarg i wniosków szczegółowo regulują procedurę rozpatrywania skarg. Jednostka jest tym samym bardziej zabezpieczona przed nieprawidłowościami w ramach postępowania dyscyplinarnego przeciwko danemu funkcjonariuszowi.

Z drugiej strony jednak, przepisy nakładają na osobę składającą skargę wymogi co do jej formy, treści itd. Składając zatem skargę pokrzywdzony musi zadbać, aby nie została ona odrzucona ze względów formalnych lub aby błędy lub braki nie spowodowały wydłużenia terminu załatwienia sprawy. Wniosek o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego nie jest obwarowany takimi wymogami – ustawodawca nie nakłada na pokrzywdzonego żadnych obowiązków dotyczących formy czy treści wniosku. Co, z pewnością, ułatwia sporządzenie takiego wniosku przez przeciętnego obywatela.

Skargę lub wniosek pokrzywdzony, co stwierdzono wcześniej, składa do odpowiedniej jednostki organizacyjnej danej formacji. W przypadku Policji może to być

Komenda Miejska Policji, Komenda Powiatowa Policji lub Komenda Wojewódzka Policji. Jeżeli adresatem skargi czy wniosku w I instancji jest Komenda Miejska Policji, a funkcjonariusz Policji, którego zgłoszenie dotyczy jest pracownikiem Komendy Wojewódzkiej Policji, wtedy organem dyscyplinarnym do orzekania w tej sprawie w I instancji jest właśnie Komenda Wojewódzka Policji. W takim przypadku, odwołanie można złożyć do Komendy Głównej Policji. Instancyjność skarg i wniosków na przykładzie Policji ilustruje poniższy diagram.

Diagram 6. I i II instancja w rozstrzygnięciu skarg i wniosków na przykładzie Policji

Źródło: opracowanie własne na podstawie ustawy o Policji

Właściwość jednostki organizacyjnej w kwestii rozstrzygnięcia w sprawie skargi czy wniosku zależy więc od tego, w jakiej jednostce zatrudniony jest dany funkcjonariusz. Nie oznacza to jednak, że pokrzywdzony musi w pierwszej kolejności – jeszcze przed złożeniem skargi – zorientować się, pracownikiem której jednostki jest funkcjonariusz, który przekroczył uprawnienia. Zgodnie bowiem z art. 231 k.p.a., jeżeli organ, który otrzymał skargę, nie jest właściwy do jej rozpatrzenia, obowiązany jest niezwłocznie, nie później jednak niż w terminie siedmiu dni, przekazać ją właściwemu organowi, zawiadamiając równocześnie o tym skarżącego, albo wskazać mu właściwy organ. Wprawdzie w ustawie o Policji nie ustanowiono obowiązku przekazania wniosku według właściwości, jednak z informacji zdobytych w Komendzie Wojewódzkiej Policji w Bydgoszczy wynika, że wnioski takie są, bez zbędnej zwłoki, kierowane do właściwej jednostki organizacyjnej Policji, bez szkody dla pokrzywdzonego.

Właściwa jednostka organizacyjna Policji powinna załatwić sprawę bez zbędnej zwłoki, nie później jednak niż w ciągu miesiąca (art. 237 ust. 1 k.p.a.). Po rozpatrzeniu skargi przez jednostkę Policji, pokrzywdzony otrzymuje zawiadomienie o rozstrzygnięciu sprawy²⁶².

Jeżeli w ramach załatwiania sprawy jednostka organizacyjna Policji, odpowiedzialna za rozstrzygnięcie, uznała przedmiot skargi pokrzywdzonego za słuszny i wiarygodny, a w toku czynności wyjaśniających, poprzedzających wszczęcie postępowania stwierdzono, że istnieje duże prawdopodobieństwo popełnienia przewinienia dyscyplinarnego, pokrzywdzony otrzymuje informację, że zostało wszczęte postępowanie dyscyplinarne w stosunku do danego funkcjonariusza oraz otrzymuje informację o wyniku tego postępowania. Czyni to poprzez przesłanie pokrzywdzonemu odpisu wydanego orzeczenia lub postanowienia (art. 134i ust. 3 ustawy o Policji).

Zaznaczyć należy, że z informacji uzyskanych od funkcjonariuszy Komendy Wojewódzkiej Policji w Bydgoszczy wynika, że jednostki Policji w sposób szczególny monitorują sprawy z zakresu zastosowania śpb – ze względu na fakt głębokiej ingerencji w prawa i wolności jednostki. Wytyczne w tych sprawach ustanawia również Komenda Główna Policji, uczulając tym samym podwładnych funkcjonariuszy na poszanowanie praw osób, wobec których stosuje się przymus, jak i na poszanowanie praw pokrzywdzonych w wyniku przekroczenia uprawnień. Niestety dokumenty te nie zostały udostępnione na cele niniejszej pracy.

Przeprowadzona została, na potrzeby niniejszej rozprawy, analiza danych dotyczących składanych skarg w związku z użyciem śpb. Pod uwagę wzięto wyłącznie Policję, gdyż jedynie w tym przypadku możliwe było zdobycie kompletnych danych z wyszczególnieniem użycia tych środków. Tym samym, Policja stanowi próbę badawczą, którą można potraktować, jako reprezentatywną dla całej grupy uprawnionych.

Nieprawidłowe stosowanie śpb klasyfikowane jest przez Policję w kategorii niehumanitarnego lub poniżającego traktowania. Jak wynika z analizowanych danych, obywatele bardzo często korzystają z możliwości złożenia skargi czy wniosku. Jednak te, które dotyczą wyłącznie nieprawidłowego użycia śpb, stanowią jedynie ok. 4% wszystkich złożonych skarg. Szczegółowe dane zawiera tabela poniżej.

²⁶² Aneks nr 2 – przykład rozstrzygnięcia.

Tabela 14. Statystyka dot. skarg na działania funkcjonariuszy Policji w kategorii „Nieludzkie lub poniżające traktowanie”

L.p.	Kategorie skarg i wniosków	Rozpatrzone skargi				Sposób załatwienia					
		Ogółem		Załatwione we własnym zakresie ²⁶³		Potwierdzono		Nie potwierdzono		Inne	
		2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
1.	Nieludzkie lub poniżające traktowanie w tym w zakresie użycia śpb	970	913	594	550	11 (1,8% ²⁶⁴)	16 (2,9% ²)	514 (86,5% ²⁶⁵)	464 (84,3% ³)	69	70
2.	Skarg ogółem	23455	23815	16444	16515	1409	1352	13255	13390	1780	1773
3.	Udział w skargach ogółem	4,1%	3,8%	-----							

Tabela 15. Statystyka dot. zarzutów postawionych w skargach na działania funkcjonariuszy Policji w kategorii „Nieludzkie lub poniżające traktowanie”

Kategoria skarg: Nieludzkie lub poniżające traktowanie Ilość złożonych skarg: 2013 - 594, 2014 - 550							
L.p.	Zarzuty postawione w skardze	Ilość zarzutów				Potwierdzono	
		Ogółem		Przekazano do sądu / prokuratury			
		2013	2014	2013	2014	2013	2014
1.	Stosowanie niedozwolonych metod fizycznych	383	324	181	237	1	2
2.	Stosowanie śpb	311	325	84	106	6 (1,9% ²⁶⁶)	4 (1,2% ⁴)
	Udział w ilości zarzutów ogółem	22,7%	26,8%	21,5%	22,8%	46%	23,5%
3.	Przemoc psychiczna / zastraszanie	301	288	58	67	2	3
4.	Wymuszanie zeznań	106	72	35	24	-	-
5.	Inne nieludzkie lub poniżające traktowanie	174	125	26	25	3	2
6.	RAZEM wszystkich zarzutów w tej kategorii skarg	1370	1214	390 (28,4% ²⁶⁷)	464 (38,2% ⁵)	13 (0,9% ²⁶⁸)	17 (1,4% ⁶)

Źródło: na podstawie danych uzyskanych z Komendy Głównej Policji

²⁶³ Resztę skarg z sumy ogółem przekazano wg właściwości, ponieważ skarga została złożona do niewłaściwej jednostki organizacyjnej Policji.

²⁶⁴ Udział potwierdzonych skarg w skargach załatwionych we własnym zakresie w tej kategorii.

²⁶⁵ Udział niepotwierdzonych skarg w skargach załatwionych we własnym zakresie w tej kategorii.

²⁶⁶ Udział potwierdzonych zarzutów w zarzutach w zakresie stosowania śpb ogółem.

²⁶⁷ Udział przekazanych do prokuratury lub sądu zarzutów w zarzutach w tej kategorii ogółem.

²⁶⁸ Udział potwierdzonych zarzutów w zarzutach w tej kategorii ogółem.

Analiza danych zawartych w tabelach prowadzi do wniosków, że:

- skargi składane na funkcjonariuszy w związku z przekroczeniem uprawnień w zastosowaniu śpb klasyfikowane są przez Policję w kategorii niehumanitarnego lub poniżającego traktowania,
- skargi w powyższej kategorii stanowią mały odsetek (zaledwie 4%) wszystkich złożonych skarg ogółem,
- z wszystkich skarg złożonych w kategorii niehumanitarnego lub poniżającego traktowania potwierdzono zaledwie 2,35%,
- 24,75% zarzutów postawionych w skargach z kategorii niehumanitarnego traktowania dotyczyła użycia śpb,
- z postawionych w skargach zarzutów, dotyczących nieprawidłowego użycia śpb potwierdzono zaledwie 1,6%.

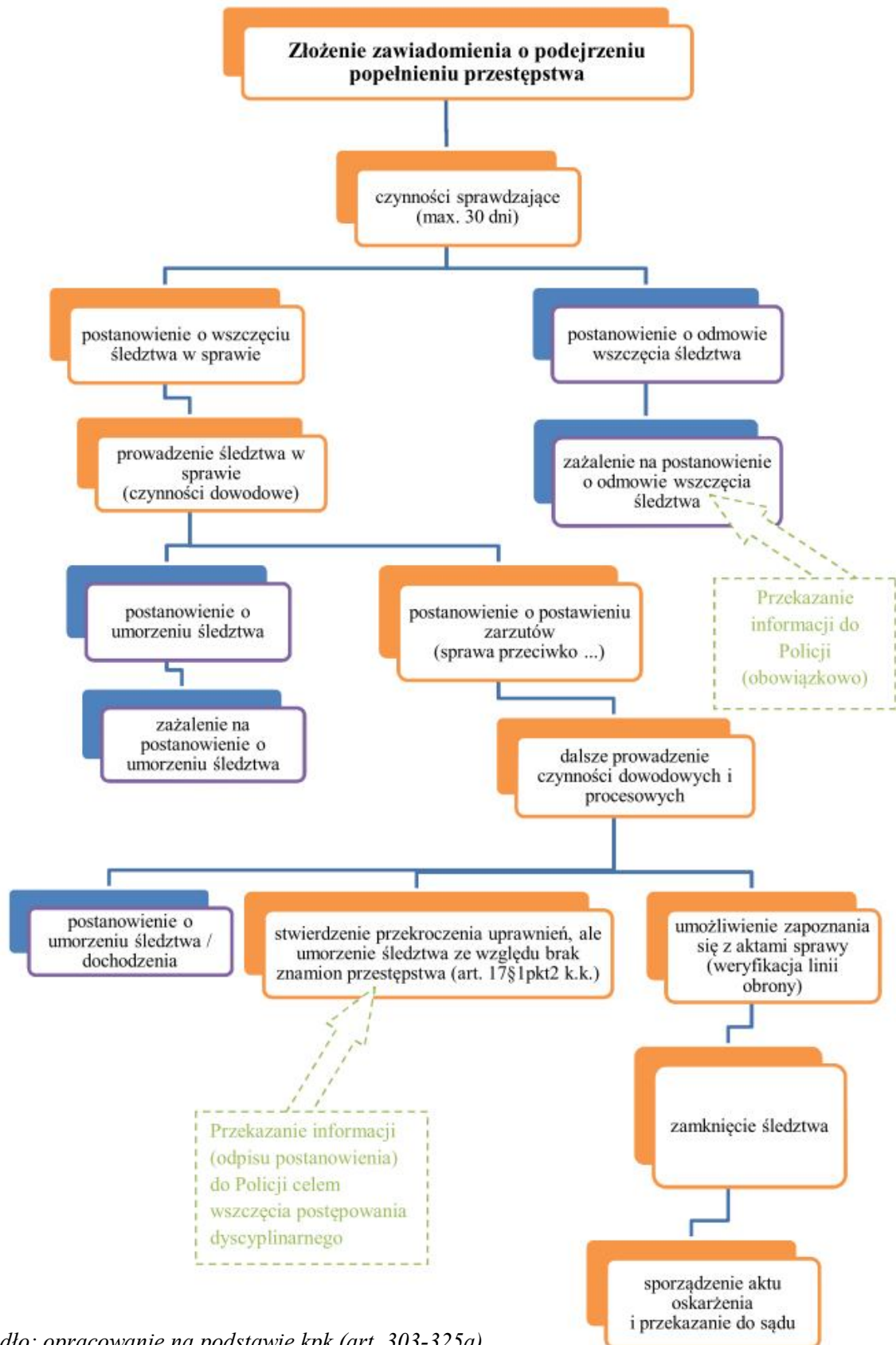
Dane zamieszczone w tabeli ukazały, że skarga na działanie funkcjonariusza Policji oraz wnioski o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego są środkami, z których korzystają obywatele. Niemniej jednak w toku ich rozpatrywania zaledwie mały odsetek zarzutów zostaje potwierdzony. Może to wynikać z braku podstaw do złożenia skargi (brak przekroczenia uprawnień przez policjanta) lub z błędnie pojmowanego (rozumianego) przez obywateli użycia śpb. Sprecyzowanie powodu, dla którego tak niski odsetek skarg jest potwierdzany, wymagałoby głębszej analizy konkretnych skarg i procedury ich rozpatrywania.

5.3. Zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa z art. 231 k.k. umożliwiające wszczęcie postępowania karnego

Tomasza F., wobec którego (zgodnie z zanalizowanym przykładem) funkcjonariusz zastosował siłę fizyczną i przekroczył uprawnienia, uderzając go kilkakrotnie pięścią w okolicę łędźwiową lewą i powodując u niego pęknięcie śledziony z krwotokiem wewnętrznym może - jako pokrzywdzony - złożyć do prokuratury zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa.

Pokrzywdzony, składając zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa rozpoczyna procedurę, mającą na celu zweryfikowanie, czy funkcjonariusz dopuścił się przekroczenia uprawnień i tym samym czynu zabronionego. Postępowanie toczy się w ramach przepisów kodeksu postępowania karnego. Poszczególne jego etapy ilustruje diagram 7.

Diagram 7. Etapy procedury wszczętej w ramach złożenia zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa

Źródło: opracowanie na podstawie kpk (art. 303-325a)

Analiza powyższego diagramu prowadzi do wniosku, że w ramach porwadzonych w prokuraturze czynności, wszczętych poprzez złożenie zawiadomienia przez pokrzywdzonego, możliwe jest prowadzenie sprawy w tzw. fazie *in rem* oraz fazie *ad personam*. Różnica jest taka, że pierwsza z wymienionych, prowadzona jest „w sprawie” czyli dotyczy wyłącznie okoliczności przekroczenia uprawnień. Druga, prowadzona jest „przeciwko” danej osobie, a więc prowadzone czynności skupione są już na podejrzeniu popełnienia danego czynu przez konkretnego funkcjonariusza. Ma to kluczowe znaczenie w kontekście zawieszenia funkcjonariusza w czynnościach służbowych.

Art. 39 ustawy o Policji stanowi, że policjanta zawiesza się w czynnościach służbowych w razie wszczęcia przeciwko niemu postępowania karnego w sprawie o przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, umyślne, ścigane z oskarżenia publicznego. Nie można zatem zawiesić funkcjonariusza na etapie prowadzenia śledztwa w sprawie, ponieważ nie wstępuje uzasadnione podejrzenie, że to właśnie on dopuścił się przekroczenia uprawnień.

Prokurator ma obowiązek poinformowania (zgodnie z art. 21 §2 k.p.k.) Policji o fakcie postawienia zarzutów danemu funkcjonariuszowi. W praktyce – jak wynika z informacji uzyskanych z Wojewódzkiej Komendy Policji w Bydgoszczy, przełożony danego funkcjonariusza jest w posiadaniu informacji o toczącym się śledztwie znacznie wcześniej. Każde orzeczenie, które zapadnie po postanowieniu o postawieniu zarzutów danemu funkcjonariuszowi, powinno być przekazywane Policji.

Ponadto, prokurator może na każdym z wymienionych wyżej etapów stwierdzić brak wypełnienia znamion czynu zabronionego. Wtedy dokonuje odmowy wszczęcia postępowania (jeśli brak znamion stwierdza już na początku, w ramach czynności wyjaśniających) lub umorzenia – w ramach prowadzonego już śledztwa. Może to również uczynić po postawieniu zarzutów konkretnemu funkcjonariuszowi, ponieważ w toku czynności dowodowych i sprawdzających okazało się, że dany funkcjonariusz naruszył wyłącznie procedurę służbową, a nie przepisy prawa karnego, a weryfikacja linii obrony potwierdziła słuszność argumentów funkcjonariusza. W każdym przypadku (odmowy wszczęcia lub umorzenia), zgodnie z art. 18 §2 k.p.k, prokurator może przekazać sprawę do Policji, celem pociągnięcia danego funkcjonariusza do odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Z punktu widzenia jednostki składającej zawiadomienie istotne jest, że, zgodnie z k.p.k., prokuratura ma 30 dni od dnia złożenia zawiadomienia, na wydanie postanowienia o wszczęciu lub odmowie wszczęcia śledztwa. Jednostka po upływie tego terminu ma prawo

wnieść zażalenie do prokuratora nadrzędnego, co stanowi formę zabezpieczenia jednostki w dochodzeniu swoich praw.

Ponadto, na każde postanowienie wydane przez prokuratora (czy w kwestii umorzenia śledztwa czy też odmowy wszczęcia śledztwa) przysługuje jednostce zażalenie. Gwarantuje to odwoływanie się od nieakceptowalnych orzeczeń prokuratury, a tym samym należyte dochodzenie swoich praw.

Zgodnie z art. 132 ust. 4 ustawy o Policji odpowiedzialności dyscyplinarnej i karna funkcjonariusza za przekroczenie uprawnień prowadzone są niezależnie względem siebie. Występują jednak pomiędzy nimi pewne korelacje i powiązania, które chronią prawa pokrzywdzonego i umożliwiają mu należyte ich dochodzenie w przypadku naruszeń.

Po pierwsze – jak już wskazano – prokurator informuje Policję o postawieniu zarzutów danemu funkcjonariuszowi. W takiej sytuacji, bezpośredni przełożony osoby, której postawiono zarzuty, dokonuje zawieszenia jej w czynnościach służbowych. Bowiem zgodnie z interpretacją art. 39 ust. 1 ustawy o Policji oraz też z orzecznictwa, wszczęcie postępowania karnego o umyślne przestępstwo, ścigane z oskarżenia publicznego, stanowi obligatoryjną przesłankę zawieszenia policjanta w czynnościach służbowych²⁶⁹. Ma to na celu ochronę społeczeństwa przed dalszym przekraczaniem uprawnień przez tego policjanta oraz złym wpływem na wizerunek Policji jako formacji służącej obywatelom.

Przełożony wszczyna postępowanie dyscyplinarne na podstawie zarzutów przywołanych w postanowieniu prokuratora lub wydała funkcjonariusza natychmiastowo ze służby w drodze art. 41 ust. 2 pkt 8 ustawy o Policji. Warunkiem natychmiastowego wydalenia jest tzw. oczywistość – popełnienie czynu zabronionego jest oczywiste i uniemożliwia pozostanie w służbie. Zgodnie z orzecznictwem, "oczywistość" występuje, gdy stan faktyczny pozwala na pewne stwierdzenie, kto dopuścił się czynu. Przy czym oczywistość popełnienia przestępstwa winna być niewątpliwa, bezsporna, niewymagająca szczegółowego wnioskowania opierającego się na poszlakach, domniemaniach lub dowodach pośrednich albo mogących budzić wątpliwości sprzecznych zeznaniach świadków.

Z powyższego wynika, że przestępstwo jest oczywiste w sytuacji np. złapania na gorącym uczynku, przyznania się do winy, które to sytuacje nie budzą wątpliwości, kto dopuścił się czynu.²⁷⁰ Jest to bardzo szybka ścieżka zwolnienia funkcjonariusza ze służby, bez konieczności zachowania pełnej procedury dyscyplinarnej. Przy czym, zgodnie z orzecznictwem, nie ma potrzeby przeprowadzenia w postępowaniu poprzedzającym decyzję

²⁶⁹Wyrok NSA z dnia 20 września 2011 r., I OSK 419/11.

²⁷⁰ Wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2014 r., IV SA/Wr 657/13.

o zwolnieniu policjanta takich dowodów, jakie są niezbędne i przeprowadzane w postępowaniu karnym²⁷¹.

Co więcej, wydalenie funkcjonariusza ze służby nie przesądza o jego winie, która może być przypisana tylko w postępowaniu karnym. Należy dostrzec różnice w trybie i zasadach postępowania karnego, którego instytucje nie mogą być wprost stosowane w toku procedury administracyjnej, zmierzającej do zwolnienia funkcjonariusza ze służby. W związku z tym organ Policji, orzekając o zwolnieniu funkcjonariusza Policji na podstawie powołanego wyżej przepisu, nie wchodzi w kompetencje uprawnionych organów ścigania oraz sądu powszechnego i nie przesądza o winie funkcjonariusza, to jest o tym, czy popełnił on przestępstwo. Rolą organu Policji, jako organu administracji publicznej, jest ustalenie, czy funkcjonariusz popełnił czyn noszący znamiona przestępstwa i czy popełnienie tego czynu jest oczywiste.

Po drugie – w przypadku kiedy prokurator, po zakończonym śledztwie stwierdza w postanowieniu, że nie doszło do przekroczenia uprawnień i umarza śledztwo – postępowanie dyscyplinarne nie powinno być prowadzone. Kwestie te nie są uregulowane prawnie, jednak w orzecznictwie przyjmuje się, że organem do oceny czy popełniono przestępstwo - jest prokurator.

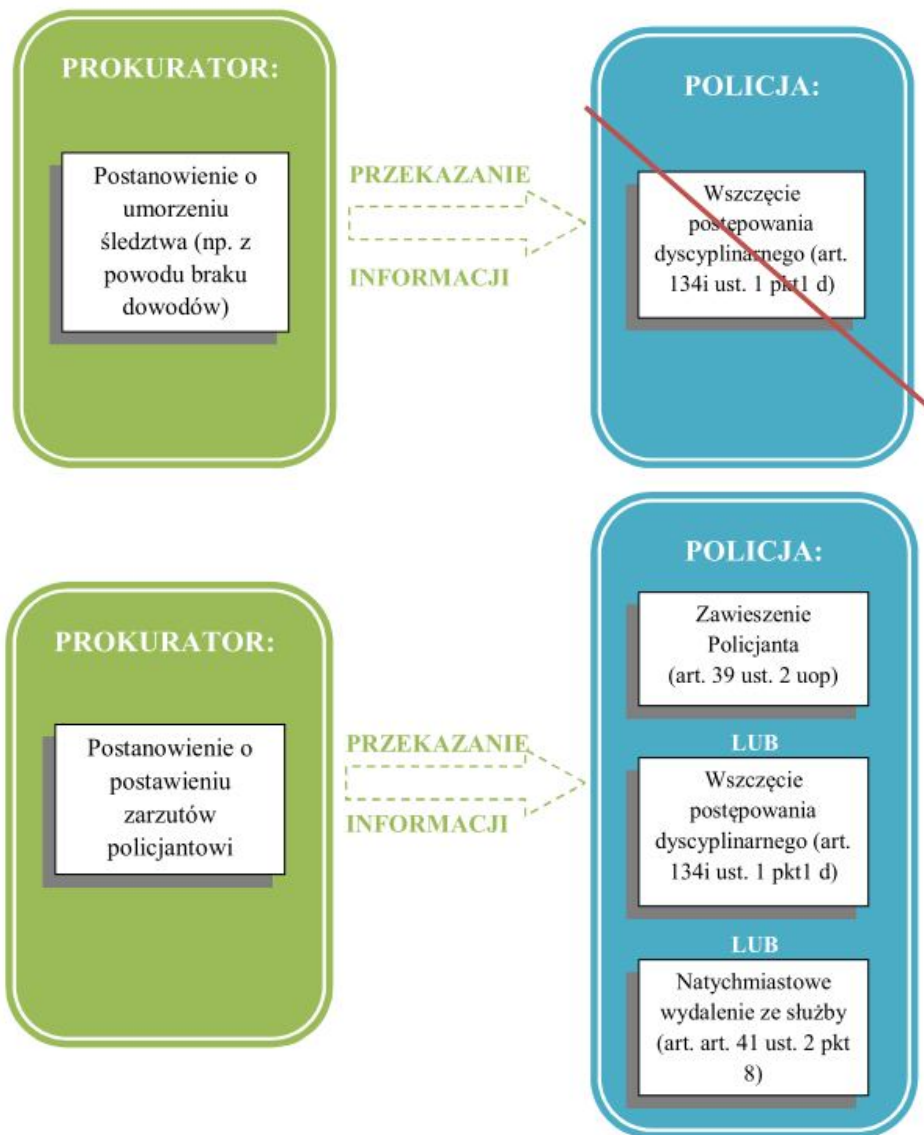
Odmienne jest w przypadku, kiedy prokurator w ramach prowadzonego śledztwa stwierdza, że czyn stanowiący przekroczenie uprawnień nie wypełnia znamion przestępstwa, ale może naruszać dyscyplinę służbową i umarza na tej podstawie śledztwo. Przesyła odpis postanowienia do Policji z wnioskiem o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego w związku z podejrzeniem naruszenia dyscypliny służbowej (nie w związku z popełnieniem przestępstwa). Organ Policji nie jest zobligowany do wszczęcia postępowania w związku z tym, że przewinienie ma charakter incydentalny i niezamierzony, stanowiąc tym samym przypadek mniejszej wagi²⁷².

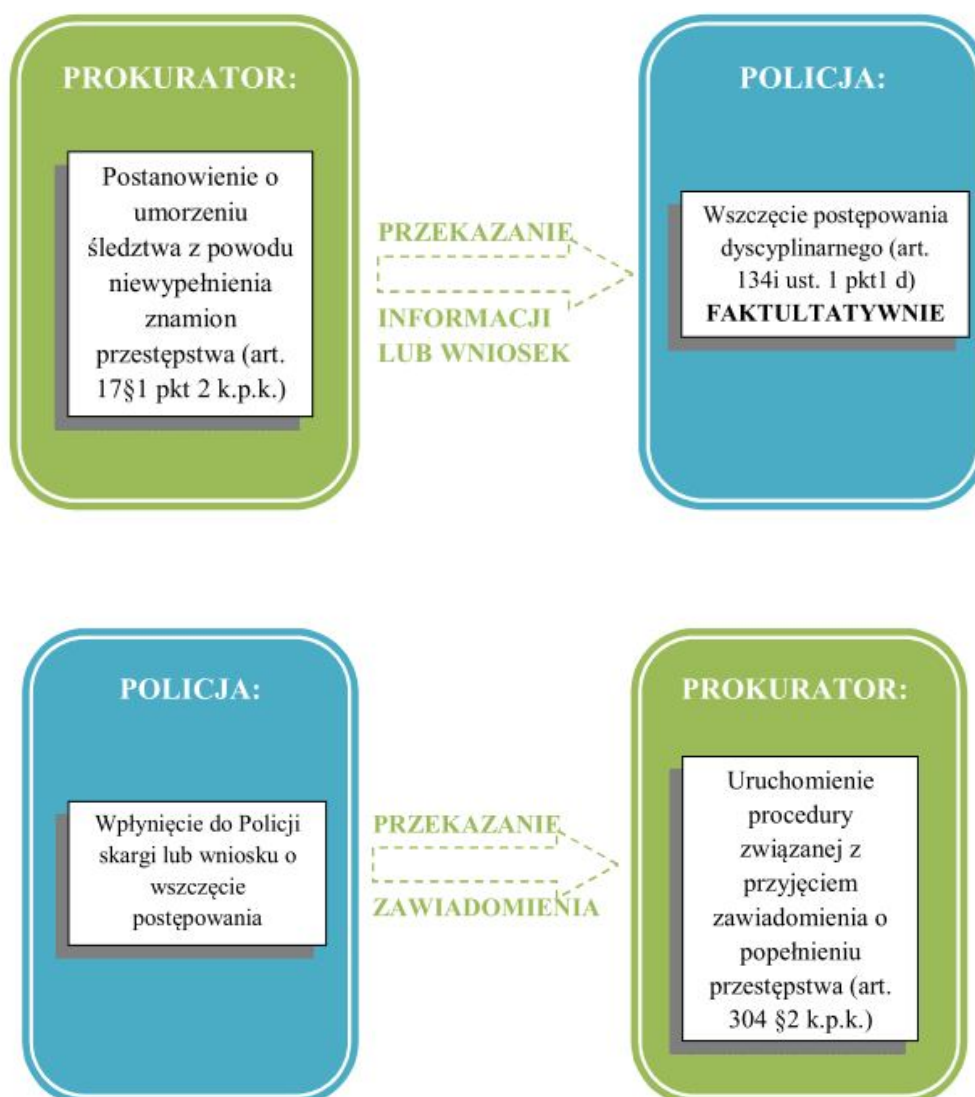
Powyższe zależności zilustrowane zostały w poniższych diagramach.

²⁷¹ Wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2014 r., IV SA/Wr 657/13.

²⁷² Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 10 grudnia 2013 r., II SA/Ol 867/13.

Diagram 8. Zależności między orzeczeniami w postępowaniu karnym a postępowaniem dyscyplinarnym

Źródło: opracowanie na podstawie ustawy o Policji i k.p.k.

Zaznaczyć należy, że w przypadku, gdy prokurator odmawia wszczęcia śledztwa lub je umarza i tym samym nie ma możliwości pociągnięcia funkcjonariusza Policji do odpowiedzialności karnej, ustawodawca udostępnia jednostce jeszcze jeden środek ochrony praw i wolności – subsydiarny akt oskarżenia. Pokrzywdzony może, na mocy art. 55 § 1 k.p.k., wnieść do sądu subsydiarny akt oskarżenia w sprawach należących do kategorii przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego w wypadkach określonych w art. 330 § 2 k.p.k. Warunkiem uzyskania takiego uprawnienia jest zaskarżenie przez pokrzywdzonego zarówno pierwszego, jak i drugiego postanowienia prokuratora o odmowie wszczęcia śledztwa lub dochodzenia albo o umorzeniu postępowania²⁷³.

²⁷³Wyrok NSA z dnia 20 września 2011 r., I OSK 419/11.

Również Trybunał Konstytucyjny wypowiedział się w temacie subsydiarnego aktu oskarżenia, stwierdzając, że ma on na celu zapewnienie pokrzywdzonemu możliwości realizacji jego uprawnień, wynikających z faktu bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia jego dobra prawnego przez przestępstwo w sytuacji, w której oskarżyciel publiczny nie działa, a istnieje uzasadnione podejrzenie, że do takiego naruszenia doszło. Instytucja subsydiarnego aktu oskarżenia daje pokrzywdzonemu możliwość reprezentowania swojego "interesu prywatnego" w sprawach ściganych z oskarżenia publicznego, o ile zaistnieją przewidziane przepisami przesłanki²⁷⁴.

Z punktu widzenia jednostki, zależności występujące pomiędzy postępowaniem karnym a dyscyplinarnym powodują podwyższenie poziomu zabezpieczenia możliwości dochodzenia swoich praw przez jednostkę. Tym samym, pokrzywdzony, składając zawiadomienie do prokuratury może doprowadzić do pociągnięcia danego funkcjonariusza również do odpowiedzialności dyscyplinarnej. Natomiast składając skargę lub wniosek do Policji ma pewność, że jeśli czyn w ramach przekroczenia uprawnień nosił znamiona czynu zabronionego przepisami prawa karnego, to obowiązkiem Policji jest złożyć zawiadomienie do prokuratora na mocy art. 304 § 2 k.p.a. Tym samym ochrona praw jednostki, naruszonych w wyniku niewłaściwego zastosowania przymusu bezpośredniego, jest w pełni zagwarantowana i utwierdzona w zależnościach pomiędzy postępowaniami. Nieco odmienny cel ma postępowanie cywilne, które ma związek z zadośćuczynieniem za wyrządzone poprzez zastosowanie śpb krzywdy fizyczne i moralne lub też z odszkodowaniem za zniszczenie mienia.

²⁷⁴ Wyrok TK z 2 kwietnia 2001 r., SK 10/00.

5.4. Powództwo o zadośćuczynienie lub odszkodowanie umożliwiające wszczęcie postępowania cywilnego

Postępowanie cywilne, uruchamiane w wyniku wniesienia powództwa o zadośćuczynienie lub odszkodowanie jest odmiennym i zupełnie niezależnym środkiem ochrony praw jednostki. Oznacza to, że nawet w przypadku umorzenia przez prokuratora śledztwa np. z powodu braku dowodów stwierdzających winę funkcjonariusza, droga dochodzenia praw w ramach postępowania cywilnego jest nadal dostępna. Teza ta znalazła potwierdzenie nie tylko w orzecznictwie krajowym²⁷⁵, ale także w orzecznictwie ETPC²⁷⁶.

Wracając do przykładu Tomasza F., który doznał ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w wyniku nienależytego zastosowania siły fizycznej, możliwe jest dochodzenie przez niego ochrony dóbr zagwarantowanych w art. 23 kodeksu cywilnego. Ponadto, zgodnie z art. 417² k.c. jeżeli przez zgodne z prawem wykonywanie władzy publicznej została wyrządzona szkoda na osobie, poszkodowany może żądać całkowitego lub częściowego jej naprawienia oraz zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę, gdy okoliczności, a zwłaszcza niezdolność poszkodowanego do pracy lub jego ciężkie położenie materialne, wskazują, że wymagają tego względy słuszności.

Za szkody wyrządzone przez policjantów, powstałe w wyniku niewłaściwego (jak i właściwego – art. 417² k.c.) zastosowania śpb, odpowiedzialny jest Skarb Państwa. Nie jest to forma odpowiedzialności bezpośredniej funkcjonariusza danej formacji²⁷⁷. Odpowiedzialność ma charakter majątkowy na zasadzie roszczenia regresywnego (zwrotnego) Skarbu Państwa, który szkodę naprawił. Zapewnia to skuteczniejsze dochodzenie roszczeń jednostki w ramach wypłaty zadośćuczynienia czy odszkodowania niż w przypadku dochodzenia tych roszczeń bezpośrednio od funkcjonariusza.

Z punktu widzenia jednostki składającej pozew, w postępowaniu cywilnym istotne jest rozróżnienie pojęcia zadośćuczynienie i odszkodowanie. Pierwsze z nich dotyczy zrekomensowania szkody niemajątkowej, czyli doznanego bólu fizycznego, doznanych cierpień, upokorzeń czy naruszenia innych dóbr osobistych – niematerialnych. Odszkodowanie ma na celu zrekomensowanie szkody majątkowej, która powstała w wyniku niewłaściwego zastosowania środka przymusu bezpośredniego.

²⁷⁵ Wyrok SN z dnia 26 marca 2003 r., II CKN 1370/00.

²⁷⁶ Wyrok ETPC z dnia 3 listopada 2009 r., w sprawie Staszewska przeciwko Polsce (skarga nr 10049/04) oraz wyrok ETPC z dnia 13 stycznia 2009 r., w sprawie Lewandowska i Lewandowski przeciwko Polsce (skarga nr 15562/02).

²⁷⁷ P. Kacprzak, *Prawne uwarunkowania...*, op. cit., s. 33.

Przykładowo, wspomniany Tomasz F. może dochodzić zadośćuczynienia za doznane krzywdy, tj. ból fizyczny, trwałe uszczerbek na zdrowiu, cierpienie związane z pozostawaniem przez miesiąc w szpitalu. Składając powództwo, Tomasz F. powinien wykazać, że doszło do naruszenia dóbr osobistych, co stanowi podstawę do zasądzenia zadośćuczynienia tym naruszeniom.

Jeżeli w trakcie interwencji doszłoby do bezpodstawnego uszkodzenia samochodu danej osoby, poprzez przestrzelenie opon w celu udaremnienia ucieczki, poszkodowany mógłby dochodzić odszkodowania z tytułu bezprawnego wyrządzenia szkody w mieniu. Dochodzenie roszczeń dotyczy w takiej sytuacji wyłącznie materialnych szkód.

Zarówno w przypadku zadośćuczynienia jak i odszkodowania poszkodowany powinien wykazać, że²⁷⁸:

- działanie funkcjonariusza stosującego przymus miało charakter bezprawny i polegało na niezgodności czynów z obowiązującymi przepisami prawa,
- wyrządzenie szkody nastąpiło przy wykonywaniu powierzonej funkcjonariuszowi czynności, a więc przy stosowaniu śpb,
- wystąpiła wina umyślna stosującego śpb²⁷⁹,
- zaistniał racjonalny związek przyczynowo-skutkowy między zastosowaniem przymusu a wyrządzoną szkodą.

Powództwo o zadośćuczynienie lub odszkodowanie poszkodowany składa we właściwym sądzie rejonowym lub sądzie okręgowym – wydziale cywilnym, który rozstrzyga w I instancji. Od niekorzystnego dla poszkodowanego wyroku w ramach tej instancji możliwe jest złożenie apelacji do właściwego sądu apelacyjnego.

Z punktu widzenia jednostki postępowanie dyscyplinarne i karne różni się od cywilnego celem dochodzenia praw. Podczas gdy dwa pierwsze rodzaje postępowania skupiają się na pociągnięciu osoby naruszającej prawa jednostki do odpowiedzialności, postępowanie cywilne skupia się na zasądzeniu należności stanowiącej zadośćuczynienie za doznane krzywdy lub odszkodowanie za wyrządzone szkody materialne. Tym samym dochodzenie praw jednostki następuje dwubiegunowo – w stronę ukarania funkcjonariusza danej formacji i w stronę zadośćuczynienia za doznane krzywdy. Przy czym zaznaczyć należy, że Sądem Najwyższym, że umorzenie postępowania karnego nie stoi na przeszkodzie dla stwierdzenia przez sąd cywilny, że funkcjonariusz dopuścił się przekroczenia uprawnień²⁸⁰.

²⁷⁸ L. Dyduch, *Postępowanie policjantów...*, *op. cit.*, s. 112.

²⁷⁹ Co podkreślał SN w wyroku z dnia 26 marca 2003 r., II CKN 1370/00.

²⁸⁰ Wyrok SN z dnia 26 marca 2003 r., II CKN 1370/00.

5.5. Pozostałe środki ochrony

Przekroczenie uprawnień przez funkcjonariusza danej formacji stanowi podstawę do pociągnięcia go do odpowiedzialności dyscyplinarnej, karnej i cywilnej. Może jednak wystąpić sytuacja, że w toku poszczególnych postępowań dochodzenie roszczeń przez jednostkę okazało się z różnych przyczyn nieskuteczne. Ustawodawca, przewidując takie okoliczności, zapewnił inne gwarancje ochrony praw i wolności. Należą do nich²⁸¹: skarga konstytucyjna oraz wniosek do Rzecznika Praw Obywatelskich. Jednostka ma także możliwość złożenia skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – po wyczerpaniu krajowej drogi odwoławczej.

Trybunał Konstytucyjny odgrywa bardzo ważną rolę w dziedzinie ochrony praw człowieka, zwłaszcza ze względu na wyłączną kompetencję orzekania o konstytucyjności aktów normatywnych. Szczególne znaczenie ma w tym przypadku instytucja skargi konstytucyjnej, która daje jednostce możliwość inicjowania takiego postępowania²⁸².

Podstawą prawną wszczęcia postępowania przed Trybunałem jest art. 79 ust. 1 Konstytucji, stanowiący, że każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji. Kwestię omawianego środka ochrony praw reguluje również ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 roku o Trybunale Konstytucyjnym²⁸³.

W doktrynie przyjmuje się, że skarga konstytucyjna pełni dwie funkcje²⁸⁴:

- podmiotową – chroni prawa konstytucyjne konkretnej osoby poprzez umożliwienie jej uruchomienia procedury kontroli zgodności aktów normatywnych z konstytucyjnymi prawami, wolnościami i obowiązkami jednostki,
- przedmiotową – zapewnia usunięcie z systemu obowiązującego prawa aktów niezgodnych z konstytucyjnymi prawami, wolnościami i obowiązkami jednostki.

²⁸¹ Poza gwarancją drogi sądowej, prawem do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez władzę publiczną i gwarancją dwuinstancyjności.

²⁸² J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J. Rybczyńska, *Prawa człowieka...*, *op. cit.*, s. 45.

²⁸³ Dz. U. z 1997 r., Nr 102, poz. 643 z późn. zm.

²⁸⁴ P. Sarnecki, *Prawo...*, *op. cit.*, s. 11-112; A. Szmyt (red.), *Leksykon prawa...*, *op. cit.*, s. 543.

Skarga jest w doktrynie uznawana za ważny środek ochrony praw i wolności, ponieważ spełnia rolę „hamulca czy kontroli władzy ustawodawczej”²⁸⁵.

Analiza orzecznictwa TK w kontekście stosowania śpb prowadzi do wniosku, że obywatele rzadko korzystają z tego środka prawnego. Wnioski czy skargi do TK składają przeważnie Rzecznik Praw Obywatelskich oraz organizacje non-profitowe zajmujące się ochroną praw człowieka.

Jednostka, której prawa zostały naruszone może złożyć wniosek do Rzecznika Praw Obywatelskich, który ma wyjątkowe znaczenie dla systemu ochrony praw i wolności. Działanie Rzecznika ma m.in. na celu „badania przejawów działalności instytucji publicznych, prowadzących, czy też mogących prowadzić, do naruszeń praw i wolności jednostki”²⁸⁶.

Jednostka, której prawa zostały naruszone przez nieprawidłowe zastosowanie przymusu bezpośredniego może wystąpić do RPO z informacją, że takie naruszenie nastąpiło. Czyni to w postaci wniosku, który nie wymaga zachowania szczególnej formy (jak w przypadku skargi konstytucyjnej) i wolny jest od opłat. W związku z dowolnością formy wniosku, możliwe jest wniesienie wniosku ustnie, faksem, albo za pośrednictwem Internetu – w postaci maila lub za pomocą elektronicznej skrzynki podawczej. Jest to bardzo istotny czynnik, umożliwiający jednostce swobodne i nieskrępowane formalnie dochodzenie swoich roszczeń. Ponadto, wnioskodawca nie musi pisać we własnej sprawie (co jest wymogiem formalnym przy skardze konstytucyjnej) - może informować RPO o problemach dotyczących innych osób²⁸⁷.

Po zbadaniu sprawy o naruszenie praw i wolności Rzecznik wyposażony jest w wiele instrumentów, m.in. wystąpienie do organu, organizacji lub instytucji, w których działalności stwierdził naruszenie praw i wolności, w którym to wystąpieniu może żądać wszczęcia postępowania dyscyplinarnego lub zastosowania sankcji służbowych. Opinie i wnioski Rzecznika, zawarte w jego wystąpieniu, nie mają charakteru wiążącego dla danego organu, niemniej jednak organ musi w ciągu 30 dni od otrzymania wystąpienia poinformować Rzecznika o podjętych działaniach lub stanowisku w danej sprawie.

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich nie prowadzi statystyk skarg/wniosków złożonych do RPO w związku z naruszeniem praw i wolności jednostki poprzez niewłaściwe zastosowanie przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy Policji. Dane, które zostały udostępnione przez biuro RPO obejmują wszystkie rodzaje skarg/wniosków obywateli, jak też spraw podjętych bezpośrednio przez Rzecznika z urzędu w związku z działalnością Policji

²⁸⁵ D. Górecki, *Polskie...*, *op. cit.*, s. 74.

²⁸⁶ B. Banaszak i inni, *System...*, *op. cit.*, s. 344

²⁸⁷ D. Górecki, *Polskie...*, *op. cit.*, s. 199.

i Centralnego Biura Śledczego. W 2013 roku wpłynęło 769 takich spraw, w 2014 roku – 890, a w 2015 roku – 745. Jak informuje Biuro Rzecznika, skargi/wnioski te dotyczą głównie przekroczenia uprawnień i stosowania nieadekwatnych środków przymusu bezpośredniego. Porównując te dane do ilości skarg i wniosków złożonych bezpośrednio do Policji należy przyjąć, że bardziej powszechnym środkiem zgłaszania naruszeń i dochodzenia praw jest skarga złożona do jednostki organizacyjnej Policji na czynności funkcjonariusza danej formacji.

W ramach działalności Rzecznika funkcjonuje również Krajowy Mechanizm Prewencji, który w ramach wizytacji dokonuje prewencyjnej kontroli i oceny stanu przestrzegania praw i procedur w różnych placówkach. Jednym z obszarów kontroli są placówki policyjne, a dokładniej pomieszczenia dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia. Wnioski i zalecenia pokontrolne przekazywane są kierownikom tych placówek, a czasem właściwym ministrom, odpowiedzialnym za daną kategorię placówek. Przykładowo, w Raporcie za rok 2009 znajduje się informacja, że RPO wystąpił do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, sygnalizując potrzebę wprowadzenia ewidencji użycia śpb. Fakt użycia potwierdzany był w tamtych latach wpisem w książce przebiegu służby, który niejednokrotnie był lakoniczny i stwierdzał jedynie, że do zastosowania tych środków doszło – bez podawania szczegółów. Włączanie go, zdaniem RPO, do odrębnego rejestru stworzyłoby możliwość faktycznej kontroli legalności użycia śpb oraz stanowiło podstawę do zweryfikowania praktyki ich stosowania. Problem ten był zdaniem Rzecznika niezwykle istotny z perspektywy ochrony praw osób zatrzymanych przed okrutnym i nieludzkim traktowaniem. Dzisiaj, ewidencja taka jest prowadzona, a dokumentowanie użycia śpb jest niezwykle szczegółowe i weryfikowane przez komórki organizacyjne Policji na różnych szczeblach. Zauważalne jest więc, że Krajowy Mechanizm Prewencji przynosi realne i wymierne efekty w ochronie praw i wolności jednostek przed bezprawnym stosowaniem przymusu.

W Raportach KMP za lata 2008-2014 nie stwierdzono stosowania wobec osób umieszczonych w podlegających kontroli placówkach policyjnych tortur. Nie można jednak z tego faktu wysnuć wniosku, iż w Polsce nie dochodzi do takich zdarzeń. Świadczy o tym analiza wyroków sądowych wydawanych w sprawach o przestępstwo z art. 246 k.k. Przedstawiciele KMP przeanalizowali przekazane przez Biuro Informacyjne Krajowego Rejestru Karnego informacje o osobach prawomocnie skazanych na podstawie ww. artykułu k.k. Z tej analizy wynika, że:

- w latach 2008-2012 r. skazano 29 funkcjonariuszy Policji w 18 sprawach w związku ze stosowaniem przemocy w celu uzyskania informacji od zatrzymanych (tortury)²⁸⁸;
- w latach 2013-2014 r. skazano 3 funkcjonariuszy Policji w 2 sprawach sądowych, w związku ze stosowaniem przemocy w celu uzyskania informacji od zatrzymanych lub znęcaniem się fizycznym lub psychicznym nad osobą pozbawioną wolności (tortury)²⁸⁹.

W wyżej opisanych przypadkach dochodziło do stosowania tortur. Policjanci działając samodzielnie lub przy udziale innych funkcjonariuszy, chcąc wymusić zeznania, przyznanie się do przestępstwa lub zdobyć informację, umyślnie zadawali zatrzymanym ból fizyczny i psychiczny:

- „(...) wielokrotnie uderzali rękoma po twarzy, głowie oraz bili i kopali po całym ciele, a także zmusili pokrzywdzonego do składania oświadczenia o popełnionym przestępstwie w pozycji klęczącej z założonymi na rękach kajdankami, bijąc go w tym czasie gumową pałką po piętach oraz stopach²⁹⁰;
- „(...) działając w celu przyznania się osoby do nabycia rzeczy pochodzących z czynu zabronionego kilkakrotnie uderzył otwartą dłoń w głowę (...)”²⁹¹

W latach 2008-2014 KMP oraz Rzecznik Praw Obywatelskich ujawnili – np. poprzez kontrolę monitoringu – także inne przypadki naruszenia praw i wolności jednostki podczas stosowania przymusu bezpośredniego:

- w Izbie Wytrzeźwień w Kielcach, w wyniku dokonanej analizy udostępnionej przedstawicielom Rzecznika Praw Obywatelskich dokumentacji stwierdzono, iż podczas zastosowania unieruchomienia doszło do wielu nieprawidłowości, począwszy od wątpliwości związanych z podstawą zastosowania środka przymusu bezpośredniego, poprzez stwierdzenie braku odpowiedniej kontroli przewidzianej przez obowiązujące przepisy prawa, braku weryfikacji dalszej potrzeby stosowania środka, uniemożliwienie pacjentowi zaspokojenia potrzeb fizjologicznych,

²⁸⁸ Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2013, Warszawa, czerwiec 2014, s. 25-26.

²⁸⁹ SR w Płocku, X K 9/13, SR dla Warszawy Żoliborza w Warszawie, III K 71/10.

²⁹⁰ SR dla Wrocławia Śródmieścia, V K 1561/06.

Inne orzeczenia: SR w Toruniu, VIII K 1700/11; SR w Olsztynie, II K 16/10; SR w Koszalinie, II K 278/10; SR Poznań Grunwald i Jeżyce w Poznaniu, III K 909/08; SR w Nysie, II K 507/07; SR w Lipnie, II K 646/10; SR we Włocławku, II 213/09; SO w Opolu, III K 145/06; SR w Giżycku, II K 47/07; SR w Wyszakowie, II K 218/07; SR w Bolesławcu, II K 1490/10; SR w Kaliszu, II K 411/09; SR w Szczytnie, II K 763/09; SR w Tarnobrzegu, II K 429/10; SR w Chełmie, VII K 1569/10.

²⁹¹ SR w Białej Podlaskiej, II K 404/07.

a skończywszy na bezprawnym przedłużeniu unieruchomienia, bez wcześniejszego zbadania pacjenta i zgody lekarza²⁹²;

- jeden z zatrzymanych, przebywający w PdOZ w Łodzi, poinformował o naruszeniu nietykalności cielesnej przez funkcjonariuszy Policji, którzy dokonali jego zatrzymania i spoliczkowania. Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji, po uzyskaniu zgody pokrzywdzonego, złożyli zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa do właściwej miejscowo jednostki prokuratury²⁹³.

W sytuacji, kiedy jednostka wyczerpała krajowe środki odwoławcze możliwe jest skorzystanie z jeszcze jednego środka ochrony praw i wolności, który zagwarantowany jest przez art. 34 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Przewiduje on, iż Europejski Trybunał Praw Człowieka, jako organ sądownictwa międzynarodowego, może przyjmować skargi każdej osoby, organizacji pozarządowej lub grupy jednostek, która uważa, że stała się ofiarą naruszenia jej praw zagwarantowanych w wyżej wymienionej Konwencji i jej Protokołach dodatkowych przez organ państwowy w danym kraju.

Orzecznictwo Trybunału zawiera rozstrzygnięcia w sprawach przeciwko Polsce o przekroczenie uprawnień w wyniku nienależytego zastosowania śpb przez funkcjonariuszy Policji. Zarzut stawiany funkcjonariuszom dotyczył naruszenia art. 3 Konwencji – złamania zakazu poddawania torturom lub niehumanitarnemu, poniżającemu traktowaniu albo karaniu (w ramach zastosowania śpb). Szczegółowe informacje na temat tych orzeczeń zawiera tabela.

²⁹² *Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2009*, Warszawa, maj 2010, s. 62.

²⁹³ *Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2011 Krajowego Mechanizmu Prewencji*, Warszawa, czerwiec 2012, s. 56.

Tabela 16. Orzeczenia ETPC w sprawach o naruszenie art. 3 Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności przez funkcjonariuszy Policji

L.p.	Skarżący	Data orzeczenia	Numer skargi	Przedmiot skargi	Orzeczenie Trybunału
1.	Jasiński przeciwko Polsce	6.03.2007.	72976/01	<ul style="list-style-type: none"> – obrażenia doznane podczas zatrzymania przez Policję, – użycie siły fizycznej i pałki służbowej w celu pokonania oporu skarżącego, skucie w kajdanki, – użycie pałki służbowej (uderzenie w nogi) wobec zakutego w kajdanki skarżącego, który odmówił wejścia do radiowozu, – bicie i kopanie leżącego na zmieni i skutego w kajdanki skarżącego po dowiezieniu do Izby Wytrzeźwień. 	brak naruszenia art. 3 ²⁹⁴ Konwencji
2.	Dzwonkowski przeciwko Polsce	12.04.2007.	46720/99	<ul style="list-style-type: none"> – obrażenia doznane podczas aresztowania przez Policję, – kopanie, bicie pięściami skarżącego, który leżał na ziemi skutego w kajdanki, – pobicie podczas konwoju do izby wytrzeźwień. 	naruszenie art. 3 Konwencji
3.	Lewandowski i Lewandowska przeciwko Polsce	13.01.2009.	15562/02	<ul style="list-style-type: none"> – znęcanie się podczas zatrzymania przez Policję, – kopanie leżącego na ziemi skarżącego, – nieudzielenie pomocy medycznej podczas pobytu w areszcie, pomimo widocznych śladów obrażeń 	naruszenie art. 3 Konwencji
4.	Pieniak przeciwko Polsce	24.02.2009.	19616/04	<ul style="list-style-type: none"> – złe traktowanie przez Policję, – znieważenie skarżącego podczas przesłuchania oraz bicie go po brzuchu, klatce piersiowej, ramionach, twarzy i głowie, – uprzedmiotowienie skarżącego poprzez rozkaz trzymania rąk nad głową i kiedy jego ręce zaczęły się trząść bicie go i obelgi „wyleczenia go z jego obsesji ” 	naruszenie art. 3 Konwencji

²⁹⁴ Zgodnie, z którym nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu

5.	Mrozowski przeciwko Polsce	12.05.2009.	9258/04	<ul style="list-style-type: none"> – złe traktowanie przez Policję, – uderzenie skarżącego przez funkcjonariusza Policji gumową pałką policyjną w twarz i wyciągnięty z pociągu na peron, – pomimo mocnego krwawienia rozkazano skarżącemu leżeć na ziemi, – zelżenie skarżącego przez funkcjonariusza Policji. 	naruszenie art. 3 Konwencji
6.	Staszewska przeciwko Polsce	3.11.2009.	10049/04	<ul style="list-style-type: none"> – złe traktowanie przez Policję podczas aresztowania, – wepchnięcie skarżącej do radiowozu, rzucenie na podłogę i przytrzymanie ciężarem funkcjonariuszy 	brak naruszenia art. 3 Konwencji
8.	Sambor przeciwko Polsce	1.02.2011.	15579/05	<ul style="list-style-type: none"> – brutalne potraktowanie przez Policję, – postrzelenie w nogę, w wyniku czego dokonano amputacji nogi, kopanie leżącego, postrzelonego skarżącego 	brak naruszenia art. 3 Konwencji
9.	Karbowniczek przeciwko Polsce	27.09.2011.	22339/08	<ul style="list-style-type: none"> – złe traktowanie przez Policję, – brutalne pobicie skarżącego, który podjął próbę ucieczki podczas konwoju, – przykucie skarżącego kajdankami do kaloryfera, rozebranie go do naga, pobicie, kopanie, duszenie, uderzenie bronią w głowę, 	naruszenie art. 3 Konwencji

Źródło: opracowanie na podstawie udostępnionych wyroków ETPC

Indywidualna skarga do ETPC jest środkiem, który był i jest stosowanym przez obywateli Polski w celu dochodzenia swoich praw po wykorzystaniu krajowej drogi odwoławczej. Ilość skarg jest nieznaczną, z czego prawie połowa nie została zakończona decyzją o stwierdzeniu naruszenia art. 3 Konwencji. Niemniej jednak środek ten jest dostępny dla jednostek, które pomimo niekorzystnych dla nich rozstrzygnięć krajowych, chcą dalej dochodzić swoich roszczeń.

Europejski Trybunał Praw Człowieka we wszystkich powyższych orzeczeniach podkreślał, że jeżeli osoba doznaje obrażeń w chwili zatrzymania, czy też pozostając pod nadzorem Policji, obrażenia są podstawą dla oceny, iż znęcano się nad tą osobą. Jeżeli osoba w chwili zatrzymania przez Policję znajduje się w dobrym stanie zdrowia, jednakże stwierdza się u niej obrażenia w chwili wypuszczenia na wolność, to państwo zobowiązane jest do

przedstawienia przekonujących i wiarygodnych wyjaśnień, w jaki sposób obrażenia te zostały odniesione, w przeciwnym wypadku sprawa ewidentnie podlega artykułowi 3 Konwencji.

Trybunał ponadto zaznaczał, iż znęcanie musi pociągać za sobą minimalny stopień „drastyczności”, aby mogło podlegać zakresowi artykułu 3. Ocena tego minimum zależy od okoliczności sprawy, takich jak przewlekłość znęcania się, jego psychiczne skutki, oraz w niektórych przypadkach płeć, wiek i stan zdrowia ofiary. W stosunku do osoby pozbawionej wolności, uciekanie się do użycia siły fizycznej, która nie była bezwzględnie spowodowana zachowaniem tej osoby umniejsza godność ludzką i zasadniczo narusza prawo określone w artykule 3. Tak, więc na Rządzie spoczywa obowiązek przedstawienia przekonujących dokumentów i faktów, dowodzących, że użycie siły, które doprowadziło do licznych i poważnych obrażeń skarżącego, nie było nadmierne.

Zgodnie z orzecznictwem, artykuł 3 nie zabrania użycia środków przymusu bezpośredniego w celu dokonania zatrzymania. Jednak środki te mogą być zastosowane tylko wtedy, jeżeli jest to niezbędne i nie mogą być nadmierne.

Bibliografia

1. Akty prawne

Konstytucja:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, z późn. zm.).

Ustawy:

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 roku - Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 1960 r., Nr 30, poz. 168, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2012 r., poz. 461, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 roku – Karta Nauczyciela (Dz. U. z 1982 r., Nr 3, poz. 19, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2012 r., poz. 1356, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 roku o rybnictwie śródlądowym (Dz. U. z 1985 r., Nr 21, poz. 91, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji (Dz. U. z 1990 r., Nr 30, poz. 179, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 5 lipca 1990 roku – Prawo o zgromadzeniach (Dz. U. z 1990 r., Nr 51, poz. 297, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz. U. z 2011 r., Nr 116, poz. 675, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz. U. z 2009 r., Nr 12, poz. 67, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2011 r., Nr 231, poz. 1375, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz. U. z 2012 r., poz. 1137 i 1448, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 roku o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. z 1997 r., Nr 102, poz. 643 z późn. zm.);

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz. U. z 2003 r., Nr 106, poz.

1002, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz. U. z 2005 r., Nr 145, poz. 1221, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku o strażach gminnych (Dz. U. z 1997 r., Nr 123, poz. 779, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 7 maja 1999 roku o odpowiedzialności majątkowej funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej, Służby Celnej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej, Służby Więziennej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego i Centralnego Biura Antykorupcyjnego (Dz. U. z 1999 r., Nr 53, poz. 548 z późn. zm.);

Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2001 r., Nr 123, poz. 1353, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz. U. z 2008 r., Nr 234, poz. 1570, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz. U. z 2013 r., poz. 611, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. z 2013r., poz. 628, z późn. zm.);

Ustawa z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz. U. z 2013 r., poz. 24, z późn. zm.).

Rozporządzenia:

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2002 r. w sprawie organizacji przyjmowania i rozpatrywania skarg i wniosków (Dz. U. z 2002r., Nr 5, poz. 46, z późn. zm.);

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 2013 roku w sprawie celi zabezpieczającej i izby izolacyjnej (Dz. U. z 2013r., poz. 638);

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 czerwca 2013 roku w sprawie pokoju izolacyjnego (Dz. U. z 2013r., poz. 641).

Inne akty prawne:

Zarządzenie nr 805 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 grudnia 2003 r. w sprawie „Zasad etyki zawodowej policjanta”, www.policja.pl;

Decyzja Komendanta Głównego Policji nr 709 z dnia 30 grudnia 2005 roku zmieniająca decyzję w sprawie wprowadzenia programu kursu specjalizacyjnego

w zakresie taktyki i techniki interwencji oraz posługiwania się pałąką typu „TONFA” (Dz. Urz. KGP, Nr 1, poz. 6, z późn. zm.);

Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr 296 z dnia 20 marca 2008 roku w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia (Dz. Urz. KGP, Nr 7, poz. 46, z późn. zm.);

Regulamin nr 1/2010 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 18 października 2010 roku w sprawie zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej, www.nszzfipw.org.pl;

Niemiecki Dziennik Federalny Ustaw, Część III, nr konspektu 201-5, tłumaczenie R. Chrzastowski.

2. Publikacje zwarte

Artymiak G. (red.), Rogalski M. (red.) i inni, *Proces karny. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012;

Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, C.H. Beck, Warszawa 2010;

Białek T., *Terroryzm. Manipulacja strachem*, Wyd. EMKA, Warszawa 2005;

Biernat T., *Legitymizacja władzy politycznej. Elementy teorii*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2000;

Bogdan M., *Odpowiedzialność funkcjonariuszy służb mundurowych*, [w:] *Służby i formacje mundurowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. E. Ury, S. Pieprznego, Rzeszów 2010;

Czczot Z., Tomaszewski T., *Kryminalistyka ogólna*, Wyd. Comer, Toruń 1999;

Dyduch L., *Posiadanie, użycie i wykorzystanie służbowej broni palnej przez policjantów*, CSP, Legionowo 2014;

Dyduch L., *Postępowanie policjantów z bronią palną przydzieloną do celów służbowych*, Wyd. CSP, Legionowo 2012;

Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, LexisNexis, Warszawa 2014;

Goettel M., *Podręcznik policjanta. Część 2A i 2B. Uprawnienia policjanta*, Szczytno 1996;

Gozdór G., *Prywatyzacja bezpieczeństwa. Rola i miejsce prywatnego sektora ochrony w systemie bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Wyd. KUL, Lublin 2012;

Górecki D. (red.), *Polskie prawo konstytucyjne w zarysie. Podręcznik dla studentów*

- kierunków nieprawnych*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009;
- Gryniuk A., *Przymus prawny. Studium socjologiczno-prawne*, UMK, Toruń 1994;
- Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, LexisNexis, Warszawa 2011;
- Grześkiewicz W., *Egzekucja administracyjna. Teoria i praktyka z orzecznictwem sądowym*, Dom Wyd. ABC, Warszawa 2006;
- Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Zakamycze, Kraków 1996;
- Hołda J., Hołda Z., Ostrowska D., Rybczyńska J., *Prawa człowieka. Zarys wykładu*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2014;
- Jędrzejewski T., Masternak M., Rączka P., *Administracyjne postępowanie egzekucyjne*, Dom Organizatora, Toruń 2013;
- Kacprzak P., *Prawne uwarunkowania użycia broni palnej przez funkcjonariuszy Policji*, Wyd. CSP, Legionowo 2006;
- Kaczmarczyk M., *Użycie środków przymusu bezpośredniego i broni palnej w aspekcie bezpieczeństwa osobistego policjantów i innych uczestników zdarzeń nadzwyczajnych*, Wyd. WSPOL, Szczytno 2008;
- Kallaus Z., *Przestępne nadużycie władzy*, Warszawa 1982;
- Kelsen H., *Czysta teoria prawa*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2012;
- Kmieciak Z., *Postępowanie administracyjne, postępowanie egzekucyjne w administracji i postępowanie sądowno-administracyjne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014;
- Korybski A., Szeliga Z., Żmigrodzki M., *Współczesne państwowe systemy polityczne*, Lublin 1987;
- Korzeniewska-Lasota A., *Niekoherencja regulacji w sprawach dyscyplinarnych służb mundurowych [w:] zasady etyki zawodowej w służbach mundurowych*, pod red. P. Józwiak, K. Opaliński, WSP w Pile, Piła 2013;
- Kowalski G., *Bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny jako wartości konstytucyjne [w:] Społeczno-moralna potrzeba bezpieczeństwa i porządku publicznego*, J. Świtek, M. Kuć, G. Gozdór, TN KUL, Lublin 2007;
- Kowalski J., *Psychologiczna teoria prawa i państwa Leona Petrażyckiego*, PWN, Warszawa 1963;
- Kuciński J., *Podstawy wiedzy o państwie*, C.H. Beck, Warszawa 2003;
- Lisiecki M., *Zarządzanie bezpieczeństwem publicznym*, ŁośGraf, Warszawa 2011;
- Maj S., *Odpowiedzialność dyscyplinarna w służbach mundurowych. Możliwość uchwalenia wspólnej procedury, [w:] Węzłowe problemy prawa dyscyplinarnego w służbach mundurowych*, pod red. P. Józwiak, K. Opaliński, WSP w Pile, Piła 2012;

- Mieszkuniec M., *Prawne uwarunkowania interwencji policyjnych*, Wyd. WSPOL, Szczytno 2004;
- Misiuk A., Nowakowski Z., Pomykała M., Rachel K. (red.), *Zarządzanie ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego w państwie: wybrane prawno-organizacyjne aspekty działania Policji*, Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2005;
- Niżnik-Mucha A., *Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2014;
- Nowicki Z.T., *Ochrona osób i mienia. Podstawy organizacyjno-prawne*, Wyd. TNOiK, Toruń 1999;
- Ochendowski E., *Postępowanie administracyjne. Ogólne, egzekucyjne i sądowno-administracyjne. Wybór orzecznictwa*, Dom Organizatora, Toruń 2014;
- Ojcewicz G., *Podręcznik policjanta. Część 2A. Uprawnienia policjanta*, Wyd. WSPOL, Szczytno 1996;
- Oniszczyk J. (red.), *Współczesne państwo w teorii i praktyce*, Wyd. SGH, Warszawa 2011;
- Opora R., *Resocjalizacja. Wychowanie i psychokorekcja nieletnich niedostosowanych społecznie*, Impuls, Kraków 2010;
- Pieprzny S., *Administracja bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Wyd. URZ, Rzeszów 2014;
- Pisz M., Ochmann P., Piotrowski R., *Prawo konstytucyjne. Kompendium*, C.H. Beck, Warszawa 2014;
- Pływaczewski W., G. Kędzierska, *Leksykon policyjny*, Szczytno 2001;
- Sagan S., Serzhanov V., *Nauka o państwie współczesnym*, LexisNexis, Warszawa 2013, s. 65-67.
- Sarnecki P. (red.) i inni, *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, C.H. Beck, Warszawa 2014;
- Sarnecki P., Czarny P., *Kompetencje organów władzy publicznej w zakresie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego [w:] Bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo*, J. Widacki, J. Czapska (red.), Lublin 1998;
- Sienkiewicz-Małyjurek K., Niczyporuk Z.T., *Bezpieczeństwo publiczne. Zarys problematyki*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice 2010;
- Skorupka J. (red.) i inni, *Postępowanie karne. Część ogólna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012;
- Stawecki T., Wieczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 1999;
- A. Szmyt (red.), *Leksykon prawa konstytucyjnego. 100 podstawowych pojęć*, Wyd.

- C.H.Beck, Warszawa 2010;
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak, Kraków 2004;
- Szyszkowska M., *Europejska filozofia prawa*, C.H. Beck, Warszawa 1993;
- Tokarczyk R., *Filozofia prawa*, LexisNexis, Warszawa 2009;
- Truchan J., Zubrzycki W., *Paralizator elektryczny TASER X26 jako środek przymusu bezpośredniego*, Wyd. WSPOL, Szczytno 2009;
- Tuleja P., Mojak R. (red.), *Ustrój konstytucyjny RP*, Lublin 2000;
- Tyburska A. (red.), *Wybrane zagadnienia użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej przez policjantów*, Wyd. WSPOL, Szczytno 2009;
- Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw i wolności w Konstytucji RP*, Kraków 1999;
- Wronkowska S. (red.), M. Zmierczak, *Kompedium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie*, Poznań 1999;
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Wyd. ZNAK, Kraków 2011;

3. Orzecznictwo

Źródło: System Informacji Prawnej LEX

Trybunał Konstytucyjny:

- Orzeczenie TK z dnia 9 marca 1988 r., U 7/87;
- Orzeczenie TK z dnia 29 września 1997 r., K 15/97;
- Wyrok TK z dnia 26 kwietnia 1995 r., K 11/94;
- Wyrok TK z dnia 11 maja 1999r., K 13/98;
- Wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r., P 11/98;
- Wyrok TK z dnia 28 czerwca 2000r., K 34/99;
- Wyrok TK z dnia 27 lutego 2001 r., K 22/00;
- Wyrok TK z dnia 21 marca 2001 r., K 24/00;
- Wyrok TK z dnia 2 kwietnia 2001 r., SK 10/00;
- Wyrok TK z dnia 4 kwietnia 2001 r., K 11/00;
- Wyrok TK z dnia 5 marca 2003 r., K 7/01;
- Wyrok TK z dnia 10 listopada 2004 r., Kp 1/04;
- Wyrok TK z dnia 18 stycznia 2006 r., K 21/05;
- Wyrok TK z dnia 26 maja 2008 r., SK 25/07;

Wyrok TK z dnia 10 lipca 2008r., P 15/08;
Wyrok TK z dnia 2 lipca 2009 r., K1/07;
Wyrok TK z dnia 9 lipca 2009 r., SK 48/05;
Wyrok TK z dnia 20 października 2010 r., P 37/09;
Wyrok TK z dnia 6 lipca 2011 r., P 12/09;
Wyrok TK z dnia 17 maja 2012 r., K 10/11;
Uchwała TK z dnia 2 marca 1994 r., W 3/93.

Europejski Trybunał Praw Człowieka:

Wyrok ETPC z dnia 12 kwietnia 2007 r. w sprawie Dzwonkowski przeciwko Polsce (skarga nr 46702/99);
Wyrok ETPC z dnia 13 stycznia 2009 r. w sprawie Lewandowska i Lewandowski przeciwko Polsce (skarga nr 15562/02);
Wyrok ETPC z dnia 24 lutego 2009 r. w sprawie Pieniak przeciwko Polsce (skarga nr 19616/04);
Wyrok ETPC z dnia 12 maja 2009r. w sprawie Mrozowski przeciwko Polsce (skarga nr 9258/04);
Wyrok ETPC z dnia 3 listopada 2009r. w sprawie Staszewska przeciwko Polsce (skarga nr 10049/04);
Wyrok EPC z 27września 2011 r. w sprawie Karbowniczek przeciwko Polsce (skarga nr 22339/08).

Sąd Najwyższy:

Wyrok SN z dnia 23 kwietnia 1977 r., VI KRN 70/77;
Wyrok SN z dnia 11 października 2000 r., III KKN 359/99;
Wyrok SN z dnia 4 stycznia 2002 r., II KKN 303/99;
Wyrok SN z dnia 26 marca 2003 r., II CKN 1370/00;
Wyrok SN z dnia 17 stycznia 2013 r., V KK 99/12;
Wyrok SN z dnia 12 lutego 2015 r., IV KK 335/14.

Naczelnny Sąd Administracyjny:

Wyrok NSA z dnia 19 stycznia 2007 r., I OSK 637/06;
Wyrok NSA z dnia 20 września 2011 r., I OSK 419/11;
Wyrok NSA z dnia 10 lutego 2012 r., I OSK 1056/11.

Wojewódzkie Sądy Administracyjne:

Wyrok WSA w Krakowie z dnia 22 lutego 2007 r., III SA/Kr 472/06;

Wyrok WSA w Szczecinie z dnia 29 listopada 2010 r., II SA/Sz 729/10;
Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 10 grudnia 2013 r., II SA/OI 867/13;
Wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2014 r., IV SA/Wr 657/13;
Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 23 września 2014 r., II SA/OI 707/14;
Wyrok WSA w Białymstoku z dnia 26 lutego 2015 r., II SA/Bk 1102/14.

Sądy apelacyjne:

Wyrok SA w Krakowie z dnia 29 kwietnia 1993 r., II AKr 52/93;
Wyrok SA w Krakowie z dnia 7 lipca 1994 r., II AKr 125/94;
Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 maja 2015 r., VI ACa 880/14.

Sądy okręgowe i rejonowe:

Wyrok SO w Zamościu z dnia 24 czerwca 2013 r., II Ka 440/13;
Wyrok SO w Opolu, III K 145/06;
Wyrok SR dla Wrocławia Śródmieścia, V K 1561/06;
Wyrok SR w Nysie, II K 507/07;
Wyrok SR w Giżycku, II K 47/07;
Wyrok SR w Wyszakowie, II K 218/07;
Wyrok SR w Białej Podlaskiej, K 404/07;
Wyrok SR Poznań Grunwald i Jeżyce w Poznaniu, III K 909/08;
Wyrok SR we Włocławku, II 213/09;
Wyrok SR w Kaliszu, II K 411/09;
Wyrok SR w Szczytnie, K 763/09;
Wyrok SR dla Warszawy Żoliborza w Warszawie, III K 71/10;
Wyrok SR w Tarnobrzegu, II K 429/10;
Wyrok SR w Chełmie, VII K 1569/10;
Wyrok SR w Lipnie, II K 646/10;
Wyrok SR w Bolesławcu, II K 1490/10;
Wyrok SR w Koszalinie, II K 278/10;
Wyrok SR w Olsztynie, II K 16/10;
Wyrok SR w Toruniu, VIII K 1700/11;
Wyrok SR w Płocku, X K 9/13.

4. Czasopisma

Barwicka-Tylek I., *Wolność jednostki według Alexisa de Tocqueville'a i Michaela Faucault. Małe przyczyny wielkich różnic*, Politea. Myśl polityczna, nr 2(8), 2007;

Krajewski R., *Funkcjonariusz publiczny i osoba pełniąca funkcję publiczną jako kategorie prawa karnego istotne z perspektywy funkcjonowania administracji publicznej*, Studia z zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania UKW. Tom 1, Bydgoszcz 2012;

Krajewski R., *Izba wytrzeźwień a prawa człowieka*, Studia z zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania UKW. Tom 5, Bydgoszcz 2014;

Krajewski R., *Rozszerzona prawnokarna ochrona funkcjonariuszy publicznych przed zamachami podejmowanymi z powodu wykonywanych przez nich zawodów lub zajmowanych stanowisk*, Studia z zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania UKW. Tom 8, Bydgoszcz 2015;

Kubanek A., *Kto odpowiada za bezpieczeństwo podczas EURO 2012*, Przegląd Prewencyjny, nr 1/2012 (5);

Kubanek A., *Przymus stosowany w celach leczniczych*, Internetowy Przegląd Prawniczy Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, nr 2015/4.

Kubanek A., *Interdyscyplinarne ujęcie przymusu*, Forum Teologiczne. Cz. 16, Wyd. UWM, Olsztyn 2015;

5. Inne

Projekt założeń projektu ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 28 marca 2011 roku materiały otrzymane bezpośrednio od Przewodniczącego komisji pracującej nad projektem ustawy;

Załącznik do decyzji nr 48/07 Szefa CBA z dnia 21 listopada 2007 roku (poz. 65);

Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2013, Warszawa, czerwiec 2014;

Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2009, Warszawa, maj 2010;

Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w roku 2011 Krajowego Mechanizmu Prewencji, Warszawa, czerwiec 2012.

6. Źródła internetowe

www.strazgraniczna.pl, dostęp z dnia: 31.12.2015;

www.mf.gov.pl, dostęp z dnia: 31.12.2015;

www.piotrwickowski.com/pliki/skrypt_ochrona.pdf, dostęp z dnia: 1.04.2017.

Zakończenie

Wydaje się, że badania przeprowadzone na potrzeby niniejszej rozprawy doprowadziły do uzyskania odpowiedzi na pytania badawcze postawione na wstępie.

W zakończeniu należałoby się skupić na 5 problemach, kluczowych dla dziedziny, której praca dotyczy:

Dopuszczalność i legalność stosowania przymusu bezpośredniego na gruncie obowiązującego prawa oraz podział na obszary zastosowania tych środków.

Niewątpliwie kluczowe dla całej pracy jest przyjęcie założenia, że to państwo ma monopol na stosowanie przymusu. Oznacza to, że państwo może legalnie stosować przymus, za pośrednictwem upoważnionych osób działających w imieniu organu państwowego lub formacji lub też może scedować to uprawnienie – w drodze ustawy – na inne osoby, realizujące określone przez ustawodawcę cele (przykładowo ochrona osób i mienia). Żaden inny, niż wskazany przez państwo w ustawie podmiot, nie może legalnie użyć siły w celu wyegzekwowania posłuszeństwa innej jednostki. Ustawodawca przewidział wyjątki od powyższego - obronę konieczną, stan wyższej konieczności oraz zatrzymanie obywatelskie.

Badanie aktów prawa umożliwiło wyodrębnienie kilku obszarów zastosowania przymusu bezpośredniego, do których należą: leczniczy, wychowawczy, zapewnienia prawidłowego toku postępowania oraz zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Uprawnienie zastosowania śpb regulują liczne akty prawne, z różnych sfer funkcjonowania państwa, m.in. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich, Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego, Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji oraz Ustawa o śpb. Każdy z aktów określa krąg osób uprawnionych do zastosowania śpb, przesłanki, po wystąpieniu których uprawnienie się aktualizuje oraz poszczególne rodzaje środków.

Obszar zastosowania przymusu bezpośredniego w celu zapewnienia porządku i bezpieczeństwa publicznego został szczegółowo przeanalizowany i zbadany. Słusznym wydaje się przeprowadzenie dalszych badań nad pozostałymi obszarami pod kątem dopuszczalności stosowania przymusu bezpośredniego i jego relacji do praw i wolności. Analiza ta może prowadzić do wysunięcia zupełnie nowych, być może odmiennych wniosków.

Ponadto analiza regulacji dotyczących poszczególnych śpb oraz „Projektu założeń projektu ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 28 marca 2011 roku”, poczyniona na potrzeby niniejszej pracy, ukazała potrzebę dalszej weryfikacji obowiązujących w tym zakresie przepisów i potrzebę ich ewentualnej aktualizacji i dostosowywania do zmieniających się realiów. Takiej aktualizacji dokonano przy gruntownej zmianie regulacji dotyczących przymusu bezpośredniego w 2013 roku. Wtedy też wprowadzono środki przeznaczone do pokonywania zamknięć, co było spowodowane zmianą w stosowanych zamknięciach pomieszczeń budowlanych. Nowe technologie umożliwiły, bowiem ich zamykanie z użyciem różnego rodzaju zamków o bardzo wysokiej wytrzymałości, posiadających atesty antywłamaniowe, co znacząco uniemożliwiło funkcjonariuszom publicznym dynamiczne pokonywanie takich przeszkód, a co w konsekwencji mogło powodować zagrożenie życia lub zdrowia. Zmiany te powinny znaleźć swoje rozwiązanie w regulacjach prawnych na poziomie ustawowym. Nie należy spodziewać się przy tym, że nawet troskliwie konstruowana praktyka okaże się w tym zakresie wystarczająca.

Ograniczenie praw i wolności jednostki poprzez zastosowanie broni palnej.

W rozprawie przeprowadzono badanie wpływu śpb na poszczególne prawa i wolności zagwarantowane w Konstytucji. Z badania wyłączono broń palną, gdyż jest to środek szczególnego rodzaju, traktowany odrębnie przez ustawodawcę i wymagający równie głębokiej i obszernej analizy, co pozostałe śpb.

W związku z powyższym należy przeprowadzić dalsze badania nad wpływem stosowania broni palnej na prawa i wolności jednostki. Należałoby podnieść w nich: dopuszczalność zastosowania broni palnej na gruncie Ustawy o śpb, zgodność tego aktu z Konstytucją w zakresie ustanawiania ograniczeń w prawach i wolnościach, przesłanki oraz zasady zastosowania broni palnej.

Delegowanie uprawnienia zastosowania śpb na inne osoby i komercjalizacja przymusu bezpośredniego.

Organy państwowe stosują przymus za pośrednictwem upoważnionych osób działających w ich imieniu. Ustawodawca upoważnił do stosowania śpb w drodze ustawy określony krąg osób, które są zatrudnione w organach państwowych lub pełnią służbę w

określonych formacjach bezpieczeństwa publicznego. Ustawodawca dopuszcza jednak sytuacje, w których upoważnione do zastosowania śpb w drodze ustawy są osoby zatrudnione w innych podmiotach niż organy państwowe i formacje państwowe. Są to np. podmioty prawa prywatnego, takie jak agencje ochrony osób i mienia czy firmy świadczące usługi zapewnienia porządku podczas imprez masowych. Za działania osób upoważnionych przez ustawodawcę, działających w imieniu organów państwowych odpowiedzialność ponosi państwo. Natomiast w przypadku osób działających w imieniu innych podmiotów, realizujących np. funkcję zapewnienia bezpieczeństwa, odpowiedzialność ponosi ten podmiot – nie państwo. Pojawia się tu więc problem dotyczący komercjalizacji zastosowania śpb. Państwo dysponując uprawnieniem zastosowania tego rodzaju środków powinno przewidzieć, że zbyt częste przyznawanie tych uprawnień może spowodować, że utraczona zostanie kontrola nad ich realizacją, a monopol na stosowanie przymusu bezpośredniego przestanie istnieć. Ponadto, brak nadzoru nad realizacją uprawnienia może prowadzić do znacznego zwiększenia przypadków naruszeń, a co za tym idzie niezgodnej z prawem ingerencji w prawa i wolności jednostek.

Problemy te wymagają uwzględnienia w pracach prawodawczych i nie mogą pozostać bez odpowiedzi.

Zgodność z art. 31 ust. 3 Konstytucji Ustawy o śpb w zakresie przesłanek ustanawiania ograniczeń w prawach i wolnościach jednostki.

Ustawa o śpb spełnia – co do zasady – przesłankę formalną ustanowienia ograniczeń w prawach i wolnościach jednostki. Niektóre z przepisów dotyczące przesłanek zastosowania śpb oraz poszczególnych rodzajów śpb budzą wątpliwości natury konstytucyjnej w zakresie dostatecznej określoności, precyzyjności i poprawności logicznej.

Ustawa o śpb w pełni spełnia przesłankę materialną ustanawiania ograniczeń w prawach i wolnościach jednostki. Korzystanie z uprawnienia, jakim jest możliwość zastosowania śpb ma na celu realizację dwóch z sześciu wartości wyodrębnionych przez art. 31 ust. 3 Konstytucji, tj. zapewnieni bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz ochronę praw i wolności jednostki.

Niektóre z przepisów Ustawy o śpb budzą wątpliwości natury konstytucyjnej pod kątem ich niezbędności, konieczności i proporcjonalności (w zakresie przesłanek zastosowania oraz poszczególnych śpb). Warto podkreślić, że dokonywana powinna być weryfikacja – w przypadku wystąpienia wątpliwości – indywidualnych przypadków zastosowania śpb,

ponieważ prawidłowe realizowanie tych uprawnień zależy od określonych okoliczności danej sytuacji. Układ tych zależności jest bardzo skomplikowany i nie jest tym samym możliwe stworzenie szablonu dla wszystkich przypadków zastosowania śpb.

Na podstawie powyższych wniosków zaleca się uzupełnienie przez ustawodawcę tekstu Ustawy o śpb i wprowadzenie precyzyjnych i klarownych regulacji w powyższym zakresie. Możliwe jest również uregulowanie technicznych zagadnień użycia śpb w aktach niższego rzędu – rozporządzeniach. Słuszne jest także ponowne przeanalizowanie przez ustawodawcę przesłanek zastosowania oraz poszczególnych śpb pod kątem ich niezbędności, konieczności i proporcjonalności.

Brak koherencji w zakresie odpowiedzialności dyscyplinarnej osób uprawnionych do stosowania śpb.

Z pewnością konieczne jest również ujednoczenie zasad odpowiedzialności dyscyplinarnej osób, które są uprawnione do stosowania śpb. Obecnie, pomimo odrębnej Ustawy o śpb, zagadnienie to regulowane jest w kilkunastu ustawach, dotyczących funkcjonowania poszczególnych formacji i organów bezpieczeństwa publicznego. Brak koherencji w tym zakresie podkreślany był niejednokrotnie w rozprawie. Sugestią jest uzupełnienie wyżej wspomnianej ustawy o jednolite dla wszystkich uprawnionych podmiotów (proporcjonalnie do przyznanych kompetencji) regulacje dotyczące odpowiedzialności dyscyplinarnej upoważnionych osób stosujących przymus bezpośredni.

Wyżej opisane postulaty zmian określają kierunki działań – zarówno badań, prac prawodawczych jak i zmian legislacyjnych, które należy podjąć, aby obowiązujący system prawny w sposób kompleksowy regulował kwestie stosowania przymusu bezpośredniego, a doktryna poruszała tę problematykę z uwzględnieniem uzyskanych już wyników. Uchwalenie ustawy z 2013 roku było znaczącym krokiem w stronę należytego rozstrzygnięcia kwestii uprawnienia zastosowania śpb, jednak z pewnością nie powinno być krokiem ostatnim.

Spis tabel i diagramów:

Tabele:

1. Podstawy prawne zastosowania przymusu bezpośredniego w ramach wyodrębnionych obszarów.....	25
2. Osoby uprawnione do stosowania przymusu bezpośredniego.....	29
3. Krąg osób, wobec których można zastosować przymus bezpośredni.....	31
4. Przesłanki zastosowania przymusu bezpośredniego w poszczególnych obszarach...	33
5. Zastosowanie przymusu bezpośredniego – ujęcie porównawcze.....	37
6. Przesłanki zastosowania przymusu bezpośredniego według Ustawy o śpb (nie dotyczy broni palnej).....	62
7. Przesłanki stosowania środków przymusu bezpośredniego (bez broni palnej) wg uprawnionych podmiotów.....	63
8. Rodzaje środków przymusu bezpośredniego (bez broni palnej) według uprawnionych podmiotów.....	65
9. Rodzaje środków przymusu bezpośredniego (bez broni palnej) według przesłanek zastosowania.....	67
10. Podmioty uprawnione do użycia broni palnej.....	71
11. Podmioty uprawnione do wykorzystania broni palnej.....	74
12. Kary dyscyplinarne wg formacji.....	148
13. Zestawienie dotyczące popełnionych przez funkcjonariuszy Policji przewinień dyscyplinarnych oraz sposobu zakończenia postępowań w tym zakresie.....	150
14. Statystyka dot. skarg na działania funkcjonariuszy Policji w kategorii „Nieludzkie lub poniżające traktowanie”	168
15. Statystyka dot. zarzutów postawionych w skargach na działania funkcjonariuszy Policji w kategorii „Nieludzkie lub poniżające traktowanie”.....	168
16. Orzeczenia ETPC w sprawach o naruszenie art. 3 Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności przez funkcjonariuszy Policji.....	185

Diagramy:

1. Model sytuacji stosowania przymusu.....	9
2. Stosowanie przymusu przez organy państwa.....	19
3. Formy ingerencji w prawną ochronę zdrowia poprzez zastosowanie śpb.....	95
4. Formy ingerencji w prawną ochronę życia poprzez zastosowanie śpb.....	100
5. Drogi dochodzenia praw naruszonych w wyniku zastosowania śpb.....	162
6. I i II instancja w rozstrzyganiu skarg i wniosków na przykładzie Policji.....	166
7. Etapy procedury wszczętej w ramach złożenia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa	171
8. Zależności między orzeczeniami w postępowaniu karnym a postępowaniem dyscyplinarnym.....	175

Aneksy

1. Zawiadomienie o przekroczeniu przez funkcjonariusza Policji uprawnień w zakresie użycia środka przymusu bezpośredniego w postaci ręcznego miotacza gazu (Komenda Wojewódzka w Katowicach).
2. Rozstrzygnięcie sprawy (odpowiedź dla składającego powyższe zawiadomienie) – nie uznanie podniesionych zarzutów (Komenda Wojewódzka w Katowicach).
3. Skarga na działania funkcjonariusza Policji w zakresie użycia środka przymusu bezpośredniego w postaci siły fizycznej (Komenda Wojewódzka Policji w Szczecinie).
4. Rozstrzygnięcie powyższej sprawy – postanowienie o wszczęciu postępowania dyscyplinarnego (Komenda Wojewódzka Policji w Szczecinie).
5. Protokół przyjęcia skargi ustnej (Komenda Miejska Policji w Grudziądzu).
6. Sprawozdanie dotyczące powyższej skargi (Komenda Miejska Policji w Grudziądzu).
7. Skarga na funkcjonariuszy Policji w zakresie użycia środka przymusu bezpośredniego w postaci siły fizycznej (Komenda Miejska Policji w Grudziądzu).
8. Przekazanie powyższej skargi do Prokuratury celem zajęcia stanowiska (Komenda Miejska Policji w Grudziądzu).
9. Sprawozdanie dotyczące powyższej skargi (Komenda Miejska Policji w Grudziądzu).
10. Przekazanie przez Prokuraturę informacji do Komendanta właściwej jednostki organizacyjnej Policji (zatrudniającej konkretnego funkcjonariusza) o postawieniu zarzutów (Komenda Miejska Policji w Grudziądzu).
11. Przekazanie przez Prokuraturę informacji do Komendanta właściwej jednostki organizacyjnej Policji (zatrudniającej konkretnego funkcjonariusza) o skierowaniu aktu oskarżenia (Komenda Miejska Policji w Grudziądzu).
12. Skarga na działania funkcjonariusza Policji w zakresie użycia środka przymusu bezpośredniego w postaci kajdanek służbowych (Komenda Miejska Policji w Poznaniu).
13. Odpowiedź na powyższą skargę – wdrożenie procedury dyscyplinarnej wobec funkcjonariusza (Komenda Miejska Policji w Poznaniu).
14. Postanowienie o wszczęciu postępowania dyscyplinarnego w powyższej sprawie (Komenda Miejska Policji w Poznaniu).
15. Przekazanie przez Komendanta informacji do Prokuratury celem oceny prawno karnej (Komenda Miejska Policji w Poznaniu).

Aneks nr 1.

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

[REDACTED]

Komenda Miejska Policji

[REDACTED]

w. [REDACTED]

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

Zawiadomienie

Zawiadamiam, że w dniu [REDACTED] w godzinach [REDACTED] zostałem napędzony przez cywilny samochód i dwójka po cywilu osiłków, którzy jechali za mną przez około 6 km i na przedzie przy ulicy Giszewskiej na przeciw posesji w lesie dokąd przyjechałem i postawiłem samochód podbiegli do mnie i zaczęli wulgarnie wyzywać na co ja im zostałem im dłuższy wyszedłem, dla obrony mianem kij do gada, ale kiedy knykli, że policja kij wiozęm do samochodu i uwiezęm im na ławo. Wskoczyłem do samochodu patrząc z boku do wolszewskiego dostawczego zielonego podredzi kierawca, który jest znajomym mojego znajomego - również ten znajomy został zatrzymany, przetrzasany, nie wiem o co. Ale on był i widać wulgarnie rozmawiał z policji. Przywalił mi wodę do obmycia twarzy, bo zostałem opskany gazem przez tych cywili, którzy próbowali się za policjantów. Ci dwój policjanci bili mnie również w samochodzie

- 1 -

po twardy, bo ja z tego samochodu po ich
wstąpieniu jak wsiadłem to mnie wychodziłem.
Kierawca tego wolskiego od samego początku
dokładnie to zgłusze widział.

Wnoszę o przesłuchanie tego właściciela samochodu
w mojej obecności i z moim udziałem radcą
prawnym i innymi winnymi tak bertelskiego
zachowaniem. Ja nic nie zrobiłem i nikomu
Nie może mnie nikt bezkarnie bić po twardy
i parować, bo Polska to nie obóz koncentracyjny.
A jeżeli to była policja jak powiedział to dla
takich ludzi nie powinno być miejsca
w hierarchii policji.

Dane świadka

[REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

z powołaniem

[REDACTED]

Aneks nr 2.

**KOMENDA WOJEWÓDZKA POLICJI
W KATOWICACH
WYDZIAŁ KONTROLI**

POLSKA 40-038 Katowice ul. Lompy 19 tel. (32) 2001570 fax (32) 2001501 e-mail: kontrola@ka.polejka.gov.pl

Katowice, dnia 10 marca 2016 r.

Egz. nr 4

Pan

W odpowiedzi na Pana skargę z dnia [REDAKTOWANE], w której podniósł Pan zarzuty dotyczące niewłaściwie przeprowadzanych czynności służbowych w dniu [REDAKTOWANE] r. przez policjantów [REDAKTOWANE] zgodnie z art. 237 § 3 ustawy *Kodeks postępowania administracyjnego* informuję, że w celu wyjaśnienia podniesionych przez Pana kwestii w Wydziale Kontroli tutejszej Komendy wdrożono postępowanie skargowe.

Z treści skargi wyselekcjonowano zarzuty skierowane pod adresem policjantów z [REDAKTOWANE] dotyczące: bezzasadnego i bezprawnego użycia środka przymusu bezpośredniego w postaci ręcznego miotacza substancji obezwładniającej, używania słów wulgarnych i uderzania po twarzy.

Odnosząc się do powyższych zarzutów informuję, iż na podstawie informacji zebranych w toku przeprowadzonego postępowania skargowego, tj. informacji przekazanych przez funkcjonariuszy przeprowadzających czynności służbowe, świadka czynności przeprowadzanych w dniu [REDAKTOWANE] około [REDAKTOWANE] przy [REDAKTOWANE] wobec Pana osoby oraz sporządzonej dokumentacji służbowej ustalono, że w dniu [REDAKTOWANE] policjanci z [REDAKTOWANE] pełnili służbę w patrolu nieumundurowanym w ramach działań ukierunkowanych na przeciwdziałanie i zwalczanie licznie występujących na terenie Komisariatu Policji w [REDAKTOWANE] przestępstw kradzieży z włamaniem do budynków mieszkalnych. Ustalono, że czynności służbowe podjęte przez funkcjonariuszy wobec Pana osoby miały ścisły związek z informacją o używaniu przez sprawców przestępstwa pojazdu odpowiadającego opisem do tego, którym Pan się poruszał. Ustalono, że po podjęciu przez funkcjonariuszy czynności służbowych wobec Pana osoby wysiadł Pan z pojazdu Peugeot Partner i trzymając uniesiony nad głowę kij golfowy skierował się Pan w kierunku jednego z funkcjonariuszy. Oddalając się na bezpieczną odległość policjanci poinformowali Pana, że są funkcjonariuszami Policji i przedstawili się z podaniem stopni policyjnych, imion i nazwisk oraz okazali legitymacje służbowe umożliwiające odnotowanie danych służbowych – co też Pan uczynił poprzez zanotowanie danych jednego z nich. Poproszony o okazanie prawa jazdy oraz dowodu rejestracyjnego pojazdu i ubezpieczenia OC podał Pan funkcjonariuszowi jedynie dokument potwierdzający posiadanie przez Pana uprawnień do kierowania pojazdem. Po tym jak ponownie został Pan poproszony o okazanie pozostałych z ww. dokumentów używając słów wulgarnych wyraził Pan swoje niezadowolenie i wzburzenie, jeden z funkcjonariuszy pouczył Pana o tym, że w przypadku niepodporządkowania się poleceniom mogą zostać użyte środki przymusu bezpośredniego. Gdy w dalszym

ciągu używając słów wulgarnych i obrażających funkcjonariuszy gwałtownie skierował się Pan w kierunku jednego z nich, drugi użył w stosunku do Pana ręcznego miotacza substancji obezwładniającej kierując środkiem chemicznym w kierunku Pana twarzy. Mając na uwadze wyżej opisane okoliczności stwierdzono, że użycie ww. środka przymusu bezpośredniego miało na celu wyegzekwowanie wymaganego prawem zachowania zgodnie z wydanym przez funkcjonariusza Policji poleceniem oraz w celu odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby – co było zgodne z posiadanym przez policjantów uprawnieniem określonym w art. 11 pkt. 1 i 2 ustawy z dnia [redacted] o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. z 2013 r. poz. 628). Z uwagi na okoliczności wskazujące na możliwość popełnienia przez Pana przestępstwa z art. 226 § 1 ustawy z dnia 06.06.1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r. nr 88 poz. 553) w dniu [redacted] został Pan zatrzymany. Z zaświadczenia lekarskiego z badania przeprowadzonego w [redacted] w Ambulatorium Ogólnym [redacted] wynika, że w ww. dniu stwierdzono brak przeciwwskazań do Pana umieszczenia w pomieszczeniu przeznaczonym dla osób zatrzymanych. W rzeczonym dokumencie brak jest informacji o widocznych obrażeniach ciała. W dniu [redacted] wszczęte zostało dochodzenie o l.dz. [redacted] o przestępstwo z art. 226 § 1 kk, w ramach którego w tym samym dniu został Pan przesłuchany w charakterze podejrzanego. W treści podpisanego przez Pana protokołu z dnia [redacted] z przeprowadzenia ww. czynności procesowej zawarta została informacja cyt. „W tym momencie protokolowania z urzędu stwierdza się, że podejrzany nie posiada widocznych obrażeń ciała”.

W toku postępowania skargowego uzyskano oświadczenia funkcjonariuszy przeprowadzających w dniu [redacted] r. czynności służbowe wobec Pana osoby oraz wskazanego przez Pana świadka tych czynności. Informacje te nie potwierdzają zawartych w Pana skardze zarzutów dotyczących używania słów wulgarnych i uderzenia po twarzy. W tym miejscu pragnę Pana poinformować, że w ramach postępowania skargowego opartego o przepisy Działu VIII ustawy Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 1960 r. nr 30 poz. 168) brak jest możliwości przeprowadzenia wnioskowanej przez Pana czynności przesłuchania, która jest właściwa dla innych postępowań, tj. opartych o przepisy ustaw szczególnych, np. ustawy Kodeks postępowania karnego.

Powyższe okoliczności warunkowały uznanie podniesionych przez Pana zarzutów bezzasadnego i bezprawnego użycia środka przymusu bezpośredniego w postaci ręcznego miotacza substancji obezwładniającej oraz używania słów wulgarnych – za niepotwierdzone na etapie postępowania skargowego, a zarzutu uderzenia po twarzy – za niepodlegający rozpatrzeniu w ramach postępowania skargowego.

Bez względu na ustalenia postępowania skargowego informuję, że z uwagi na charakter podniesionych zarzutów kopię Pana korespondencji przekazano do Prokuratury Rejonowej [redacted] [redacted], której ewentualne stanowisko co do naruszenia obowiązujących norm prawnych przez policjantów będzie wiążące dla Policji.

Mając na uwadze postanowienia wynikające z art. 238 § 1 ustawy Kodeks postępowania administracyjnego informuję o brzmieniu art. 239 wyżej cytowanego kodeksu, który stanowi: „W przypadku gdy skarga, w wyniku jej rozpatrzenia, uznana została za bezzasadną i jej bezzasadność wykazano w odpowiedzi na skargę, a skarżący ponowił skargę bez wskazania nowych okoliczności – organ właściwy do jej rozpatrzenia może podtrzymać swoje poprzednie stanowisko z odpowiednią adnotacją w aktach sprawy – bez zawiadomiania skarżącego”.

Wyk. 3 egz. [redacted]

egz. nr 1 - adresat

egz. nr 2 - [redacted]

egz. nr 3 - Prokurator Rejonowy

Prokuratury Rejonowej [redacted]

egz. nr 4 - a.a.

[redacted]

[redacted]

[redacted]

Wysłano [redacted]

Wykaz/Dził [redacted]

Podpis: [redacted]

Aneks nr 3.

[REDACTED]
[REDACTED]

DO

WYDZIAŁ SKARG I WNIOSEKÓW
BIURA KONTROLI KCP
KOMENDANTA POLICJI
SKŁONEJ W WARSZAWIE

Naj. Łachodni apamorskie

Wpłynęło dn. 23.02.2016
L. dz. Is. 2850/16/SN

Kancelaria Gabinetu
Komendanta Głównego Policji
Wpłynęło dn. 22.02.2016
L. dz. G. 5510/16/SN

KANCELARIA
BIURA KONTROLI
KOMENDY GŁÓWNEJ POLICJI
Wpłynęło dnia 2016-02-23
Nr. 2122/16 za

SKARGA

Składamy się z prośbą do Pana Komendanta wyjaśnienie i podjęcie stosownych kroków w naszej sprawie, omaganie zachowanie Policjantów z Komisarjatu Policji [REDACTED] Jesteśmy pewni że ta sprawa zostanie mi wyjaśniona w pełni. Bo akta krąży po Policji wracają do Prokuratury i znowu na Policję. Wysłaliśmy z żoną do Prokuratury w [REDACTED] Zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa akta do wglądu. Policjanci mnie i żonę pobili ja mam postawiony zarzut o czyn z art. 226 § 1 KK i o czyn z art. 222 § 1 KK. Przez wyżywanie słowami za wulgarnie i obelżywe, oraz poprzez uderzenie pięścią w twarz funkcjonariusza Policji. Nadmieniam że w dniu [REDACTED] 2015r około godz. 22⁰⁰ w miejscowości [REDACTED] [REDACTED] kolo naszego domu przejeżdżał samochód na światłach migających pale się okazało był to radiowóz policyjny. Wyszedłem z domu zobaczyć co się stało, a żona pokrzyła przez okno. Radiowóz stał kolo kościoła myśleliśmy z żoną że deradają kościół dlatego zainterweniowaliśmy. Bo w kwietniu 2015r została palpalona stodółka z kłosem u sułiania. Stanąłem z boku około 3-4 metrów i się przyglądałem w pierwszym momencie policjant od posarżera otworzył okno i spytał się mnie w czym pomóc ja odpowiedziłem, że w nic.

spytali się drugi raz ja powiedziałem że w niczym spytałem
czy przeszkadzam, zacząłem się oddalać w tym momencie Policjant
[REDAKTOR] powiedział do mnie spierdalać z tego buraku,
ja powiedziałem jak tak władza w ten sposób może się odbywać
do obywatela. Policjant wyskoczył z radiowozu psknął mi
gazem i zaczął mnie bić pałką policyjną. Był bardzo mocno
wściekły, krzychałem że co pan mnie tak bije, przecież nic
nie zrobiłem. Nadmieniam, że tego dnia była to sobota i byłem
w domu trzy piwa. Przewracali mnie na ziemię i bił dalej
do nieprzytomności. Drugi policjant na wezwanie [REDAKTOR]
psknął gazem i dwa razy uderzył mnie też pałką na leżo.
Skuli mnie w kaidanki tak mocno że ręce miałem całe w krwi
prosiłem aby mnie poluzowały kaidanki bez żadnego echo
reakcji. Wsadzili mnie do radiowozu, w środku był zany kierowca
pijany. Mogę się domyślać dlaczego mi by improwizacja
Odezwój się z miejsca zdarzenia [REDAKTOR] od strona
pasażera odbezpieczył siedzenie ruszył do przodu i z całą
siłą uderzył mnie w kolano tym siedzeniem i powiedział
że to po stości zrobili. Kiedyś miałem uraz w to kolano.
Zawieźli mnie na Komisariat Policji w [REDAKTOR]
i tam straciłem przytomność nie wiem ile czasu tak leżałem
na ziemi. Najpierw mnie czucili i kazali obkładać się wodą
otworzyły okno. Przyjechała Karetka Pogotowia że [REDAKTOR]
coś pan. [REDAKTOR] porozmawiał z ratownikiem medycznym.
Zmierzyli mi ciśnienie i krew na cukier obandaślowali
rękę i pojechali, ja nadal się źle czułem nie zabrali
mnie do Szpitala z Komisariatu. Policjanci zawieźli
mnie pod komendę [REDAKTOR] dwule tam posłałismy.
Przejechałem do [REDAKTOR] [REDAKTOR]

no wieszem i policjanci nie mówili że ja samemu
przytomność na kombariacie i że była karetka pogotowia.
Powiedziałem lekarzowi że zemdlałem tak było zostawił mnie
na oddziale i robiono mi badania dostałem kroplówkę
i leki

Barczo mnie i moje żonę boli zachowanie strażników
Prawa której noszę na czole Cnta Białego. Z tego co
wiem moja żona też brutalnie została potraktowana przez
Policjanta [REDAKTOWANE] bo ja mnie wsadzili do radiowozu
pan [REDAKTOWANE] policjant wziął klapyk moją bo zgubiłem
ja mi bliżej i oddawać żonie żona te klapyki chciała dać
mnie do radiowozu to policjant siknął jej gazem po oczach
i przytrzymał jej głowę drzwiami od radiowozu. Ten policja
był bardzo agresywny i pobudzony. Chyba że pod adresem
tego policjanta są liczne ławimy oskarżeń. Skarg takiego
zachowanie jakie miało miejsce ze mną i moją żoną
A pan Komendant Policji Powiatowej [REDAKTOWANE] nie reaguje
tylko go przenosi do innej komendy i nie widzi w tym
problemu. Odnosimy wrażenie że ten policjant ma górkę
etykę i moralne zachowanie i sam ustala prawo. Przez
jego zachowanie cierpi ludzie obywatele którzy płacą podatki
Proszę sprawdzić co się dzieje w Powiatowej Komendzie Policji
jak i w [REDAKTOWANE] i Prokuraturze również
Po mojej interwencji Policjanci nie zostali zawieszani
w obowiązkach służbowych, ani nie wyciągnięte środki
dyscyplinarne czym mowa art. 10 o policji.
Obecnie jestem pod stałą kontrolą lekarza psychiatry
w Pile jak i z żoną "psychologa". Po tym zdarzeniu mam
zaburzenia strachu i nie pouważowe, leki nie mogą funkcjonować

w sylviu dobiegniemy! Bardzo prosimy pana Komendanta
Policji w Warszawie o nadzór i wyciągnięcie konsekwencji wobec
tych policjantów, gdzie dochodzi do różnych nieprawidłowości
w Komendzie Powiatowej na naszym terenie.

Pisałiśmy o zabezpieczeniu dowodów z KPP w [REDACTED]
dotyczących zdarzenia w dniu [REDACTED] 2015r. bo sama skłoniła
na nr. tel. 112 i prosiła o karetę pogotowia i drugi radiowóz
policji bo straszenie mnie bili policjanci. Nagule nie przyjechali
Składała sama na policjanta który ją przesłuchiwał skargę.
Prrowadząc przesłuchanie charakteryzował moją straszenie.
W mojej ocenie zachowanie funkcjonariusza było karalne,
sprzeczące z zasadą prawdy obiektywnej. Jak również co do mojego
zestawienia co chciał to wpisywał. (Nie figuruje w Kariotece Karmie
Krajowego Rejestru Karnego) to też wpisał. To jest oczywiste,
że policjant, policjanci będzie bronił tak jak to robi
mecznik Wojewódzki Policji. Mało kto ^{z obywateli} w ustawie
o policji jest nokwał 10 dyscyplinarki dla Policjantów i osoba
polnawodoma może zrobić wniosek o wszczęcie postępowania
dyscyplinarnego. Taki wniosek ^{złożyliśmy} z żoną [REDACTED] 2016r
Do Komendanta Powiatowej Policji w [REDACTED]

Oczekujemy od pana podjęcia stosownych kroków i wyjaśnienia
tej sprawy i oczekujemy informacji od pana.

W załączeniu:

Z wyrazami szacunku

1. Idzycja 4 snt

Aneks nr 4.

▲

**POSTANOWIENIE
KOMENDANTA POWIATOWEGO POLICJI W [REDAKTOWANO]**

z dnia [REDAKTOWANO].2014 r.
o wszczęciu postępowania dyscyplinarnego

Na podstawie art. 134i ust 1 pkt 1a ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2011r. nr 287, poz. 1687, nr 217, poz. 1280 i nr 230, poz. 1371, z późn. zm.) :

Postanawiam

1. Wszczęć postępowanie dyscyplinarne przeciwko:

st. sierż. [REDAKTOWANO] – referentowi Ogniw Patrolowo-Interwencyjnego I
(stopień, imię i nazwisko oraz stanowisko służbowe obwinionego)
Wydziału Prewencji i Ruchu Drogowego Komendy Powiatowej Policji w [REDAKTOWANO]

i przedstawić zarzut(y) następującej treści:

w dniu [REDAKTOWANO] 2014r. w [REDAKTOWANO] pełniąc służbę w patrolu zmotoryzowanym razem ze st. post. [REDAKTOWANO], w trakcie interwencji podjętej w stosunku do [REDAKTOWANO] i [REDAKTOWANO] przekroczył uprawnienia określone w przepisach prawa, poprzez uderzenie w/w ręką w twarz, czym popełnił przewinienie dyscyplinarne polegające na naruszeniu dyscypliny służbowej określone w art. 132 ust. 3 pkt 3 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990r. o Policji (Dz. U. z 2011r. nr 287, poz. 1687, nr 217, poz. 1280 i nr 230, poz. 1371, z późn. zm.)

2. Do prowadzenia postępowania dyscyplinarnego wyznaczyć:

nadkom. [REDAKTOWANO]
(stopień, imię i nazwisko oraz stanowisko służbowe rzecznika dyscyplinarnego)

Uzasadnienie

Na podstawie zebranych materiałów potwierdzono, że w czasie i miejscu wskazanym w zarzucie [REDAKTOWANE] – referent Ogniw Patrolowo-Interwencyjnego i Wydziału Prewencji i Ruchu Drogowego KPP [REDAKTOWANE] przekroczył uprawnienia określone w przepisach prawa, czym naruszył dyscyplinę służbową.

W związku z powyższym należy wszcząć postępowanie dyscyplinarne przeciwko w/w.

KOMENDANT POWIATOWY POLICJI
w [REDAKTOWANE]

insp. [REDAKTOWANE]

(podpis) [REDAKTOWANE] postanowienia,
z podaniem miejsca, daty i nazwiska)

Pouczenie

Na niniejsze postanowienie zażalenie nie przysługuje.

Na podstawie art. 135f ust. 1-3 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji w toku postępowania dyscyplinarnego obwiniony ma prawo do:

- 1) odmowy składania wyjaśnień,
- 2) zgłaszania wniosków dowodowych,
- 3) przeglądania akt postępowania dyscyplinarnego oraz sporządzania z nich notatek, chyba że sprzeciwi się temu dobro postępowania dyscyplinarnego i rzecznik dyscyplinarny odmówi, w drodze postanowienia, udostępnienia akt,
- 4) ustanowienia obrońcy za jego zgodą spośród policjantów, adwokata lub radcę prawnego,
- 5) wnoszenia do przełożonego dyscyplinarnego zażaleń na postanowienia wydane w toku postępowania przez rzecznika dyscyplinarnego, w terminie 3 dni od dnia doręczenia i w przypadkach wskazanych w ustawie, od postanowień wydanych przez przełożonego dyscyplinarnego zażalenie przysługuje do wyższego przełożonego dyscyplinarnego.

Ustanowienie obrońcy uprawnia go do działania w całym postępowaniu dyscyplinarnym, nie wyłączając czynności po uprawomocnieniu się orzeczenia, jeżeli pełnomocnictwo nie zawiera ograniczeń. O zmianie zakresu pełnomocnictwa uprawniającego do działania w postępowaniu dyscyplinarnym lub o jego cofnięciu obwiniony niezwłocznie zawiadamia obrońcę oraz rzecznika dyscyplinarnego.

PROTOKÓŁ
przyjęcia ustnej skargi

KOMENDANT MIEJSKI POLICJI
w Grudziądzu
woj. kujawsko-pomorskie

podinsp. mgr i

2012 - 10 - 03

KOMENDA MIEJSKA POLICJI
w Grudziądzu

woj. kujawsko-pomorskie

Wzrost: data 2012 PAZ. 03

Grudziądz, dnia 02.10.2012 r.
(miejscowość)

asp. szt.
i Prezydialnego

(stopień, imię, nazwisko i stanowisko przyjmującego)

KMP w Grudziądzu

(jednostka organizacyjna)

działając na mocy art. 223 § 1 kpa oraz zgodnie z art. 67 § 2 kpa przyjął(ę) od

specjalista Zespołu Kadr i Szkolenia

KOMENDANT MIEJSKI POLICJI
w Grudziądzu
woj. kujawsko-pomorskie

podinsp. mgr i

obywatela(ki): **F R s. J i E**
(imię i nazwisko, imię ojca)

zam. **86-300 Grudziądz ul.**

skargę następującej treści: składam skargę na zachowanie funkcjonariuszy Policji KMP w Grudziądzu, którzy w dniu 29 września ok. godz. 22,00 w Grudziądzu przy ul. Groblowej 4/4 w moim mieszkaniu podczas interwencji, zachowywali się wobec mnie niewłaściwie, tj. nie przedstawili się, użyli wobec mnie siły fizycznej, przewracając mnie na podłogę, a następnie zakuli w kajdanki i przewieźli do Izby Wytrzeźwień.

W dniu 29 września 2012r. ja nie wychodziłem nigdzie ze swojego mieszkania. Z mieszkania nie wychodziłem co najmniej od godziny 14,00.

Była u mnie znajoma **M B** zam. Grudziądz ul.

. Ja piłem piwo oglądając telewizję. Wieczorem wypłem 2 piwa. Ja nie wiem skąd pojawiła się Policja. Policjanci zadzwonili bezpośrednio do moich drzwi. Klatka schodowa w kamienicy ma sprawny domofon. Domyślałem się więc, że ktoś wpuścił policjantów do kamienicy, nie wychodziłem z mieszkania, ale sądzę, że był to **J J**, mieszkający w mieszkaniu pod nr 2 (pode mną). Od dawna jesteśmy w konflikcie. Jak otworzyłem drzwi, policjanci powiedzieli, że mam okazać dowód osobisty. Nie przedstawili się, ani nie podali powodu interwencji. Ja im kazałem iść na zewnątrz, na klatkę schodową, przed wejściem do mieszkania. Chcieli wejść do mieszkania, ja zapytałem czy mają nakaz prokuratora. Ten policjant z ciemnymi włosami przewrócił mnie na podłogę, przytrzymał mnie kolanem i założył kajdanki. Dowód podała policjantom moja znajoma.

2

Dowód otrzymałem z powrotem na Izbie Wytrzeźwień. Wyprowadzono mnie z mieszkania do radiowozu. W naszej kamienicy na tej klatce, na parterze, do pierwszego piętra jest monitoring. Administruje nim p. komornik, która ma w tej klatce na I piętrze kancelarię. Policjanci zawieźli mnie prosto do Izby Wytrzeźwień. Nie wiem, czy na Izbie Wytrzeźwień był lekarz. Badano mnie na zawartość alkoholu. Nie mam przy sobie protokołu, nie pamiętam dokładnie jaki był wynik badania. Zdecydowano zatrzymać mnie na Izbie Wytrzeźwień. Osadzany byłem ok. godz. 22,30. O godz. 1,00 w nocy zostałem zwolniony. Uważam, że przewiezienie mnie do Izby Wytrzeźwień było bezzasadne. Nadmieniam, że podczas interwencji w mieszkaniu kiedy zostałem przewrócony na podłogę, doznałem obrażeń, tj. stłuczenia czoła, kości policzkowych. Ja w dniu dzisiejszym byłem na obdukcji lekarskiej w przychodni przy ul. Waryńskiego. Badał mnie chirurg. Zdecydowany jestem złożyć do Prokuratury zawiadomienie o przestępstwie dot. zachowania policjantów wobec mojej osoby. Po odczytaniu mi treści protokołu chcę jeszcze dodać, że w trakcie interwencji, na klatce schodowej przy moim mieszkaniu pojawił się J J i mówił do policjantów „ja nic nie widzę”. To wszystko.

Podpis przyjmującego

.....
[Signature]

Podpis wnoszącego skargę (wniosek)

.....
[Signature]

*Do przeprowadzenia postępowania
sędziowskiego w sprawie
asp.*

SPECJALISTA
Zespołu Kadr i Szkolenia i Prezydialnego
KMP w Grudziądzu

[Signature]
asp. szt.

Grudziądz, dnia 2012 10. 29

ZATWIERDZAM
 KOMENDANT MIEJSKI POLICJI
 w Grudziądzu
 woj. kujawsko-pomorskie
 z ad. Prowadzący Komendanta
 por. insp. [signature]

SPRAWOZDANIE
 dotyczące skargi F. R. złożonej
 w Komendzie Miejskiej Policji w Grudziądzu

W dniu 02.10.2012r. Pan F. R. złożył w Komendzie Miejskiej Policji w Grudziądzu skargę, w której zarzucił policjantom tut. KMP nieprawidłowe postępowanie w dniu 29.09.2012r. W swojej skardze podnosi zarzuty nie przedstawienia się przez interweniujących policjantów, użycia wobec niego siły fizycznej przewracając na podłogę oraz zakucia w kajdanki i przewiezienia do Izby Wyrzeźwień.

Z polecenia Komendanta Miejskiego Policji w Grudziądzu przeprowadzono w tej sprawie postępowanie wyjaśniające. W jego toku dokonano odsłuchu rejestratora rozmów telefonicznych na stanowisku kierowania, uzyskano kserokopię stosownej dokumentacji oraz przesłuchano w charakterze świadków interweniujących policjantów tj. sierż. szt. R

L. i st. post. J. i D. oraz Pana J. J.
 Ustalono, że: w dniu 29.09.2012r. J. J. drogą telefoniczną poprosił o skierowanie patrolu Policji na ul. Grobłową celem przeprowadzenia interwencji. Interwencja dotyczyła dewastacji klatki schodowej. Po przyjęciu zgłoszenia na miejsce interwencji dyżurny KMP skierował policjantów OP – I tj. sierż. szt. R. L. i st. post. J. i D.

W toku zebranego materiału dowodowego ustalono co następuje:

w dniu 29 września 2012 roku sierż. szt. R. L. i st. post. J. i D. pełnili służbę patrolową w godzinach 20.00 – 4.00. Około godz. 21.50 z polecenia dyżurnego KMP w Grudziądzu udali się na ul. Grobłową 4/2 w celu przeprowadzenia interwencji. Interwencja dotyczyła awantury z sąsiadem. Zgłaszającym był pan J. Na miejscu zgłaszający oświadczył, że sąsiad wszczął z nim awanturę, ubliżał mu i groził pobiciem. Miał także oddawać mocz i dewastować klatkę schodową. Policjanci udali się pod wskazany adres sprawcy. Drzwi otworzyła pani B. M. Interweniujący policjanci przedstawili się i podali powód interwencji. M. B. zaprosiła funkcjonariuszy do środka. Nagle z pokoju wyszedł wskazany awanturnik tj. R. F. Od początku bardzo agresywny. Nie dawał im dojść do słowa. Chciał od policjantów nakaz wejścia do mieszkania, straszył zwolnieniem z pracy i złożeniem skargi. Nie pozwalał się uspokoić i wypychał ich z mieszkania. Szarpał za mundury. Oderwał sierż. szt. L. prawą patkę od kieszeni na piersi munduru. Przez cały czas trwania interwencji krzyczał i ubliżał im i zgłaszającemu słowami „SS-mani”, „jebane gnoje”. Krzyczał także, że załatwi zgłaszającego i spali mu samochód. Usiłował uderzyć pięścią w twarz sierż. szt. R. L. Policjanci użyli siły fizycznej w postaci chwytów obezwładniających – mężczyzna został przewrócony na podłogę i w związku z jego agresywnym zachowaniem st. post. J. i D. złożył mu kajdanki na ręce. Po konsultacji ze służbą dyżurną nie sporządzono protokołu zatrzymania osoby. W związku tym, iż istniały przesłanki osadzenia w izbie wyrzeźwień tj. m. in. zagrożenie życia własnego i innych osób – został przewieziony i osadzony w Izbie Wyrzeźwień. Na miejscu interwencji policjanci nie ujawnili śladów dewastowania klatki schodowej. W dniu 04.10.2012r. z Komendy Miejskiej Policji zostały wysłane wezwania dla świadków przeprowadzonej interwencji tj. M. i J. J. Określono termin wezwania na dzień 17.10.2012r. Z wezwanych świadków stawił się Pan J. który tak opisuje przebieg zdarzenia:
 w dniu 29 września 2012 roku zadzwoniłem do KMP w Grudziądzu z prośbą o interwencję na ulicę

Groblową. Powodem wezwania Policji było to, że n/n nietrzeźwa kobieta kopała w drzwi wejściowe do klatki schodowej mieszczącej się przy ulicy Groblowej 4 w Grudziądzu. Podeszedłem do drzwi wejściowych i zwróciłem uwagę kobiecie aby odeszła i nie kopała w drzwi. W momencie otwarcia przeze mnie drzwi kobieta wbiegła do klatki i udała się piętro wyżej. Z widzenia znałem tą kobietę. Była to znajoma mojego sąsiada Pana R. Po tej sytuacji zadzwoniłem na Policję. Na miejsce przybyli policjanci. Poinformowałem policjantów o zaistniałej sytuacji. Policjanci wraz ze mną udali się pod wskazany przeze mnie adres. Drzwi otworzył im Pan R. Policjanci przedstawili się i podali powód interwencji. Zapytali czy jest w jego mieszkaniu kobieta. Odpowiedział, że nie ma. Nie chciał ich wpuścić do mieszkania, żądał nakazu prokuratora. Podczas rozmowy policjantów z sąsiadem wyszła do nich kobieta, ta która kopała w drzwi. Pan R. nie chciał podać swoich danych personalnych policjantom. Po pewnym momencie kobieta przyniosła dowód sąsiada, którym on rzucił w policjantów. Był w stosunku do policjantów agresywny. Wyzywał policjantów oraz mnie od faszystów. Groził policjantom, że ich załatwi. W stosunku do policjantów wymachiwał rękoma w ten sposób, że zrzucił sobie okulary. Zwrócił się do policjantów słowami "podnieś chamie te okulary". Groził mi, że spali mój samochód. Nie jestem w stanie stwierdzić, czy podczas kopania drzwi przez tą kobietę zostały one uszkodzone. W chwili otwarcia przeze mnie drzwi zapobiegłem ich uszkodzeniu. W mojej ocenie interwencja przeprowadzona przez policjantów była perfekcyjna. po całym zajściu zadzwoniłem do dyżurnego KMP i podziękowałem za perfekcyjną interwencję Policji.

WNIOSKI:

1. Zebrany materiał jest wystarczający do zakończenia postępowania skargowego.
2. Zarzut nie przedstawienia się proponuję uznać za bezzasadny. Zarówno według relacji policjantów jak i świadka interwencji wynika, iż obowiązek ten został spełniony.
3. Fakt użycia przez policjantów siły fizycznej wobec skarżącego i przewrócenia na podłogę należy potwierdzić. Policjanci zastosowali ś.p.b. zgodnie z "Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 17 września 1990 roku „w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego”. Sprawca interwencji nie stosował się do wydawanych na podstawie prawa poleceń, był agresywny wobec interweniujących policjantów, dlatego policjanci mieli prawo użyć siły fizycznej.
4. Doprowadzenie do izby wytrzeźwień było zasadne. Skarżący został przewieziony i osadzony w izbie wytrzeźwień zgodnie z treścią art. 40 ust. 1 Ustawy z dnia 26 października 1982 roku wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi.
5. Fakt założenia kajdanek należy potwierdzić. Interweniujący policjanci założyli kajdanki niezgodnie z "Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 17 września 1990 roku „w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego”. Zgodnie ze stanowiskiem Biura Prawnego Komendy Głównej Policji z dnia 21.04.2009 roku dotyczącego przepisu §6 ust. 1 Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 17 września 1990 roku „w sprawie określenia przypadków oraz warunków i sposobów użycia przez policjantów środków przymusu bezpośredniego” - kajdanek nie wolno stosować wobec osób doprowadzanych jedynie do wytrzeźwienia.
6. Przeprowadzić ze st. post. J. D. rozmowę dyscyplinującą.
7. Udzielić odpowiedzi skarżącemu.

KIEROWNIK
Ogniwa Patrbiłowo-Interwencyjnego II
Wydziału Prewencji KMP w Grudziądzu

asp.

Proponuję zatwierdzić.

29.10.2012r.

ASYSTENT
Zespołu Kadry Szkolenia
i Prewencji KMP w Grudziądzu
st. asp. n.s.p.

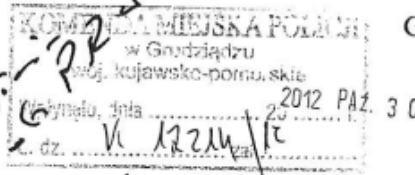
2012 10 29
podinsp. m.p.

Pierwszy Z-ca Komendanta Miejskiego
Policji w Grudziądzu
woj. kujawsko-pomorskie

się
po
fi:
pi
ri
si
p
u
i
i

Aneks nr 7.

Hę F
ul.K
86-300 Grudziądz

Grudziądz 30.10.2012

Komenda Powiatowa Policji
w Grudziądzu

[Handwritten signatures and notes on the left side of the stamp area]

[Handwritten signatures and notes on the right side of the stamp area]

na funkcjonariuszy policji

W oparciu o art.488 § 1 kpk składam skargę zawiadamiając o wykroczenie popełnionym na moją szkodę w dniu 30.10.2012 o godz.4.45.

UZASADNIENIE

W dniu 30 października 2012 o godz.4.45 zajeżdża mi drogę do pracy nieoświetlony radiowóz na jezdni pod prąd ,Ja znajduję się w tym momencie na chodniku.Pokazuje Panom że wiechali pod pod prąd bez oświetlenia a oni wysiadając z pojazdu grożą mi bez przedstawienia się i podania powodu zatrzymania.Wysidali bez kompletnego umundurowania(bez czapek) odrazu mi grożąc co mie może spotkać za zwracanie im uwagi na łamane przepisy.Zastosowali na mnie bezpodstawnie chwytty jak przy arestowaniu awanturnika.Skrępowany chwytem dostałem trzykrotnie z zaciśniętej pięści po twarzy.Wsadzili mnie do radiowozu i zawieźli na komisariat .

W wyniku z zaistniałej sytuacji i bezprawnego zatrzymania i naruszenia mojej godności osobistej obniosłem obrażenia cielesne co kwituję załączonym zaświadczeniem lekarskim z obdukcji w szpitalu na Węgrowie.

Proszę o ustalenie winnych tego zajścia na skrzyżowaniu uluc Solidarności i Hallera okolice wiaduktu trasy średnicowej o godz.4.45 i pomoc w wystąpieniu przeciw sprawcom na drogę sądową z powództwa cywilnego.

Sprawcy zajścia mieli wyraźny interes w swoim postępowaniu gdyż cały czas grozili mi czym się może zakończyć stawinie się i wypytywanie o ważne dane.

H F

Załącznik:

-zaświadczenie lekarskie z dnia 30.10.2012 r.

Przeprowadzenie postępowanie skargowego
proponuję powierzyć asp.
31.10.2012r.
Zespołu Kadry i Szkolenia
i Prezydenckiego RMP w Grudziądzu
st. asp.

2012-11-29

Zaproszenie p. cywilnego D.

Cywilnego występującego w sprawie o cywilne

KOMENDANT MIEJSKI POLICJI
w Grudziądzu
woj. kujawsko-pomorskie

Aneks nr 8.

Policja Grudziądz

**KOMENDA MIEJSKA POLICJI
w Grudziądz**

województwo kujawsko – pomorskie

86 - 300 Grudziądz, ul. Chełmińska 111

Tel. (O - 56) 45-13-220, 45-13-228

Fax (O - 56) 45-13-247, 45-13-206

Grudziądz dnia: 06.11.2012r.

L.dz. K- 12214/12/ZJ

**Prokuratura Rejonowa
w Grudziądz
ul. Legionów 46
86-300 Grudziądz**

W załączeniu przesyłam skargę H... F... skierowaną do KMP w Grudziądz, celem zajęcia stanowiska, z uwagi na charakter podnoszonych w skardze zarzutów.

Załącznik: - pisemna skarga H... F...
- zaświadczenie lekarskie

Pierwszy Z-ca Komendanta Miejskiego
Policji w Grudziądz
woj. kujawsko-pomorskie

podinsp. mgr

Wyk. w 3 egz.

egz. nr 1 - adresat

egz. nr 2 - H... F...

egz. nr 3 - a/a

ZJ

86-300 Grudziądz ul. K...

1 – do wiadomości (bez załączników)

Aneks nr 9.

KOMENDANT MIEJSKI POLICJI
w Grudziądzu
ZATWIERDZAM
Woj. kujawsko-pomorskie

podinsp. mgr I

2012 -11- 30

2012 -11- 30
p. ceprub 2

SPRAWOZDANIE

z postępowania skargowego w sprawie skargi pana H
zam. Grudziądz ul. K

Grudziądz, dnia 2012 -11- 30

KOMENDANT MIEJSKI POLICJI
w Grudziądzu
Woj. kujawsko-pomorskie

podinsp. 1112

W dniu 30.10.2012r. do Komendy Miejskiej Policji w Grudziądzu wpłynęła skarga Pana H F, w której zarzucił policjantom tut. KMP nieprawidłowe postępowanie w dniu 30.10.2012r. W swojej skardze podnosi zarzuty nie przedstawienia się i nie podania powodu zatrzymania przez interweniujących policjantów, przeprowadzenia interwencji bez nakrycia głowy oraz, że został trzykrotnie uderzony pięścią po twarzy przez policjanta.

W dniu 29 października 2012 roku sierż. szt. R L i st. post. J: D, pełnili służbę patrolową w godzinach 22.00 - 6.00. Około godz. 04.35 dyżurny KMP w Grudziądzu podał komunikat "OMEGA" - przed chwilą z ul. Hallera 54 skradziono Audi A6 kombi koloru granatowego, oddalił się w n-n kierunku, jeden ze sprawców oddalił się pieszo. W związku z komunikatem policjanci udali się w penetrację terenu. Podczas penetracji za sprawcą, jadąc ulicą Hallera w kierunku ulicy Warszawskiej na wysokości wodociągów a ulicy Jana Pawła zauważyli mężczyznę. Na ich widok mężczyzna zaczął uciekać przy płocie wodociągów od strony ulicy Hallera w kierunku lasu. Podjęli próbę pościgu pojazdem, następnie pieszo. Udając się w pościg pieszo nie założyli czapek na głowę z uwagi na dynamiczny rozwój sytuacji. W danej chwili nie myśleli o kompletnym umundurowaniu lecz o zatrzymaniu uciekającego mężczyzny. osoby. Radiowozem jechali od strony jednostki wojskowej w kierunku osiedla Lotnisko, mężczyznę tego zauważyli mijając wiadukt ulicy Jana Pawła II. W celu zapobieżenia jego ucieczki wjechali pod prąd w ulicę Solidarności. Mężczyzna nie reagował na wezwania "Stój Policja". W dalszym ciągu uciekał. Istniało zatem uzasadnione podejrzenie, że mężczyzna ten może być osobą podejrzaną, o której był mowa w komunikacie Dyżurnego KMP w Grudziądzu. Gdy sierż. szt. R L dogonił go, mężczyzna ten nagle stanął z pięściami skierowanymi w jego stronę. Sprawiał wrażenie, że chce się bić. Wezwany do zachowania zgodnego z prawem, usiłował zadać cios pięścią w twarz sierż. R L. Mężczyzna został obezwładniony za pomocą chwytów i doprowadzony do radiowozu. Żądał przedstawienia się - co zostało uczynione po jego obezwładnieniu. Następnie został poinformowany, że jest osobą podobną do sprawcy kradzieży, a jego zachowanie wskazuje na to, że może być rzeczywiście sprawcą. Obezwładniony mężczyzna został wylegitymowany. Okazał się nim być F H. O powyższym fakcie poinformowano służbę dyżurną. Wraz z tym mężczyzną udano się do KMP w Grudziądzu w celu okazania zgłaszającemu kradzież pojazdu. Na miejscu zgłaszający wraz z pracownikami kryminalnymi podszedł do radiowozu. Nie był w stanie rozpoznać osoby dokonującej kradzieży jego pojazdu. W tym momencie F stał się agresywny. Wydawał rozkazy, że mają go wypuścić. Oświadczył, że zwolni ich z pracy, gdyż wie jak to zrobić. Nie pójdzie dzisiaj do pracy, weźmie zwolnienie i ich załatwi. Mężczyznę pouczone i zwolniono. Osoba doprowadzona oddaliła się z terenu KMP w Grudziądzu. Wobec H F policjanci nie stosowali innej siły fizycznej poza chwytami

obezwładniającymi. H F nie posiadał żadnych zewnętrznych obrażeń ciała. Według jego oświadczenia nie potrzebował pomocy lekarskiej. Protokołu zatrzymania osoby nie sporządzono, gdyż H F w ocenie sierż. szt. R L nie posiadał statusu osoby zatrzymanej, a jedynie doprowadzonej do KMP w celu wykonania niezbędnych czynności.

WNIOSKI:

1. Zebrany materiał jest wystarczający do zakończenia postępowania skargowego.
2. Mając na względzie zasadę prawdy obiektywnej wyrażoną w art. 7 kodeksu postępowania administracyjnego bez rozstrzygnięcia proponuję pozostawić zarzut nie przedstawienia się oraz nie podania powodu zatrzymania z uwagi na rozbieżne relacje i brak innych możliwości dowodowych na ustalenie faktycznego przebiegu zdarzenia.
3. Zarzut uderzenia w twarz H F przez interweniujących policjantów pozostawiam bez rozstrzygnięcia, albowiem w tym zakresie przesłano materiały do Prokuratury Rejonowej w Grudziądzu celem zajęcia stanowiska.
4. Odnośnie wyjaśnienia zasadności wjazdu radiowozem w ulicę pod prąd, przeprowadzone zostaną czynności wyjaśniające w sprawie o wykroczenie.
5. Fakt przeprowadzania interwencji bez nakrycia głowy wynikał z dynamicznej sytuacji, nie mniej jednak, policjantom w tym zakresie należy udzielić instruktażu.
6. Skarżący został faktycznie zatrzymany i dowieziony do KMP w Grudziądzu, należało zatem sporządzić protokół zatrzymania osoby (bez osadzenia). W tym zakresie zarzut należy potwierdzić. Z sierż. szt. R L oraz st. post. J D przeprowadzić rozmowy dyscyplinujące.
7. Udzielić odpowiedzi skarżącemu.

K I E R O W N I K
Ogniwa Patrolowo-Interwencyjnego II
Wydziału Prewencji KMP w Grudziądzu
[Signature]
asp.

*Akceptuję wnioski.
Proponuję realizację.*

SPECJALISTA
Zespołu Kadr i Szkolenia i Prezydialnego
KMP w Grudziądzu
[Signature]
asp. szt.

Pierwszy Z-ca Komendanta Miejskiego
Policji w Grudziądzu
2013 STY. 09
oj. kujawsko-pomorskie
[Signature]

Aneks nr 10.

KURATURA REJONOWA GRUDZIĄDZ NR FAKSU : 0566446019 KOMENDA MIEJSKA POLICJI 2013 12:46 STR. 1

Wpłynęło dnia 20..... r.
02 L.dz. 2013... CZE... 20

X- 725/110

PROKURATURA REJONOWA
W GRUDZIĄDZU

ul. Legionów 46
86-300 GRUDZIĄDZ

1 Ds.2310/12-S

2013 -06- 20

populb

- do celów medialnych

KOMENDANT MIEJSKI POLICJI
w Grudziądzu
woj. kujawsko-pomorskie

podinsp. mgr

Pan
Mirosław Elszkowski
Komendant Miejski Policji
w Grudziądzu

Na podstawie art. 21 § 2 kpk uprzejmie informuję, że w dniu 19 czerwca 2013 r. w tut. Prokuraturze ogłoszono funkcjonariuszom Komendy Miejskiej Policji w Grudziądzu sierż. szt. R i st. post. J postanowienia o przedstawieniu zarzutów, a mianowicie R przedstawiono zarzut, że:

- w dniu 30 października 2012r. w Grudziądzu podczas wykonywania czynności służbowych na ul. Solidarności jako funkcjonariusz Komendy Miejskiej Policji w Grudziądzu przekroczył swoje uprawnienia w ten sposób, że użył wobec H i bez powodu siły fizycznej w postaci złapania go za lewą rękę, wykreccenia jej, a następnie przewrócenia wymienionego na trawnik oraz trzykrotnie uderzył H i z pięści w okolicę oka, w wyniku czego wymieniony odniósł obrażenia ciała w postaci wylewu podspojówkowego oka lewego, zasinienia powieki górnej i dolnej oka lewego z krwiakiem podspojówkowym tego oka, które to obrażenia stanowiły naruszenie czynności narządu ciała na okres poniżej 7 dni, a następnie dokonał faktycznego zatrzymania H i F poprzez umieszczenie wymienionego w radiowozie i przewiezienie go do Komendy Miejskiej Policji w Grudziądzu przy ul. Chełmińskiej 111 gdzie wykonywał z zatrzymanym czynności w postaci jego okazania na parkingu Komendy Miejskiej Policji w Grudziądzu bez sporządzenia dokumentacji z zatrzymania w postaci protokołu zatrzymania osoby zgodnie z przepisami określonymi w kodeksie postępowania karnego, czym faktycznie pozbawił H i F wolności poprzez okres kilkunastu minut od czasu przewiezienia go na parking Komendy Miejskiej Policji w Grudziądzu i przebywania wymienionego w radiowozie do chwili zwolnienia H i F z zatrzymania i polecenia udania się przez wymienionego do domu czym działał na szkodę H i

tj. o czyn z art. 231 § 1 k.k. i art. 157 § 2 k.k. i art. 189 § 1k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.

Natomiast J. D. przedstawiono zarzut, że:

- w dniu 30 października 2012r. w Grudziądzu podczas wykonywania czynności służbowych na ul. Solidarności jako funkcjonariusz Komendy Miejskiej Policji w Grudziądzu przekroczył swoje uprawnienia w ten sposób, że na ul. Solidarności dokonał faktycznego zatrzymania H. F. poprzez umieszczenie wymienionego w radiowozie i przewiezienie go do Komendy Miejskiej Policji w Grudziądzu przy ul. Chełmińskiej 111 gdzie wykonywał z zatrzymanym czynności w postaci jego okazania na parkingu Komendy Miejskiej Policji w Grudziądzu bez sporządzenia dokumentacji z zatrzymania w postaci protokołu zatrzymania osoby zgodnie z przepisami określonymi w kodeksie postępowania karnego, czym faktycznie pozbawił H. F. wolności poprzez okres kilkunastu minut od czasu przewiezienia go na parking Komendy Miejskiej Policji w Grudziądzu i przebywania wymienionego w radiowozie do chwili zwolnienia H. F. z zatrzymania i polecenia udania się przez wymienionego do domu czym działał na szkodę H. F.

tj. o czyn z art. 231 § 1 k.k. i art. 189 § 1k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.

Prokurator Rejonowy

Prokurator Prokuratury Rejonowej

Aneks nr 11.

PROKURATURA REJONOWA
W GRUDZIĄDZU

ul. Legionów 46
86-300 GRUDZIĄDZ

KOMENDA MIEJSKA POLICJI
w Grudziądzu

woj. kujawsko-pomorskie

Wpłynęło dnia Grudziądz, dnia 19 sierpnia 2013 roku
02 L.Sz. Zł.

2013 SIE 12 2013 -08- 12

Sygn. akt 1 Ds. 2310/12

2013 -08- 14
p. asp. nrb.

p. asp. nrb.

do okaleczenia

- p. asp. nrb. do okaleczenia
m. i. insp. i
Pan
KOMENDANT MIEJSKI POLICJI
w Grudziądzu
woj. kujawsko-pomorskie
KOMENDANT MIEJSKI POLICJI
w Grudziądzu
woj. kujawsko-pomorskie
m. i. insp. i
owski
Komendant Miejski Policji
w Grudziądzu

W nawiązaniu do wcześniejszej korespondencji uprzejmie informuję, iż w dniu 31 lipca 2013r. do Sądu Rejonowego w Grudziądzu został skierowany akt oskarżenia przeciwko funkcjonariuszom policji z Komendy Miejskiej Policji w Grudziądzu R L oskarżonemu o czyn z art. 231 § 1 kk i art. 157 § 2 kk i art. 189 § 1 kk w zw. z art. 11 § 2 kk oraz J D oskarżonemu o czyn z art. 231 § 1 kk i art. 189 § 1 kk w zw. z art. 11 § 2 kk.

Prokurator Rejonowy

Prokurator Prokuratury Okręgowej

Aneks nr 12.

Skarga

Skarga dotycząca interwencji przeprowadzonej w niedzielę,
Poznaniu.

Policjanci przeprowadzili nieprawidłowo interwencję. Przed wejściem do mieszkania nie przedstawili się. Weszli do mieszkania bez pozwolenia mieszkańców, przepychając się w drzwiach z osobą niepełnosprawną. W momencie gdy usiłowałem utrzymać równowagę przez przypadek dotknąłem policjanta i w tym momencie zostałem oskarżony o naruszenie jego nietykalności. Interwencja dotyczyła zakłócania miru domowego i była przeprowadzona między godzinami 15 a 16. Policjanci bez ostrzeżenia ani upomnienia od razu chcieli wystawić mandat w kwocie 200 zł. Prowokowali mnie, nie chcieli słuchać tłumaczeń, kiedy ostatecznie chciałem ustąpić i przyjąć mandat policjant stwierdził, że go obraziłem i powiedział, że mam z nimi pojechać na komendę. Zgodziłem się na to. Podczas wychodzenia z domu poinformowałem policjantów, że będę schodził na dół powoli ponieważ jestem osobą niepełnosprawną i mam problemy z chodzeniem. Zdażyłem tylko chwycić za klamkę, nie zdażyłem przekroczyć progu mieszkania. W tym momencie policjanci rzucili się na mnie i obezwładnili i skuli kajdankami twierdząc, że próbowałem uciec z miejsca zdarzenia, co w moim wypadku, przy mojej chorobie jest niemożliwe. Tłumaczyłem im, że nie jestem w stanie zejść po schodach z rękoma skutymi z tyłu, gdyż przy takiej czynności jak chodzenie po schodach potrzebuję rąk by utrzymać równowagę i przytrzymać poręcz. Wielokrotnie prosiłem policjantów by mnie rokulili a wtedy spokojnie zejść sam. Jednak tego nie zrobili, naśmiewali się, po czym gdy straciłem równowagę o czym informowałem ich wcześniej upadłem tyłem na korytarzu przy drzwiach, bardzo się wtedy zdenerwowałem i zacząłem w nerwach, pod wpływem emocji przeklinać. Policjanci rozkuli mnie i wtedy spokojnie sam zszedłem po schodach. Przez całą interwencję aż do jej zakończenia pomimo tego iż chciałem być spokojny czułem się prowokowany do zachowań, które później policjanci wykożyłali przeciwko mnie. Po przyjeździe na komendę, gdzie zostałem zabrany siedziałem spokojnie i zadawałem policjantom pytania, na które nie uzyskiwałem żadnej odpowiedzi. Podczas badania alkomatem funkcjonariuszowi upadł ustnik. Kazał mi go podnieść z podłogi i ponownie w niego dmuchać. Odmówiłem i zażądałem wydania nowego ustnika na co jeden z nich stwierdził, cytuję : " Daj mu, kurwa, żeby się nie rzucał". Po kolejnych pytaniach, na które nie uzyskałem odpowiedzi zadzwonił mój telefon, który odebrałem, wtedy jeden z policjantów gwałtownie próbował mi go wyrwać mówiąc, cytuję : "Odłóż, kurwa ten telefon". Nie zostałem wcześniej poinformowany o przysługujących mi prawach i obowiązkach, więc nie wiedziałe, że nie mogę korzystać z telefonu. Uważam, że policjant mógł zareagować spokojniej, ponieważ jestem drobnej postury a zareagował jakbym był jakimś wielkim przestępcą. Po kolejnej serii pytań usłyszałem tylko odpowiedź, że cytuję: "Dowiesz, się kurwa w swoim czasie". Wtedy podniosłem się z krzesła i zapytałem, cytuję : " Bo co?". Wtedy

funkcjonariusz po raz kolejny mnie obezwładnił, skuł kajdankami w taki sposób, że drętwiały mi dłonie, prosiłem o rozluźnienie kajdanek, bo przecież i tak byłem skuty. Prosiłem o to wielokrotnie, w odpowiedzi usłyszałem, cytuję : " Leż jak ci wygodnie". Policjanci szeptali między sobą i śmiali się. Rozmawiali na tematy prywatne ignorując moje pytania i prośby. Na moją prośbę czy mogę skorzystać z toalety odpowiedzieli, cytuję : " Lej, kurwa w spodnie". Stwierdziłem, że wytrzymam, jednak nadal prosiłem o rozluźnienie kajdanek, czego nie uczynili. Dopiero po przyjeździe drugiego patrolu, na prośbę funkcjonariusza, który przyjechał po to by zawieźć mnie na komisariat na alejach Marcinkowskiego, zostałem rozkuty i od tej chwili nie rozmawiałem już z policjantami, którzy przeprowadzali wobec mnie interwencję. Spokojnie wsiadłem do radiowozu i pojechaliśmy na badania lekarskie a później zostałem zatrzymany na 24 godziny.

Uważam, że policjanci nie mieli podstaw do przeprowadzenia interwencji w taki sposób jak to zrobili, ponieważ nie stwarzałem zagrożenia. Cała interwencja wyniknęła z konfliktu między mną a sąsiadami. Sąsiad nie po raz pierwszy wzywał z tego powodu policję. Wcześniej głośna muzyka bardziej mu przeszkadzała niż hałasy związane z remontem tego mieszkania. Uważam, że policjanci z góry ocenili mnie pochopnie a już na pewno bez zasadne było skuwanie mnie w kajdanki, stwierdzenia, że chciałem uciec i upokarzanie przy moich współlokatorach (skucie w kajdanki i usiłowanie w ten sposób sprowadzić mnie po schodach). Policjanci twierdzą, że naruszyłem ich nietykalność czego nie mogłem zrobić z racji mojej niepełnosprawności a po drugie byłem obezwładniony. Zachowanie policjantów w moim mniemaniu było prowokacyjne i gburowate. Różnego rodzaju rzeczy, które mi powiedzieli były nieprzyjemne, funkcjonariusze nie reagowali na moje prośby i tłumaczenia prowokując tym tą nieprzyjemną jak dla nich tak i dla mnie interwencję. Nie uważam, że w niedzielne popołudnie słuchając muzyki i pijąc piwo w domu konieczne było wyprowadzanie mnie z domu w kajdankach. O zarzutach nie zostałem poinformowany, dowiedziałem się o co jestem oskarżony dopiero na przesłuchaniu, które miało miejsce następnego dnia.

Z poważaniem

Aneks nr 13.

Komendant Miejski Policji w Poznaniu

ul. Szpilarska 2 60-787 Poznań
tel.: 61 84 156 00, fax.: 61 84 156 69,
e-mail: sekretariat.kmp@poznan.policja.gov.pl

Pan

W odpowiedzi na skargę, którą złożył Pan osobiście w siedzibie Komendy Miejskiej Policji w Poznaniu w dniu 28 października 2015 roku - pragnę poinformować, że na moje polecenie Wydział Kontroli KMP w Poznaniu przeprowadził postępowanie wyjaśniające, w oparciu o przepisy Działu VIII Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 roku Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jednolity Dz.U. 2013 r. poz. 267 z późn. zm.). Na podstawie Pana relacji oraz zebranych materiałów ustalono, następujący stan faktyczny.

W świetle obowiązujących przepisów, a w szczególności Ustawy z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. poz. 628 z późn. zm.) – stwierdzam, że w opisanych okolicznościach niewłaściwym było w mojej ocenie, zastosowanie wobec Pana jako osoby o widocznej niepełnosprawności ruchowej, środka przymusu bezpośredniego w postaci kajdanek służbowych. Zgodnie bowiem z brzmieniem art. 9 ust. 1 – 3 cytowanej Ustawy: „Wobec kobiet o widocznej ciąży, osób, których wiek wskazuje na wiek do 13 lat oraz osób o widocznej niepełnosprawności — uprawniony może użyć wyłącznie siły fizycznej w postaci technik obezwładnienia. W przypadku, gdy zachodzi konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie lub zdrowie uprawnionego lub innej osoby, a użycie siły fizycznej wobec osoby, o której mowa w ust. 1, jest niewystarczające lub niemożliwe, uprawniony może użyć innych środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej. Użycie środka przymusu bezpośredniego w przypadku, o którym mowa w ust. 2, następuje z uwzględnieniem jego właściwości oraz stanu osoby, wobec której ma być użyty.”

W związku z powyższym w tym zakresie uznałem Pana skargę za zasadną i w ramach posiadanych kompetencji poleciłem w stosunku do podległych mi policjantów wdrożyć procedurę przewidzianą w Rozdziale 10 „Odpowiedzialność dyscyplinarna i

karna policjantów”- Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji (tekst jednolity Dz. U. z 2015r poz. 255 z późn. zm.).

Natomiast obecnie ze względu na rozbieżne, nie dające się pogodzić wersje przedstawione przez Pana oraz przez policjantów, a dotyczące pozostałych stawianych przez Pana zarzutów brak jest możliwości zajęcia przeze mnie jednoznacznego stanowiska w żądanym zakresie.

Aneks nr 14.

RPD-...../.....
(sygn. akt postępowania)

POSTANOWIENIE NR _____/201..
KOMENDANTA MIEJSKIEGO POLICJI W POZNANIU
z dnia ____201...
o wszczęciu postępowania dyscyplinarnego

Na podstawie art. 134i ustawy z dnia 6 kwietnia 1990r. o Policji (Dz. U. z 2015r. , poz.355 ze zm.)

postanawiam

I. wszczęć postępowanie dyscyplinarne przeciwko:

sierż.szt. Arnoldowi A. – referentowi Zespołu Patrolowego

stosownie do art. 134i ust. 1 pkt 1 lit. a ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2015r. , poz.355 ze zm.)

i przedstawić zarzut(y) następującej treści:

w dniu stycznia 201... w Poznaniu naruszył dyscyplinę służbową przekraczając uprawnienia określone w przepisach prawa, w ten sposób, że wraz z post. Zygfrydem Z. podczas interwencji użył wobec osoby o widocznej niepełnosprawności Rolanda R. środka przymusu bezpośredniego – kajdanek założonych na ręce, czym naruszył dyspozycję art. 9 ust. 1 Ustawy z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej
tj. o czyn z art. 132 ust. 3 pkt 3 ustawy z dnia 06 kwietnia 1990 roku o Policji.

2.do prowadzenia postępowania dyscyplinarnego wyznaczyć rzecznika dyscyplinarnego podkom. Grzegorza K..... - specjalistę Wydziału

Uzasadnienie

W dniu listopada 201... do Wydziałuwpłynęły materiały dotyczące naruszenia dyscypliny służbowej przez sierż.szt. Arnolda A.

Z zebranych materiałów wynika, iż sierż.szt. Arnold A. w dniu października 201... wraz z post. Zygfrydem Z. podczas interwencji, użył wobec osoby o widocznej niepełnosprawności środka przymusu bezpośredniego – kajdanek założonych na ręce.

Mając na uwadze opisane okoliczności należy uznać, iż zachowanie sierż.szt. Arnolda A. wyczerpuje znamiona przewinienia dyscyplinarnego określonego w art. 132 ust.3 pkt 3 Ustawy z dnia 06 kwietnia 1990

r. o Policji.

Celem wyjaśnienia okoliczności w jakich doszło do naruszenia dyscypliny służbowej przez wym.policjanta oraz ustalenia zakresu jego odpowiedzialności dyscyplinarnej, wszczęcie postępowania dyscyplinarnego jest w pełni uzasadnione.

.....

(podpis wydającego postanowienie, z podaniem stopnia, imienia i nazwiska)

Pouczenie

Na niniejsze postanowienie zażalenie nie przysługuje.

Na podstawie art. 135f ust. 1-3 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji w toku postępowania dyscyplinarnego obwiniony ma prawo do:

- 1) odmowy składania wyjaśnień;
- 2) zgłaszania wniosków dowodowych;
- 3) przeglądania akt postępowania dyscyplinarnego oraz sporządzania z nich notatek, chyba że sprzeciwia się temu dobro postępowania dyscyplinarnego i rzecznik dyscyplinarny odmówi, w drodze postanowienia, udostępnienia akt;
- 4) ustanowienia obrońcy, którym może być policjant, adwokat albo radca prawny;
- 5) wnoszenia do przełożonego dyscyplinarnego zażaleń na postanowienia wydane w toku postępowania przez rzecznika dyscyplinarnego, w terminie 3 dni od dnia doręczenia i w przypadkach wskazanych w ustawie; od postanowień wydanych przez przełożonego dyscyplinarnego zażalenie przysługuje do wyższego przełożonego dyscyplinarnego, a w przypadku postanowienia wydanego przez Komendanta Głównego Policji przysługuje wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy.

Ustanowiony obrońca uprawniony jest do działania w całym postępowaniu dyscyplinarnym, nie wyłączając czynności po uprawnieniu się orzeczenia, jeżeli pełnomocnictwo nie zawiera ograniczeń. O zmianie zakresu pełnomocnictwa uprawniającego do działania w postępowaniu dyscyplinarnym lub o jego cofnięciu obwiniony niezwłocznie zawiadamia obrońcę oraz rzecznika dyscyplinarnego.

W razie doręczenia w różnych terminach obwinionemu i ustanowionemu obrońcy rozstrzygnięcia, na które przysługuje prawo do wniesienia środka zaskarżenia, termin do złożenia tego środka liczy się od dnia doręczenia, które nastąpiło wcześniej.

Zgodnie z art. 139 § 1 ustawy - Kodeks postępowania karnego jeżeli obwiniony zmienia miejsce zamieszkania i nie podaje nowego adresu lub nie przebywa pod wskazanym przez siebie adresem, pismo wysłane pod ten adres uważa się za doręczone.

Aneks nr 15.

Poznań, dnia 201.....

**KOMENDANT MIEJSKI POLICJI
W POZNANIU**

Ksd-...-12...-...../201..

Prokuratura Okręgowa
w Poznaniu
Wydział I Organizacyjny
ul. Solna 10
61-736 Poznań

W związku z prowadzonym przez Wydział Kadr i Szkolenia Komendy Miejskiej Policji w Poznaniu, postępowaniem służbowym wobec:

1. sierż.szt. Arnolda A. – referenta
2. post. Zygfryda Z. – policjanta

dot. użycia Środków Przymusu Bezpośredniego w postaci kajdanek, wobec osoby o widocznej niepełnosprawności, w załączeniu przesyłam uwierzytelnione kopie materiałów celem oceny karno-prawnej.

Korespondencję dot. przedmiotowej sprawy proszę kierować na adres: Komenda Miejska Policji w Poznaniu, Wydział, powołując się na nr niniejszego pisma.

Wyk. 2 egz
Egz.nr1-adresat
Egz.nr. 2-a/a

